Suttantapiṭake Khuddakanikāye

Suttanipātapāḷiyā saṁvaṇṇanābhūtā

Bhadantamahābuddhaghosattherena katā

Paramatthajotikā nāma

SUTTANIPĀTAṬṬHAKATHĀ

(Dutiyo bhāgo)

Buddhavasse 2552 Marammavasse 1370 AD. 2008

Romanized from Myanmar version published in 1958

Aṭṭhakathā Series 26

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀḶI ALPHABET
IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a	အာ ā	ဣ i	ဤ ī	ဥ u	ဦ ū	ဧ e	ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL "A"

က ka	ခ kha	ဂ ga	ဃ gha	င ṅa			
စ ca	ဆ cha	ဇ ja	ဈ jha	ဉ ña			
ဋ ṭa	ဌ ṭha	ဍ ḍa	ဎ ḍha	ဏ ṇa			
တ ta	ထ tha	ဒ da	ဓ dha	န na			
ပ pa	ဖ pha	ဗ ba	ဘ bha	မ ma			
ယ ya	ရ ra	လ la	ဝ va	သ sa	ဟ ha	ဠ ḷa	ံ ṃ

VOWELS IN COMBINATION

ာ ါ = ā   ိ = i   ီ = ī   ု ု = u   ူ ူ = ū   ေ = e   ော ေါ = o

က ka	ကာ kā	ကိ ki	ကီ kī	ကု ku	ကူ kū	ကေ ke	ကော ko
ခ kha	ခါ khā	ခိ khi	ခီ khī	ခု khu	ခူ khū	ခေ khe	ခေါ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

က္က kka	င်္ဃ ṅgha	ဏ္ဌ ṇṭha	ဓျ dhya	ပ္လ pla	လ္လ lla
က္ခ kkha	စ္စ cca	ဏ္ဍ ṇḍa	ဓွ dhva	ပ္ဗ pba	လျ lya
ကျ kya	စ္ဆ ccha	ဏ္ဏ ṇṇa	န္တ nta	ဗ္ဘ bbha	လှ lha
ကြိ kri	ဇ္ဇ jja	ဏှ ṇha	န္တွ ntva	ဗျ bya	ဝှ vha
က္လ kla	ဇ္ဈ jjha	တ္တ tta	န္ထ ntha	ဗြ bra	သ္တ sta
ကွ kva	ည ñña	တ္ထ ttha	န္ဒ nda	မ္ပ mpa	သ္တြ stra
ချ khya	ဉှ ñha	တွ tva	န္ဒြ ndra	မ္ဖ mpha	သ္န sna
ခွ khva	ဉ္စ ñca	တျ tya	န္ဓ ndha	မ္ဗ mba	သျ sya
ဂ္ဂ gga	ဉ္ဆ ñcha	တြ tra	န္န nna	မ္ဘ mbha	ဿ ssa
ဂ္ဃ ggha	ဉ္ဇ ñja	ဒ္ဒ dda	နျ nya	မ္မ mma	သ္မ sma
ဂျ gya	ဉ္ဈ ñjha	ဒ္ဓ ddha	နှ nha	မျ mya	သွ sva
ဂြ gra	ဋ္ဋ ṭṭa	ဒျ dya	ပ္ပ ppa	မှ mha	ဟ္မ hma
င်္က ṅka	ဋ္ဌ ṭṭha	ဒြ dra	ပ္ဖ ppha	ယျ yya	ဟွ hva
င်္ခ ṅkha	ဍ္ဍ ḍḍa	ဒွ dva	ပျ pya	ယှ yha	ဠှ ḷha
င်္ဂ ṅga					

၁	၂	၃	၄	၅	၆	၇	၈	၉	၀
1	2	3	4	5	6	7	8	9	0

Suttanipātaṭṭhakathā

Dutiyabhāga

Mātikā — Piṭṭhaṅka

2. Cūḷavagga

3. Mahāvagga

4. Aṭṭhakavagga

5. Pārāyanavagga

Suttanipātaṭṭhakathāya dutiyabhāge mātikā niṭṭhitā.

Khuddakanikāya

Suttanipātaṭṭhakathā

(Dutiyo bhāgo)

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

4. Maṅgalasuttavaṇṇanā

Evaṁ me sutanti Maṅgalasuttaṁ. Kā uppatti? Jambudīpe kira tattha tattha nagaradvārasanthāgārasabhādīsu mahājanā sannipatitvā hiraññasuvaṇṇaṁ datvā nānappakāraṁ sītāharaṇādibāhirakakathaṁ[1] kathāpenti, ekekā kathā catumāsaccayena niṭṭhāti. Tattha ekadivasaṁ maṅgalakathā samuṭṭhāsi "kiṁ nu kho maṅgalaṁ, kiṁ diṭṭhaṁ maṅgalaṁ, sutaṁ maṅgalaṁ, mutaṁ maṅgalaṁ, ko maṅgalaṁ jānātī"ti.

Atha diṭṭhamaṅgaliko nāmeko puriso āha "ahaṁ maṅgalaṁ jānāmi, diṭṭhaṁ loke maṅgalaṁ, diṭṭhaṁ nāma abhimaṅgalasammataṁ rūpaṁ. Seyyathidaṁ? Idhekacco kālasseva vuṭṭhāya cātakasakuṇaṁ[2] vā passati, beluvalaṭṭhiṁ vā gabbhiniṁ vā kumārake vā alaṅkatapaṭiyatte puṇṇaghaṭaṁ vā allarohitamacchaṁ vā ājaññaṁ vā ājaññarathaṁ vā usabhaṁ vā gāviṁ vā kapilaṁ vā, yaṁ vā panaññampi kiñci evarūpaṁ abhimaṅgalasammataṁ rūpaṁ passati, idaṁ vuccati diṭṭhamaṅgalan"ti. Tassa vacanaṁ ekacce aggahesuṁ, ekacce nāggahesuṁ. Ye nāggahesuṁ, te tena saha vivadiṁsu.

---

1. ...bāhirakkhānakathā (Sī), ...bāhirakānaṁ kathaṁ (Syā, Ka)
2. Bhāsamānasakuṇaṁ (Sī), vātasakuṇaṁ (Syā)

Atha sutamaṅgaliko nāmeko puriso āha “cakkhu nāmetaṁ bho sucimpi asucimpi passati, tathā sundarampi asundarampi, manāpampi amanāpampi, yadi tena diṭṭhaṁ maṅgalaṁ siyā, sabbampi maṅgalaṁ siyā, tasmā na diṭṭhaṁ maṅgalaṁ, apica kho pana sutaṁ maṅgalaṁ, sutaṁ nāma abhimaṅgalasammato saddo. Seyyathidaṁ? Idhekacco kālasseva vuṭṭhāya vaḍḍhāti vā vaḍḍhamānāti vā puṇṇāti vā phussāti vā sumanāti vā sirīti vā sirivaḍḍhāti vā ajja sunakkhattaṁ sumuhuttaṁ sudivasaṁ sumaṅgalanti evarūpaṁ vā yaṁkiñci abhimaṅgalasammataṁ saddaṁ suṇāti, idaṁ vuccati sutamaṅgalan”ti. Tassapi vacanaṁ ekacce aggahesuṁ, ekacce nāggahesuṁ. Ye nāggahesuṁ, te tena saha vivadiṁsu.

Atha mutamaṅgaliko nāmeko puriso āha “sotampi hi nāmetaṁ bho sādhumpi asādhumpi manāpampi amanāpampi suṇāti. Yadi tena sutaṁ maṅgalaṁ siyā, sabbampi maṅgalaṁ siyā, tasmā na sutaṁ maṅgalaṁ, apica kho pana mutaṁ maṅgalaṁ, mutaṁ nāma abhimaṅgalasammataṁ gandharasaphoṭṭhabbaṁ. Seyyathidaṁ? Idhekacco kālasseva vuṭṭhāya padumagandhādipupphagandhaṁ vā ghāyati, phussadantakaṭṭhaṁ vā khādati, pathaviṁ vā āmasati, haritasassaṁ vā allagomayaṁ vā kacchapaṁ vā tilavāhaṁ vā pupphaṁ vā phalaṁ vā āmasati, phussamattikāya vā sammā limpati, phussasāṭakaṁ vā nivāseti, phussaveṭhanaṁ vā dhāreti, yaṁ vā panaññampi kiñci evarūpaṁ abhimaṅgalasammataṁ gandhaṁ vā ghāyati, rasaṁ vā sāyati, phoṭṭhabbaṁ vā phusati, idaṁ vuccati mutamaṅgalan”ti. Tassapi vacanaṁ ekacce aggahesuṁ, ekacce nāggahesuṁ.

Tattha na diṭṭhamaṅgaliko sutamutamaṅgalike asakkhi saññāpetuṁ. Na tesaṁ aññataro itare dve. Tesu ca manussesu ye diṭṭhamaṅgalikassa vacanaṁ gaṇhiṁsu, te “diṭṭhaṁyeva maṅgalan”ti gatā. Ye sutamutamaṅgalikānaṁ vacanaṁ gaṇhiṁsu, te “sutaṁyeva mutaṁyeva maṅgalan”ti gatā. Evamayaṁ maṅgalakathā sakalajambudīpe pākaṭā jātā.

Atha sakalajambudīpe manussā gumbagumbā hutvā “kiṁ nu kho maṅgalan”ti maṅgalāni cintayiṁsu, tesaṁ manussānaṁ ārakkhadevatā taṁ kathaṁ sutvā tatheva maṅgalāni cintayiṁsu, tāsaṁ devatānaṁ bhummadevatā mittā honti, atha tato sutvā bhummadevatāpi tatheva maṅgalāni cintayiṁsu. Tāsampi devatānaṁ ākāsaṭṭhadevatā mittā honti, ākāsaṭṭhadevatānaṁ Cātumahārājikadevatā. Eteneva upāyena yāva

Sudassīdevatānaṁ Akaniṭṭhadevatā mittā honti, atha tato sutvā Akaniṭṭhadevatāpi tatheva gumbagumbā hutvā maṅgalāni cintayiṁsu. Evaṁ dasasahassacakkavāḷesu sabbattha maṅgalacintā udapādi. Uppannā ca sā "idaṁ maṅgalaṁ idaṁ maṅgalan"ti vinicchiyamānāpi appattā eva vinicchayaṁ dvādasa vassāni aṭṭhāsi. Sabbe manussā ca devā ca brahmāno ca ṭhapetvā ariyasāvake diṭṭhasutamutavasena tidhā bhinnā, ekopi "idameva maṅgalan"ti yathābhuccato niṭṭhaṅgato nāhosi, maṅgalakolāhalaṁ loke uppajji.

Kolāhalaṁ nāma pañcavidhaṁ kappakolāhalaṁ cakkavattikolāhalaṁ Buddhakolāhalaṁ maṅgalakolāhalaṁ moneyyakolāhalanti. Tattha kāmāvacaradevā, muttasirā vikiṇṇakesā rudammukhā assūni hatthehi puñchamānā rattavatthanivatthā ativiya virūpavesadhārino hutvā "vassasatasahassassa accayena kappuṭṭhānaṁ bhavissati, ayaṁ loko vinassissati, mahāsamuddo sussissati[1], ayañca mahāpathavī Sineru ca pabbatarājā uḍḍhayhissati vinassissati, yāva brahmalokā lokavināso bhavissati, mettaṁ mārisā bhāvetha, karuṇaṁ, muditaṁ, upekkhaṁ mārisā bhāvetha, mātaraṁ upaṭṭhahatha, pitaraṁ upaṭṭhahatha, kule jeṭṭhāpacāyino hotha, jāgaratha mā pamādatthā"ti manussapathe vicaritvā ārocenti. Idaṁ **kappakolāhalaṁ** nāma.

Kāmāvacaradevāyeva "vassasatassaccayena cakkavattirājā loke uppajjissatī"ti manussapathe vicaritvā ārocenti. Idaṁ **cakkavattikolāhalaṁ** nāma.

Suddhāvāsā pana devā brahmābharaṇena alaṅkaritvā brahmaveṭhanaṁ sīse katvā pītisomanassajātā Buddhaguṇavādino "vassasahassassa accayena Buddho loke uppajjissatī"ti manussapathe vicaritvā ārocenti. Idaṁ **Buddhakolāhalaṁ** nāma.

Suddhāvāsā eva devā manussānaṁ cittaṁ ñatvā "dvādasannaṁ vassānaṁ accayena Sammāsambuddho maṅgalaṁ kathessatī"ti manussapathe vicaritvā ārocenti. Idaṁ **maṅgalakolāhalaṁ** nāma.

---

1. Ussussissati (Sī)

Suddhāvāsā eva devā "sattannaṁ vassānaṁ accayena aññataro bhikkhu Bhagavatā saddhiṁ samāgamma moneyyapaṭipadaṁ pucchissatī"ti manussapathe vicaritvā ārocenti. Idaṁ **moneyyakolāhalaṁ** nāma. Imesu pañcasu kolāhalesu diṭṭhamaṅgalādivasena tidhā bhinnesu devamanussesu idaṁ maṅgalakolāhalaṁ loke uppajji.

Atha devesu ca manussesu ca vicinitvā vicinitvā maṅgalāni alabhamānesu dvādasannaṁ vassānaṁ accayena Tāvatiṁsakāyikā devatā saṅgamma samāgamma evaṁ samacintesuṁ "seyyathāpi nāma mārisā gharasāmiko antogharajanānaṁ, gāmasāmiko gāmavāsīnaṁ, rājā sabbamanussānaṁ, evamevaṁ ayaṁ Sakko Devānamindo amhākaṁ aggo ca seṭṭho ca yadidaṁ puññena tejena issariyena paññāya dvinnaṁ devalokānaṁ adhipati. Yannūna mayaṁ Sakkaṁ Devānamindaṁ etamatthaṁ puccheyyāmā"ti. Tā Sakkassa santikaṁ gantvā Sakkaṁ Devānamindaṁ taṅkhaṇānurūpanivāsanābharaṇasassirikasarīraṁ aḍḍhateyyakoṭi-accharāgaṇaparivutaṁ pāricchattakamūle paṇḍukambalavarāsane nisinnaṁ abhivādetvā ekamantaṁ ṭhatvā etadavocuṁ "yagghe mārisa jāneyyāsi, etarahi maṅgalapañhā samuṭṭhitā, eke diṭṭhaṁ 'maṅgalan'ti vadanti, eke sutaṁ 'maṅgalan'ti vadanti, eke mutaṁ 'maṅgalan'ti vadanti, tattha mayañca aññe ca aniṭṭhaṅgatā, sādhu vata no tvaṁ yāthāvato byākarohī"ti. Devarājā pakatiyāpi paññavā "ayaṁ maṅgalakathā kattha paṭhamaṁ samuṭṭhitā"ti āha. "Mayaṁ deva Cātumahārājikānaṁ assumhā"ti āhaṁsu. Tato Cātumahārājikā ākāsaṭṭhadevatānaṁ, ākāsaṭṭhadevatā bhummadevatānaṁ, bhummadevatā manussārakkhadevatānaṁ, manussārakkhadevatā "manussaloke samuṭṭhitā"ti āhaṁsu.

Atha Devānamindo "Sammāsambuddho kattha vasatī"ti pucchi, "manussaloke devā"ti āhaṁsu. "Taṁ Bhagavantaṁ koci pucchī"ti āha. Na koci devāti. Kiṁ nu kho nāma tumhe mārisā aggiṁ chaḍḍetvā khajjopanakaṁ ujjāletha, ye anavasesamaṅgaladesakaṁ taṁ Bhagavantaṁ atikkamitvā[1] maṁ pucchitabbaṁ maññatha, āgacchatha mārisā, taṁ Bhagavantaṁ pucchāma, addhā sassirikaṁ pañhabyākaraṇaṁ labhissāmāti ekaṁ devaputtaṁ āṇāpesi "tvaṁ Bhagavantaṁ pucchā"ti. So devaputto

1. Atīyitvā (Sī)

taṅkhaṇānurūpena alaṅkārena attānaṁ alaṅkaritvā vijjuriva vijjotamāno devagaṇaparivuto Jetavanamahāvihāraṁ āgantvā Bhagavantaṁ abhivādetvā ekamantaṁ ṭhatvā maṅgalapañhaṁ pucchanto gāthāya ajjhabhāsi. Bhagavā tassa taṁ pañhaṁ vissajjento imaṁ suttamabhāsi.

Tattha **evaṁ me sutan**ti-ādīnamattho saṅkhepato Kasibhāradvājasuttavaṇṇanāyaṁ vutto, vitthāraṁ pana icchantehi papañcasūdaniyā Majjhimaṭṭhakathāyaṁ vuttanayena gahetabbo. Kasibhāradvājasutte ca "Magadhesu viharati Dakkhiṇāgirismiṁ ekanāḷāyaṁ brāhmaṇagāme"ti vuttaṁ, idha "Sāvatthiyaṁ viharati Jetavane Anāthapiṇḍikassa ārāme"ti. Tasmā "Sāvatthiyan"ti imaṁ padaṁ ādiṁ katvā idha apubbapadavaṇṇanaṁ karissāma.

Seyyathidaṁ? **Sāvatthiyan**ti evaṁnāmake nagare. Taṁ kira Savatthassa nāma isino nivāsaṭṭhānaṁ ahosi. Tasmā yathā Kusambassa nivāso Kosambī, Kākaṇḍassa nivāso Kākaṇḍīti, evaṁ itthiliṅgavasena "Sāvatthī"ti vuccati. Porāṇā pana vaṇṇayanti—yasmā tasmiṁ ṭhāne satthasamāyoge "kiṁ bhaṇḍamatthī"ti pucchite "sabbamatthī"ti āhaṁsu, tasmā taṁ vacanamupādāya "Sāvatthī"ti vuccati. Tassaṁ Sāvatthiyaṁ. Etenassa gocaragāmo dīpito hoti. Jeto nāma rājakumāro, tena ropitasaṁvaḍḍhitattā tassa Jetassa vananti Jetavanaṁ, tasmiṁ **Jetavane.** Anāthānaṁ piṇḍo etasmiṁ atthīti Anāthapiṇḍiko, tassa **Anāthapiṇḍikassa.** Anāthapiṇḍikena gahapatinā catupaṇṇāsakoṭipariccāgena niṭṭhāpitārāmeti attho. Etenassa pabbajitānurūpanivāsokāso dīpito hoti.

Athāti avicchedatthe, **kho**ti adhikārantaranidassanatthe nipāto. Tena avicchinneyeva tattha Bhagavato vihāre "idamadhikārantaraṁ udapādī"ti dasseti. Kiṁ tanti? **Aññatarā devatā**ti-ādi. Tattha **aññatarā**ti aniyamitaniddeso. Sā hi nāmagottato apākaṭā, tasmā "aññatarā"ti vuttā. Devo eva devatā, itthipurisasādhāraṇametaṁ. Idha pana puriso eva so devaputto, kintu sādhāraṇanāmavasena "devatā"ti vutto.

Abhikkantāya rattiyāti ettha **abhikkanta**saddo khayasundarābhirūpa-abbhanumodanādīsu dissati. Tattha "abhikkantā bhante ratti, nikkhanto paṭhamo yāmo, ciranisinno bhikkhusaṁgho, uddisatu Bhagavā bhikkhūnaṁ pātimokkhan"ti evamādīsu[1] khaye dissati. "Ayaṁ imesaṁ catunnaṁ puggalānaṁ abhikkantataro ca paṇītataro cā"ti evamādīsu[2] sundare.

"Ko me vandati pādāni, iddhiyā yasasā jalaṁ.
Abhikkantena vaṇṇena, sabbā obhāsayaṁ disā"ti—

evamādīsu[3] abhirūpe. "Abhikkantaṁ bho Gotama, abhikkantaṁ bho Gotamā"ti evamādīsu[4] abbhanumodane. Idha pana khaye. Tena abhikkantāya rattiyā, parikkhīṇāya rattiyāti vuttaṁ hoti.

Abhikkantavaṇṇāti ettha **abhikkanta**saddo abhirūpe, **vaṇṇa**saddo pana chavithutikulavaggakāraṇasaṇṭhānappamāṇarūpāyatanādīsu dissati. Tattha "suvaṇṇavaṇṇosi Bhagavā"ti evamādīsu[5] chaviyaṁ. "Kadā saññūḷhā pana te gahapati ime samaṇassa Gotamassa vaṇṇā"ti evamādīsu[6] thutiyaṁ. "Cattārome bho Gotama vaṇṇā"ti evamādīsu[7] kulavagge. "Atha kena nu vaṇṇena, gandhatthenoti vuccatī"ti evamādīsu[8] kāraṇe. "Mahantaṁ hatthirājavaṇṇaṁ abhinimminitvā"ti evamādīsu[9] saṇṭhāne. "Tayo pattassa vaṇṇā"ti evamādīsu[10] pamāṇe. "Vaṇṇo gandho raso ojā"ti evamādīsu[11] rūpāyatane. So idha chaviyaṁ daṭṭhabbo. Tena abhikkantavaṇṇā abhirūpacchavīti vuttaṁ hoti.

Kevalakappanti ettha **kevala**saddo anavasesayebhuyya-abyāmissa-anatirekadaḷhatthavisaṁyogādi-anekattho. Tathā hissa "kevalaparipuṇṇaṁ parisuddhaṁ brahmacariyan"ti evamādīsu[12] anavasesatā attho. "Kevalakappā ca Aṅgamāgadhā pahūtaṁ khādanīyaṁ bhojanīyaṁ ādāya

---

1. Vi 4. 418; Aṁ 3. 44; Khu 1. 138 piṭṭhesu.
2. Aṁ 1. 414 piṭṭhe.
3. Khu 2. 71 piṭṭhe.
4. Aṁ 1. 57; Vi 1. 7 piṭṭhādīsu.
5. Ma 2. 351; Khu 1. 367 piṭṭhesu.
6. Ma 2. 49 piṭṭhe.
7. Dī 3. 67 piṭṭhe.
8. Saṁ 1. 206 piṭṭhe.
9. Saṁ 1. 105 piṭṭhe.
10. Vi 1. 153 piṭṭhe.
11. Abhi 1. 163 piṭṭhe.
12. Dī 1. 82; Vi 1. 1 piṭṭhesu.

upasaṅkamissantī"ti evamādīsu[1] yebhuyyatā. "Kevalassa dukkhakkhandhassa samudayo hotī"ti evamādīsu[2] abyāmissatā. "Kevalaṁ saddhāmattakaṁ nūna ayamāyasmā"ti evamādīsu[3] anatirekatā. "Āyasmato bhante Anuruddhassa bāhiko nāma saddhivihāriko kevalakappaṁ saṁghabhedāya ṭhito"ti evamādīsu[4] daḷhatthatā. "Kevalī vusitavā uttamapurisoti vuccatī"ti evamādīsu[5] visaṁyogo. Idha panassa anavasesatā attho adhippeto.

Kappasaddo panāyaṁ abhisaddahanavohārakālapaññattichedanavikappalesasamantabhāvādi-anekattho. Tathā hissa "okappaniyametaṁ bhoto Gotamassa, yathā taṁ Arahato Sammāsambuddhassā"ti evamādīsu[6] abhisaddahanamattho. "Anujānāmi bhikkhave pañcahi samaṇakappehi phalaṁ paribhuñjitun"ti evamādīsu[7] vohāro. "Yena sudaṁ niccakappaṁ viharāmī"ti evamādīsu[8] kālo. "Iccāyasmā kappo"ti evamādīsu[9] paññatti. "Alaṅkato kappitakesamassū"ti evamādīsu[10] chedanaṁ. "Kappati dvaṅgulakappo"ti evamādīsu[11] vikappo. "Atthi kappo nipajjitun"ti evamādīsu[12] leso. "Kevalakappaṁ Veḷuvanaṁ obhāsetvā"ti evamādīsu[13] samantabhāvo. Idha panassa samantabhāvo atthoti adhippeto. Yato **kevalakappaṁ Jetavanan**ti ettha anavasesaṁ samantato Jetavananti evamattho daṭṭhabbo.

Obhāsetvāti ābhāya pharitvā, candimā viya sūriyo viya ca ekobhāsaṁ ekapajjotaṁ karitvāti attho.

Yena Bhagavā tenupasaṅkamīti bhummatthe karaṇavacanaṁ, yato yattha Bhagavā, tattha upasaṅkamīti evamettha attho daṭṭhabbo. Yena vā kāraṇena Bhagavā devamanussehi upasaṅkamitabbo, teneva kāraṇena upasaṅkamīti evampettha attho daṭṭhabbo. Kena ca kāraṇena Bhagavā upasaṅkamitabbo? Nānappakāraguṇavisesādhigamādhippāyena, sāduphalūpabhogādhippāyena dijagaṇehi niccaphalitamahārukkho viya. Upasaṅkamīti ca

---

1. Vi 3. 36 piṭṭhe. 2. Abhi 2. 142 piṭṭhādīsu. 3. Vi 3. 270 piṭṭhe.
4. Aṁ 1. 562 piṭṭhe. 5. Saṁ 2. 50 piṭṭhe. 6. Ma 1. 316 piṭṭhe.
7. Vi 4. 244 piṭṭhe. 8. Ma 1. 316 piṭṭhe. 9. Khu 1. 444; Khu 8. 15 piṭṭhesu.
10. Khu 6. 278 piṭṭhe. 11. Vi 4. 491 piṭṭhe. 12. Aṁ 3. 148 piṭṭhe.
13. Saṁ 1. 50 piṭṭhe.

gatāti vuttaṁ hoti. **Upasaṅkamitvā**ti upasaṅkamanapariyosānadīpanaṁ. Atha vā evaṁ gatā tato āsannataraṁ ṭhāna Bhagavato samīpasaṅkhātaṁ gantvātipi vuttaṁ hoti. **Bhagavantaṁ abhivādetvā**ti Bhagavantaṁ vanditvā paṇamitvā namassitvā.

Ekamantanti bhāvanapuṁsakaniddeso, ekokāsaṁ ekapassanti vuttaṁ hoti. Bhummatthe vā upayogavacanaṁ. **Aṭṭhāsī**ti nisajjādipaṭikkhepo, ṭhānaṁ kappesi, ṭhitā ahosīti attho.

Kathaṁ ṭhitā pana sā ekamantaṁ ṭhitā ahūti?

Na pacchato na purato, nāpi āsannadūrato.
Na kacche nopi paṭivāte, na cāpi oṇatuṇṇate.
Ime dose vivajjetvā, ekamantaṁ ṭhitā ahūti.

Kasmā panāyaṁ aṭṭhāsi eva, na nisīdīti? Lahuṁ nivattitukāmatāya. Devatā hi kañcideva atthavasaṁ paṭicca sucipuriso viya vaccaṭṭhānaṁ manussalokaṁ āgacchanti. Pakatiyā panetāsaṁ yojanasatato pabhuti manussaloko duggandhatāya paṭikūlo hoti, na tattha abhiramanti. Tena sā āgatakiccaṁ katvā lahuṁ nivattitukāmatāya na nisīdi. Yassa ca gamanādi-iriyāpathaparissamassa vinodanatthaṁ nisīdanti, so devānaṁ parissamo natthi, tasmāpi na nisīdi. Ye ca mahāsāvakā Bhagavantaṁ parivāretvā ṭhitā, te patimānesi, tasmāpi na nisīdi. Apica Bhagavati gāraveneva na nisīdi. Devānaṁ hi nisīditukāmānaṁ āsanaṁ nibbattati, taṁ anicchamānā nisajjāya cittampi akatvā ekamantaṁ aṭṭhāsi.

Ekamantaṁ ṭhitā kho sā devatāti evaṁ imehi kāraṇehi ekamantaṁ ṭhitā kho sā devatā. **Bhagavantaṁ gāthāya ajjhabhāsī**ti Bhagavantaṁ gāthāya akkharapadaniyamitaganthitena vacanena abhāsīti attho.

261. Tattha **bahū**ti aniyamitasaṅkhyāniddeso. Tena anekasatā anekasahassā anekasatasahassāti vuttaṁ hoti. Dibbantīti **devā,** pañcahi kāmaguṇehi kīḷanti, attano vā siriyā jotantīti attho. Apica tividhā devā sammuti-upapattivisuddhivasena. Yathāha—

"Devāti tayo devā sammutidevā upapattidevā visuddhidevā. Tattha sammutidevā nāma rājāno deviyo rājakumārā. Upapattidevā nāma Cātumahārājike deve upādāya taduttari devā. Visuddhidevā nāma arahanto vuccantī"ti[1].

Tesu idha upapattidevā adhippetā. Manuno apaccāti **manussā.** Porāṇā pana bhaṇanti—manassa ussannatāya manussā. Te Jambudīpakā Aparagoyānakā Uttarakurukā Pubbavidehakāti catubbidhā. Idha Jambudīpakā adhippetā. Maṅgalanti[2] imehi sattāti **maṅgalāni,** iddhiṁ vuddhiñca pāpuṇantīti attho. **Acintayun**ti cintesuṁ. **Ākaṅkhamānā**ti icchamānā patthayamānā pihayamānā. **Sotthānan**ti sotthibhāvaṁ, sabbesaṁ diṭṭhadhammikasamparāyikānaṁ sobhanānaṁ sundarānaṁ kalyāṇānaṁ dhammānamatthitanti[3] vuttaṁ hoti. **Brūhī**ti desehi pakāsehi ācikkha vivara vibhaja uttānīkarohi. **Maṅgalan**ti iddhikāraṇaṁ vuddhikāraṇaṁ sabbasampattikāraṇaṁ. **Uttaman**ti visiṭṭhaṁ pavaraṁ sabbalokahitasukhāvahanti ayaṁ gāthāya anupubbapadavaṇṇanā[4].

Ayaṁ pana piṇḍattho—so devaputto dasasahassacakkavāḷesu devatā maṅgalapañhaṁ sotukāmatāya imasmiṁ ekacakkavāḷe sannipatitvā ekavālaggakoṭi-okāsamatte dasapi vīsampi tiṁsampi cattālīsampi paññāsampi saṭṭhipi sattatipi asītipi sukhumattabhāve nimminitvā sabbadevamārabrahmāno siriyā ca tejasā ca adhigayha virocamānaṁ paññattavarabuddhāsane nisinnaṁ Bhagavantaṁ parivāretvā ṭhitā disvā tasmiṁ ca samaye anāgatānampi sakalajambudīpakānaṁ manussānaṁ cetasā cetoparivitakkamaññāya sabbadevamanussānaṁ vicikicchāsallasamuddharaṇatthaṁ āha "bahū devā manussā ca maṅgalāni acintayuṁ ākaṅkhamānā sotthānaṁ, attano sotthibhāvaṁ icchantā, brūhi maṅgalamuttamaṁ, tesaṁ devānaṁ anumatiyā manussānañca anuggahena mayā puṭṭho samāno yaṁ sabbesameva amhākaṁ ekantahitasukhāvahanato uttamaṁ maṅgalaṁ, taṁ no anukampaṁ upādāya brūhi Bhagavā"ti.

---

1. Khu 8. 92, 225 piṭṭhesu atthato samānaṁ.
2. Maṅgalanti maṅganti (Sī), maṅgalānīti mahanti (Ka)
3. Dhammānaṁ atthinoti (Sī)
4. Anupadavaṇṇanā (Sī)

262. Evametaṁ devaputtassa vacanaṁ sutvā Bhagavā **“asevanā ca bālānan”**ti gāthamāha. Tattha **asevanā**ti abhajanā apayirupāsanā. **Bālānan**ti balanti assasantīti bālā, assasitapassasitamattena jīvanti, na paññājīvitenāti adhippāyo. Tesaṁ bālānaṁ. **Paṇḍitānan**ti paṇḍantīti[1] paṇḍitā, sandiṭṭhikasamparāyikesu atthesu ñāṇagatiyā gacchantīti adhippāyo. Tesaṁ paṇḍitānaṁ. **Sevanā**ti bhajanā payirupāsanā taṁsahāyatā taṁsampavaṅkatā. **Pūjā**ti sakkāragarukāramānanavandanā. **Pūjaneyyānan**ti pūjārahānaṁ. **Etaṁ maṅgalamuttaman**ti yā ca bālānaṁ asevanā, yā ca paṇḍitānaṁ sevanā, yā ca pūjaneyyānaṁ pūjā, taṁ sabbaṁ sampiṇḍetvā āha etaṁ maṅgalamuttamanti. Yaṁ tayā puṭṭhaṁ “brūhi maṅgalamuttaman”ti, ettha tāva etaṁ maṅgalamuttamanti gaṇhāhīti vuttaṁ hoti. Ayametissā gāthāya padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā panassā evaṁ veditabbā—evametaṁ devaputtassa vacanaṁ sutvā Bhagavā imaṁ gāthamāha. Tattha yasmā catubbidhā kathā pucchitakathā apucchitakathā sānusandhikathā ananusandhikathāti. Tattha “pucchāmi taṁ Gotama bhūripañña, kathaṁkaro sāvako sādhu hotī”ti[2] ca, “kathaṁ nu tvaṁ mārisa oghamatarī”ti[3] ca evamādīsu pucchitena kathitā pucchitakathā. “Yaṁ pare sukhato āhu, tadariyā āhu dukkhato”ti evamādīsu[4] apucchitena attajjhāsayavaseneva kathitā apucchitakathā. Sabbāpi Buddhānaṁ kathā “sanidānāhaṁ bhikkhave dhammaṁ desemī”ti[5] vacanato sānusandhikathā. Ananusandhikathā imasmiṁ sāsane natthi. Evametāsu kathāsu ayaṁ devaputtena pucchitena Bhagavatā kathitattā pucchitakathā. Pucchitakathāyañca yathā cheko puriso kusalo maggassa kusalo amaggassa maggaṁ puṭṭho paṭhamaṁ vijahitabbaṁ ācikkhitvā pacchā gahetabbaṁ ācikkhati “asukasmiṁ nāma ṭhāne dvedhāpatho hoti, tattha vāmaṁ muñcitvā dakkhiṇaṁ gaṇhathā”ti, evaṁ sevitabbāsevitabbesu asevitabbaṁ ācikkhitvā sevitabbaṁ ācikkhati. Bhagavā ca maggakusalapurisasadiso. Yathāha—

> “Puriso maggakusaloti kho tissa Tathāgatassetaṁ adhivacanaṁ Arahato Sammāsambuddhassā”ti[6].

---

1. Paṇḍentīti (Sī) 2. Khu 1. 335 piṭṭhe. 3. Saṁ 1. 1 piṭṭhe.
4. Khu 1. 397 piṭṭhe. 5. Aṁ 1. 280; Abhi 4. 407 piṭṭhesu. 6. Saṁ 2. 89 piṭṭhe.

So hi kusalo imassa lokassa, kusalo parassa lokassa, kusalo maccudheyyassa, kusalo amaccudheyyassa, kusalo māradheyyassa, kusalo amāradheyyassāti. Tasmā paṭhamaṁ asevitabbaṁ ācikkhitvā sevitabbaṁ ācikkhanto āha "asevanā ca bālānaṁ, paṇḍitānañca sevanā"ti. Vijahitabbamaggo viya hi paṭhamaṁ bālā na sevitabbā na payirupāsitabbā, tato gahetabbamaggo viya paṇḍitā sevitabbā payirupāsitabbāti.

Kasmā pana Bhagavatā maṅgalaṁ kathentena paṭhamaṁ bālānaṁ asevanā paṇḍitānañca sevanā kathitāti? Vuccate—yasmā imaṁ diṭṭhādīsu maṅgaladiṭṭhiṁ bālasevanāya devamanussā gaṇhiṁsu, sā ca amaṅgalaṁ, tasmā nesaṁ taṁ idhalokatthaparalokatthabhañjakaṁ akalyāṇamittasaṁsaggaṁ garahantena ubhayalokatthasādhakañca kalyāṇamittasaṁsaggaṁ pasaṁsantena Bhagavatā paṭhamaṁ bālānaṁ asevanā paṇḍitānañca sevanā kathitāti.

Tattha **bālā** nāma ye keci pāṇātipātādi-akusalakammapathasamannāgatā sattā. Te tīhākārehi jānitabbā. Yathāha "tīṇimāni bhikkhave bālassa bālalakkhaṇānī"ti suttaṁ[1]. Apica Pūraṇakassapādayo cha satthāro Devadattakokālikakaṭamodakatissa[2] Khaṇḍadeviyāputtasamuddadattaciñcamāṇavikādayo atītakāle ca dīghavidassa bhātāti ime aññe ca evarūpā sattā bālāti veditabbā.

Te aggipadittamiva aṅgāraṁ attanā duggahitena attānañca attano vacanakārake ca vināsenti, yathā dīghavidassa bhātā catubuddhantaraṁ saṭṭhiyojanamattena attabhāvena uttāno patito mahāniraye paccati, yathā ca tassa diṭṭhiṁ abhirucikāni[3] pañca kulasatāni tasseva sahabyataṁ upapannāni niraye paccanti. Vuttaṁ hetaṁ—

"Seyyathāpi bhikkhave naḷāgārā vā tiṇāgārā vā aggi mutto kūṭāgārānipi ḍahati ullittāvalittāni nivātāni phusitaggaḷāni pihitavātapānāni, evameva kho bhikkhave yāni

---

1. Aṁ 1. 100; Ma 3. 201 piṭṭhesu.
2. ...kaṭamorakatissa (Sī, Syā)
3. Abhiruciya tāni (Sī), abhirucitāni (Syā)

kānici bhayāni uppajjanti, sabbāni tāni bālato uppajjanti no paṇḍitato. Ye keci upaddavā uppajjanti -pa- ye keci upasaggā -pa- no paṇḍitato. Iti kho bhikkhave sappaṭibhayo bālo, appaṭibhayo paṇḍito. Sa-upaddavo bālo, anupaddavo paṇḍito. Sa-upasaggo bālo, anupasaggo paṇḍito"ti[1].

Apica pūtimacchasadiso bālo, pūtimacchabandhapattapuṭasadiso hoti tadupasevī, chaḍḍanīyataṁ jigucchanīyatañca āpajjati viññūnaṁ. Vuttañcetaṁ—

"Pūtimacchaṁ kusaggena, yo naro upanayhati.
Kusāpi pūtī vāyanti, evaṁ bālūpasevanā"ti[2].

Akittipaṇḍito cāpi Sakkena Devānamindena vare diyyamāne evamāha—

"Bālaṁ na passe na suṇe, na ca bālena saṁvase.
Bālenallāpasallāpaṁ, na kare na ca rocaye.

Kinnu te akaraṁ bālo, vada kassapa kāraṇaṁ.
Kena kassapa bālassa, dassanaṁ nābhikaṅkhasi.

Anayaṁ nayati dummedho, adhurāyaṁ niyuñjati.
Dunnayo seyyaso hoti, sammā vutto pakuppati.
Vinayaṁ so na jānāti, sādhu tassa adassanan"ti[3].

Evaṁ Bhagavā sabbākārena bālūpasevanaṁ garahanto bālānaṁ asevanaṁ "maṅgalan"ti vatvā idāni paṇḍitasevanaṁ pasaṁsanto "paṇḍitānañca sevanā maṅgalan"ti āha. Tattha **paṇḍitā** nāma ye keci pāṇātipātāveramaṇi-ādidasakusalakammapathasamannāgatā sattā. Te tīhākārehi jānitabbā. Yathāha "tīṇimāni bhikkhave paṇḍitassa paṇḍitalakkhaṇānī"ti[4] suttaṁ. Apica Buddhapaccekabuddha-asītimahāsāvakā aññe ca Tathāgatassa sāvakā sunettamahāgovindavidhurasarabhaṅgamahosadhasutasomanimirāja-ayogharakumāra-akittipaṇḍitādayo ca paṇḍitāti veditabbā.

---

1. Aṁ 1. 99 piṭṭhe.
2. Khu 1. 241; Khu 5. 330; Khu 6. 265 piṭṭhesu.
3. Khu 5. 267 piṭṭhe.
4. Aṁ 1. 101; Ma 3. 208 piṭṭhesu.

Te bhaye viya rakkhā, andhakāre viya padīpo, khuppipāsādidukkhābhibhave viya annapānādipaṭilābho, attano vacanakarānaṁ sabbabhaya-upaddavūpasaggaviddhaṁsanasamatthā honti. Tathā hi Tathāgataṁ āgamma asaṅkhyeyyā aparimāṇā devamanussā āsavakkhayaṁ pattā, brahmaloke patiṭṭhitā, devaloke patiṭṭhitā, sugatiloke uppannā. Sāriputtatthere cittaṁ pasādetvā catūhi paccayehi theraṁ upaṭṭhahitvā asīti kulasahassāni sagge nibbattāni. Tathā Mahāmoggallānamahākassapappabhutīsu sabbamahāsāvakesu, sunettassa satthuno sāvakā appekacce brahmaloke uppajjiṁsu, appekacce Paranimmitavasavattīnaṁ devānaṁ sahabyataṁ -pa- appekacce gahapatimahāsālakulānaṁ sahabyataṁ upapajjiṁsu. Vuttañcetaṁ—

"Natthi bhikkhave paṇḍitato bhayaṁ, natthi paṇḍitato upaddavo, natthi paṇḍitato upasaggo"ti[1].

Apica tagaramālādigandhabhaṇḍasadiso paṇḍito, tagaramālādigandhabhaṇḍapaliveṭhanapattasadiso hoti tadupasevī, bhāvanīyataṁ manuññatañca āpajjati viññūnaṁ. Vuttañcetaṁ—

"Tagarañca palāsena, yo naro upanayhati.
Pattāpi surabhī vāyanti, evaṁ dhīrūpasevanā"ti[2].

Akittipaṇḍito cāpi Sakkena Devānamindena vare diyyamāne evamāha—

"Dhīraṁ passe suṇe dhīraṁ, dhīrena saha saṁvase.
Dhīrena'llāpasallāpaṁ, taṁ kare tañca rocaye.

Kinnu te akaraṁ dhīro, vada Kassapa kāraṇaṁ.
Kena Kassapa dhīrassa, dassanaṁ abhikaṅkhasi.

Nayaṁ nayati medhāvī, adhurāyaṁ na yuñjati.
Sunayo seyyaso hoti, sammā vutto na kuppati.
Vinayaṁ so pajānāti, sādhu tena samāgamo"ti[3].

Evaṁ Bhagavā sabbākārena paṇḍitasevanaṁ pasaṁsanto paṇḍitānaṁ sevanaṁ "maṅgalan"ti vatvā idāni tāya bālānaṁ asevanāya

---

1. Aṁ 1. 100 piṭṭhe.
2. Khu 1. 241; Khu 5. 330; Khu 6. 265 piṭṭhesu.
3. Khu 5. 267 piṭṭhe.

paṇḍitānaṁ sevanāya ca anupubbena pūjaneyyabhāvaṁ upagatānaṁ pūjaṁ pasaṁsanto **"pūjā ca pūjaneyyānaṁ etaṁ maṅgalamuttaman"**ti āha. Tattha **pūjaneyyā** nāma sabbadosavirahitattā sabbaguṇasamannāgatattā ca Buddhā Bhagavanto, tato pacchā Paccekabuddhā ariyasāvakā ca. Tesañhi pūjā appakāpi dīgharattaṁ hitāya sukhāya hoti, Sumanamālākāramallikādayo cettha nidassanaṁ.

Tatthekaṁ nidassanamattaṁ bhaṇāma—Bhagavā kira ekadivasaṁ pubbaṇhasamayaṁ nivāsetvā pattacīvaramādāya Rājagahaṁ piṇḍāya pāvisi, atha kho Sumanamālākāro rañño Māgadhassa seniyassa Bimbisārassa pupphāni gahetvā gacchanto addasa Bhagavantaṁ nagaradvāraṁ anuppattaṁ pāsādikaṁ pasādanīyaṁ dvattiṁsamahāpurisalakkhaṇāsītānubyañjanapaṭimaṇḍitaṁ Buddhasiriyā jalantaṁ. Disvānassa etadahosi "rājā pupphāni gahetvā sataṁ vā sahassaṁ vā dadeyya, tañca idhalokamattameva sukhaṁ bhaveyya. Bhagavato pana pūjā appameyya-asaṅkhyeyyaphalā dīgharattaṁ hitasukhāvahā hoti, handāhaṁ imehi pupphehi Bhagavantaṁ pūjemī"ti pasannacitto ekaṁ pupphamuṭṭhiṁ gahetvā Bhagavato paṭimukhaṁ khipi, pupphāni ākāsena gantvā Bhagavato upari mālāvitānaṁ hutvā aṭṭhaṁsu. Mālākāro taṁ ānubhāvaṁ disvā pasannataracitto puna ekaṁ pupphamuṭṭhiṁ khipi, tāni gantvā mālākañcuko hutvā aṭṭhaṁsu. Evaṁ aṭṭha pupphamuṭṭhiyo khipi, tāni gantvā pupphakūṭāgāraṁ hutvā aṭṭhaṁsu. Bhagavā antokūṭāgāre viya ahosi, mahājanakāyo sannipati. Bhagavā mālākāraṁ passanto sitaṁ pātvākāsi, Ānandatthero "na Buddhā ahetu appaccayā sitaṁ pātukarontī"ti sitakāraṇaṁ pucchi. Bhagavā āha "eso Ānanda mālākāro imissā pūjāya ānubhāvena satasahassakappe devesu ca manussesu ca saṁsaritvā pariyosāne Sumanissaro[1] nāma Paccekabuddho bhavissatī"ti. Vacanapariyosāne ca dhammadesanatthaṁ imaṁ gāthaṁ abhāsi—

"Tañca kammaṁ kataṁ sādhu, yaṁ katvā nānutappati.
Yassa patīto Sumano, vipākaṁ paṭisevatī"ti[2].

Gāthāpariyosāne caturāsītiyā pāṇasahassānaṁ dhammābhisamayo ahosi, evaṁ appakāpi tesaṁ pūjā dīgharattaṁ hitāya

---

1. Munissaro (Sī) 2. Khu 1. 23 piṭṭhe.

sukhāya hotīti veditabbā. Sā ca āmisapūjāva, ko pana vādo paṭipattipūjāya. Yato ye kulaputtā saraṇagamanena sikkhāpadapaṭiggahaṇena uposathaṅgasamādānena catupārisuddhisīlādīhi ca attano guṇehi Bhagavantaṁ pūjenti, ko tesaṁ pūjāya phalaṁ vaṇṇayissati. Te hi Tathāgataṁ paramāya pūjāya pūjentīti vuttā. Yathāha—

> "Yo kho Ānanda bhikkhu vā bhikkhunī vā upāsako vā upāsikā vā dhammānudhammapaṭipanno viharati sāmīcippaṭipanno anudhammacārī, so Tathāgataṁ sakkaroti garuṁ karoti māneti pūjeti apaciyati paramāya pūjāyā"ti[1].

Etenānusārena Paccekabuddha-ariyasāvakānampi pūjāya hitasukhāvahatā veditabbā.

Apica gahaṭṭhānaṁ kaniṭṭhassa jeṭṭho bhātāpi bhaginīpi pūjaneyyā, puttassa mātāpitaro, kulavadhūnaṁ sāmikasassusasurāti evampettha pūjaneyyā veditabbā. Etesampi hi pūjā kusaladhammasaṅkhātattā āyu-ādivaḍḍhihetuttā ca maṅgalameva. Vuttaṁ hetaṁ—

> "Te matteyyā bhavissanti petteyyā sāmaññā brahmaññā kule jeṭṭhāpacāyino, idaṁ kusalaṁ dhammaṁ samādāya vattissanti. Te tesaṁ kusalānaṁ dhammānaṁ samādānahetu āyunāpi vaḍḍhissanti, vaṇṇenapi vaḍḍhissantī"ti-ādi[2].

Evametissā gāthāya bālānaṁ asevanā, paṇḍitānaṁ sevanā, pūjaneyyānaṁ pūjāti tīṇi maṅgalāni vuttāni. Tattha bālānaṁ asevanā bālasevanapaccayabhayādiparittāṇena[3] ubhayalokahitahetuttā, paṇḍitānaṁ sevanā pūjaneyyānaṁ pūjā ca tāsaṁ Phalavibhūtivaṇṇanāyaṁ vuttanayeneva nibbānasugatihetuttā "maṅgalan"ti veditabbā. Ito paraṁ tu mātikaṁ adassetvā eva yaṁ yattha maṅgalaṁ, taṁ vavatthapessāma, tassa ca maṅgalattaṁ vibhāvayissāmāti.

Niṭṭhitā asevanā ca bālānanti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

---

1. Dī 2. 114 piṭṭhe.
2. Dī 3. 61 piṭṭhe.
3. Bālasevanapaccayabhayānaṁ parittāṇena (Sī), bālasevanapaccayā bhayādiparittāṇena (Syā), bālasevanapaccayā uppannabhayādīnaṁ parittāṇena (Ka)

263. Evaṁ Bhagavā "brūhi maṅgalamuttaman"ti ekaṁ ajjhesitopi appaṁ yācito bahudāyako uḷārapuriso viya ekāya gāthāya tīṇi maṅgalāni vatvā tato uttaripi devatānaṁ sotukāmatāya maṅgalānañca atthitāya yesaṁ yesaṁ yaṁ yaṁ anukūlaṁ, te te satte tattha tattha maṅgale niyojetukāmatāya ca **"patirūpadesavāso cā"**ti-ādīhi gāthāhi punapi anekāni maṅgalāni vattumāraddho.

Tattha paṭhamagāthāya tāva **patirūpo**ti anucchaviko. **Deso**ti gāmopi nigamopi nagarampi janapadopi yo koci sattānaṁ nivāsokāso. **Vāso**ti tattha nivāso. **Pubbe**ti purā atītāsu jātīsu. **Katapuññatā**ti upacitakusalatā. **Attā**ti cittaṁ vuccati, sakalo vā attabhāvo. **Sammāpaṇidhī**ti tassa attano sammā paṇidhānaṁ niyuñjanaṁ, ṭhapananti vuttaṁ hoti. Sesaṁ vuttanayamevāti ayamettha padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā pana evaṁ veditabbā—**patirūpadeso**[1] nāma yattha catasso parisā viharanti, dānādīni puññakiriyāvatthūni vattanti, navaṅgaṁ Satthu sāsanaṁ dippati. Tattha nivāso sattānaṁ puññakiriyāya paccayattā "maṅgalan"ti vuccati. Sīhaḷadīpapaviṭṭhakevaṭṭādayo cettha nidassanaṁ.

Aparo nayo—patirūpadeso[1] nāma Bhagavato Bodhimaṇḍappadeso, dhammacakkappavattitappadeso, dvādasayojanāya parisāya majjhe sabbatitthiyamataṁ[2] bhinditvā yamakapāṭihāriyadassitakaṇḍambarukkhamūlappadeso, devorohanappadeso, yo vā panaññopi Sāvatthirājagahādibuddhādivāsappadeso. Tattha nivāso sattānaṁ cha-anuttariyapaṭilābhapaccayato "maṅgalan"ti vuccati.

Aparo nayo—puratthimāya disāya Gajaṅgalaṁ nāma nigamo, tassa aparena mahāsālā, tato paraṁ paccantimā janapadā, orato majjhe. Dakkhiṇapuratthimāya disāya Sallavatī nāma nadī, tato paraṁ paccantimā janapadā, orato majjhe. Dakkhiṇāya disāya Setakaṇṇikaṁ nāma nigamo, tato paraṁ paccantimā janapadā, orato majjhe. Pacchimāya disāya Thūṇaṁ nāma brāhmaṇagāmo, tato paraṁ paccantimā janapadā, orato majjhe. Uttarāya disāya Usiraddhajo nāma pabbato, tato paraṁ paccantimā

---

1. Patirūpadesavāso (Sī, Ka) 2. Sabbatitthiyamadaṁ (Syā), sabbatitthiyamānaṁ (Ka)

janapadā, orato majjhe[1]. Ayaṁ Majjhimappadeso āyāmena tīṇi yojanasatāni, vitthārena aḍḍhateyyāni, parikkhepena navayojanasatāni honti, eso patirūpadeso nāma.

Ettha catunnaṁ mahādīpānaṁ dvisahassānaṁ parittadīpānañca issariyādhipaccakārakā cakkavattī uppajjanti, ekaṁ asaṅkhyeyyaṁ kappasatasahassañca pāramiyo pūretvā Sāriputtamahāmoggallānādayo mahāsāvakā uppajjanti, dve asaṅkhyeyyāni kappasatasahassañca pāramiyo pūretvā Paccekabuddhā, cattāri aṭṭha soḷasa vā asaṅkhyeyyāni kappasatasahassañca pāramiyo pūretvā Sammāsambuddhā ca uppajjanti. Tattha sattā cakkavattirañño ovādaṁ gahetvā pañcasu sīlesu patiṭṭhāya saggaparāyaṇā honti, tathā Paccekabuddhānaṁ ovāde patiṭṭhāya. Sammāsambuddhabuddhasāvakānaṁ pana ovāde patiṭṭhāya saggaparāyaṇā nibbānaparāyaṇā ca honti. Tasmā tattha vāso imāsaṁ sampattīnaṁ paccayato "maṅgalan"ti vuccati.

Pubbe katapuññatā nāma atītajātiyaṁ Buddhapaccekabuddhakhīṇāsave ārabbha upacitakusalatā, sāpi maṅgalaṁ. Kasmā? Buddhapaccekabuddhe sammukhato dassetvā[2] Buddhānaṁ vā Buddhasāvakānaṁ vā sammukhā sutāya catuppadikāyapi gāthāya pariyosāne arahattaṁ pāpetīti katvā[3]. Yo ca manusso pubbe katādhikāro ussannakusalamūlo hoti, so teneva kusalamūlena vipassanaṁ uppādetvā āsavakkhayaṁ pāpuṇāti yathā rājā Mahākappino aggamahesī ca. Tena vuttaṁ "pubbe ca katapuññatā maṅgalan"ti.

Attasammāpaṇidhi nāma idhekacco attānaṁ dussīlaṁ sīle patiṭṭhāpeti, assaddhaṁ saddhāsampadāya patiṭṭhāpeti, macchariṁ cāgasampadāya patiṭṭhāpeti. Ayaṁ vuccati "attasammāpaṇidhī"ti. Eso ca maṅgalaṁ. Kasmā? Diṭṭhadhammikasamparāyikaverappahānavividhānisaṁsādhigamahetutoti.

---

1. Vi 3. 287 piṭṭhe.
2. Buddhapaccekabuddhasammukhato dassetvā (Syā), Buddhapaccekabuddhe sammukhā disvā (Ka)
3. Pāpanato (Sī)

Evaṁ imissāpi gāthāya patirūpadesavāso, pubbe ca katapuññatā, attasammāpaṇidhīti tīṇiyeva maṅgalāni vuttāni, maṅgalattañca nesaṁ tattha tattha vibhāvitamevāti.

Niṭṭhitā patirūpadesavāso cāti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

264. Idāni **bāhusaccañcā**ti ettha **bāhusaccan**ti bahussutabhāvo. **Sippan**ti yaṁkiñci hatthakosallaṁ. **Vinayo**ti kāyavācācittavinayanaṁ. **Susikkhito**ti suṭṭhu sikkhito. **Subhāsitā**ti suṭṭhu bhāsitā. **Yā**ti aniyamaniddeso. **Vācā**ti girā byappatho. Sesaṁ vuttanayamevāti. Ayamettha padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā pana evaṁ veditabbā—**bāhusaccaṁ** nāma yaṁ taṁ "sutadharo hoti sutasannicayo"ti[1] ca "idha bhikkhave ekaccassa puggalassa bahukaṁ sutaṁ hoti suttaṁ geyyaṁ veyyākaraṇan"ti[2] ca evamādinā nayena satthusāsanadharattaṁ vaṇṇitaṁ, taṁ akusalappahānakusalādhigamahetuto anupubbena paramatthasaccasacchikiriyahetuto ca "maṅgalan"ti vuccati. Vuttañhetaṁ Bhagavatā—

> "Sutavā ca kho bhikkhave ariyasāvako akusalaṁ pajahati, kusalaṁ bhāveti, sāvajjaṁ pajahati, anavajjaṁ bhāveti, suddhamattānaṁ pariharatī"ti[3].

Aparampi vuttaṁ—

> "Dhatānaṁ dhammānaṁ atthamupaparikkhati, atthaṁ upaparikkhato dhammā nijjhānaṁ khamanti, dhammanijjhānakkhantiyā sati chando jāyati, chandajāto ussahati, ussahanto tulayati, tulayanto padahati, padahanto kāyena ceva paramatthasaccaṁ sacchikaroti, paññāya ca ativijjha passatī"ti[4].

Apica agārikabāhusaccampi yaṁ anavajjaṁ, taṁ ubhayalokahitasukhāvahanato "maṅgalan"ti veditabbaṁ.

---

1. Ma 1. 277; Aṁ 1. 331 piṭṭhesu.
2. Aṁ 1. 313 piṭṭhe.
3. Aṁ 2. 480 piṭṭhe.
4. Ma 2. 385 piṭṭhe.

Sippaṁ nāma agārikasippañca anagārikasippañca. Tattha agārikasippaṁ nāma yaṁ parūparodhavirahitaṁ[1] akusalavivajjitaṁ maṇikārasuvaṇṇakārakammādi, taṁ idhalokatthāvahanato maṅgalaṁ. Anagārikasippaṁ nāma cīvaravicāraṇasibbanādi samaṇaparikkhārābhisaṅkharaṇaṁ, yaṁ taṁ "idha bhikkhave bhikkhu yāni tāni sabrahmacārīnaṁ uccāvacāni kiṁ karaṇīyāni, tattha dakkho hotī"ti-ādinā[2] nayena tattha tattha saṁvaṇṇitaṁ, yaṁ "nāthakaraṇo dhammo"ti[2] ca vuttaṁ, taṁ attano ca paresañca ubhayalokahitasukhāvahanato "maṅgalan"ti veditabbaṁ.

Vinayo nāma agārikavinayo ca anagārikavinayo ca. Tattha agārikavinayo nāma dasa-akusalakammapathaviramaṇaṁ, so tattha asaṁkilesāpajjanena ācāraguṇavavatthānena ca susikkhito ubhayalokahitasukhāvahanato maṅgalaṁ. Anagārikavinayo nāma sattāpattikkhandhe anāpajjanaṁ, sopi vuttanayeneva susikkhito. Catupārisuddhisīlaṁ vā anagārikavinayo. So yathā tattha patiṭṭhāya arahattaṁ pāpuṇāti, evaṁ sikkhanena susikkhito lokiyalokuttarasukhādhigamahetuto "maṅgalan"ti veditabbo.

Subhāsitā vācā nāma musāvādādidosavirahitā vācā. Yathāha "catūhi bhikkhave aṅgehi samannāgatā vācā subhāsitā hotī"ti. Asamphappalāpā vācā[3] eva vā subhāsitā. Yathāha—

"Subhāsitaṁ uttamamāhu santo,
Dhammaṁ bhaṇe nādhammaṁ taṁ dutiyaṁ.
Piyaṁ bhaṇe nāppiyaṁ taṁ tatiyaṁ,
Saccaṁ bhaṇe nālikaṁ taṁ catutthan"ti[4].

Ayampi ubhayalokahitasukhāvahanato "maṅgalan"ti veditabbā. Yasmā ca ayaṁ vinayapariyāpannā eva, tasmā vinayaggahaṇena etaṁ asaṅgaṇhitvā vinayo saṅgahetabbo. Athavā kiṁ iminā parissamena, paresaṁ dhammadesanāvācā idha "subhāsitā vācā"ti veditabbā.

---

1. Parapāṇūparodhavirahitaṁ (Sī, Syā)
2. Dī 3. 222, 256; Aṁ 3. 275 piṭṭhesu.
3. Susaññatavācā (Sī)
4. Saṁ 1. 190; Khu 1. 344 piṭṭhesu.

Sā hi yathā patirūpadesavāso, evaṁ sattānaṁ ubhayalokahitasukhanibbānādhigamapaccayato "maṅgalan"ti vuccati. Āha ca—

"Yaṁ Buddho bhāsati vācaṁ, khemaṁ nibbānapattiyā.
Dukkhassantakiriyāya, sā ve vācānamuttamā"ti[1].

Evaṁ imissā gāthāya bāhusaccaṁ, sippaṁ, vinayo susikkhito, subhāsitā vācāti cattāri maṅgalāni vuttāni, maṅgalattañca nesaṁ tattha tattha vibhāvitamevāti.

Niṭṭhitā bāhusaccañcāti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

265. Idāni **mātāpitu-upaṭṭhānan**ti ettha mātu ca pitu cāti **mātāpitu. Upaṭṭhānan**ti upaṭṭhahanaṁ. Puttānañca dārānañcāti **puttadārassa.** Saṅgaṇhanaṁ **saṅgaho.** Na ākulā **anākulā.** Kammāni eva **kammantā.** Sesaṁ vuttanayamevāti ayaṁ padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā pana evaṁ veditabbā—**mātā** nāma janikā vuccati, tathā **pitā. Upaṭṭhānaṁ** nāma pādadhovanasambāhana-ucchādananhāpanehi catupaccayasampadānena ca upakārakaraṇaṁ. Tattha yasmā mātāpitaro bahūpakārā puttānaṁ atthakāmā anukampakā, yaṁ puttake bahi kīḷitvā paṁsumakkhitasarīrake āgate disvā paṁsukaṁ puñchitvā matthakaṁ upasiṅghāyantā paricumbantā ca sinehaṁ uppādenti, vassasatampi mātāpitaro sīsena pariharantā puttā tesaṁ paṭikāraṁ kātuṁ asamatthā. Yasmā ca te āpādakā posakā imassa lokassa dassetāro brahmasammatā pubbācariyasammatā, tasmā tesaṁ upaṭṭhānaṁ idha pasaṁsaṁ pecca saggasukhañca āvahati, tena "maṅgalan"ti vuccati. Vuttañhetaṁ Bhagavatā—

"Brahmāti mātāpitaro, pubbācariyāti vuccare.
Āhuneyyā ca puttānaṁ, pajāya anukampakā.

Tasmā hi ne namasseyya, sakkareyya ca paṇḍito.
Annena atha pānena, vatthena sayanena ca.

---

1. Saṁ 1. 191; Khu 1. 345 piṭṭhesu.

Ucchādanena nhāpanena, pādānaṁ dhovanena ca.
Tāya naṁ pāricariyāya, mātāpitūsu paṇḍitā.
Idheva naṁ pasaṁsanti, pecca sagge pamodatī"ti[1].

Aparo nayo—upaṭṭhānaṁ nāma bharaṇakiccakaraṇakulavaṁsaṭṭhapanādipañcavidhaṁ, taṁ pāpanivāraṇādipañcavidhadiṭṭhadhammikahitahetuto "maṅgalan"ti veditabbaṁ. Vuttañhetaṁ Bhagavatā—

"Pañcahi kho gahapatiputta ṭhānehi puttena puratthimā disā mātāpitaro paccupaṭṭhātabbā 'bhato ne bharissāmi, kiccaṁ nesaṁ karissāmi, kulavaṁsaṁ ṭhapessāmi, dāyajjaṁ paṭipajjissāmi[2], atha vā pana petānaṁ kālakatānaṁ dakkhiṇaṁ anuppadassāmī'ti. Imehi kho gahapatiputta pañcahi ṭhānehi puttena puratthimā disā mātāpitaro paccupaṭṭhitā pañcahi ṭhānehi puttaṁ anukampanti, pāpā nivārenti, kalyāṇe nivesenti, sippaṁ sikkhāpenti, patirūpena dārena saṁyojenti, samaye dāyajjaṁ niyyādentī"ti[3].

Apica yo mātāpitaro tīsu vatthūsu pasāduppādanena sīlasamādāpanena pabbajjāya vā upaṭṭhahati, ayaṁ mātāpitu-upaṭṭhākānaṁ aggo, tassa taṁ mātāpitu-upaṭṭhānaṁ mātāpitūhi katassa upakārassa paccupakārabhūtaṁ anekesaṁ diṭṭhadhammikānaṁ samparāyikānañca atthānaṁ padaṭṭhānato "maṅgalan"ti vuccati.

Puttadārassāti ettha attanā janitā puttāpi[4] dhītaropi "puttā"tveva saṅkhyaṁ gacchanti. **Dārā**ti vīsatiyā bhariyānaṁ yā kāci bhariyā. Puttā ca dārā ca puttadāraṁ, tassa puttadārassa. **Saṅgaho**ti sammānanādīhi upakārakaraṇaṁ. Taṁ susaṁvihitakammantatādidiṭṭhadhammikahitahetuto "maṅgalan"ti veditabbaṁ. Vuttañhetaṁ Bhagavatā "pacchimā disā puttadārā veditabbā"ti[5] ettha uddiṭṭhaṁ puttadāraṁ bhariyāsaddena saṅgaṇhitvā—

---

1. Aṁ 1. 131; Khu 1. 269; Khu 6. 82 piṭṭhesu.
2. Paṭipajjāmi (Syā)
3. Dī 3. 154 piṭṭhe.
4. Attano jātā puttāpi (Sī), attano jātaputtāpi (Syā, Ka)
5. Dī 3. 154 piṭṭhādīsu.

"Pañcahi kho gahapatiputta ṭhānehi sāmikena pacchimā disā bhariyā paccupaṭṭhātabbā, sammānanāya anavamānanāya anaticariyāya issariyavossaggena alaṅkārānuppadānena. Imehi kho gahapatiputta pañcahi ṭhānehi sāmikena pacchimā disā bhariyā paccupaṭṭhitā pañcahi ṭhānehi sāmikaṁ anukampati, susaṁvihitakammantā ca hoti, saṅgahitaparijanā ca, anaticārinī ca, sambhataṁ ca anurakkhati, dakkhā ca hoti analasā sabbakiccesū"ti[1].

Ayaṁ vā aparo nayo—**Saṅgaho**ti dhammikāhi dānapiyavācaatthacariyāhi saṅgaṇhanaṁ. Seyyathidaṁ? Uposathadivasesu paribbayadānaṁ, nakkhattadivasesu nakkhattadassāpanaṁ, maṅgaladivasesu maṅgalakaraṇaṁ, diṭṭhadhammikasamparāyikesu atthesu ovādānusāsananti. Taṁ vuttanayeneva diṭṭhadhammikahitahetuto samparāyikahitahetuto devatāhipi namassanīyabhāvahetuto ca "maṅgalan"ti veditabbaṁ. Yathāha Sakko Devānamindo—

"Ye gahaṭṭhā puññakarā, sīlavanto upāsakā.
Dhammena dāraṁ posenti, te namassāmi mātalī"ti[2].

Anākulā kammantā nāma kālaññutāya patirūpakāritāya analasatāya uṭṭhānavīriyasampadāya abyasanīyatāya ca kālātikkamanaappatirūpakaraṇākaraṇasithilakaraṇādi-ākulabhāvavirahitā kasigorakkhavaṇijjādayo kammantā. Ete attano vā puttadārassa vā dāsakammakarānaṁ vā byattatāya evaṁ payojitā diṭṭheva dhamme dhanadhaññavuḍḍhipaṭilābhahetuto "maṅgalan"ti vuttā. Vuttañcetaṁ Bhagavatā—

"Patirūpakārī dhuravā, uṭṭhātā vindate dhananti[3] ca.

Na divā soppasīlena, rattimuṭṭhānadessinā[4].
Niccaṁ mattena soṇḍena, sakkā āvasituṁ gharaṁ.

Atisītaṁ ati-uṇhaṁ, atisāyamidaṁ ahu.
Iti vissaṭṭhakammante, atthā accenti māṇave.

---

1. Dī 3. 154 piṭṭhādīsu. 2. Saṁ 1. 236 piṭṭhe. 3. Khu 1. 307; Saṁ 1. 217 piṭṭhesu.
4. Rattinuṭṭhānadassinā (Sī), rattiṁ uṭṭhānadessinā (Syā)

Yodha sītañca uṇhañca, tiṇā bhiyyo na maññati.
Karaṁ purisakiccāni, so sukhā na vihāyatī"ti[1] ca.

"Bhoge saṁharamānassa, bhamarasseva irīyato.
Bhogā sannicayaṁ yanti, vammikovūpacīyatī"ti[2] ca evamādi.

Evaṁ imissāpi gāthāya mātupaṭṭhānaṁ, pitupaṭṭhānaṁ, puttadārassa saṅgaho, anākulā ca kammantāti cattāri maṅgalāni vuttāni, puttadārassa saṅgahaṁ vā dvidhā katvā pañca, mātāpitu-upaṭṭhānaṁ vā ekameva katvā tīṇi. Maṅgalattañca nesaṁ tattha tattha vibhāvitamevāti.

Niṭṭhitā mātāpitu-upaṭṭhānanti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

266. Idāni **dānañcā**ti ettha dīyate imināti dānaṁ, attano santakaṁ parassa paṭipādīyatīti vuttaṁ hoti. Dhammassa cariyā, dhammā vā anapetā cariyā **dhammacariyā.** Ñāyante "amhākaṁ ime"ti **ñātakā.** Na avajjāni **anavajjāni,** aninditāni agarahitānīti vuttaṁ hoti. Sesaṁ vuttanayamevāti ayaṁ padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā pana evaṁ veditabbā—**dānaṁ** nāma paraṁ uddissa subuddhipubbikā annādidasadānavatthupariccāgacetanā, taṁsampayutto vā alobho. Alobhena hi taṁ vatthuṁ parassa paṭipādeti. Tena vuttaṁ "dīyate imināti dānan"ti. Taṁ bahujanapiyamanāpatādīnaṁ diṭṭhadhammikasamparāyikānaṁ phalavisesānaṁ adhigamahetuto "maṅgalan"ti vuttaṁ. "Dāyako sīha dānapati bahuno janassa piyo hoti manāpo"ti evamādīni cettha suttāni[3] anussaritabbāni.

Aparo nayo—dānaṁ nāma duvidhaṁ āmisadānañca dhammadānañca. Tattha āmisadānaṁ vuttappakārameva. Idhalokaparalokadukkhakkhayasukhāvahassa pana Sammāsambuddhappaveditassa dhammassa paresaṁ hitakāmatāya desanā dhammadānaṁ. imesañca dvinnaṁ dānānaṁ etadeva aggaṁ. Yathāha—

---

1. Dī 3. 150 piṭṭhe. 2. Dī 3. 153 piṭṭhe. 3. Aṁ 2. 33 piṭṭhe.

"Sabbadānaṁ dhammadānaṁ jināti,
Sabbarasaṁ dhammaraso jināti.
Sabbaratiṁ dhammaratī jināti,
Taṇhakkhayo sabbadukkhaṁ jinātī"ti[1].

Tattha āmisadānassa maṅgalattaṁ vuttameva. Dhammadānaṁ pana yasmā atthapaṭisaṁveditādīnaṁ guṇānaṁ padaṭṭhānaṁ, tasmā "maṅgalan"ti vuccati. Vuttaṁ hetaṁ Bhagavatā—

"Yathā yathā bhikkhave bhikkhu yathāsutaṁ yathāpariyattaṁ dhammaṁ vitthārena paresaṁ deseti, tathā tathā so tasmiṁ dhamme atthapaṭisaṁvedī ca hoti dhammapaṭisaṁvedī cā"ti evamādi[2].

Dhammacariyā nāma dasakusalakammapathacariyā. Yathāha "tividhaṁ kho gahapatayo kāyena dhammacariyāsamacariyā hotī"ti evamādi[3]. Sā panesā dhammacariyā saggalokūpapattihetuto "maṅgalan"ti veditabbā. Vuttañhetaṁ Bhagavatā "dhammacariyāsamacariyāhetu kho gahapatayo evamidhekacce sattā kāyassa bhedā paraṁ maraṇā sugatiṁ saggaṁ lokaṁ upapajjantī"ti[3].

Ñātakā nāma mātito vā pitito vā yāva sattamā pitāmahayugā sambandhā. Tesaṁ bhogapārijuññena vā byādhipārijuññena vā abhihatānaṁ attano samīpaṁ āgatānaṁ yathābalaṁ ghāsacchādanadhanadhaññādīhi saṅgaho pasaṁsādīnaṁ diṭṭhadhammikānaṁ sugatigamanādīnañca samparāyikānaṁ visesādhigamānaṁ hetuto "maṅgalan"ti vuccati.

Anavajjāni kammāni nāma uposathaṅgasamādānaveyyāvaccakaraṇa-ārāmavanaropanasetukaraṇādīni kāyavacīmanosucaritakammāni. Tāni hi nānappakārahitasukhādhigamahetuto "maṅgalan"ti vuccanti. "Ṭhānaṁ kho panetaṁ visākhe vijjati yaṁ idhekacco itthī vā puriso vā aṭṭhaṅgasamannāgataṁ uposathaṁ upavasitvā kāyassa bhedā paraṁ maraṇā Cātumahārājikānaṁ devānaṁ sahabyataṁ upapajjeyyā"ti evamādīni cettha suttāni[4] anussaritabbāni.

---

1. Khu 1. 64 piṭṭhe Dhammapade.
2. Dī 3. 235; Aṁ 2. 18 piṭṭhesu.
3. Ma 1. 357 piṭṭhe.
4. Aṁ 3. 85 piṭṭhe.

Evaṁ imissā gāthāya dānaṁ, dhammacariyā, ñātakānaṁ saṅgaho, anavajjāni kammānīti cattāri maṅgalāni vuttāni, maṅgalattañca nesaṁ tattha tattha vibhāvitamevāti.

Niṭṭhitā dānañcāti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

267. Idāni **āratī viratī**ti ettha **āratī**ti āramaṇaṁ. **Viratī**ti viramaṇaṁ, viramanti vā etāya sattāti virati. **Pāpā**ti akusalā. Madanīyaṭṭhena majjaṁ, majjassa pānaṁ majjapānaṁ, tato **majjapānā.** Saṁyamanaṁ **saṁyamo.** Appamajjanaṁ **appamādo. Dhammesū**ti kusalesu. Sesaṁ vuttanayamevāti ayaṁ padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā pana evaṁ veditabbā—ārati nāma pāpe ādīnavadassāvino manasā eva anabhirati. **Virati** nāma kammadvāravasena kāyavācāhi viramaṇaṁ. Sā cesā virati nāma sampattavirati samādānavirati samucchedaviratīti tividhā hoti. Tattha yā kulaputtassa attano jātiṁ vā kulaṁ vā gottaṁ vā paṭicca "na me etaṁ patirūpaṁ, yvāhaṁ imaṁ pāṇaṁ haneyyaṁ, adinnaṁ ādiyeyyan"ti-ādinā nayena sampattavatthuto virati, ayaṁ **sampattavirati** nāma. Sikkhāpadasamādānavasena pana pavattā **samādānavirati** nāma, yassā pavattito pabhuti kulaputto pāṇātipātādīni na samācarati. Ariyamaggasampayuttā **samucchedavirati** nāma, yassā pavattito pabhuti ariyasāvakassa pañca bhayāni verāni vūpasantāni honti. **Pāpaṁ** nāma yaṁ taṁ "pāṇātipāto kho gahapatiputta kammakileso adinnādānaṁ -pa- kāmesumicchācāro -pa- musāvādo"ti evaṁ vitthāretvā

"Pāṇātipāto adinnādānaṁ, musāvādo ca vuccati.
Paradāragamanañceva, nappasaṁsanti paṇḍitā"ti[1]—

evaṁ gāthāya saṅgahitaṁ kammakilesasaṅkhātaṁ catubbidhaṁ akusalaṁ, tato pāpā. Sabbāpesā ārati ca virati ca diṭṭhadhammikasamparāyikabhayaverappahānādinānappakāravisesādhigama hetuto "maṅgalan"ti vuccati. "Pāṇātipātā paṭivirato kho gahapatiputta ariyasāvako"ti-ādīni cettha suttāni anussaritabbāni.

---

1. Dī 3. 147 piṭṭhe.

Majjapānā ca saṁyamo nāma pubbe vuttasurāmerayamajjapamādaṭṭhānā veramaṇiyāvetaṁ adhivacanaṁ. Yasmā pana majjapāyī atthaṁ na jānāti, dhammaṁ na jānāti, mātupi antarāyaṁ karoti, pitu Buddhapaccekabuddhatathāgatasāvakānampi antarāyaṁ karoti, diṭṭheva dhamme garahaṁ, samparāye duggatiṁ, aparāpariyāye ummādañca pāpuṇāti. Majjapānā pana saṁyato tesaṁ dosānaṁ vūpasamaṁ tabbiparītaguṇasampadañca pāpuṇāti. Tasmā ayaṁ majjapānā saṁyamo "maṅgalan"ti veditabbo.

Kusalesu **dhammesu appamādo** nāma "kusalānaṁ vā dhammānaṁ bhāvanāya asakkaccakiriyatā asātaccakiriyatā anaṭṭhitakiriyatā olīnavuttitā nikkhittachandatā nikkhittadhuratā anāsevanā abhāvanā abahulīkammaṁ anadhiṭṭhānaṁ ananuyogo pamādo. Yo evarūpo pamādo pamajjanā pamajjitattaṁ, ayaṁ vuccati pamādo"ti[1] ettha vuttassa pamādassa paṭipakkhanayena atthato kusalesu dhammesu satiyā avippavāso veditabbo. So nānappakārakusalādhigamahetuto amatādhigamahetuto ca "maṅgalan"ti vuccati. Tattha "appamattassa ātāpino"ti[2] ca "appamādo amatapadan"ti[3] ca evamādi Satthusāsanaṁ anussaritabbaṁ.

Evaṁ imissā gāthāya pāpā virati, majjapānā saṁyamo, kusalesu dhammesu appamādoti tīṇi maṅgalāni vuttāni, maṅgalattañca nesaṁ tattha tattha vibhāvitamevāti.

Niṭṭhitā āratī viratīti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

268. Idāni **gāravo cā**ti ettha **gāravo**ti garubhāvo. **Nivāto**ti nīcavuttitā. **Santuṭṭhī**ti santoso. Katassa jānanatā **kataññutā. Kālenā**ti khaṇena samayena. Dhammassa savanaṁ **dhammassavanaṁ.** Sesaṁ vuttanayamevāti ayaṁ padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā pana evaṁ veditabbā—**gāravo** nāma garukārapayogārahesu Buddhapaccekabuddhatathāgatasāvaka-ācariyupajjhāyamātāpitujeṭṭhabhātikabhagini-ādīsu yathānurūpaṁ garukāro garukaraṇaṁ sagāravatā. Svāyaṁ[4] gāravo yasmā sugatigamanādīnaṁ hetu. Yathāha—

---

1. Abhi 2. 363 piṭṭhe.
2. Ma 2. 13; Aṁ 2. 17 piṭṭhesu.
3. Khu 1. 16 piṭṭhe.
4. Sa cāyaṁ (Sī)

> “Garukātabbaṁ garuṁ karoti, mānetabbaṁ māneti, pūjetabbaṁ pūjeti. So tena kammena evaṁ samattena evaṁ samādinnena kāyassa bhedā paraṁ maraṇā sugatiṁ saggaṁ lokaṁ upapajjati. No ce kāyassa bhedā -pa- upapajjati, sace manussattaṁ āgacchati, yattha yattha paccājāyati, uccākulīno hotī”ti[1].

Yathā cāha “sattime bhikkhave aparihāniyā dhammā. Katame satta, Satthugāravatā”ti-ādi[2]. Tasmā maṅgalanti vuccati.

Nivāto nāma nīcamanatā nivātavuttitā, yāya samannāgato puggalo nihatamāno nihatadappo pādapuñchanacoḷakasamo chinnavisāṇusabhasamo uddhaṭadāṭhasappasamo ca hutvā saṇho sakhilo sukhasambhāso hoti, ayaṁ nivāto. Svāyaṁ yasādiguṇapaṭilābhahetuto “maṅgalan”ti vuccati. Āha ca “nivātavutti atthaddho, tādiso labhate yasan”ti evamādi[3].

Santuṭṭhi nāma itarītarapaccayasantoso, so dvādasavidho hoti. Seyyathidaṁ? Cīvare yathālābhasantoso yathābalasantoso yathāsāruppasantosoti tividho. Evaṁ piṇḍapātādīsu.

Tassāyaṁ pabhedavaṇṇanā—idha bhikkhu cīvaraṁ labhati sundaraṁ vā asundaraṁ vā, so teneva yāpeti, aññaṁ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti, ayamassa cīvare **yathālābhasantoso.** Atha pana ābādhiko hoti, garuṁ cīvaraṁ pārupanto oṇamati vā kilamati vā. So sabhāgena bhikkhunā saddhiṁ taṁ parivattetvā lahukena yāpentopi santuṭṭhova hoti, ayamassa cīvare **yathābalasantoso.** Aparo bhikkhu paṇītapaccayalābhī hoti, so paṭṭacīvarādīnaṁ aññataraṁ mahagghaṁ cīvaraṁ labhitvā “idaṁ therānaṁ cirapabbajitānaṁ bahussutānañca anurūpan”ti tesaṁ datvā attanā saṅkārakūṭā vā aññato vā kutoci nantakāni uccinitvā saṅghāṭiṁ katvā dhārentopi santuṭṭhova hoti, ayamassa cīvare **yathāsāruppasantoso.**

---

1. Ma 3. 247 piṭṭhe. 2. Aṁ 2. 419 piṭṭhe. 3. Dī 3. 156 piṭṭhe.

Idha pana bhikkhu piṇḍapātaṁ labhati lūkhaṁ vā paṇītaṁ vā, so teneva yāpeti, aññaṁ na pattheti, labhantopi na gaṇhāti, ayamassa piṇḍapāte **yathālābhasantoso.** Atha pana ābādhiko hoti, lūkhaṁ piṇḍapātaṁ bhuñjitvā bāḷhaṁ rogātaṅkaṁ pāpuṇāti, so sabhāgassa bhikkhuno taṁ datvā tassa hatthato sappimadhukhīrādīni bhuñjitvā samaṇadhammaṁ karontopi santuṭṭhova hoti, ayamassa piṇḍapāte **yathābalasantoso.** Aparo bhikkhu paṇītaṁ piṇḍapātaṁ labhati, so "ayaṁ piṇḍapāto therānaṁ cirapabbajitānaṁ aññesañca paṇītapiṇḍapātaṁ vinā ayāpentānaṁ sabrahmacārīnaṁ anurūpo"ti tesaṁ datvā attanā piṇḍāya caritvā missakāhāraṁ bhuñjantopi santuṭṭhova hoti, ayamassa piṇḍapāte **yathāsāruppasantoso.**

Idha pana bhikkhuno senāsanaṁ pāpuṇāti, so teneva santussati, puna aññaṁ sundaratarampi pāpuṇantaṁ na gaṇhāti, ayamassa senāsane **yathālābhasantoso.** Atha pana ābādhiko hoti, nivātasenāsane vasanto ativiya pittarogādīhi āturīyati, so sabhāgassa bhikkhuno taṁ datvā tassa pāpuṇanake savāta[1] sītalasenāsane vasitvā samaṇadhammaṁ karontopi santuṭṭhova hoti, ayamassa senāsane **yathābalasantoso.** Aparo bhikkhu sundaraṁ senāsanaṁ pattampi na sampaṭicchati "sundarasenāsanaṁ pamādaṭṭhānaṁ, tatra nisinnassa thinamiddhaṁ okkamati, niddābhibhūtassa ca puna paṭibujjhato kāmavitakkā samudācarantī"ti, so taṁ paṭikkhipitvā abbhokāsarukkhamūlapaṇṇakuṭīsu yattha katthaci nivasantopi santuṭṭhova hoti, ayamassa senāsane **yathāsāruppasantoso.**

Idha pana bhikkhu bhesajjaṁ labhati harītakaṁ vā āmalakaṁ vā, so teneva yāpeti, aññehi laddhaṁ sappimadhuphāṇitādimpi na pattheti, labhantopi na gaṇhāti, ayamassa gilānapaccaye **yathālābhasantoso.** Atha pana ābādhiko telena atthiko phāṇitaṁ labhati, so taṁ sabhāgassa bhikkhuno datvā tassa hatthato telena bhesajjaṁ katvā samaṇadhammaṁ karontopi santuṭṭhova hoti, ayamassa gilānapaccaye **yathābalasantoso.** Aparo bhikkhu ekasmiṁ bhājane

---

1. Pavāta (Sī, Syā)

pūtimuttaharītakaṁ ṭhapetvā ekasmiṁ catumadhuraṁ "gaṇhatha bhante yadicchasī"ti vuccamāno sacassa tesaṁ dvinnaṁ aññatarenapi byādhi vūpasammati, atha "pūtimuttaharītakaṁ nāma Buddhādīhi vaṇṇitaṁ, ayañca pūtimuttabhesajjaṁ nissāya pabbajjā, tattha te yāvajīvaṁ ussāho karaṇīyoti[1] vuttan"ti cintento catumadhurabhesajjaṁ paṭikkhipitvā muttaharītakena bhesajjaṁ karontopi paramasantuṭṭhova hoti, ayamassa gilānapaccaye **yathāsāruppasantoso.**

Evaṁpabhedo sabbopeso santoso santuṭṭhīti vuccati. Sā atricchatāpāpicchatāmahicchatādīnaṁ pāpadhammānaṁ pahānādhigamahetuto sugatihetuto ariyamaggasambhārabhāvato cātuddisādibhāvahetuto ca "maṅgalan"ti veditabbā. Āha ca—

"Cātuddiso appaṭigho ca hoti,
Santussamāno itarītarenā"ti evamādi[2].

Kataññutā nāma appassa vā bahussa vā yena kenaci katassa upakārassa punappunaṁ anussaraṇabhāvena jānanatā. Apica nerayikādidukkhaparittāṇato puññāni eva pāṇīnaṁ bahūpakārāni, tato[3] tesampi upakārānussaraṇatā "kataññutā"ti veditabbā. Sā sappurisehi pasaṁsanīyatādinānappakāravisesādhigamahetuto "maṅgalan"ti vuttā. Āha ca "dveme bhikkhave puggalā dullabhā lokasmiṁ. Katame dve, yo ca pubbakārī, yo ca kataññū katavedī"ti[4].

Kālena dhammassavanaṁ nāma yasmiṁ kāle uddhaccasahagataṁ cittaṁ hoti, kāmavitakkādīnaṁ vā aññatarena abhibhūtaṁ, tasmiṁ kāle tesaṁ vinodanatthaṁ dhammassavanaṁ. Apare āhu—pañcame pañcame divase dhammassavanaṁ kālena dhammassavanaṁ nāma. Yathāha āyasmā Anuruddho "pañcāhikaṁ kho pana mayaṁ bhante sabbarattiṁ dhammiyā kathāya sannisīdāmā"ti[5].

Apica yasmiṁ kāle kalyāṇamitte upasaṅkamitvā sakkā hoti attano kaṅkhāpaṭivinodakaṁ dhammaṁ sotuṁ, tasmiṁ kālepi dhammassavanaṁ "kālena dhammassavanan"ti veditabbaṁ. Yathāha "te kālena kālaṁ

---

1. Vi 3. 133 piṭṭhe.
2. Khu 1. 286; Khu 8. 248 piṭṭhesu.
3. Yato (Syā)
4. Aṁ 1. 86 piṭṭhe.
5. Ma 1. 268; Vi 3. 499 piṭṭhesu.

upasaṅkamitvā paripucchati paripañhatī"ti-ādi[1]. Tadetaṁ kālena dhammassavanaṁ nīvaraṇappahānacaturānisaṁsa-āsavakkhayādinānappakāravisesādhigamahetuto "maṅgalan"ti veditabbaṁ. Vuttañhetaṁ—

"Yasmiṁ bhikkhave samaye ariyasāvako aṭṭhiṁkatvā manasi katvā sabbaṁ cetaso samannāharitvā ohitasoto dhammaṁ suṇāti, pañcassa nīvaraṇāni tasmiṁ samaye na hontī"ti[2] ca.

"Sotānugatānaṁ bhikkhave dhammānaṁ -pa- suppaṭividdhānaṁ cattāro ānisaṁsā pāṭikaṅkhā"ti[3] ca.

"Cattārome bhikkhave dhammā kālena kālaṁ sammā bhāviyamānā sammā anuparivattiyamānā anupubbena āsavānaṁ khayaṁ pāpenti. Katame cattāro, kālena dhammassavanan"ti ca evamādīni[4].

Evaṁ imissā gāthāya gāravo, nivāto, santuṭṭhi, kataññutā, kālena dhammassavananti pañca maṅgalāni vuttāni, maṅgalattañca nesaṁ tattha tattha vibhāvitamevāti.

Niṭṭhitā gāravo ca nivāto cāti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

269. Idāni **khantī cā**ti ettha khamanaṁ **khanti.** Padakkhiṇaggāhitāya sukhaṁ vaco asminti suvaco, suvacassa kammaṁ sovacassaṁ, sovacassassa bhāvo **sovacassatā.** Kilesānaṁ samitattā **samaṇā. Dassanan**ti pekkhanaṁ. Dhammassa sākacchā **dhammasākacchā.** Sesaṁ vuttanayamevāti ayaṁ padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā pana evaṁ veditabbā—**khanti** nāma adhivāsanakkhanti, yāya samannāgato bhikkhu dasahi akkosavatthūhi akkosante, vadhabandhādīhi vā vihiṁsante puggale asuṇanto viya ca apassanto viya ca nibbikāro hoti khantivādī viya. Yathāha—

"Ahū atītamaddhānaṁ, samaṇo khantidīpano.
Taṁ khantiyāyeva ṭhitaṁ, Kāsirājā achedayī"ti[5].

---

1. Dī 3. 244 piṭṭhe. 2. Saṁ 3. 84 piṭṭhe. 3. Aṁ 1. 504 piṭṭhe.
4. Aṁ 1. 457 piṭṭhe. 5. Khu 5. 99 piṭṭhe.

Bhaddakato vā manasi karoti tato uttari aparādhābhāvena āyasmā Puṇṇatthero viya. Yathāha—

“Sace maṁ bhante Sunāparantakā manussā akkosissanti paribhāsissanti, tattha me evaṁ bhavissati ‘bhaddakā vatime Sunāparantakā manussā, subhaddakā vatime Sunāparantakā manussā, yaṁ me nayime pāṇinā pahāraṁ dentī’ti” ādi[1].

Yāya ca samannāgato isīnampi pasaṁsanīyo hoti. Yathāha Sarabhaṅgo isi—

“Kodhaṁ vadhitvā na kadāci socati,
Makkhappahānaṁ isayo vaṇṇayanti.
Sabbesaṁ vuttaṁ pharusaṁ khametha,
Etaṁ khantiṁ uttamamāhu santo”ti[2].

Devatānampi pasaṁsanīyo hoti. Yathāha Sakko Devānamindo—

“Yo have balavā santo, dubbalassa titikkhati.
Tamāhu paramaṁ khantiṁ, niccaṁ khamati dubbalo”ti[3].

Buddhānampi pasaṁsanīyo hoti. Yathāha Bhagavā—

“Akkosaṁ vadhabandhañca, aduṭṭho yo titikkhati.
Khantībalaṁ balānīkaṁ, tamahaṁ brūmi brāhmaṇan”ti[4].

Sā panesā khanti etesañca idha vaṇṇitānaṁ aññesañca guṇānaṁ adhigamahetuto “maṅgalan”ti veditabbā.

Sovacassatā nāma sahadhammikaṁ vuccamāne vikkhepaṁ vā tuṇhībhāvaṁ vā guṇadosacintanaṁ vā anāpajjitvā ativiya ādarañca gāravañca nīcamanatañca purakkhatvā “sādhū”ti vacanakaraṇatā. Sā sabrahmacārīnaṁ santikā ovādānusāsanīpaṭilābhahetuto dosappahānaguṇādhigamahetuto ca “maṅgalan”ti vuccati.

---

1. Ma 3. 312; Saṁ 2. 286 piṭṭhesu.
2. Khu 6. 7 piṭṭhe.
3. Saṁ 1. 223. 225 piṭṭhesu.
4. Khu 1. 70 piṭṭhe.

Samaṇānaṁ dassanaṁ nāma upasamitakilesānaṁ bhāvitakāyavacīcittapaññānaṁ uttamadamathasamathasamannāgatānaṁ pabbajitānaṁ upasaṅkamanupaṭṭhāna-anussaraṇasavanadassanaṁ, sabbampi omakadesanāya[1] "dassanan"ti vuttaṁ. Taṁ "maṅgalan"ti veditabbaṁ. Kasmā? Bahūpakārattā. Āha ca "dassanampahaṁ bhikkhave tesaṁ bhikkhūnaṁ bahūpakāraṁ vadāmī"ti-ādi[2]. Yato hitakāmena kulaputtena sīlavante bhikkhū gharadvāraṁ sampatte disvā yadi deyyadhammo atthi, yathābalaṁ deyyadhammena patimānetabbā. Yadi natthi, pañcapatiṭṭhitaṁ katvā vanditabbā. Tasmiṁ asampajjamāne añjaliṁ paggahetvā namassitabbā, tasmimpi asampajjamāne pasannacittena piyacakkhūhi sampassitabbā. Evaṁ dassanamūlakenāpi hi puññena anekāni jātisahassāni cakkhumhi rogo vā dāho vā ussadā vā piḷakā vā na honti, vippasannapañcavaṇṇasassirikāni honti cakkhūni ratanavimāne ugghāṭitamaṇikavāṭasadisāni, satasahassakappamattaṁ devesu ca manussesu ca sabbasampattīnaṁ lābhī hoti. Anacchariyañcetaṁ, yaṁ manussabhūto sappaññajātiko sammā pavattitena samaṇadassanamayena puññena evarūpaṁ vipākasampattiṁ anubhaveyya, yattha tiracchānagatānampi kevalaṁ saddhāmattakajanitassa samaṇadassanassa evaṁ vipākasampattiṁ vaṇṇayanti—

Ulūko[3] maṇḍalakkhiko,
Vediyake[4] ciradīghavāsiko.
Sukhito vata kosiyo ayaṁ,
Kāluṭṭhitaṁ passati Buddhavaraṁ.

Mayi cittaṁ pasādetvā, bhikkhusaṁghe anuttare.
Kappānaṁ satasahassāni, duggatiṁ so na gacchati.

Devalokā cavitvāna, kusalakammena codito.
Bhavissati anantañāṇo, somanassoti vissutoti[5].

Kālena dhammasākacchā nāma padose vā paccūse vā dve Suttantikā bhikkhū aññamaññaṁ Suttantaṁ sākacchanti, Vinayadharā Vinayaṁ, Ābhidhammikā

1. Vilāsikadesanāya (Ka), lāmakadesanāya (Syā)
2. Khu 1. 267 piṭṭhe.
3. Ulūkako (Sī), ullukko (Syā)
4. Vedisake (Ka)
5. Ma-Ṭṭha 1. 322; Khuddakapāṭha-Ṭṭha 127 piṭṭhesupi passitabbaṁ.

Abhidhammaṁ, jātakabhāṇakā Jātakaṁ, aṭṭhakathikā Aṭṭhakathaṁ, līnuddhatavicikicchāparetacittavisodhanatthaṁ vā tamhi tamhi kāle sākacchanti, ayaṁ kālena dhammasākacchā. Sā āgamabyatti-ādīnaṁ guṇānaṁ hetuto "maṅgalan"ti vuccatīti.

Evaṁ imissā gāthāya khanti, sovacassatā, samaṇadassanaṁ, kālena dhammasākacchāti cattāri maṅgalāni vuttāni, maṅgalattañca nesaṁ tattha tattha vibhāvitamevāti.

Niṭṭhitā khantī cāti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

270. Idāni **tapo cā**ti ettha pāpake akusale dhamme tapatīti **tapo.** Brahmaṁ cariyaṁ, brahmānaṁ vā cariyaṁ **brahmacariyaṁ,** seṭṭhacariyanti vuttaṁ hoti. Ariyasaccānaṁ dassanaṁ **ariyasaccāna dassanaṁ.** Ariyasaccāni dassanantipi eke, taṁ na sundaraṁ. Nikkhantaṁ vānatoti nibbānaṁ, sacchikaraṇaṁ sacchikiriyā, nibbānassa sacchikiriyā **nibbānasacchikiriyā.** Sesaṁ vuttanayamevāti ayaṁ padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā pana evaṁ veditabbā—**tapo** nāma abhijjhādomanassādīnaṁ tapanato indriyasaṁvaro, kosajjassa vā tapanato vīriyaṁ. Tena hi samannāgato puggalo ātāpīti vuccati. Svāyaṁ abhijjhādippahānajhānādipaṭilābhahetuto "maṅgalan"ti veditabbo.

Brahmacariyaṁ nāma methunaviratisamaṇadhammasāsanamaggānaṁ adhivacanaṁ. Tathā hi "abrahmacariyaṁ pahāya brahmacārī hotī"ti evamādīsu[1] methunavirathi brahmacariyanti vuccati. "Bhagavati no āvuso brahmacariyaṁ vussatī"ti evamādīsu[2] samaṇadhammo. "Na tāvāhaṁ pāpima parinibbāyissāmi, yāva me idaṁ brahmacariyaṁ na iddhañceva bhavissati phītañca vitthārikaṁ bāhujaññan"ti evamādīsu[3] sāsanaṁ. "Ayameva kho bhikkhu ariyo aṭṭhaṅgiko maggo brahmacariyaṁ. Seyyathidaṁ, sammādiṭṭhī"ti evamādīsu[4] maggo. Idha pana ariyasaccadassanena parato maggassa gahitattā avasesaṁ sabbampi vaṭṭati. Tañcetaṁ uparūpari nānappakāravisesādhigamahetuto "maṅgalan"ti veditabbaṁ.

---

1. Dī 1. 60; Ma 1. 237 piṭṭhesu. 2. Ma 1. 201 piṭṭhe.
3. Dī 2. 89; Saṁ 3. 229; Khu 1. 155 piṭṭhesu.

Ariyasaccāna dassanaṁ nāma kumārapañhe vuttatthānaṁ catunnaṁ ariyasaccānaṁ abhisamayavasena maggadassanaṁ. Taṁ saṁsāradukkhavītikkamahetuto "maṅgalan"ti vuccati.

Nibbānasacchikiriyā nāma idha arahattaphalaṁ "nibbānan"ti adhippetaṁ. Tampi hi pañcagativānanena vānasaññitāya taṇhāya nikkhantattā "nibbānan"ti vuccati. Tassa patti vā paccavekkhaṇā vā "sacchikiriyā"ti vuccati. Itarassa pana nibbānassa ariyasaccānaṁ dassaneneva sacchikiriyā siddhā, tenetaṁ idha na adhippetaṁ. Evamesā nibbānasacchikiriyā diṭṭhadhammasukhavihārādihetuto "maṅgalan"ti veditabbā.

Evaṁ imissāpi gāthāya tapo, brahmacariyaṁ, ariyasaccāna dassanaṁ, nibbānasacchikiriyāti cattāri maṅgalāni vuttāni, maṅgalattañca nesaṁ tattha tattha vibhāvitamevāti.

Niṭṭhitā tapo cāti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

271. Idāni **phuṭṭhassa lokadhammehī**ti ettha **phuṭṭhassā**ti phusitassa chupitassa sampattassa. Loke dhammā **lokadhammā,** yāva lokappavatti, tāva anivattakā dhammāti vuttaṁ hoti. **Cittan**ti mano mānasaṁ. **Yassā**ti navassa vā majjhimassa vā therassa vā. **Na kampatī**ti na calati na vedhati. **Asokan**ti nissokaṁ abbūḷhasokasallaṁ. **Virajan**ti vigatarajaṁ viddhaṁsitarajaṁ. **Khemant**i abhayaṁ nirupaddavaṁ. Sesaṁ vuttanayamevāti ayaṁ tāva padavaṇṇanā.

Atthavaṇṇanā pana evaṁ veditabbā—**phuṭṭhassa lokadhammehi yassa cittaṁ na kampati,** yassa lābhālābhādīhi aṭṭhahi lokadhammehi phuṭṭhassa ajjhotthaṭassa cittaṁ na kampati na calati na vedhati, tassa taṁ cittaṁ kenaci akampanīyalokuttarabhāvāvahanato "maṅgalan"ti veditabbaṁ.

Kassa pana etehi phuṭṭhassa cittaṁ na kampati? Arahato khīṇāsavassa, na aññassa kassaci. Vuttañhetaṁ—

"Selo yathā ekagghano, vātena na samīrati.
Evaṁ rūpā rasā saddā, gandhā phassā ca kevalā.

Iṭṭhā dhammā aniṭṭhā ca, na pavedhenti tādino.
Ṭhitaṁ cittaṁ vippamuttaṁ, vayañcassānupassatī”ti[1].

Asokaṁ nāma khīṇāsavasseva cittaṁ. Tañhi yo “soko socanā socitattaṁ antosoko antoparisoko cetaso parinijjhāyitattan”ti-ādinā[2] nayena vuccati soko, tassa abhāvato asokaṁ. Keci nibbānaṁ vadanti, taṁ purimapadena nānusandhiyati. Yathā ca asokaṁ, evaṁ virajaṁ khemantipi khīṇāsavasseva cittaṁ. Tañhi rāgadosamoharajānaṁ vigatattā **virajaṁ,** catūhi ca yogehi khemattā **khemaṁ.** Yato etaṁ tena tenākārena tamhi tamhi pavattikkhaṇe gahetvā niddiṭṭhavasena tividhampi appavattakkhandhatādilokuttamabhāvāvahanato āhuneyyādibhāvāvahanato ca “maṅgalan”ti veditabbaṁ.

Evaṁ imissā gāthāya aṭṭhalokadhammehi akampitacittaṁ, asokacittaṁ, virajacittaṁ, khemacittanti cattāri maṅgalāni vuttāni, maṅgalattañca nesaṁ tattha tattha vibhāvitamevāti.

Niṭṭhitā phuṭṭhassa lokadhammehīti imissā gāthāya atthavaṇṇanā.

272. Evaṁ Bhagavā “asevanā ca bālānan”ti-ādīhi dasahi gāthāhi aṭṭhatiṁsa maṅgalāni kathetvā idāni etāneva attanā vuttamaṅgalāni thunanto **“etādisāni katvānā”**ti imaṁ avasānagāthamabhāsi.

Tassāyaṁ atthavaṇṇanā—**etādisānī**ti etāni īdisāni mayā vuttappakārāni bālānaṁ asevanādīni. **Katvānā**ti katvā. Katvāna katvā karitvāti hi atthato anaññaṁ. **Sabbattha maparājitā**ti sabbattha khandhakilesābhisaṅkhāradevaputtamārappabhedesu catūsu paccatthikesu ekenapi aparājitā hutvā, sayameva te cattāro māre parājetvāti vuttaṁ hoti. Makāro cettha padasandhikaraṇamattoti viññātabbo.

Sabbattha sotthiṁ gacchantīti etādisāni maṅgalāni katvā catūhi mārehi aparājitā hutvā sabbattha idhalokaparalokesu ṭhānacaṅkamanādīsu ca sotthiṁ gacchanti, bālasevanādīhi ye uppajjeyyuṁ āsavā

---

1. Aṁ 2. 333; Vi 3. 272 piṭṭhesu. 2. Abhi 2. 144 piṭṭhe.

vighātapariḷāhā, tesaṁ abhāvā sotthiṁ gacchanti, anupaddutā anupasaṭṭhā khemino appaṭibhayā gacchantīti vuttaṁ hoti. Anunāsiko cettha gāthābandhasukhatthaṁ vuttoti veditabbo.

Taṁ tesaṁ maṅgalamuttamanti iminā gāthāpādena Bhagavā desanaṁ niṭṭhāpesi. Kathaṁ? Evaṁ devaputta ye etādisāni karonti, te yasmā sabbattha sotthiṁ gacchanti, tasmā taṁ bālānaṁ asevanādi aṭṭhatiṁsavidhampi tesaṁ etādisakārakānaṁ maṅgalaṁ uttamaṁ seṭṭhaṁ pavaranti gaṇhāhīti.

Evañca Bhagavatā niṭṭhāpitāya desanāya pariyosāne koṭisatasahassadevatā arahattaṁ pāpuṇiṁsu, sotāpattisakadāgāmi-anāgāmiphalappattānaṁ gaṇanā asaṅkhyeyyā ahosi. Atha Bhagavā dutiyadivase Ānandattheraṁ āmantesi "imaṁ Ānanda rattiṁ aññatarā devatā maṁ upasaṅkamitvā maṅgalapañhaṁ pucchi, athassāhaṁ aṭṭhatiṁsa maṅgalāni abhāsiṁ, uggaṇha Ānanda imaṁ maṅgalapariyāyaṁ, uggahetvā bhikkhū vācehī"ti. Thero uggahetvā bhikkhū vācesi. Tayidaṁ ācariyaparamparābhataṁ yāvajjatanā pavattati, evamidaṁ brahmacariyaṁ iddhañceva phītañca vitthārikaṁ bāhujaññaṁ puthubhūtaṁ yāva devamanussehi suppakāsitanti veditabbaṁ.

Idāni etesveva maṅgalesu ñāṇaparicayapāṭavatthaṁ ayaṁ ādito pabhubhi yojanā—evamime idhalokaparalokalokuttarasukhakāmā sattā bālajanasevanaṁ pahāya, paṇḍite nissāya, pūjaneyye pūjentā, patirūpadesavāsena pubbekatapuññatāya ca kusalappavattiyaṁ codiyamānā, attānaṁ sammā paṇidhāya, bāhusaccasippavinayehi alaṅkatattabhāvā, vinayānurūpaṁ subhāsitaṁ bhāsamānā, yāva gihibhāvaṁ na vijahanti, tāva mātāpitu-upaṭṭhānena porāṇaṁ iṇamūlaṁ visodhayamānā, puttadārasaṅgahena navaṁ iṇamūlaṁ payojayamānā, anākulakammantatāya dhanadhaññādisamiddhiṁ pāpuṇantā, dānena bhogasāraṁ dhammacariyāya jīvitasārañca gahetvā, ñātisaṅgahena sakajanahitaṁ anavajjakammantatāya parajanahitañca karontā, pāpaviratiyā parūpaghātaṁ majjapānasaṁyamena attūpaghātañca vivajjetvā, dhammesu appamādena kusalapakkhaṁ vaḍḍhetvā, vaḍḍhitakusalatāya gihibyañjanaṁ ohāya pabbajitabhāve ṭhitāpi Buddhabuddhasāvakupajjhācariyādīsu gāravena nivātena ca vattasampadaṁ ārādhetvā, santuṭṭhiyā

paccayagedhaṁ pahāya, kataññutāya sappurisabhūmiyaṁ ṭhatvā, dhammassavanena cittalīnataṁ pahāya, khantiyā sabbaparissaye abhibhavitvā, sovacassatāya sanāthamattānaṁ katvā, samaṇadassanena paṭipattipayogaṁ passantā, dhammasākacchāya kaṅkhāṭṭhāniyesu dhammesu kaṅkhaṁ paṭivinodetvā, indriyasaṁvaratapena sīlavisuddhiṁ samaṇadhammabrahmacariyena cittavisuddhiṁ tato parā ca catasso visuddhiyo sampādentā, imāya paṭipadāya ariyasaccadassanapariyāyaṁ[1] ñāṇadassanavisuddhiṁ patvā arahattaphalasaṅkhātaṁ nibbānaṁ sacchikaronti, yaṁ sacchikatvā Sinerupabbato viya vātavuṭṭhīhi aṭṭhahi lokadhammehi avikampamānacittā asokā virajā khemino honti. Ye ca khemino, te sabbattha ekenāpi aparājitā honti, sabbattha ca sotthiṁ gacchanti. Tenāha Bhagavā—

“Etādisāni katvāna, sabbattha maparājitā.
Sabbattha sotthiṁ gacchanti, taṁ tesaṁ maṅgalamuttaman”ti.

Iti Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Maṅgalasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

5. Sūcilomasuttavaṇṇanā

Evaṁ me sutanti Sūcilomasuttaṁ. Kā uppatti? Atthavaṇṇanānayenevassa uppatti āvi bhavissati. Atthavaṇṇanāyañca “evaṁ me sutan”ti-ādi vuttatthameva. **Gayāyaṁ viharati ṭaṅkitamañce sūcilomassa yakkhassa bhavane**ti ettha pana kā Gayā, ko ṭaṅkitamañco, kasmā ca Bhagavā tassa yakkhassa bhavane viharatīti? Vuccate—**Gayā**ti gāmopi titthampi vuccati, tadubhayampi idha vaṭṭati. Gayāgāmassa hi avidūre dese viharantopi “Gayāyaṁ viharatī”ti vuccati, tassa ca gāmassa samīpe avidūre dvārasantike so ṭaṅkitamañco. Gayātitthe viharantopi “Gayāyaṁ viharatī”ti vuccati, Gayātitthe ca so ṭaṅkitamañco. **Ṭaṅkitamañco**ti catunnaṁ pāsāṇānaṁ upari vitthataṁ pāsāṇaṁ āropetvā kato

1. Ariyasaccadassanapariyosānaṁ (Sī)

pāsāṇamañco. Taṁ nissāya yakkhassa bhavanaṁ Āḷavakassa bhavanaṁ viya. Yasmā vā pana Bhagavā taṁ divasaṁ paccūsasamaye mahākaruṇāsamāpattito vuṭṭhāya Buddhacakkhunā lokaṁ volokento Sūcilomassa ca Kharalomassa cāti dvinnampi yakkhānaṁ sotāpattiphalūpanissayaṁ addasa, tasmā pattacīvaraṁ ādāya anto-aruṇeyeva nānādisāhi sannipatitassa janassa kheḷasiṅghāṇikādinānappakārāsucinissandakilinnabhūmibhāgampi taṁ titthappadesaṁ āgantvā tasmiṁ ṭaṅkitamañce nisīdi Sūcilomassa yakkhassa bhavane. Tena vuttaṁ “ekaṁ samayaṁ Bhagavā Gayāyaṁ viharati ṭaṅkitamañce Sūcilomassa yakkhassa bhavane”ti.

Tena kho pana samayenāti yaṁ samayaṁ Bhagavā tattha viharati, tena samayena. **Kharo ca yakkho Sūcilomo ca yakkho Bhagavato avidūre atikkamantī**ti. Ke te yakkhā, kasmā ca atikkamantīti? Vuccate—tesu tāva eko atīte saṁghassa telaṁ anāpucchā gahetvā attano sarīraṁ makkhesi, so tena kammena niraye paccitvā Gayāpokkharaṇitīre yakkhayoniyaṁ nibbatto. Tasseva cassa kammassa vipākāvasesena virūpāni aṅgapaccaṅgāni ahesuṁ, iṭṭhakacchadanasadisañca kharasamphassaṁ cammaṁ. So kira yadā paraṁ bhiṁsāpetukāmo hoti, tadā chadaniṭṭhakasadisāni cammakapālāni ukkhipitvā bhiṁsāpeti. Evaṁ so kharasamphassattā **kharo yakkho**tveva nāmaṁ labhi.

Itaro Kassapassa Bhagavato kāle upāsako hutvā māsassa aṭṭha divase vihāraṁ gantvā dhammaṁ suṇāti. So ekadivasaṁ dhammassavane ghosite saṁghārāmadvāre attano khettaṁ kelāyanto ugghosanaṁ sutvā “sace nhāyāmi, ciraṁ bhavissatī”ti kiliṭṭhagattova uposathāgāraṁ pavisitvā mahagghe bhummattharaṇe anādarena nipajjitvā supi. Bhikkhu evāyaṁ, na upāsakoti saṁyuttabhāṇakā. So tena ca aññena kammena ca niraye paccitvā Gayāpokkharaṇiyā tīre yakkhayoniyaṁ nibbatto, so tassa kammassa vipākāvasesena duddasiko ahosi, sarīre cassa sūcisadisāni lomāni ahesuṁ. So hi bhiṁsāpetabbake satte sūcīti vijjhanto viya bhiṁsāpeti. Evaṁ so sūcisadisalomattā **sūcilomo yakkho**tveva nāmaṁ labhi. Te attano gocaratthāya

bhavanato nikkhamitvā muhuttaṁ gantvā gatamaggeneva nivattitvā itaraṁ disābhāgaṁ gacchantā Bhagavato avidūre atikkamanti.

Atha kho kharoti kasmā te evamāhaṁsu? Kharo samaṇākappaṁ disvā āha. Sūcilomo pana "yo bhāyati na so samaṇo, samaṇapaṭirūpakattā pana samaṇako hotī"ti evaṁladdhiko. Tasmā tādisaṁ Bhagavantaṁ maññamāno **"neso samaṇo, samaṇako eso"**ti sahasāva vatvāpi puna vīmaṁsitukāmo āha **"yāvāhaṁ jānāmī"**ti. "Atha kho"ti evaṁ vatvā tato. **Sūcilomo yakkho**ti ito pabhuti yāva **apica kho te samphasso pāpakoti,** tāva uttānatthameva. Kevalañcettha **Bhagavato kāyan**ti attano kāyaṁ Bhagavato upanāmesīti evaṁ sambandho veditabbo.

Tato abhāyantaṁ Bhagavantaṁ disvā **"pañhaṁ taṁ samaṇā"**ti-ādimāha. Kiṁ kāraṇā? So hi cintesi "imināpi nāma me evaṁ kharena amanussasamphassena manusso samāno ayaṁ na bhāyati, handāhaṁ etaṁ Buddhavisaye pañhaṁ pucchāmi, addhā ayaṁ tattha na sampāyissati, tato naṁ evaṁ viheṭhessāmī"ti. Bhagavā taṁ sutvā **"na khvāhaṁ taṁ āvuso"**ti-ādimāha. Taṁ sabbaṁ āḷavakasutte vuttanayeneva sabbākārehi veditabbaṁ.

273. **Atha kho sūcilomo yakkho Bhagavantaṁ gāthāya ajjhabhāsi "rāgo ca doso cā"**ti. Tattha rāgadosā vuttanayā eva. **Kutonidānā**ti kiṁnidānā kiṁhetukā. **Kuto**ti paccattavacanassa toādeso veditabbo, samāse cassa lopābhāvo. Atha vā **nidānā**ti jātā uppannāti attho, tasmā kutonidānā kutojātā kutouppannāti vuttaṁ hoti. **Aratī ratī lomahaṁso kutojā**ti yāyaṁ "pantesu vā senāsanesu aññatarāññataresu vā adhikusalesu dhammesu arati aratitā anabhirati anabhiramaṇā ukkaṇṭhitā paritassitā"ti[1] evaṁ vibhattā arati, yā ca pañcasu kāmaguṇesu rati, yo ca lomahaṁsasamuṭṭhāpanato "lomahaṁso"tveva saṅkhyaṁ gato cittutrāso, ime tayo dhammā kutojā kutojātāti

1. Abhi 2. 365 piṭṭhe.

pucchati. **Kuto samuṭṭhāyā**ti kuto uppajjitvā. **Mano**ti kusalacittaṁ, **vitakkā**ti uragasutte vuttā nava kāmavitakkādayo. **Kumārakā dhaṅkamivossajantī**ti yathā gāmadārakā kīḷantā kākaṁ suttena pāde bandhitvā ossajanti khipanti, evaṁ kusalamanaṁ akusalavitakkā kuto samuṭṭhāya ossajantīti pucchati.

274. Athassa Bhagavā te pañhe vissajjento **"rāgo cā"**ti dutiyagāthamabhāsi. Tattha **ito**ti attabhāvaṁ sandhāyāha. Attabhāvanidānā hi rāgadosā. Aratiratilomahaṁsā ca attabhāvato jātā, kāmavitakkādi-akusalavitakkā ca attabhāvatoyeva samuṭṭhāya kusalamano ossajanti, tena tadaññaṁ pakati-ādikāraṇaṁ paṭikkhipanto āha **"itonidānā itojā ito samuṭṭhāyā"**ti. Saddasiddhi cettha purimagāthāya vuttanayeneva veditabbā.

275-6. Evaṁ te pañhe vissajjetvā idāni yvāyaṁ "itonidānā"ti-ādīsu "attabhāvanidānā attabhāvato jātā attabhāvato samuṭṭhāyā"ti attho vutto taṁ sādhento āha **"snehajā attasambhūtā"**ti. Ete hi sabbepi rāgādayo vitakkapariyosānā taṇhāsnehena jātā, tathā jāyantā ca pañcupādānakkhandhabhede attabhāvapariyāye attani sambhūtā. Tenāha "snehajā attasambhūtā"ti. Idāni tadatthajotikaṁ upamaṁ karoti **"nigrodhasseva khandhajā"**ti. Tattha khandhesu jātā **khandhajā,** pārohānametaṁ adhivacanaṁ. Kiṁ vuttaṁ hoti? Yathā nigrodhassa khandhajā nāma pārohā āporasasinehe sati jāyanti, jāyantā ca tasmiṁyeva nigrodhe tesu tesu sākhappabhedesu sambhavanti, evametepi rāgādayo ajjhattataṇhāsnehe sati jāyanti, jāyantā ca tasmiṁyeva attabhāve tesu tesu cakkhādibhedesu dvārārammaṇavatthūsu sambhavanti. Tasmā veditabbametaṁ "attabhāvanidānā attabhāvajā attabhāvasamuṭṭhānā ca ete"ti.

Avasesadiyaḍḍhagāthāya pana ayaṁ sabbasaṅgāhikā atthavaṇṇanā—evaṁ attasambhūtā ca ete **puthū visattā kāmesu.** Rāgopi hi pañcakāmaguṇikādivasena, dosopi āghātavatthādivasena, arati-ādayopi tassa tasseva bhedassa vasenāti sabbathā sabbepime kilesā puthū

anekappakārā hutvā vatthudvārārammaṇādivasena tesu tesu vatthukāmesu tathā tathā visattā laggā laggitā saṁsibbitvā ṭhitā. Kimiva? **Māluvāva vitatā vane,** yathā vane vitatā māluvā tesu tesu rukkhassa sākhapasākhādibhedesu visattā hoti laggā laggitā saṁsibbitvā ṭhitā, evaṁ puthuppabhedesu vatthukāmesu visattaṁ kilesagaṇaṁ[1] **ye naṁ pajānanti yatonidānaṁ, te naṁ vinodenti suṇohi yakkha.**

Tattha **yatonidānan**ti bhāvanapuṁsakaniddeso. Tena kiṁ dīpeti? Ye sattā naṁ kilesagaṇaṁ "yatonidānaṁ uppajjatī"ti evaṁ jānanti, te naṁ "taṇhāsnehasnehite attabhāve uppajjatī"ti ñatvā taṁ taṇhāsnehaṁ ādīnavānupassanādibhāvanāñāṇagginā visāsentā vinodenti pajahanti byantīkaronti ca, etaṁ amhākaṁ subhāsitaṁ suṇohi yakkhāti. Evamettha attabhāvajānanena dukkhapariññaṁ, taṇhāsneharāgādikilesagaṇavinodanena samudayappahānañca dīpeti.

Ye ca naṁ vinodenti, **te duttaraṁ oghamimaṁ taranti atiṇṇapubbaṁ apunabbhavāya.** Etena maggabhāvanaṁ nirodhasacchikiriyañca dīpeti. Ye hi naṁ kilesagaṇaṁ vinodenti, te avassaṁ maggaṁ bhāventi. Na hi maggabhāvanaṁ vinā kilesavinodanaṁ atthi. Ye ca maggaṁ bhāventi, te duttaraṁ pakatiñāṇena kāmoghādiṁ catubbidhampi oghamimaṁ taranti. Maggabhāvanā hi oghataraṇaṁ. **Atiṇṇapubba**nti iminā dīghena addhunā supinantenapi avītikkantapubbaṁ. **Apunabbhavāyā**ti nibbānāya. Evamimaṁ catusaccadīpikaṁ gāthaṁ suṇantā "sutvā dhammaṁ dhārenti, dhatānaṁ dhammānaṁ atthamupaparikkhantī"ti-ādikaṁ kathaṁ subhāviniyā[2] paññāya anukkamamānā te dvepi sahāyakā yakkhā gāthāpariyosāneyeva sotāpattiphale patiṭṭhahiṁsu, pāsādikā ca ahesuṁ suvaṇṇavaṇṇā dibbālaṅkāravibhūsitāti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Sūcilomasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Visattā kilesagaṇā (Sī), visatā kilesakāmā (Ka) 2. Ādikāya kamānugāminiyā (Sī)

6. Kapilasutta (Dhammacariyasutta) vaṇṇanā

Dhammacariyanti Kapilasuttaṁ. Kā uppatti? Hemavatasutte vuttanayeneva parinibbute Kassape Bhagavati dve kulaputtā bhātaro nikkhamitvā sāvakānaṁ santike pabbajiṁsu. Jeṭṭho Sodhano[1] nāma, kaniṭṭho Kapilo nāma. Tesaṁ mātā Sādhanī[2] nāma, kaniṭṭhabhaginī Tāpanā nāma. Tāpi bhikkhunīsu pabbajiṁsu. Tato te dvepi Hemavatasutte vuttanayeneva "sāsane kati dhurānī"ti pucchitvā sutvā ca jeṭṭho "vāsadhuraṁ pūressāmī"ti pañca vassāni ācariyupajjhāyānaṁ santike vasitvā pañcavasso hutvā yāva arahattaṁ, tāva kammaṭṭhānaṁ sutvā araññaṁ pavisitvā vāyamanto arahattaṁ pāpuṇi. Kapilo "ahaṁ tāva taruṇo, vuḍḍhakāle vāsadhuraṁ paripūressāmī"ti ganthadhuraṁ ārabhitvā tepiṭako ahosi. Tassa pariyattiṁ nissāya parivāro, parivāraṁ nissāya lābho ca udapādi.

So bāhusaccamadena matto paṇḍitamānī anaññātepi aññātamānī hutvā parehi vuttaṁ kappiyampi akappiyaṁ, akappiyampi kappiyaṁ, sāvajjampi anavajjaṁ, anavajjampi sāvajjanti bhaṇati. So pesalehi bhikkhūhi "mā āvuso Kapila evaṁ avacā"ti-ādinā nayena ovadiyamāno "tumhe kiṁ jānātha rittamuṭṭhisadisā"ti-ādīhi vacanehi khuṁsento vambhentoyeva carati. Bhikkhū tassa bhābhuno Sodhanattherassāpi etamatthaṁ ārocesuṁ. Sopi naṁ upasaṅkamitvā āha "āvuso Kapila sāsanassa āyu nāma tumhādisānaṁ sammāpaṭipatti, mā āvuso Kapila kappiyampi akappiyaṁ, akappiyampi kappiyaṁ, sāvajjampi anavajjaṁ, anavajjampi sāvajjanti vadehī"ti. So tassapi vacanaṁ nādiyi. Tato naṁ Sodhanatthero dvattikkhattuṁ vatvā—

"Ekavācampi dvivācaṁ, bhaṇeyya anukampako.
Tatuttariṁ na bhāseyya, dāsova' yyassa santike"ti[3]—

parivajjetvā "tvameva āvuso sakena kammena paññāyissasī"ti pakkāmi. Tato pabhuti naṁ pesalā bhikkhū chaḍḍesuṁ.

---

1. Sāgato (Dhammapada-Ṭṭha 2. 327 piṭṭhe.) 2. Sodhanī (Ka)
3. Khu 6. 56 piṭṭhe Jātake.

So durācāro hutvā durācāraparivuto viharanto ekadivasaṁ “uposathaṁ osāressāmī”ti sīhāsanaṁ abhiruyha citrabījaniṁ gahetvā nisinno “vattati āvuso ettha bhikkhūnaṁ pātimokkho”ti tikkhattuṁ āha. Atheko bhikkhupi “mayhaṁ vattatī”ti na avoca. Na ca tassa tesaṁ vā pātimokkho vattati. Tato so “pātimokkhe sutepi asutepi vinayo nāma natthī”ti āsanā vuṭṭhāsi. Evaṁ Kassapassa Bhagavato sāsanaṁ osakkāpesi vināsesi. Atha Sodhanatthero tadaheva parinibbāyi. Sopi Kapilo evaṁ taṁ sāsanaṁ osakkāpetvā kālakato Avīcimahāniraye nibbatti, sāpissa mātā ca bhaginī ca tasseva diṭṭhānugatiṁ āpajjitvā pesale bhikkhū akkosamānā paribhāsamānā kālaṁ katvā niraye nibbattiṁsu.

Tasmiṁyeva ca kāle pañcasatā purisā gāmaghātādīni katvā corikāya jīvantā janapadamanussehi anubaddhā palāyamānā araññaṁ pavisitvā tattha kiñci gahanaṁ vā paṭisaraṇaṁ vā apassantā avidūre pāsāṇe vasantaṁ aññataraṁ āraññikaṁ bhikkhuṁ disvā vanditvā “amhākaṁ bhante paṭisaraṇaṁ hothā”ti bhaṇiṁsu. Thero “tumhākaṁ sīlasadisaṁ paṭisaraṇaṁ natthi, sabbe pañca sīlāni samādiyathā”ti āha. Te “sādhū”ti sampaṭicchitvā sīlāni samādiyiṁsu. Thero “tumhe sīlavanto, idāni attano jīvitaṁ vināsentesupi mā mano padūsayitthā”ti āha. Te “sādhū”ti sampaṭicchiṁsu. Atha te jānapadā sampattā ito cibho ca maggamānā te core disvā sabbeva jīvitā voropesuṁ. Te kālaṁ katvā kāmāvacaradevaloke nibbattiṁsu. Tesu jeṭṭhakacoro jeṭṭhakadevaputto ahosi, itare tasseva parivārā.

Te anulomapaṭilomaṁ saṁsarantā ekaṁ Buddhantaraṁ devaloke khepetvā amhākaṁ Bhagavato kāle devalokato cavitvā jeṭṭhakadevaputto Sāvatthidvāre Kevaṭṭagāmo atthi, tattha pañcasatakulajeṭṭhassa kevaṭṭassa pajāpatiyā kucchimhi paṭisandhiṁ aggahesi, itare avasesakevaṭṭapajāpatīnaṁ. Evaṁ tesaṁ ekadivasaṁyeva paṭisandhiggahaṇañca gabbhavuṭṭhānañca ahosi. Atha kevaṭṭajeṭṭho “atthi nu kho imasmiṁ gāme aññepi dārakā ajja jātā”ti vicinanto te dārake disvā “ime me puttassa sahāyakā bhavissantī”ti sabbesaṁ posāvanikaṁ adāsi. Te sabbe

sahāyakā sahapaṁsuṁ kīḷantā anupubbena vayappattā ahesuṁ. Yasojo tesaṁ aggo ahosi.

Kapilopi tadā niraye pakkāvasesena Aciravatiyā suvaṇṇavaṇṇo duggandhamukho maccho hutvā nibbatti. Athekadivasaṁ sabbepi kevaṭṭadārakā jālāni gahetvā "macche bandhissāmā"ti nadiṁ gantvā jālāni pakkhipiṁsu. Tesaṁ jālaṁ so maccho pāvisi. Taṁ disvā sabbo kevaṭṭagāmo uccāsaddamahāsaddo ahosi "amhākaṁ puttā paṭhamaṁ macche bandhantā suvaṇṇamacchaṁ bandhiṁsu, vuḍḍhi nesaṁ dārakānaṁ, idāni ca no rājā pahūtaṁ dhanaṁ dassatī"ti. Atha te pañcasatāpi dārakasahāyakā macchaṁ nāvāya pakkhipitvā nāvaṁ ukkhipitvā rañño santikaṁ agamaṁsu. Rājā disvā "kiṁ etaṁ bhaṇe"ti āha. Maccho devāti. Rājā suvaṇṇavaṇṇaṁ macchaṁ disvā "Bhagavā etassa vaṇṇakāraṇaṁ jānissatī"ti macchaṁ gāhāpetvā Bhagavato santikaṁ agamāsi. Macchassa mukhavivaraṇakāle Jetavanaṁ ativiya duggandhaṁ hoti.

Rājā Bhagavantaṁ pucchi "kasmā bhante maccho suvaṇṇavaṇṇo jāto, kasmā cassa mukhato duggandho vāyatī"ti. Ayaṁ mahārāja Kassapassa Bhagavato pāvacane Kapilo nāma bhikkhu ahosi bahussuto āgatāgamo attano vacanaṁ agaṇhantānaṁ bhikkhūnaṁ akkosakaparibhāsako, tassa ca Bhagavato sāsanavināsako. Yaṁ so tassa Bhagavato sāsanaṁ vināsesi, tena kammena Avīcimahāniraye nibbatti, vipākāvasesena ca idāni maccho jāto. Yaṁ dīgharattaṁ Buddhavacanaṁ vācesi, Buddhassa vaṇṇaṁ kathesi, tassa nissandena īdisaṁ vaṇṇaṁ paṭilabhi. Yaṁ bhikkhūnaṁ akkosakaparibhāsako ahosi, tenassa mukhato duggandho vāyati. Ullapāpemi naṁ mahārājāti. Āma Bhagavāti. Atha Bhagavā macchaṁ ālapi "tvaṁsi Kapilo"ti. Āma Bhagavā ahaṁ Kapiloti. Kuto āgatosīti. Avīcimahānirayato Bhagavāti. Sodhano kuhiṁ gatoti. Parinibbuto Bhagavāti. Sādhanī kuhiṁ gatāti. Mahāniraye nibbattā Bhagavāti. Tāpanā kuhiṁ gatāti. Mahāniraye nibbattā Bhagavāti. Idāni tvaṁ kuhiṁ gamissasīti. Mahānirayaṁ Bhagavāti. Tāvadeva vippaṭisārābhibhūto nāvaṁ sīsena paharitvā kālakato mahāniraye nibbatti. Mahājano saṁviggo ahosi lomahaṭṭhajāto.

Atha Bhagavā tattha sampattagahaṭṭhapabbajitaparisāya taṅkhaṇānurūpaṁ dhammaṁ desento imaṁ suttamabhāsi.

277-8. Tattha **dhammacariyan**ti kāyasucaritādi dhammacariyaṁ. **Brahmacariyan**ti maggabrahmacariyaṁ. **Etadāhu vasuttaman**ti etaṁ ubhayampi lokiyalokuttaraṁ sucaritaṁ saggamokkhasukhasampāpakattā vasuttamanti āhu ariyā. Vasuttamaṁ nāma uttamaratanaṁ, anugāmikaṁ attādhīnaṁ[1] rājādīnaṁ asādhāraṇanti adhippāyo.

Ettāvatā "gahaṭṭhassa vā pabbajitassa vā sammāpaṭipattiyeva paṭisaraṇan"ti dassetvā idāni paṭipattivirahitāya pabbajjāya asārakattadassanena Kapilaṁ, aññe ca tathārūpe garahanto **"pabbajitopi ce hotī"**ti evamādimāha.

Tatrāyaṁ atthavaṇṇanā—yo hi koci gihibyañjanāni apanetvā bhaṇḍukāsāvādigahaṇamattaṁ[2] upasaṅkamanena **pabbajitopi ce hoti** pubbe vuttatthaṁ **agārasmā anagāriyaṁ, so ce mukharajātiko** hoti pharusavacano, nānappakārāya vihesāya abhiratattā **vihesābhirato,** hirottappābhāvena magasadisattā **mago, jīvitaṁ tassa pāpiyo,** tassa evarūpassa jīvitaṁ atipāpaṁ atihīnaṁ. Kasmā? Yasmā imāya micchāpaṭipattiyā rāgādimanekappakāraṁ **rajaṁ vaḍḍheti attano.**

279. Na kevalañca imināva kāraṇenassa jīvitaṁ pāpiyo, apica kho pana ayaṁ evarūpo mukharajātikattā **kalahābhirato bhikkhu** subhāsitassa atthavijānanasammohanena **mohadhammena āvuto,** "mā āvuso Kapila evaṁ avaca, imināpi pariyāyena taṁ gaṇhāhī"ti evamādinā nayena pesalehi bhikkhūhi **akkhātampi na jānāti dhammaṁ Buddhena desitaṁ,** yo dhammo Buddhena desito, taṁ nānappakārena attano vuccamānampi na jānāti. Evampissa jīvitaṁ pāpiyo.

280. Tathā[3] so evarūpo vihesābhiratattā **vihesaṁ bhāvitattānaṁ** bhāvitatte khīṇāsavabhikkhū Sodhanattherapabhutike "na tumhe Vinayaṁ jānātha, na Suttaṁ, na Abhidhammaṁ, vuḍḍhapabbajitā"ti-ādinā nayena

1. Anugāmikattā nidhīnaṁ (Syā, Ka) 2. Bhaṇḍukāsāvādīnaṁ gahaṇamattaṁ (Ka)
3. Tadā (Syā, Ka)

vihesanto. Upayogappavattiyaṁ hi idaṁ sāmivacanaṁ. Atha vā yathāvutteneva nayena "vihesaṁ bhāvitattānaṁ karonto"ti pāṭhaseso veditabbo. Evaṁ nippariyāyameva sāmivacanaṁ sijjhati. **Avijjāya purakkhato**ti bhāvitattavihesane ādīnavadassanapaṭicchādikāya avijjāya purakkhato pesito payojito sesapabbajitānaṁ bhāvitattānaṁ[1] vihesabhāvena pavattaṁ diṭṭheva dhamme cittavibādhanena[2] **saṁkilesaṁ,** āyatiṁ ca nirayasampāpanena **maggaṁ nirayagāminaṁ** na jānāti.

281. Ajānanto ca tena maggena catubbidhāpāyabhedaṁ **vinipātaṁ samāpanno,** tattha ca vinipāte **gabbhā gabbhaṁ tamā tamaṁ** ekekanikāye sabhakkhattuṁ sahassakkhattumpi mātukucchito mātukucchiṁ candimasūriyehipi aviddhaṁsanīyā asurakāyatamā tamañca samāpanno, **sa ve tādisako bhikkhu pecca** ito paralokaṁ gantvā ayaṁ Kapilamaccho viya nānappakāraṁ **dukkhaṁ nigacchati.**

282. Kiṁ kāraṇā? **Gūthakūpo yathā assa, sampuṇṇo gaṇavassiko,** yathā vaccakuṭigūthakūpo gaṇavassiko anekavassiko bahūni vassāni mukhato gūthena pūriyamāno sampuṇṇo assa, so udakakumbhasatehi udakakumbhasahassehi dhoviyamānopi duggandhadubbaṇṇiyānapagamā dubbisodho hoti, evameva **yo evarūpo assa** dīgharattaṁ saṁkiliṭṭhakammanto gūthakūpo viya gūthena pāpena sampuṇṇattā sampuṇṇo puggalo, so **dubbisodho hi sāṅgaṇo,** cirakālaṁ[3] tassa aṅgaṇassa vipākaṁ paccanubhontopi na sujjhati. Tasmā vassagaṇanāya aparimāṇampi kālaṁ sa ve tādisako bhikkhu pecca dukkhaṁ nigacchatīti. Atha vā ayaṁ imissā gāthāya sambandho—yaṁ vuttaṁ "sa ve tādisako bhikkhu, pecca dukkhaṁ nigacchatī"ti, tatra siyā tumhākaṁ "sakkā panāyaṁ tathā kātuṁ, yathā pecca dukkhaṁ na nigaccheyyā"ti. Na sakkā. Kasmā? Yasmā **gūthakūpo -pa- sāṅgaṇo**ti.

---

1. Payojito taṁ bhāvitattānaṁ (Sī)
2. Cittavighātanena (Syā, Ka)
3. Sampuṇṇattā sāṅgaṇo puggalo so dubbisodho hi cirakālaṁ (Sī), sampuṇṇattā sampuṇṇo sabbaso dubbisodho aticirakālaṁ (Ka)

283-4. Yato paṭikacceva **yaṁ evarūpaṁ jānātha, bhikkhavo gehanissitaṁ,** yaṁ evarūpaṁ pañcakāmaguṇanissitaṁ jāneyyātha abhūtaguṇapatthanākārappavattāya pāpikāya icchāya samannāgatattā **pāpicchaṁ,** kāmavitakkādīhi samannāgatattā **pāpasaṅkappaṁ,** kāyikavītikkamādinā veḷudānādibhedena ca pāpācārena samannāgatattā **pāpācāraṁ,** vesiyādipāpagocarato **pāpagocaraṁ, sabbe samaggā hutvāna abhinibbajjiyāthanaṁ.** Tattha **abhinibbajjiyāthā**ti[1] vivajjeyyātha mā bhajeyyātha, mā cassa abhinibbajjanamatteneva appossukkataṁ āpajjeyyātha, apica kho pana **kāraṇḍavaṁ**[2] **niddhamatha, kasambuṁ apakassatha**[3]**,** taṁ kacavarabhūtaṁ puggalaṁ kacavaramiva anapekkhā niddhamatha, kasaṭabhūtañca naṁ khattiyādīnaṁ majjhe paviṭṭhaṁ pabhinnapaggharitakuṭṭhaṁ caṇḍālaṁ viya apakassatha, hatthe vā sīse vā gahetvā nikkaḍḍhatha. Seyyathāpi āyasmā Mahāmoggallāno taṁ puggalaṁ pāpadhammaṁ bāhāya gahetvā bahidvārakoṭṭhakā nikkhāmetvā sūcighaṭikaṁ adāsi, evaṁ apakassathāti dasseti. Kiṁ kāraṇā? Saṁghārāmo nāma sīlavantānaṁ kato, na dussīlānaṁ.

285-6. Yato etadeva **tato palāpe vāhetha, assamaṇe samaṇamānine,** yathā hi palāpā anto taṇḍularahitāpi bahi thusehi vīhī viya dissanti, evaṁ pāpabhikkhū anto sīlādivirahitāpi bahi kāsāvādiparikkhārena bhikkhū viya dissanti. Tasmā "palāpā"ti vuccanti. Te palāpe vāhetha opunātha vidhamatha paramatthato assamaṇe vesamattena samaṇamānine. Evaṁ **niddhamitvāna -pa- patissatā.** Tattha **kappayavho**ti kappetha, karothāti vuttaṁ hoti. **Patissatā**ti aññamaññaṁ sagāravā sappatissā. **Tato samaggā nipakā, dukkhassantaṁ karissathā**ti athevaṁ tumhe suddhā suddhehi saṁvāsaṁ kappentā, diṭṭhisīlasāmaññatāya samaggā, anupubbena paripākagatāya paññāya nipakā, sabbassevimassa vaṭṭadukkhādino dukkhassa antaṁ karissathāti arahattanikūṭeneva desanaṁ niṭṭhapesi.

Desanāpariyosāne te pañcasatā kevaṭṭaputtā saṁvegamāpajjitvā dukkhassantakiriyaṁ patthayamānā Bhagavato santike pabbajitvā na cirasseva

---

1. Abhinibbijjayāthāti (Sī), abhinibbijjiyāthāti (Syā)   2. Kāraṇḍaṁva (Syā, Ka)
3. Avakassatha (Sī, Syā, Ka)

dukkhassantaṁ katvā Bhagavatā saddhiṁ āneñjavihārasamāpattidhammaparibhogena ekaparibhogā ahesuṁ. Sā ca nesaṁ evaṁ Bhagavatā saddhiṁ ekaparibhogatā udāne vuttayasojasuttavaseneva veditabbāti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Kapilasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

7. Brāhmaṇadhammikasuttavaṇṇanā

Evaṁ me sutanti Brāhmaṇadhammikasuttaṁ. Kā uppatti? Ayameva, yāssa nidāne "atha kho sambahulā"ti-ādinā nayena vuttā. Tattha **sambahulā**ti bahū aneke. **Kosalakā**ti Kosalaraṭṭhavāsino. **Brāhmaṇamahāsālā**bhi jātiyā brāhmaṇā, mahāsāratāya mahāsālā. Yesaṁ kira nidahitvā ṭhapitaṁyeva asītikoṭisaṅkhyaṁ dhanamatthi, te "brāhmaṇamahāsālā"ti vuccanti. Ime ca tādisā, tena vuttaṁ "brāhmaṇamahāsālā"ti. **Jiṇṇā**ti jajjarībhūtā jarāya khaṇḍiccādibhāvamāpāditā. **Vuḍḍhā**ti aṅgapaccaṅgānaṁ vuḍḍhimariyādaṁ pattā. **Mahallakā**ti jātimahallakatāya samannāgatā, cirakālappasutāti vuttaṁ hoti. **Addhagatā**ti addhānaṁ gatā, dve tayo rājaparivaṭṭe atītāti adhippāyo. **Vayo anuppattā**ti pacchimavayaṁ sampattā. Apica **jiṇṇā**ti porāṇā, cirakālappavattakulanvayāti vuttaṁ hoti. **Vuḍḍhā**ti sīlācārādiguṇavuḍḍhiyuttā. **Mahallakā**ti vibhavamahantatāya samannāgatā mahaddhanā mahābhogā. **Addhagatā**ti maggapaṭipannā brāhmaṇānaṁ vatacariyādimariyādaṁ avītikkamma caramānā. **Vayo anuppattā**ti jātivuḍḍhabhāvampi antimavayaṁ anuppattāti evampettha yojanā veditabbā. Sesamettha pākaṭameva.

Bhagavatā saddhiṁ sammodiṁsūti khamanīyādīni pucchantā aññamaññaṁ samappavattamodā ahesuṁ. Yāya ca "kacci bhoto Gotamassa khamanīyaṁ, kacci yāpanīyaṁ appābādhaṁ appātaṅkaṁ balaṁ lahuṭṭhānaṁ phāsuvihāro"ti-ādikāya kathāya sammodiṁsu, taṁ pītipāmojjasaṅkhātasammodajananato sammodituṁ arahato ca **sammodanīyaṁ,** attabyañjanamadhuratāya

sucirampi kālaṁ sāretuṁ nirantaraṁ pavattetuṁ arahato saritabbabhāvato ca **sāraṇīyaṁ.** Suyyamānasukhato ca sammodanīyaṁ, anussariyamānasukhato sāraṇīyaṁ, tathā byañjanaparisuddhatāya sammodanīyaṁ, atthaparisuddhatāya sāraṇīyanti evaṁ anekehi pariyāyehi sammodanīyaṁ **kathaṁ** sāraṇīyaṁ **vītisāretvā** pariyosāpetvā niṭṭhāpetvā yenatthena āgatā, taṁ pucchitukāmā **ekamantaṁ nisīdiṁsu.** Taṁ—

> "Na pacchato na purato, nāpi āsannadūrato.
> Na passe nāpi paṭivāte, na cāpi oṇatuṇṇate"ti—

ādinā nayena maṅgalasuttavaṇṇanāyaṁ vuttameva.

Evaṁ **ekamantaṁ nisinnā kho te brāhmaṇamahāsālā Bhagavantaṁ etadavocuṁ.** Kiṁ tanti? **"Sandissanti nu kho"**ti-ādi. Taṁ sabbaṁ uttānatthameva. Kevalañhettha **brāhmaṇānaṁ brāhmaṇadhamme**ti desakālādidhamme chaḍḍetvā yo brāhmaṇadhammo, tasmiṁyeva. **Tena hi brāhmaṇā**ti yasmā maṁ tumhe yācittha, tasmā brāhmaṇā suṇātha, sotaṁ odahatha, sādhukaṁ manasi karotha, yoniso manasi karotha. Tathā payogasuddhiyā suṇātha, āsayasuddhiyā sādhukaṁ manasi karotha. Avikkhepena suṇātha, paggahena sādhukaṁ manasi karothāti-ādinā nayena etesaṁ padānaṁ pubbe avuttopi adhippāyo veditabbo. Atha Bhagavatā vuttaṁ taṁ vacanaṁ sampaṭicchantā **"evaṁ bho"ti kho te brāhmaṇamahāsālā Bhagavato paccassosuṁ,** Bhagavato vacanaṁ abhimukhā hutvā assosuṁ. Atha vā paṭissuṇiṁsu. "Suṇātha sādhukaṁ manasi karothā"ti vuttamatthaṁ kattukāmatāya paṭijāniṁsūti vuttaṁ hoti. Atha tesaṁ evaṁ paṭissutavataṁ Bhagavā etadavoca. Kiṁ tanti? **"Isayo pubbakā"**ti-ādi.

287. Tattha paṭhamagāthāya tāva **saññatattā**ti sīlasaṁyamena saṁyatacittā. **Tapassino**ti indriyasaṁvaratapayuttā. **Attadatthamacārisun**ti mantajjhenabrahmavihārabhāvanādiṁ attano atthaṁ akaṁsu. Sesaṁ pākaṭameva.

288. Dutiyagāthādīsupi ayaṁ saṅkhepavaṇṇanā—**na pasū brāhmaṇānā'sun**ti porāṇānaṁ brāhmaṇānaṁ pasū na āsuṁ, na te pasupariggahamakaṁsu. **Nahiraññaṁ na dhāniyan**ti hiraññañca brāhmaṇānaṁ antamaso jatumāsakopi

nāhosi, tathā vīhisāliyavagodhūmādi pubbaṇṇāparaṇṇabhedaṁ dhāniyampi tesaṁ nāhosi. Te hi nikkhittajātarūparajatā asannidhikārakāva hutvā kevalaṁ **sajjhāyadhanadhaññā** attano mantajjhenasaṅkhāteneva dhanena dhaññena ca samannāgatā ahesuṁ. Yo cāyaṁ mettādivihāro seṭṭhattā anugāmikattā ca brahmanidhīti vuccati, tañca **brahmaṁ nidhimapālayuṁ** sadā tassa bhāvanānuyogena.

289. Evaṁ vihārīnaṁ **yaṁ nesaṁ pakataṁ āsi,** yaṁ etesaṁ pakataṁ ete brāhmaṇe uddissa kataṁ ahosi. **Dvārabhattaṁ upaṭṭhitan**ti "brāhmaṇānaṁ dassāmā"ti sajjetvā tehi tehi dāyakehi attano attano gharadvāre ṭhapitabhattaṁ. **Saddhāpakatan**ti saddhāya pakataṁ, saddhādeyyanti vuttaṁ hoti. **Esānan**ti esantīti esā, tesaṁ esānaṁ, esamānānaṁ pariyesamānānanti vuttaṁ hoti. **Dātave**ti dātabbaṁ. **Tadamaññisun**ti taṁ amaññiṁsu, taṁ dvāre sajjetvā ṭhapitaṁ bhattaṁ saddhādeyyaṁ pariyesamānānaṁ etesaṁ brāhmaṇānaṁ dātabbaṁ amaññiṁsu dāyakā janā, na tato paraṁ. Anatthikā hi te aññena ahesuṁ, kevalaṁ ghāsacchādanaparamatāya santuṭṭhāti adhippāyo.

290. **Nānārattehī**ti nānāvidharāgarattehi vatthehi vicitrattharaṇatthatehi, **sayanehi** ekabhūmikadvibhūmikādipāsādavarehi. **Āvasathehī**ti evarūpehi upakaraṇehi. **Phītā janapadā raṭṭhā** ekekappadesabhūtā janapadā ca keci keci sakalaraṭṭhā ca "namo brāhmaṇānan"ti sāyaṁ pātaṁ brāhmaṇe deve viya namassiṁsu.

291. Te evaṁ namassiyamānā lokena **avajjhā brāhmaṇā āsuṁ,** na kevalañca avajjhā, **ajeyyā** vihiṁsitumpi[1] anabhibhavanīyattā ajeyyā ca ahesuṁ. Kiṁkāraṇā? **Dhammarakkhitā,** yasmā dhammena rakkhitā. Te hi pañca varasīladhamme[2] rakkhiṁsu, "dhammo have rakkhati dhammacārin"ti[3] dhammarakkhitā hutvā avajjhā ajeyyā ca ahesunti adhippāyo. **Na ne koci nivāresī**ti te brāhmaṇe kulānaṁ dvāresu sabbaso bāhiresu ca abbhantaresu ca sabbadvāresu[4] yasmā tesu piyasammatesu

1. Vihesitūnampi (Sī)
2. Pañca sīladhamme (Syā), pañca veramaṇidhamme (Ka)
3. Khu 5. 215. 357 piṭṭhesu.
4. Sabbappakāresu (Syā, Ka)

varasīlasamannāgatesu mātāpitūsu viya ativissatthā manussā ahesuṁ, tasmā "idaṁ nāma ṭhānaṁ tayā na pavisitabban"ti na koci nivāresi.

292. Evaṁ dhammarakkhitā kuladvāresu anivāritā carantā aṭṭha ca cattālīsañcāti **aṭṭhacattālīsaṁ vassāni** kumārabhāvato pabhuti caraṇena **komāraṁ brahmacariyaṁ cariṁsu te,** yepi brāhmaṇacaṇḍālā ahesuṁ, ko pana vādo brahmasamādīsūti evamettha adhippāyo veditabbo. Evaṁ brahmacariyaṁ carantā eva hi **vijjācaraṇapariyeṭṭhiṁ acaruṁ brāhmaṇā pure,** na abrahmacārino hutvā. Tattha **vijjāpariyeṭṭhī**ti mantajjhenaṁ. Vuttaṁ cetaṁ "so aṭṭhacattālīsa vassāni komāraṁ brahmacariyaṁ carati mante adhīyamāno"ti[1]. **Caraṇapariyeṭṭhī**ti sīlarakkhaṇaṁ[2]. "Vijjācaraṇapariyeṭṭhun"tipi pāṭho, vijjācaraṇaṁ pariyesituṁ acarunti attho.

293. Yathāvuttañca kālaṁ brahmacariyaṁ caritvā tato paraṁ gharāvāsaṁ kappentāpi **na brāhmaṇā aññamagamuṁ** khattiyaṁ vā vessādīsu aññataraṁ vā, ye ahesuṁ devasamā vā mariyādā vāti[3] adhippāyo. Tathā sataṁ vā sahassaṁ vā datvā **napi bhariyaṁ kiṇiṁsu te,** seyyathāpi etarahi ekacce kiṇanti. Te hi dhammena dāraṁ pariyesanti. Kathaṁ? Aṭṭhacattālīsaṁ vassāni brahmacariyaṁ caritvā brāhmaṇā[4] kaññābhikkhaṁ āhiṇḍanti "ahaṁ aṭṭhacattālīsa vassāni ciṇṇabrahmacariyo, yadi vayappattā dārikā atthi, detha me"ti. Tato yassa vayappattā dārikā hoti, so taṁ alaṅkaritvā nīharitvā dvāre ṭhitasseva brāhmaṇassa hatthe udakaṁ āsiñcanto "imaṁ te brāhmaṇa bhariyaṁ posāvanatthāya dammī"ti vatvā deti.

Kasmā pana te evaṁ ciraṁ brahmacariyaṁ caritvāpi dāraṁ pariyesanti, na yāvajīvaṁ brahmacārino hontīti? Micchādiṭṭhivasena. Tesañhi evaṁdiṭṭhi hoti "yo puttaṁ na uppādeti, so kulavaṁsacchedakaro hoti, tato niraye paccatī"ti. Cattāro kira abhāyitabbaṁ[5] bhāyanti gaṇḍuppādo kikī kuntanī[6] brāhmaṇāti. Gaṇḍuppādā kira mahāpathaviyā

---

1. Aṁ 2. 198 piṭṭhe.
2. Sīlānaṁ rakkhaṇaṁ (Sī)
3. Devasamā ca mariyādā cāti (Ka)
4. Brāhmaṇadvāre (Sī), brāhmaṇā tadeva (Syā)
5. Abhāyitabbā (Sī)
6. Kontanī (Sī), kuntinī (Syā), kontinī (Ka)

khayabhayena mattabhojino honti, na bahuṁ mattikaṁ khādanti. Kikī sakuṇikā ākāsapatanabhayena aṇḍassa upari uttānā seti. Kuntanī sakuṇikā pathavikampanabhayena pādehi bhūmiṁ na suṭṭhu akkamati. Brāhmaṇā kulavaṁsūpacchedabhayena dāraṁ pariyesanti. Āha cettha—

“Gaṇḍuppādo kikī ceva, kuntī brāhmaṇadhammiko.
Ete abhayaṁ[1] bhāyanti, sammūḷhā caturo janā”ti.

Evaṁ dhammena dāraṁ pariyesitvāpi ca **sampiyeneva saṁvāsaṁ saṅgantvā samarocayuṁ,** sampiyeneva aññamaññaṁ pemeneva kāyena ca cittena ca missībhūtā saṅghaṭitā saṁsaṭṭhā hutvā saṁvāsaṁ samarocayuṁ[2], na appiyena na niggahena cāti vuttaṁ hoti.

294. Evaṁ sampiyeneva saṁvāsaṁ karontāpi ca[3] **aññatra tamhā**ti, yo so utusamayo, yamhi samaye brāhmaṇī brāhmaṇena upagantabbā, aññatra tamhā samayā ṭhapetvā taṁ samayaṁ ututo virataṁ **utuveramaṇiṁ pati** bhariyaṁ, yāva puna so samayo āgacchati, tāva aṭṭhatvā antarāyeva. **Methunaṁ dhamman**ti methunāya dhammāya. Sampadānavacanapattiyā kiretaṁ upayogavacanaṁ. **Nāssu gacchantī**ti neva gacchanti. **Brāhmaṇā**ti ye honti devasamā ca mariyādā cāti adhippāyo.

295. Avisesena pana sabbepi brahmacariyañca -pa- avaṇṇayuṁ. Tattha **brahmacariyan**ti methunavirati. **Sīlan**ti sesāni cattāri sikkhāpadāni. **Ajjavan**ti ujubhāvo, atthato asaṭhatā amāyāvitā ca. **Maddavan**ti mudubhāvo, atthato atthaddhatā anatimānitā ca. **Tapo**ti indriyasaṁvaro. **Soraccan**ti suratabhāvo sukhasīlatā appaṭikūlasamācāratā. **Avihiṁsā**ti pāṇi-ādīhi avihesikajātikatā sakaruṇabhāvo. **Khantī**ti adhivāsanakkhanti. Iccete guṇe **avaṇṇayuṁ.** Yepi nāsakkhiṁsu sabbaso paṭipattiyā ārādhetuṁ, tepi tattha sāradassino hutvā vācāya vaṇṇayiṁsu pasaṁsiṁsu.

296. Evaṁ vaṇṇentānañca **yo nesaṁ -pa- nāgamā,** yo etesaṁ brāhmaṇānaṁ **paramo brahmā ahosi,** brahmasamo nāma uttamo

---

1. Abhāyā (Sī)
2. Saṁvāsamarocesuṁ (Sī), saṁvāsamarocayuṁ (Syā)
3. Rocentāpi ca (Sī)

brāhmaṇo ahosi, daḷhena parakkamena samannāgatattā **daḷhaparakkamo. Sa vā**ti vibhāvane vā-saddo, tena so evarūpo brāhmaṇoti tameva vibhāveti. **Methunaṁ dhammanti** methunasamāpattiṁ. **Supinantepi nāgamā**ti supinepi[1] na agamāsi.

297. Tato **tassa vattaṁ -pa- avaṇṇayuṁ.** Imāya gāthāya navamagāthāya vuttaguṇeyeva ādi-antavasena niddisanto devasame brāhmaṇe pakāseti. Te hi viññujātikā paṇḍitā tassa brahmasamassa brāhmaṇassa vattaṁ anusikkhanti pabbajjāya jhānabhāvanāya ca, te ca ime brahmacariyādiguṇe paṭipattiyā eva vaṇṇayantīti. Te sabbepi brāhmaṇā Pañcakanipāte Doṇasutte[2] vuttanayeneva veditabbā.

298. Idāni mariyāde brāhmaṇe dassento āha **"taṇḍulaṁ sayanan"**ti. Tassattho—tesu ye honti mariyādā, te brāhmaṇā[3] sace yaññaṁ kappetukāmā honti, atha āmakadhaññapaṭiggahaṇā paṭiviratattā nānappakārakaṁ **taṇḍulañca** mañcapīṭhādibhedaṁ **sayanañca** khomādibhedaṁ **vatthañca** gosappitilatelādibhedaṁ **sappitelañca yāciya dhammena,** "uddissa ariyā tiṭṭhanti, esā ariyāna yācanā"ti evaṁ vuttena uddissaṭṭhānasaṅkhātena dhammena yācitvā, atha yo yaṁ icchati dātuṁ, tena taṁ dinnataṇḍulādiṁ **samodhānetvā** saṁkaḍḍhitvā. "Samudānetvā"tipi pāṭho, ekoyevattho. **Tato yaññamakappayun**ti tato gahetvā dānamakaṁsu.

299. Karontā ca evametasmiṁ **upaṭṭhitasmiṁ** dānasaṅkhāte **yaññasmiṁ nāssu gāvo haniṁsu te,** na te gāviyo haniṁsu. Gāvīmukhena cettha sabbapāṇā vuttāti veditabbā. Kiṁkāraṇā na haniṁsūti? Brahmacariyādiguṇayuttattā. Apica visesato **yathā mātā -pa- nāssu gāvo haniṁsute.** Tattha **yāsu jāyanti osadhā**ti yāsu pittādīnaṁ bhesajjabhūtā pañca gorasā jāyanti.

300. **Annadā**ti-ādīsu yasmā pañca gorase paribhuñjantānaṁ khudā vūpasammati, balaṁ vaḍḍhati, chavivaṇṇo vippasīdati, kāyikamānasikaṁ sukhaṁ

1. Supinenapi (Sī, Syā) 2. Aṁ 2. 196 piṭṭhe. 3. Mariyādā brāhmaṇā (Sī, Syā)

uppajjati, tasmā annadā baladā vaṇṇadā sukhadā cetāti veditabbā. Sesamettha uttānatthameva.

301. Evaṁ te yaññesu gāvo ahanantā puññappabhāvānuggahitasarīrā **sukhumālā -pa- sukhamedhittha yaṁ pajā.** Tattha **sukhumālā** mudutaluṇahatthapādāditāya, **mahākāyā** ārohapariṇāhasampattiyā, **vaṇṇavanto** suvaṇṇavaṇṇatāya saṇṭhānayuttatāya ca, **yasassino** lābhaparivārasampadāya. **Sehi dhammehī**ti sakehi cārittehi. **Kiccākiccesu ussukā**ti kiccesu "idaṁ kātabbaṁ", akiccesu "idaṁ na kātabban"ti ussukkamāpannā hutvāti attho. Evaṁ te porāṇā brāhmaṇā evarūpā hutvā dassanīyā pasādanīyā lokassa paramadakkhiṇeyyā imāya paṭipattiyā **yāva loke avattiṁsu,** tāva vigata-ītibhayupaddavā hutvā nānappakārakaṁ **sukhaṁ edhittha** pāpuṇi, sukhaṁ vā edhittha sukhaṁ vuḍḍhiṁ agamāsi. **Ayaṁ pajā**ti sattalokaṁ nidasseti.

302-3. Kālaccayena pana sambhinnamariyādabhāvaṁ āpajjitukāmānaṁ **tesaṁ āsi vipallāso -pa- bhāgaso mite.** Tattha **vipallāso**ti viparītasaññā. **Aṇuto aṇun**ti lāmakaṭṭhena parittaṭṭhena appassādaṭṭhena aṇubhūtato kāmaguṇato uppannaṁ jhānasāmaññanibbānasukhāni upanidhāya saṅkhyampi anupagamanena aṇuṁ kāmasukhaṁ, lokuttarasukhaṁ vā upanidhāya aṇubhūtato attanā paṭiladdhalokiyasamāpattisukhato aṇuṁ appakatopi appakaṁ kāmasukhaṁ disvāti adhippāyo. **Rājino cā**ti rañño ca. **Viyākāran**ti sampattiṁ. **Ājaññasaṁyutte**ti assājānīyasaṁyutte. **Sukate**ti dārukammalohakammena suniṭṭhite. **Cittasibbane**ti sīhacammādīhi alaṅkaraṇavasena citrasibbane. **Nivesane**ti gharavatthūni. **Nivese**ti tattha patiṭṭhāpitagharāni. **Vibhatte**ti āyāmavitthāravasena vibhattāni. **Bhāgaso mite**ti aṅgaṇadvārapāsādakūṭāgārādivasena koṭṭhāsaṁ koṭṭhāsaṁ katvā mitāni. Kiṁ vuttaṁ hoti? Tesaṁ brāhmaṇānaṁ aṇuto aṇusaññitaṁ kāmasukhañca rañño byākārañca alaṅkatanāriyo ca vuttappakāre rathe ca nivesane nivese ca disvā dukkhesuyeva etesu vatthūsu "sukhan"ti pavattattā pubbe pavattanekkhammasaññāvipallāsasaṅkhātā viparītasaññā āsi.

304. Te evaṁ viparītasaññā hutvā **gomaṇḍalaparibyūḷhaṁ -pa- brāhmaṇā.** Tattha **gomaṇḍalaparibyūḷhan**ti[1] goyūthehi parikiṇṇaṁ. **Nārīvaragaṇāyutan**ti varanārīgaṇasaṁyuttaṁ. **Uḷāran**ti vipulaṁ. **Mānusaṁ bhogan**ti manussānaṁ nivesanādibhogavatthuṁ. **Abhijjhāyiṁsū**ti "aho vatidaṁ amhākaṁ assā"ti taṇhaṁ vaḍḍhetvā abhipatthayamānā jhāyiṁsu.

305. Evaṁ abhijjhāyantā ca "ete manussā sunhātā suvilittā kappitakesamassū āmuttamaṇi-ābharaṇā pañcahi kāmaguṇehi paricārenti, mayaṁ pana evaṁ tehi namassiyamānāpi sedamalakiliṭṭhagattā parūḷhakacchanakhalomā bhogarahitā paramakāruññataṁ pattā viharāma. Ete ca hatthikkhandha-assapiṭṭhisivikāsuvaṇṇarathādīhi vicaranti, mayaṁ pādehi. Ete dvibhūmikādipāsādatalesu vasanti, mayaṁ araññarukkhamūlādīsu. Ete ca gonakādīhi attharaṇehi atthatāsu varaseyyāsu sayanti, mayaṁ taṭṭikācammakhaṇḍādīni attharitvā bhūmiyaṁ. Ete nānārasāni bhojanāni bhuñjanti, mayaṁ uñchācariyāya yāpema. Kathaṁ nu kho mayampi etehi sadisā bhaveyyāmā"ti cintetvā "dhanaṁ icchitabbaṁ, na sakkā dhanarahitehi ayaṁ sampatti pāpuṇitun"ti ca avadhāretvā vede bhinditvā dhammayutte purāṇamante nāsetvā adhammayutte kūṭamante ganthetvā dhanatthikā Okkākarājānamupasaṅkamma sotthivacanādīni payuñjitvā "amhākaṁ mahārāja brāhmaṇavaṁse paveṇiyā āgataṁ porāṇamantapadaṁ atthi, taṁ mayaṁ ācariyamuṭṭhitāya na kassaci bhaṇimhā, taṁ mahārājā sotumarahatī"ti ca vatvā assamedhādiyaññaṁ vaṇṇayiṁsu. Vaṇṇayitvā ca rājānaṁ ussāhentā "yaja mahārāja, evaṁ pahūtadhanadhañño tvaṁ, natthi te yaññasambhāravekallaṁ, evaṁ hi te yajato sattakulaparivaṭṭā sagge uppajjissantī"ti avocuṁ. Tena nesaṁ taṁ pavattiṁ dassento āha Bhagavā **"te tattha mante -pa- bahu te dhanan"**ti.

Tattha **tatthā**ti tasmiṁ, yaṁ bhogamabhijjhāyiṁsu, tannimittanti vuttaṁ hoti. Nimittatthe hi etaṁ bhummavacanaṁ. **Tadupāgamun**ti tadā upāgamuṁ. **Pahūtadhanadhaññosī**ti pahūtadhanadhañño bhavissasi, abhisamparāyanti adhippāyo. Āsaṁsāyaṁ hi anāgatepi vattamānavacanaṁ icchanti saddakovidā.

---

1. Gomaṇḍalaparibbūḷhanti (Sī)

yajassūti yajāhi. **Vittaṁ dhananti** jātarūpādiratanameva vittikāraṇato vittaṁ, samiddhikāraṇato dhananti vuttaṁ. Atha vā **vittan**ti vittikāraṇabhūtameva ābharaṇādi upakaraṇaṁ, yaṁ "pahūtavittūpakaraṇo"ti-ādīsu[1] āgacchati. **Dhanan**ti hiraññasuvaṇṇādi. Kiṁ vuttaṁ hoti? Te brāhmaṇā mante ganthetvā tadā Okkākaṁ upāgamuṁ. Kinti? "Mahārāja bahū te vittañca dhanañca, yajassu, āyatimpi pahūtadhanadhañño bhavissasī"ti.

306. Evaṁ kāraṇaṁ vatvā saññāpentehi **tato ca rājā -pa- madā dhanaṁ.** Tattha **saññatto**ti ñāpito. **Rathesabho**ti mahārathesu khattiyesu akampiyaṭṭhena usabhasadiso. **"Assamedhan"**ti-ādīsu assamettha medhantīti **assamedho,** dvīhi pariyaññehi yajitabbassa ekavīsatiyūpassa ṭhapetvā bhūmiñca purise ca avasesasabbavibhavadakkhiṇassa yaññassetaṁ adhivacanaṁ. Purisamettha medhantīti **purisamedho,** catūhi pariyaññehi yajitabbassa saddhiṁ bhūmiyā assamedhe vuttavibhavadakkhiṇassa yaññassetaṁ adhivacanaṁ. Sammamettha pāsantīti **sammāpāso,** divase divase sammaṁ khipitvā tassa patitokāse vediṁ katvā saṁhārimehi yūpādīhi sarassatinadiyā nimuggokāsato pabhuti paṭilomaṁ gacchantena yajitabbassa satrayāgassetaṁ[2] adhivacanaṁ. Vājamettha pivantīti **vājapeyyo,** ekena pariyaññena sattarasahi pasūhi yajitabbassa beluvayūpassa sattarasakadakkhiṇassa[3] yaññassetaṁ adhivacanaṁ. Natthi ettha aggaḷāti **niraggaḷo,** navahi pariyaññehi yajitabbassa saddhiṁ bhūmiyā ca purisehi ca assamedhe vuttavibhavadakkhiṇassa sabbamedhapariyāyanāmassa assamedhavikappassetaṁ adhivacanaṁ. Sesamettha pākaṭameva.

307-8. Idāni yaṁ vuttaṁ "brāhmaṇānamadā dhanan"ti, taṁ dassento **"gāvo sayanañcā"**ti gāthādvayamāha. So hi rājā "dīgharattaṁ lūkhāhārena kilantā pañca gorase paribhuñjantū"ti nesaṁ sapuṅgavāni goyūthāneva adāsi, tathā "dīgharattaṁ thaṇḍilasāyitāya

---

1. Dī 1. 122 piṭṭhe.
2. Yātrāyāgassetaṁ (Sī), sātrāyāgassetaṁ (Syā); Aṁ-Ṭṭha 2. 302; Aṁ-Ṭṭha 3. 194; Saṁ-Ṭṭha 1. 134 piṭṭhesupi passitabbaṁ.
3. Sattarasa sattarasakadakkhiṇassa (Sī, Syā)

thūlasāṭakanivāsanena ekaseyyāya pādacārena rukkhamūlādivāsena ca kilantā gonakādi-atthatavarasayanādīsu sukhaṁ anubhontū"ti nesaṁ mahagghāni sayanādīni ca adāsi. Evametaṁ nānappakārakaṁ aññañca hiraññasuvaṇṇādidhanaṁ adāsi. Tenāha Bhagavā "gāvo sayanañca vatthañca -pa- brāhmaṇānamadā dhanan"ti.

309-10. Evaṁ tassa rañño santikā **te ca tattha -pa- puna mupāgamuṁ.** Kiṁ vuttaṁ hoti? Tassa rañño santikā **te** brāhmaṇā tesu yāgesu **dhanaṁ** labhitvā dīgharattaṁ divase divase evameva[1] ghāsacchādanaṁ pariyesitvā nānappakārakaṁ vatthukāma**sannidhiṁ samarocayuṁ,** tato **tesaṁ icchāvatiṇṇānaṁ** khīrādipañcagorasassādavasena rasataṇhāya otiṇṇacittānaṁ "khīrādīnipi tāva gunnaṁ sādūni, addhā imāsaṁ maṁsaṁ sādutaraṁ bhavissatī"ti evaṁ maṁsaṁ paṭicca **bhiyyotaṇhā pavaḍḍhatha.** Tato cintesuṁ "sace mayaṁ māretvā khādissāma, gārayhā bhavissāma, yannūna mante gantheyyāmā"ti. Atha punapi vedaṁ bhinditvā tadanurūpe **te tattha mante ganthetvā** te brāhmaṇā tannimittaṁ kūṭamante ganthetvā okkākarājānaṁ puna upāgamiṁsu imamatthaṁ bhāsamānā **"yathā āpo ca -pa- bahu te dhanan"**ti.

Kiṁ vuttaṁ hoti? Amhākaṁ mahārāja mantesu etadāgataṁ—**yathā āpo** hatthadhovanādisabbakiccesu pāṇīnaṁ upayogaṁ gacchati, natthi tesaṁ tatonidānaṁ pāpaṁ. Kasmā? Yasmā **parikkhāro so hi pāṇinaṁ,** upakaraṇatthāya uppannoti adhippāyo. Yathā cāyaṁ mahāpathavī gamanaṭṭhānādisabbakiccesu kahāpaṇasaṅkhātaṁ **hiraññaṁ** suvaṇṇarajatādibhedaṁ **dhanaṁ** yavagodhūmādibhedaṁ **dhāniyañca** saṁvohārādisabbakiccesu upayogaṁ gacchati, **evaṁ gāvo manussānaṁ** sabbakiccesu upayogagamanatthāya uppannā. Tasmā etā hanitvā nānappakārake yāge **yajassu bahu te vittaṁ, yajassu bahu te dhanan**ti.

311-12. Evaṁ purimanayeneva **tato ca rājā -pa- aghātayi,** yaṁ[2] tato pubbe kañci sattaṁ **na pādā -pa- ghātayi.** Tadā kira brāhmaṇā yaññāvāṭaṁ gāvīnaṁ pūretvā maṅgala-usabhaṁ bandhitvā rañño mūlaṁ netvā "mahārāja gomedhayaññaṁ yajassu, evaṁ te brahmalokassa maggo visuddho

1. Ekadivasameva (Sī), ekameva (Syā)
2. Yā (Syā)

bhavissatī"ti āhaṁsu. Rājā katamaṅgalakicco khaggaṁ gahetvā puṅgavena saha anekasatasahassā gāvo māresi. Brāhmaṇā yaññāvāṭe maṁsāni chinditvā khādiṁsu, pītakodātarattakambale ca pārupitvā māresuṁ. Tadupādāya kira gāvo pārute disvā ubbijjanti. Tenāha Bhagavā "na pādā -pa- ghātayī"ti.

313. **Tato devā**ti evaṁ tasmiṁ rājini gāviyo ghātetumāraddhe atha tadanantarameva taṁ goghātakaṁ disvā ete Cātumahārājikādayo **devā** ca, **pitaro**ti brāhmaṇesu laddhavohārā brahmāno ca, Sakko Devāna**mindo** ca, pabbatapādanivāsino dānavayakkhasaññitā **asurarakkhasā** ca **"adhammo adhammo"**ti evaṁ vācaṁ nicchārentā "dhi manussā dhi manussā"ti ca vadantā **pakkanduṁ.** Evaṁ bhūmito pabhuti so saddo muhuttena yāva brahmalokā agamāsi, ekadhikkāraparipuṇṇo loko ahosi. Kiṁ kāraṇaṁ? **Yaṁ satthaṁ nipatī gave,** yasmā gāvimhi satthaṁ nipatīti vuttaṁ hoti.

314. Na kevalañca devādayo pakkanduṁ, ayamaññopi loke anattho udapādi—ye hi te **tayo rogā pure āsuṁ, icchā anasanaṁ jarā,** kiñci kiñcideva patthanataṇhā ca khudā ca paripākajarā cāti vuttaṁ hoti. Te **pasūnañca samārambhā, aṭṭhānavutimāgamuṁ,** cakkhurogādinā bhedena aṭṭhanavutibhāvaṁ pāpuṇiṁsūti attho.

315. Idāni Bhagavā taṁ pasusamārambhaṁ nindanto āha **"eso adhammo"**ti. Tassattho—**eso** pasusamārambhasaṅkhāto kāyadaṇḍādīnaṁ[1] tiṇṇaṁ **daṇḍānaṁ** aññataradaṇḍabhūto dhammato apetattā **adhammo okkanto ahu,** pavatto āsi, so ca kho tato pabhuti pavattattā **purāṇo,** yassa okkamanato pabhuti kenaci pādādinā ahiṁsanato **adūsikāyo** gāvo **haññanti,** yā ghātentā **dhammā dhaṁsanti** cavanti parihāyanti **yājakā** yaññayājino janāti.

316. **Evameso aṇudhammo**ti evaṁ eso lāmakadhammo hīnadhammo, adhammoti vuttaṁ hoti. Yasmā vā ettha dānadhammopi appako

1. Kāyaduccaritādīnaṁ (Sī, Syā)

atthi, tasmā taṁ sandhāyāha "aṇudhammo"ti. **Porāṇo**ti tāva cirakālato pabhuti pavattattā porāṇo. Viññūhi pana garahitattā **viññugarahito**ti veditabbo. Yasmā ca viññugarahito, tasmā **yattha edisakaṁ passati, yājakaṁ garahatī jano.** Kathaṁ? "Abbudaṁ[1] brāhmaṇehi uppāditaṁ, gāvo vadhitvā maṁsaṁ khādantī"ti evamādīni vatvāti ayamettha anussavo.

317. **Evaṁ dhamme viyāpanne**ti evaṁ porāṇe brāhmaṇadhamme naṭṭhe. "Viyāvatte"tipi pāṭho, viparivattitvā aññathā bhūteti attho. **Vibhinnā suddavessikā**ti pubbe samaggā viharantā suddā ca vessā ca te vibhinnā. **Puthū vibhinnā khattiyā**ti khattiyāpi bahū aññamaññaṁ bhinnā. **Patiṁ bhariyāvamaññathā**ti bhariyā ca gharāvāsatthaṁ issariyabale ṭhapitā puttabalādīhi upetā hutvā patiṁ avamaññatha, paribhavi avamaññi na sakkaccaṁ upaṭṭhāsi.

318. Evaṁ aññamaññaṁ vibhinnā samānā **khattiyā brahmabandhū ca -pa- kāmānaṁ vasamanvagun**ti. Khattiyā ca brāhmaṇā ca ye caññe vessasuddā yathā saṅkaraṁ nāpajjanti, evaṁ attano attano gottena rakkhitattā **gottarakkhitā,** te sabbepi taṁ **jātivādaṁ niraṁkatvā,** "ahaṁ khattiyo ahaṁ brāhmaṇo"ti etaṁ sabbampi nāsetvā pañcakāmaguṇasaṅkhātānaṁ **kāmānaṁ vasaṁ anvaraṁ** āsattaṁ pāpuṇiṁsu[2], kāmahetu na kiñci akattabbaṁ nākaṁsūti vuttaṁ hoti.

Evamettha Bhagavā "isayo pubbakā"ti-ādīhi navahi gāthāhi porāṇānaṁ brāhmaṇānaṁ vaṇṇaṁ bhāsitvā "yo nesaṁ paramo"ti gāthāya brahmasamaṁ, "tassa vattamanusikkhantā"ti gāthāya devasamaṁ, "taṇḍulaṁ sayanan"ti-ādikāhi catūhi gāthāhi mariyādaṁ, "tesaṁ āsi vipallāso"ti-ādīhi sattarasahi gāthāhi sambhinnamariyādaṁ, tassa vippaṭipattiyā devādīnaṁ pakkandanādidīpanatthañca dassetvā desanaṁ niṭṭhāpesi. Brāhmaṇacaṇḍālo pana idha avuttoyeva. Kasmā? Yasmā vipattiyā[3] akāraṇaṁ. Brāhmaṇadhammasampattiyā hi brahmasamadevasamamariyādā

1. Abhūtaṁ (Sī) 2. Anvaguṁ pāpuṇiṁsu (Sī), anvaguṁ āsattataṁ pāpuṇiṁsu (Syā)
3. Vipattiyāpi (Sī), kiñci vipattiyā (Syā), yaṁkiñci vipattiyā (Ka)

kāraṇaṁ honti, vipattiyā sambhinnamariyādo. Ayaṁ pana doṇasutte[1] vuttappakāro brāhmaṇacaṇḍālo brāhmaṇadhammavipattiyāpi akāraṇaṁ. Kasmā? Vipanne dhamme uppannattā. Tasmā taṁ adassetvāva desanaṁ niṭṭhāpesi. Etarahi pana sopi brāhmaṇacaṇḍālo dullabho. Evamayaṁ brāhmaṇānaṁ dhammo[2] vinaṭṭho. Tenevāha doṇo brāhmaṇo "evaṁ sante mayaṁ bho Gotama brāhmaṇacaṇḍālampi na pūremā"ti. Sesamettha vuttanayameva.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Brāhmaṇadhammikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

8. Dhammasutta (Nāvāsutta) vaṇṇanā

319. **Yasmā hi dhamman**ti Dhammasuttaṁ, "Nāvāsuttan"tipi[3] vuccati. Kā uppatti? Idaṁ suttaṁ āyasmantaṁ Sāriputtattheraṁ ārabbha vuttaṁ. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro pana dvinnaṁ aggasāvakānaṁ uppattito pabhuti veditabbo. Seyyathidaṁ? Anuppanne kira Bhagavati dve aggasāvakā ekaṁ asaṅkhyeyyaṁ kappasatasahassañca pāramiyo pūretvā devaloke nibbattā. Tesaṁ paṭhamo cavitvā Rājagahassa avidūre Upatissagāmo nāma brāhmaṇānaṁ bhogagāmo atthi, tattha saṭṭhi-adhikapañcakoṭisatadhanavibhavassa gāmasāmino brāhmaṇassa Rūpasārī nāma brāhmaṇī, tassā kucchiyaṁ paṭisandhiṁ aggahesi. Dutiyo tassevāvidūre Kolitagāmo nāma brāhmaṇānaṁ bhogagāmo atthi, tattha tathārūpavibhavasseva gāmasāmino brāhmaṇassa Moggallānī nāma brāhmaṇī, tassā kucchiyaṁ taṁ divasameva paṭisandhiṁ aggahesi. Evaṁ tesaṁ ekadivasameva paṭisandhiggahaṇañca gabbhavuṭṭhānañca ahosi. Ekadivaseyeva ca nesaṁ ekassa Upatissagāme jātattā **Upatisso,** ekassa Kolitagāme jātattā **Kolito**ti nāmamakaṁsu.

---

1. Aṁ 2. 202 piṭṭhe. 2. Brāhmaṇadhammo (Ka) 3. Nāthasuttantipi (Syā, Ka)

Te sahapasuṁ kīḷantā sahāyakā anupubbena vuḍḍhiṁ pāpuṇiṁsu, ekamekassa ca pañcapañcamāṇavakasatāni parivārā ahesuṁ. Te uyyānaṁ vā nadītitthaṁ vā gacchantā saparivārāyeva gacchanti. Eko pañcahi suvaṇṇasivikāsatehi, dutiyo pañcahi ājaññarathasatehi. Tadā ca Rājagahe kālānukālaṁ giraggasamajjo nāma hoti, sāyanhasamaye nagaravemajjhe yattha sakala-aṅgamagadhavāsino abhiññātā khattiyakumārādayo sannipatitvā supaññattesu mañcapīṭhādīsu nisinnā samajjavibhūtiṁ passanti. Atha te sahāyakā tena parivārena saddhiṁ tattha gantvā paññattāsanesu nisīdiṁsu. Tato Upatisso samajjavibhūtiṁ passanto mahājanakāyaṁ sannipatitaṁ disvā "ettako janakāyo vassasataṁ appatvāva marissatī"ti cintesi. Tassa maraṇaṁ āgantvā nalāṭante patiṭṭhitaṁ viya ahosi, tathā Kolitassa. Tesaṁ anekappakāresu naṭesu naccantesu dassanamattepi cittaṁ na nami, aññadatthu saṁvegoyeva udapādi.

Atha vuṭṭhite samajje pakkantāya parisāya sakaparivārena pakkantesu tesu sahāyesu Kolito Upatissaṁ pucchi "kiṁ samma nāṭakādidassanena tava pamodanamattampi nāhosī"ti. So tassa taṁ pavattiṁ ārocetvā tampi tatheva paṭipucchi. Sopi tassa attano pavattiṁ ārocetvā "ehi samma pabbajitvā amataṁ gavesāmā"ti āha, "sādhu sammā"ti Upatisso taṁ sampaṭicchi. Tato dvepi janā taṁ sampattiṁ chaḍḍetvā punadeva Rājagahamanuppattā. Tena ca samayena Rājagahe sañcayo nāma paribbājako paṭivasati. Te tassa santike pañcahi māṇavakasatehi saddhiṁ pabbajitvā katipāheneva tayo vede sabbañca paribbājakasamayaṁ uggahesuṁ. Te tesaṁ satthānaṁ ādimajjhapariyosānaṁ upaparikkhantā pariyosānaṁ adisvā ācariyaṁ pucchiṁsu "imesaṁ satthānaṁ ādimajjhaṁ dissati, pariyosānaṁ pana na dissati 'idaṁ nāma imehi satthehi pāpuṇeyyāti, yato uttari pāpuṇitabbaṁ natthī'ti". Sopi āha "ahampi tesaṁ tathāvidhaṁ pariyosānaṁ na passāmī"ti. Te āhaṁsu "tena hi mayaṁ imesaṁ pariyosānaṁ gavesāmā"ti. Te ācariyo "yathāsukhaṁ gavesathā"ti āha. Evaṁ te tena anuññātā amataṁ gavesamānā āhiṇḍantā Jambudīpe pākaṭā ahesuṁ. Tehi khattiyapaṇḍitādayo pañhaṁ puṭṭhā uttaruttariṁ na sampāyanti.

"upatisso Kolito"ti vutte pana "ke ete, na kho mayaṁ jānāmā"ti bhaṇantā natthi, evaṁ vissutā ahesuṁ.

Evaṁ tesu amatapariyesanaṁ caramānesu amhākaṁ Bhagavā loke uppajjitvā pavattitavaradhammacakko anupubbena Rājagahamanuppatto. Te ca paribbājakā sakalajambudīpaṁ caritvā tiṭṭhatu amataṁ, antamaso pariyosānapañhavissajjanamattampi alabhantā punadeva Rājagahaṁ agamaṁsu. Atha kho āyasmā Assaji pubbaṇhasamayaṁ nivāsetvāti yāva tesaṁ pabbajjā. Tāva sabbaṁ Pabbajjākkhandhake[1] āgatanayeneva vitthārato daṭṭhabbaṁ.

Evaṁ pabbajitesu tesu dvīsu sahāyakesu āyasmā Sāriputto aḍḍhamāsena sāvakapāramīñāṇaṁ sacchākāsi. So yadā Assajittherena saddhiṁ ekavihāre vasati, tadā Bhagavato upaṭṭhānaṁ gantvā anantaraṁ therassa upaṭṭhānaṁ gacchati "pubbācariyo me ayamāyasmā, etamahaṁ nissāya Bhagavato sāsanaṁ aññāsin"ti gāravena. Yadā pana Assajittherena saddhiṁ ekavihāre na vasati, tadā yassaṁ disāyaṁ thero vasati, taṁ disaṁ oloketvā pañcapatiṭṭhitena vanditvā añjaliṁ paggayha namassati. Taṁ disvā keci bhikkhū kathaṁ samuṭṭhāpesuṁ "Sāriputto aggasāvako hutvā disaṁ namassati, ajjāpi maññe brāhmaṇadiṭṭhi appahīnā"ti. Atha Bhagavā dibbāya sotadhātuyā taṁ kathāsallāpaṁ sutvā paññattavarabuddhāsane nisinnaṁyeva attānaṁ dassento bhikkhū āmantesi "kāya nuttha bhikkhave etarahi kathāya sannisinnā"ti. Te taṁ pavattiṁ ācikkhiṁsu. Tato Bhagavā "na bhikkhave Sāriputto disaṁ namassati, yaṁ nissāya sāsanaṁ aññāsi, taṁ attano ācariyaṁ vandati namassati sammāneti, ācariyapūjako bhikkhave Sāriputto"ti vatvā tattha sannipatitānaṁ dhammadesanatthaṁ imaṁ suttamabhāsi.

Tattha **yasmā hi dhammaṁ puriso vijaññā**ti yato puggalā piṭakattayappabhedaṁ pariyattidhammaṁ vā, pariyattiṁ sutvā adhigantabbaṁ navalokuttarappabhedaṁ paṭivedhadhammaṁ vā puriso vijaññā jāneyya vedeyya. "Yassā"tipi[2] pāṭho, so evattho. **Indaṁva naṁ devatā pūjayeyyā**ti yathā Sakkaṁ Devānamindaṁ dvīsu devalokesu devatā pūjenti, evaṁ so puggalo taṁ puggalaṁ kālasseva vuṭṭhāya upāhana-omuñcanādiṁ sabbaṁ vattapaṭivattaṁ

1. Vi 3. 50 piṭṭhe. 2. Videyyātipi (Syā)

karonto pūjeyya sakkareyya garukareyya. Kiṁ kāraṇaṁ? **So pūjito -pa- pātukaroti dhammaṁ,** so ācariyo evaṁ pūjito tasmiṁ antevāsimhi pasannacitto pariyattipaṭivedhavasena bahussuto desanāvaseneva pariyattidhammañca, desanaṁ sutvā yathānusiṭṭhaṁ paṭipattiyā adhigantabbaṁ paṭivedhadhammañca pātukaroti deseti, desanāya vā pariyattidhammaṁ, upamāvasena attanā adhigatapaṭivedhadhammaṁ pātukaroti.

320. **Tadaṭṭhikatvāna nisamma dhīro**ti evaṁ pasannena ācariyena pātukataṁ dhammaṁ aṭṭhikatvāna suṇitvā upadhāraṇasamatthatāya dhīro puriso. **Dhammānudhammaṁ paṭipajjamāno**ti lokuttaradhammassa anulomattā anudhammabhūtaṁ vipassanaṁ bhāvayamāno. **Viññū vibhāvī nipuṇo ca hotī**ti viññutāsaṅkhātāya paññāya adhigamena viññū, vibhāvetvā paresampi pākaṭaṁ katvā ñāpanasamatthatāya vibhāvī, paramasukhumatthapaṭivedhatāya nipuṇo ca hoti. **Yo tādisaṁ bhajati appamatto**ti yo tādisaṁ pubbe vuttappakāraṁ bahussutaṁ appamatto tappasādanaparo hutvā bhajati.

321. Evaṁ paṇḍitācariyasevanaṁ pasaṁsitvā idāni bālācariyasevanaṁ nindanto **"khuddañca bālan"**ti imaṁ gāthamāha. Tattha **khuddan**ti khuddena kāyakammādinā samannāgataṁ, paññābhāvato bālaṁ. **Anāgatatthan**ti anadhigatapariyattipaṭivedhatthaṁ. **Usūyakan**ti issāmanakatāya[1] antevāsikassa vuḍḍhiṁ asahamānaṁ. Sesamettha pākaṭameva padato. Adhippāyato pana yo bahucīvarādilābhī ācariyo antevāsikānaṁ cīvarādīni na sakkoti dātuṁ, dhammadāne pana aniccadukkhānattavacanamattampi na sakkoti, etehi khuddatādidhammehi[2] samannāgatattā taṁ khuddaṁ balaṁ anāgatatthaṁ usūyakaṁ ācariyaṁ upasevamāno "pūtimacchaṁ kusaggenā"ti[3] vuttanayena sayampi bālo hoti. Tasmā idha sāsane kiñci appamattakampi pariyattidhammaṁ paṭivedhadhammaṁ vā avibhāvayitvā ca avijānitvā ca yassa dhammesu kaṅkhā, taṁ ataritvā maraṇaṁ upetīti evamassa attho veditabbo.

322-3. Idāni tassevatthassa pākaṭakaraṇatthaṁ **"yathā naro"**ti gāthādvayamāha. Tattha **āpagan**tinadiṁ. **Mahodakan**ti bahu-udakaṁ. **Salilan**ti

---

1. Issāpakatatāya (Syā)
2. Khuddādidhammehi (Ka)
3. Khu 1. 241; Khu 5. 330 piṭṭhesu.

ito cito ca gataṁ, vitthiṇṇanti[1] vuttaṁ hoti. "Saritan"tipi pāṭho, so evattho. **Sīghasotan**ti hārahārikaṁ, vegavatinti[2] vuttaṁ hoti. **Kiṁ so**ti ettha "so vuyhamāno"ti iminā ca sokārena tassa narassa niddiṭṭhattā nipātamatto sokāro, kiṁ sūti vuttaṁ hoti yathā "na bhavissāmi nāma so, vinassissāmi nāma so"ti. **Dhamman**ti pubbe vuttaṁ duvidhameva. **Anisāmayatthan**ti anisāmetvā atthaṁ. Sesamettha pākaṭameva padato.

Adhippāyato pana yathā yo kocideva naro vuttappakāraṁ nadiṁ otaritvā tāya nadiyā vuyhamāno anusotagāmī sotameva anugacchanto pare pāratthike kiṁ sakkhati pāraṁ netuṁ. "Sakkatī"tipi pāṭho. Tatheva duvidhampi dhammaṁ attano paññāya avibhāvayitvā bahussutānañca santike atthaṁ anisāmetvā sayaṁ avibhāvitattā ajānanto anisāmitattā ca avitiṇṇakaṅkho pare kiṁ sakkhati nijjhāpetuṁ pekkhāpetunti evamettha attho daṭṭhabbo. "So vata Cunda attanā palipapalipanno"ti-ādikañcettha[3] suttapadaṁ anussaritabbaṁ.

324-5. Evaṁ bālasevanāya bālassa paraṁ nijjhāpetuṁ asamatthatāya pākaṭakaraṇatthaṁ upamaṁ vatvā idāni "yo tādisaṁ bhajati appamatto"ti ettha vuttassa paṇḍitassa pare nijjhāpetuṁ samatthatāya pākaṭakaraṇatthaṁ **"yathāpi nāvan"**ti gāthādvayamāha. Tattha **phiyenā**ti dabbipadarena. **Rittenā**ti veḷudaṇḍena. **Tatthā**ti tassaṁ nāvāyaṁ. **Tatrūpayaññū**ti[4] tassā nāvāya āharaṇapaṭiharaṇādi-upāyajānanena[5] maggapaṭipādanena upāyaññū. Sikkhitasikkhatāya sukusalahatthatāya ca[6] **kusalo.** uppannupaddavapaṭikārasamatthatāya **mutīmā. Vedagū**ti vedasaṅkhātehi catūhi maggañāṇehi gato. **Bhāvitatto**ti tāyeva maggabhāvanāya bhāvitacitto. **Bahussuto**ti pubbe vuttanayeneva. **Avedhadhammo**ti aṭṭhahi lokadhammehi akampaniyasabhāvo. **Sotāvadhānūpanisūpapanne**ti sota-odahanena ca maggaphalānaṁ upanissayena ca upapanne. Sesaṁ uttānapadatthameva. Adhippāyayojanāpi sakkā purimanayeneva jānitunti na vitthāritā.

---

1. Odhito apagataṁ vitthiṇṇanti (Ka)
2. Na cirāgataṁ vegavatinti (Ka)
3. Ma 1. 54 piṭṭhe.
4. Tatrupāyaññūti (Sī, Syā)
5. Āharaṇapasāraṇādi-upāyajānanena (Sī, Syā)
6. Lahuhatthatāya ca (Sī), kusalamattatāya ca (Syā)

326. Evaṁ paṇḍitassa pare nijjhāpetuṁ samatthabhāvapākaṭakaraṇatthaṁ upamaṁ vatvā tassā paṇḍitasevanāya niyojento **"tasmā have"**ti imaṁ avasānagāthamāha. Tatrāyaṁ saṅkhepattho—yasmā upanissayasampannā paṇḍitasevanena visesaṁ pāpuṇanti, **tasmā have sappurisaṁ bhajetha.** Kīdisaṁ sappurisaṁ bhajetha? **Medhāvinañceva bahussutañca,** paññāsampattiyā ca medhāvinaṁ vuttappakārasutadvayena ca bahussutaṁ. Tādisaṁ hi bhajamāno tena bhāsitassa dhammassa **aññāya atthaṁ** evaṁ ñatvā ca yathānusiṭṭhaṁ **paṭipajjamāno** tāya paṭipattiyā paṭivedhavasena **viññātadhammo** so maggaphalanibbānappabhedaṁ lokuttara**sukhaṁ labhetha** adhigaccheyya pāpuṇeyyāti arahattanikūṭena desanaṁ samāpesīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Dhammasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

9. Kiṁsīlasuttavaṇṇanā

327. **Kiṁsīlo**ti Kiṁsīlasuttaṁ. Kā uppatti? Āyasmato Sāriputtassa gihisahāyako eko therasseva pituno Vaṅgantabrāhmaṇassa sahāyassa brāhmaṇassa putto saṭṭhikoṭi-adhikaṁ pañcasatakoṭidhanaṁ pariccajitvā āyasmato Sāriputtattherassa santike pabbajitvā sabbaṁ Buddhavacanaṁ pariyāpuṇi. Tassa thero bahuso ovaditvā kammaṭṭhānamadāsi, so tena visesaṁ nādhigacchati. Tato thero "Buddhaveneyyo eso"ti ñatvā taṁ ādāya Bhagavato santikaṁ gantvā taṁ bhikkhuṁ ārabbha puggalaṁ aniyametvā "kiṁsīlo"ti pucchi, athassa Bhagavā tato paraṁ abhāsi. Tattha **kiṁsīlo**ti kīdisena vārittasīlena samannāgato, kīdisapakatiko vā. **Kiṁsamācāro**ti kīdisena cārittena yutto. **Kāni kammāni brūhayan**ti kāni kāyakammādīni vaḍḍhento. **Naro sammā niviṭṭhassā**ti abhirato naro sāsane sammā patiṭṭhito bhaveyya. **Uttamatthañca pāpuṇe**ti sabbatthānaṁ uttamaṁ arahattañca pāpuṇeyyāti vuttaṁ hoti.

328. Tato Bhagavā “Sāriputto aḍḍhamāsūpasampanno sāvakapāramippatto, kasmā ādikammikaputhujjanapañhaṁ pucchatī”ti āvajjento “saddhivihārikaṁ ārabbhā”ti ñatvā pucchāya vuttaṁ cārittasīlaṁ avibhajitvāva tassa sappāyavasena dhammaṁ desento **“vuḍḍhāpacāyī”**ti-ādimāha.

Tattha paññāvuḍḍho guṇavuḍḍho jātivuḍḍho vayovuḍḍhoti cattāro vuḍḍhā. Jātiyā hi daharopi bahussuto bhikkhu appassutamahallakabhikkhūnamantare bāhusaccapaññāya vuḍḍhattā **paññāvuḍḍho.** Tassa hi santike mahallakabhikkhūpi Buddhavacanaṁ pariyāpuṇanti, ovādavinicchayapañhavissajjanāni ca paccāsīsanti. Tathā daharopi bhikkhu adhigamasampanno **guṇavuḍḍho** nāma. Tassa hi ovāde patiṭṭhāya mahallakāpi vipassanāgabbhaṁ gahetvā arahattaphalaṁ pāpuṇanti. Tathā daharopi rājā khattiyo muddhāvasitto brāhmaṇo vā sesajanassa vandanārahato **jātivuḍḍho** nāma. Sabbo pana paṭhamajāto **vayovuḍḍho** nāma. Tattha yasmā paññāya Sāriputtattherassa sadiso natthi ṭhapetvā Bhagavantaṁ, kathā guṇenapi aḍḍhamāsena sabbasāvakapāramīñāṇassa paṭividdhattā. Jātiyāpi so brāhmaṇamahāsālakule uppanno, tasmā tassa bhikkhuno vayena samānopi so imehi tīhi kāraṇehi vuḍḍho. Imasmiṁ panatthe paññāguṇehi eva vuḍḍhabhāvaṁ sandhāya Bhagavā āha “vuḍḍhāpacāyī”ti. Tasmā tādisānaṁ vuḍḍhānaṁ apacitikaraṇena vuḍḍhāpacāyī, tesameva vuḍḍhānaṁ lābhādīsu usūyavigamena anusūyako ca siyāti ayamādipādassa attho.

Kālaññū cassāti ettha pana rāge uppanne tassa vinodanatthāya garūnaṁ dassanaṁ gacchantopi kālaññū, dose, mohe, kosajje uppanne tassa vinodanatthāya garūnaṁ dassanaṁ gacchantopi kālaññū, yato evaṁ kālaññū ca assa garūnaṁ dassanāya. **Dhammiṁ kathan**ti samathavipassanāyuttaṁ. **Erayitan**ti vuttaṁ. **Khaṇaññū**ti tassā kathāya khaṇavedī, dullabho vā ayaṁ īdisāya kathāya savanakkhaṇoti jānanto. **Suṇeyya sakkaccā**ti taṁ kathaṁ sakkaccaṁ suṇeyya. Na kevalañca tameva, aññānipi Buddhaguṇādipaṭisaṁyuttāni subhāsitāni sakkaccameva suṇeyyāti attho.

329. “Kālaññū cassa garūnaṁ dassanāyā”ti ettha vuttanayañca attano uppannarāgādivinodanakālaṁ ñatvāpi garūnaṁ santikaṁ gacchanto **kālena gacche**

garūnaṁ sakāsaṁ, "ahaṁ kammaṭṭhāniko dhutaṅgadharo cā"ti katvā na cetiyavandanabodhiyaṅgaṇabhikkhācāramagga-atimajjhanhikavelādīsu yattha katthaci ṭhitamācariyaṁ disvā paripucchanatthāya upasaṅkameyya, sakasenāsane pana attano āsane nisinnaṁ vūpasantadarathaṁ sallakkhetvā kammaṭṭhānādividhipucchanatthaṁ upasaṅkameyyāti attho. Evaṁ upasaṅkamantopi ca **thambhaṁ niraṁkatvā nivātavutti** thaddhabhāvakaraṁ mānaṁ vināsetvā nīcavutti pādapuñchanacoḷaka-chinnavisāṇusabha-uddhatadāṭhasappasadiso hutvā upasaṅkameyya. Atha tena garunā vuttaṁ **atthaṁ dhammaṁ -pa- samācare ca. Atthanti** bhāsitatthaṁ. **Dhamman**ti Pāḷidhammaṁ. **Saṁyaman**ti sīlaṁ. **Brahmacariyan**ti avasesasāsanabrahmacariyaṁ. **Anussare ceva samācare cā**ti atthaṁ kathitokāse anussareyya, dhammaṁ saṁyamaṁ brahmacariyaṁ kathitokāse anussareyya, anussaraṇamatteneva ca atussanto taṁ sabbampi samācare samācareyya samādāya vatteyya, tāsaṁ kathānaṁ[1] attani pavattane ussukkaṁ kareyyāti attho. Evaṁ karonto hi kiccakaro hoti.

330. Tato parañca **dhammārāmo dhammarato dhamme ṭhito dhammavinicchayaññū** bhaveyya. Sabbapadesu cettha **dhammo**ti samathavipassanā, ārāmo ratīti ekova attho, dhamme ārāmo assāti **dhammārāmo.** Dhamme rato, na aññaṁ pihetīti **dhammarato. Dhamme ṭhito** dhammaṁ vattanato[2]. Dhammavinicchayaṁ jānāti "idaṁ udayañāṇaṁ idaṁ vayañāṇan"ti **dhammavinicchayaññū,** evarūpo assa. Atha yāyaṁ rājakathāditiracchānakathā taruṇavipassakassa bahiddhārūpādīsu abhinandanuppādanena taṁ samathavipassanādhammaṁ sandūseti, tasmā "dhammasandosavādo"ti vuccati, taṁ **nevācare dhammasandosavādaṁ,** aññadatthu āvāsagocarādisappāyāni sevanto **tacchehi nīyetha subhāsitehi.** Samathavipassanāpaṭisaṁyuttānevettha tacchāni, tathārūpehi subhāsitehi nīyetha nīyeyya, kālaṁ khepeyyāti attho.

331. Idāni "dhammasandosavādan"ti ettha atisaṅkhepena vuttaṁ samathavipassanāyuttassa bhikkhuno upakkilesaṁ pākaṭaṁ karonto tadaññenapi upakkilesena saddhiṁ **"hassaṁ jappan"**ti imaṁ gāthamāha. Hāsantipi pāṭho.

---

1. Tesaṁ bhāvanaṁ (Sī)
2. Dhammaṁ patvā vattanato (Sī)

Vipassakena hi bhikkhunā hasanīyasmiṁ vatthusmiṁ sitamattameva kātabbaṁ, niratthakakathājappo na bhāsitabbo, ñātibyasanādīsu paridevo na kātabbo, khāṇukaṇṭakādimhi manopadoso na uppādetabbo. **Māyākatan**ti vuttā **māyā,** tividhaṁ **kuhanaṁ,** paccayesu **giddhi,** jāti-ādīhi **māno,** paccanīkasātatāsaṅkhāto **sārambho,** pharusavacanalakkhaṇaṁ **kakkasaṁ,** rāgādayo **kasāvā,** adhimattataṇhālakkhaṇā[1] **mucchā**ti ime ca dosā sukhakāmena aṅgārakāsu viya, sucikāmena gūthaṭhānaṁ viya, jīvitukāmena āsivisādayo viya ca pahātabbā. Hitvā ca ārogyamadādivigamā vītamadena cittavikkhepābhāvā ṭhitattena caritabbaṁ. Evaṁ paṭipanno hi sabbupakkilesaparisuddhāya bhāvanāya na cirasseva arahattaṁ pāpuṇāti. Tenāha Bhagavā "hassaṁ jappaṁ -pa- thitatto"ti.

332. Idāni yvāyaṁ "hassaṁ jappan"ti-ādinā nayena upakkileso vutto, tena samannāgato bhikkhu yasmā sāhaso hoti avīmaṁsakārī, ratto rāgavasena duṭṭho dosavasena gacchati, pamatto ca hoti kusalānaṁ dhammānaṁ bhāvanāya asātaccakārī, tathārūpassa ca "suṇeyya sakkacca subhāsitānī"ti-ādinā nayena vutto ovādo niratthako, tasmā imassa saṁkilesassa puggalādhiṭṭhānāya desanāya sutādivuddhipaṭipakkhabhāvaṁ dassento **"viññātasārānī"**ti imaṁ gāthamāha.

Tassattho—yāni hetāni samathavipassanāpaṭisaṁyuttāni **subhāsitāni,** tesaṁ vijānanaṁ sāro. Yadi viññātāni sādhu, atha saddamattameva gahitaṁ, na kiñci kataṁ hoti, yena etāni sutamayena ñāṇena viññāyanti, taṁ **sutaṁ,** etañca sutamayañāṇaṁ **viññātasamādhisāraṁ,** tesu viññātesu dhammesu yo samādhi cittassāvikkhepo tathattāya paṭipatti, ayamassa sāro. Na hi vijānanamatteneva koci attho sijjhati. Yo panāyaṁ naro rāgādivasena vattanato **sāhaso,** kusalānaṁ dhammānaṁ bhāvanāya asātaccakāritāya **pamatto,** so saddamattaggāhīyeva hoti. Tena tassa atthavijānanābhāvato sā subhāsitavijānanapaññā ca, tathattāya paṭipattiyā abhāvato sutañca na vaḍḍhatīti.

---

1. Adhikataṇhāsaṅkhātā (Sī)

333. Evaṁ pamattānaṁ sattānaṁ paññāparihāniṁ sutaparihāniñca dassetvā idāni appamattānaṁ tadubhayasārādhigamaṁ dassento āha **"dhamme ca ye -pa- sāramajjhagū"**ti. Tattha **ariyappavedito dhammo** nāma samathavipassanādhammo. Ekopi hi Buddho samathavipassanādhammaṁ adesetvā parinibbuto nāma natthi. Tasmā etasmiṁ **dhamme ca ye ariyappavedite ratā** niratā appamattā sātaccānuyogino, **anuttarā te vacasā manasā kammunā ca,** te catubbidhena vacīsucaritena tividhena manosucaritena tividhena kāyasucaritena ca samannāgatattā vacasā manasā kammunā ca anuttarā, avasesasattehi asamā aggā visiṭṭhā. Ettāvatā saddhiṁ pubbabhāgasīlena ariyamaggasampayuttaṁ sīlaṁ desseti. Evaṁ parisuddhasīlā **te santisoraccasamādhisaṇṭhitā, sutassa paññāya ca sāramajjhagū,** ye ariyappavedite dhamme ratā, te na kevalaṁ vācādīhi anuttarā honti, apica kho pana santisoracce samādhimhi ca saṇṭhitā hutvā sutassa paññāya ca sāramajjhagū adhigatā icceva veditabbā. Āsaṁsāyaṁ bhūtavacanaṁ. Tattha **santī**ti nibbānaṁ, **soraccan**ti sundare ratabhāvena yathābhūtapaṭivedhikā paññā, santiyā soraccanti **santisoraccaṁ,** nibbānārammaṇāya maggapaññāyetaṁ adhivacanaṁ. **Samādhī**ti taṁsampayuttova maggasamādhi. **Saṇṭhitā**ti tadubhaye patiṭṭhitā. Sutapaññānaṁ sāraṁ nāma arahattaphalavimutti. Vimuttisāraṁ hi idaṁ brahmacariyaṁ.

Evamettha Bhagavā dhammena pubbabhāgapaṭipadaṁ, "anuttarā vacasā"ti-ādīhi sīlakkhandhaṁ, santisoraccasamādhīhi paññākkhandhasamādhikkhandheti tīhipi imehi khandhehi aparabhāgapaṭipadañca dassetvā sutapaññāsārena akuppavimuttiṁ dassento arahattanikūṭena desanaṁ samāpesi. Desanāpariyosāne ca so bhikkhu sotāpattiphalaṁ patvā puna na cirasseva aggaphale arahatte patiṭṭhāsīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Kiṁsīlasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

10. Uṭṭhānasuttavaṇṇanā

334. **Uṭṭhahathā**ti Uṭṭhānasuttaṁ. Kā uppatti? Ekaṁ samayaṁ Bhagavā Sāvatthiyaṁ viharanto rattiṁ Jetavanavihāre vasitvā pubbaṇhasamayaṁ bhikkhusaṁghaparivuto Sāvatthiyaṁ piṇḍāya caritvā pācīnadvārena nagarā nikkhamitvā migāramātupāsādaṁ agamāsi divāvihāratthāya. Āciṇṇaṁ kiretaṁ Bhagavato rattiṁ Jetavanavihāre vasitvā migāramātupāsāde diva vihārūpagamanaṁ, rattiñca migāramātupāsāde vasitvā Jetavane divāvihārūpagamanaṁ. Kasmā? Dvinnaṁ kulānaṁ anuggahatthāya mahāpariccāgaguṇaparidīpanatthāya ca. Migāramātupāsādassa ca heṭṭhā pañca kūṭāgāragabbhasatāni honti, yesu pañcasatā bhikkhū vasanti. Tattha yadā Bhagavā heṭṭhāpāsāde vasati, tadā bhikkhū Bhagavato gāravena uparipāsādaṁ nāruhanti. Taṁ divasaṁ pana Bhagavā uparipāsāde kūṭāgāragabbhaṁ pāvisi, tena heṭṭhāpāsāde pañcapi gabbhasatāni pañcasatā bhikkhū pavisiṁsu. Te ca sabbeva navā honti adhunāgatā imaṁ dhammavinayaṁ uddhatā unnaḷā pākatindriyā. Te pavisitvā divāseyyaṁ supitvā sāyaṁ uṭṭhāya mahātale sannipatitvā "ajja bhattagge tuyhaṁ kiṁ ahosi, tvaṁ kattha agamāsi, ahaṁ āvuso Kosalarañño gharaṁ, ahaṁ Anāthapiṇḍikassa, tattha evarūpo ca evarūpo ca bhojanavidhi ahosī"ti nānappakāraṁ āmisakathaṁ kathentā uccāsaddamahāsaddā ahesuṁ.

Bhagavā taṁ saddaṁ sutvā "ime mayā saddhiṁ vasantāpi evaṁ pamattā, aho ayuttakārino"ti Mahāmoggallānattherassa āgamanaṁ cintesi. Tāvadeva āyasmā Mahāmoggallāno Bhagavato cittaṁ ñatvā iddhiyā āgamma pādamūle vandamānoyeva ahosi. Tato naṁ Bhagavā āmantesi "ete te Moggallāna sabrahmacārino pamattā, sādhu ne saṁvejehī"ti. "Evaṁ bhante"ti kho so āyasmā Mahāmoggallāno Bhagavato paṭissuṇitvā tāvadeva āpokasiṇaṁ samāpajjitvā karīsabhūmiyaṁ ṭhitaṁ mahāpāsādaṁ nāvaṁ viya mahāvāto pādaṅguṭṭhakena kampesi saddhiṁ patiṭṭhitapathavippadesena. Atha te bhikkhū bhītā vissaraṁ karontā sakasakacīvarāni chaḍḍetvā catūhi dvārehi nikkhamiṁsu. Bhagavā tesaṁ attānaṁ dassento aññena dvārena gandhakuṭiṁ pavisanto viya ahosi, te Bhagavantaṁ disvā vanditvā

aṭṭhaṁsu. Bhagavā "kiṁ bhikkhave bhītatthā"ti pucchi, te "ayaṁ bhante migāramātupāsādo kampito"ti āhaṁsu. Jānātha bhikkhave kenāti. Na jānāma bhanteti. Atha Bhagavā "tumhādisānaṁ bhikkhave muṭṭhassatīnaṁ asampajānānaṁ pamādavihārīnaṁ saṁvegajananatthaṁ Moggallānena kampito"ti vatvā tesaṁ bhikkhūnaṁ dhammadesanatthaṁ imaṁ suttamabhāsi.

Tattha **uṭṭhahathā**ti āsanā[1] uṭṭhahatha ghaṭatha vāyamatha, mā kusītā hotha. **Nīsīdathā**ti pallaṅkaṁ ābhujitvā kammaṭṭhānānuyogatthāya nisīdatha. **Ko attho supitena vo**ti ko tumhākaṁ anupādāparinibbānatthāya pabbajitānaṁ supitena attho. Na hi sakkā supantena koci attho pāpuṇituṁ. **Āturānañhi kā niddā, sallaviddhāna ruppatan**ti yatra ca nāma appakepi sarīrappadese uṭṭhitena cakkhurogādinā rogena āturānaṁ ekadvaṅgulamattampi paviṭṭhena ayasalla-aṭṭhisalladantasallavisāṇasallakaṭṭhasallānaṁ aññatarena sallena ruppamānānaṁ manussānaṁ niddā natthi, tattha tumhākaṁ sakalacittasarīrasantānaṁ bhañjitvā uppannehi nānappakārakilesarogehi āturānaṁ hi kā niddā rāgasallādīhi ca pañcahi sallehi antohadayaṁ pavisiya viddhattā sallaviddhānaṁ ruppataṁ.

335. Evaṁ vatvā puna Bhagavā bhiyyoso mattāya te bhikkhū ussāhento saṁvejento ca āha **"uṭṭhahatha -pa- vasānuge"**ti. Tatrāyaṁ sādhippāyayojanā atthavaṇṇanā—evaṁ kilesasallaviddhānaṁ hi vo bhikkhave kālo pabujjhituṁ[2]. Kiṁ kāraṇaṁ? Maṇḍapeyyamidaṁ bhikkhave brahmacariyaṁ, satthā sammukhībhūto, ito pubbe pana vo dīgharattaṁ suttaṁ, girīsu suttaṁ, nadīsu suttaṁ, samesu suttaṁ, visamesu suttaṁ, rukkhaggesupi suttaṁ adassanā ariyasaccānaṁ, tasmā tassā niddāya antakiriyatthaṁ uṭṭhahatha nisīdatha daḷhaṁ sikkhatha santiyā.

Tattha purimapādassattho vuttanayo eva. Dutiyapāde pana **santī**ti tisso santiyo accantasanti tadaṅgasanti sammutisantīti, nibbānavipassanādiṭṭhigatānametaṁ adhivacanaṁ. Idha pana accantasanti nibbānamadhippetaṁ, tasmā nibbānatthaṁ daḷhaṁ sikkhatha, asithilaparakkamā hutvā sikkhathāti vuttaṁ hoti. Kiṁ kāraṇaṁ? **Mā vo pamatte viññāya, maccurājā amohayittha**

---

1. Alasabhāvā (Sī) 2. Pamajjituṁ (Syā)

vasānuge, mā tumhe "pamattā ete"ti evaṁ ñatvā maccurājapariyāyanāmo māro vasānuge amohayittha, yathā tassa vasaṁ gacchatha, evaṁ vasānuge karonto mā amohayitthāti vuttaṁ hoti.

336. Yato tassa vasaṁ anupagacchantā **yāya devā manussā ca -pa- samappitā,** yāya devā ca manussā ca atthikā rūpasaddagandharasaphoṭṭhabbatthikā, taṁ rūpādiṁ sitā nissitā allīnā hutvā tiṭṭhanti, taratha samatikkamatha etaṁ nānappakāresu visayesu visaṭavitthiṇṇavisālattā visattikaṁ bhavabhogataṇhaṁ. **Khaṇo vo mā upaccagā,** ayaṁ tumhākaṁ samaṇadhammakaraṇakkhaṇo mā atikkami. Yesaṁ hi ayamevarūpo khaṇo atikkamati, ye ca imaṁ khaṇaṁ atikkamanti, te **khaṇātītā hi socanti nirayamhi samappitā,** nirassādaṭṭhena nirayasaññite catubbidhepi apāye patiṭṭhitā "akataṁ vata no kalyāṇan"ti-ādinā nayena socanti.

337. Evaṁ Bhagavā te bhikkhū ussāhetvā saṁvejetvā ca idāni tesaṁ taṁ pamādavihāraṁ vigarahitvā sabbeva te appamāde niyojento **"pamādo rajo"**ti imaṁ gāthamāha. Tattha **pamādo**ti saṅkhepato sativippavāso, so cittamalinaṭṭhena **rajo.** Taṁ pamādamanupatito **pamādānupatito,** pamādānupatitattā aparāparuppanno pamādo eva, sopi rajo. Na hi kadāci pamādo nāma arajo atthi. Tena kiṁ dīpeti? Mā tumhe "daharā tāva mayaṁ, pacchā jānissāmā"ti vissāsamāpajjittha. Daharakālepi hi pamādo rajo, majjhimakālepi therakālepi pamādānupatitattā mahārajo saṅkārakūṭo eva hoti, yathā ghare ekadvedivasiko rajo rajo eva, vaḍḍhamāno pana gaṇavassiko saṅkārakūṭo eva hoti. Evaṁ santepi pana paṭhamavaye Buddhavacanaṁ pariyāpuṇitvā itaravayesu samaṇadhammaṁ karonto, paṭhamavaye vā pariyāpuṇitvā majjhimavaye suṇitvā pacchimavaye samaṇadhammaṁ karontopi bhikkhu pamādavihārī na hoti appamādānulomapaṭipadaṁ paṭipannattā. Yo pana sabbavayesu pamādavihārī divāseyyaṁ āmisakathañca anuyutto seyyathāpi tumhe, tasseva so paṭhamavaye pamādo rajo, itaravayesu pamādānupatito mahāpamādo ca mahārajo evāti.

Evaṁ tesaṁ pamādavihāraṁ vigarahitvā appamāde niyojento āha **"appamādena vijjāya, abbahe sallamattano"**ti, tassattho—yasmā evameso sabbadāpi pamādo rajo, tasmā sati-avippavāsasaṅkhātena appamādena āsavānaṁ khayañāṇasaṅkhātāya ca vijjāya paṇḍito kulaputto uddhare attano hadayanissitaṁ rāgādipañcavidhaṁ sallanti arahattanikūṭena desanaṁ samāpesi. Desanāpariyosāne saṁvegamāpajjitvā tameva dhammadesanaṁ manasi karitvā paccavekkhamānā vipassanaṁ ārabhitvā pañcasatāpi te bhikkhū arahatte patiṭṭhahiṁsūti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Uṭṭhānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

11. Rāhulasuttavaṇṇanā

338. **Kacci abhiṇhasaṁvāsā**ti Rāhulasuttaṁ. Kā uppatti? Bhagavā sammāsambodhiṁ abhisambujjhitvā Bodhimaṇḍato anupubbena Kapilavatthuṁ gantvā tattha rāhulakumārena "dāyajjaṁ me samaṇa dehī"ti dāyajjaṁ yācito Sāriputtattheraṁ āṇāpesi "Rāhulakumāraṁ pabbājehī"ti. Taṁ sabbaṁ Khandhakaṭṭhakathāyaṁ[1] vuttanayeneva gahetabbaṁ. Evaṁ pabbajitaṁ pana Tāhulakumāraṁ vuḍḍhippattaṁ Sāriputtatherova upasampādesi, Mahāmoggallānatthero assa kammavācācariyo ahosi. Taṁ Bhagavā "ayaṁ kumāro jāti-ādisampanno, so jātigottakulavaṇṇapokkharatādīni nissāya mānaṁ vā madaṁ vā[2] mā akāsī"ti daharakālato pabhuti yāva na ariyabhūmiṁ pāpuṇi, tāva ovadanto abhiṇhaṁ imaṁ suttamabhāsi. Tasmā cetaṁ suttapariyosānepi vuttaṁ "itthaṁ sudaṁ Bhagavā āyasmantaṁ rāhulaṁ imāhi gāthāhi abhiṇhaṁ ovadatī"ti. Tattha paṭhamagāthāyaṁ ayaṁ saṅkhepattho—kacci tvaṁ rāhula abhiṇhaṁ saṁvāsahetu jāti-ādīnaṁ aññatarena vatthunā na paribhavasi paṇḍitaṁ, ñāṇapadīpassa dhammadesanāpadīpassa ca dhāraṇato **ukkādhāro**

---

1. Vi-Ṭṭha 3. 290 piṭṭhe.
2. Jappaṁ vā (Sī), dappaṁ vā (Syā)

manussānaṁ kacci apacito tayā, kacci niccaṁ pūjito tayāti āyasmantaṁ Sāriputtaṁ sandhāya bhaṇati.

339. Evaṁ vutte āyasmā rāhulo “nāhaṁ Bhagavā nīcapuriso viya saṁvāsahetu mānaṁ vā madaṁ vā karomī”ti dīpento imaṁ paṭigāthamāha **“nāhaṁ abhiṇhasaṁvāsā”**ti. Sā uttānatthā eva.

340. Tato naṁ Bhagavā uttariṁ ovadanto **pañca kāmaguṇe**ti-ādikā avasesagāthāyo āha. Tattha yasmā pañca kāmaguṇā sattānaṁ piyarūpā piyajātikā ativiya sattehi icchitā patthitā, mano ca nesaṁ ramayanti, te cāyasmā rāhulo hitvā saddhāya gharā nikkhanto, na rājābhinīto, na corābhinīto, na iṇaṭṭo, na bhayaṭṭo, na jīvikāpakato, tasmā naṁ Bhagavā **“pañca kāmaguṇe hitvā, piyarūpe manorame, saddhāya gharā nikkhammā”**ti samuttejetvā imassa nekkhammassa patirūpāya paṭipattiyā niyojento āha **“dukkhassantakaro bhavā”**ti.

Tattha siyā—nanu cāyasmā dāyajjaṁ patthento balakkārena pabbājito, atha kasmā Bhagavā āha “saddhāya gharā nikkhammā”ti? Vuccate—nekkhammādhimuttattā. Ayaṁ hi āyasmā dīgharattaṁ nekkhammādhimutto Padumuttarasammāsambuddhassa puttaṁ Uparevataṁ nāma sāmaṇeraṁ disvā saṅkho nāma nāgarājā hutvā satta divase dānaṁ datvā tathābhāvaṁ patthetvā tato pabhuti patthanāsampanno abhinīhārasampanno satasahassakappe pāramiyo pūretvā antimabhavaṁ upapanno. Evaṁ nekkhammādhimuttatañcassa Bhagavā jānāti. Tathāgatabalaññataraṁ hi etaṁ ñāṇaṁ. Tasmā āha “saddhāya gharā nikkhammā”ti. Atha vā dīgharattaṁ saddhāyeva gharā nikkhamma idāni dukkhassantakaro bhavāti ayamettha adhippāyo.

341. Idānissa ādito pabhuti vaṭṭadukkhassa antakiriyāya paṭipattiṁ dassetuṁ **“mitte bhajassu kalyāṇe”**ti-ādimāha. Tattha sīlādīhi adhikā kalyāṇamittā nāma, te bhajanto Himavantaṁ nissāya mahāsālā mūlādīhi viya sīlādīhi vaḍḍhati. Tenāha “mitte bhajassu kalyāṇe”ti. **Pantañca sayanāsanaṁ, vivittaṁ appanigghosan**ti yañca sayanāsanaṁ pantaṁ dūraṁ vivittaṁ appākiṇṇaṁ appanigghosaṁ, yattha migasūkarādisaddena

araññasaññā uppajjati, tathārūpaṁ sayanāsanañca bhajassu. **Mattaññū hohi bhojane**ti pamāṇaññū hohi, paṭiggahaṇamattaṁ paribhogamattañca jānāhīti attho. Tattha paṭiggahaṇamattaññunā deyyadhammepi appe dāyakepi appaṁ dātukāme appameva gahetabbaṁ, deyyadhamme appe dāyake pana bahuṁ dātukāmepi appameva gahetabbaṁ, deyyadhamme pana bahutare dāyakepi appaṁ dātukāme appameva gahetabbaṁ, deyyadhammepi bahutare dāyakepi bahuṁ dātukāme attano balaṁ jānitvā gahetabbaṁ. Apica mattāyeva vaṇṇitā Bhagavatāti paribhogamattaññunā puttamaṁsaṁ viya akkhabbhañjanamiva ca yoniso manasi karitvā bhojanaṁ paribhuñjitabbanti.

342. Evamimāya gāthāya brahmacariyassa upakārabhūtāya kalyāṇamittasevanāya niyojetvā senāsanabhojanamukhena ca paccayaparibhogapārisuddhisīle[1] samādapetvā idāni yasmā cīvarādīsu taṇhāya micchā-ājīvo hoti, tasmā taṁ paṭisedhetvā ājīvapārisuddhisīle samādapento **"cīvare piṇḍapāte cā"**ti imaṁ gāthamāha. Tattha **paccaye**ti gilānappaccaye. **Etesū**ti etesu catūsu cīvarādīsu bhikkhūnaṁ taṇhuppādavatthūsu. **Taṇhaṁ mākāsī**ti "hirikopīnapaṭicchādanādi-atthameva te cattāro paccayā niccāturānaṁ purisānaṁ paṭikārabhūtā jajjaragharassevimassa atidubbalassa kāyassa upatthambhabhūtā"ti-ādinā nayena ādīnavaṁ passanto taṇhaṁ mā janesi, ajanento anuppādento viharāhīti vuttaṁ hoti. Kiṁ kāraṇaṁ? **Mā lokaṁ punarāgami.** Etesu hi taṇhaṁ karonto taṇhāya ākaḍḍhiyamāno punapi imaṁ lokaṁ āgacchati. So tvaṁ etesu taṇhaṁ mākāsi, evaṁ sante na puna imaṁ lokaṁ āgamissasīti.

Evaṁ vutte āyasmā rāhulo "cīvare taṇhaṁ mākāsīti maṁ Bhagavā āhā"ti cīvarapaṭisaṁyuttāni dve dhutaṅgāni samādiyi paṁsukūlikaṅgañca tecīvarikaṅgañca, "piṇḍapāte taṇhaṁ mākāsīti maṁ Bhagavā āhā"ti piṇḍapātapaṭisaṁyuttāni pañca dhutaṅgāni samādiyi piṇḍapātikaṅgaṁ sapadānacārikaṅgaṁ ekāsanikaṅgaṁ pattapiṇḍikaṅgaṁ khalupacchābhattikaṅganti, "senāsane taṇhaṁ mākāsīti maṁ Bhagavā āhā"ti senāsanapaṭisaṁyuttāni

---

1. Paccayaparibhogasīlaṁ (Sī)

cha dhutaṅgāni samādiyi āraññikaṅgaṁ abbhokāsikaṅgaṁ rukkhamūlikaṅgaṁ yathāsanthatikaṅgaṁ sosānikaṅgaṁ nesajjikaṅganti, “gilānappaccaye taṇhaṁ mākāsīti maṁ Bhagavā āhā”ti sabbappaccayesu yathālābhaṁ yathābalaṁ yathāsāruppanti tīhi santosehi santuṭṭho ahosi yathā taṁ subbaco kulaputto padakkhiṇaggāhī anusāsaninti.

343. Evaṁ Bhagavā āyasmantaṁ Rāhulaṁ ājīvapārisuddhisīle samādapetvā idāni avasesasīle samathavipassanāsu ca samādapetuṁ **“saṁvuto pātimokkhasmin”**ti-ādimāha. Tattha **saṁvuto pātimokkhasmin**ti ettha bhavassūti pāṭhaseso, **bhavā**ti antimapadena vā sambandho veditabbo, tathā dutiyapade. Evametehi dvīhi vacanehi pātimokkhasaṁvarasīle indriyasaṁvarasīle ca samādapesi. Pākaṭavasena cettha pañcindriyāni vuttāni. Lakkhaṇato pana chaṭṭhampi vuttaṁyeva hotīti veditabbaṁ. **Sati kāyagatā tyatthū**ti evaṁ catupārisuddhisīle patiṭṭhitassa tuyhaṁ catudhātuvavatthānacatubbidhasampajaññānāpānassati-āhārepaṭikūlasaññābhāvanādibhedā kāyagatā sati atthu bhavatu, bhāvehi nanti attho. **Nibbidābahulo bhavā**ti saṁsāravaṭṭe ukkaṇṭhanabahulo sabbaloke anabhiratasaññī hohīti attho.

344. Ettāvatā nibbedhabhāgiyaṁ upacārabhūmiṁ dassetvā idāni appanābhūmiṁ dassento **“nimittaṁ parivajjehī”**ti-ādimāha. Tattha **nimittan**ti rāgaṭṭhāniyaṁ subhanimittaṁ. Teneva naṁ parato visesento āha **“sutaṁ rāgūpasañhitan”**ti. **Parivajjehī**ti amanasikārena pariccajāhi. **asubhāya cittaṁ bhāvehī**ti yathā saviññāṇake aviññāṇake vā kāye asubhabhāvanā sampajjati, evaṁ cittaṁ bhāvehi. **Ekaggaṁ susamāhitan**ti upacārasamādhinā ekaggaṁ, appanāsamādhinā susamāhitaṁ. Yathā te īdisaṁ cittaṁ hoti, tathā naṁ bhāvehīti attho.

345. Evamassa appanābhūmiṁ dassetvā vipassanaṁ dassento **“animittan”**ti-ādimāha. Tattha **animittañca bhāvehī**ti evaṁ nibbedhabhāgiyena samādhinā samāhitacitto vipassanaṁ bhāvehīti vuttaṁ hoti. Vipassanā hi “aniccānupassanāñāṇaṁ niccanimittato vimuccatīti animitto

vimokkho"ti-ādinā nayena, rāganimittādīnaṁ vā aggahaṇena animittavohāraṁ labhati. Yathāha—

"So khvāhaṁ āvuso sabbanimittānaṁ amanasikārā animittaṁ cetosamādhiṁ upasampajja viharāmi. Tassa mayhaṁ āvuso iminā vihārena viharato nimittānusāri viññāṇaṁ hotī"ti[1].

Mānānusaya'mujjahāti imāya animittabhāvanāya aniccasaññaṁ paṭilabhitvā "aniccasaññino meghiya anattasaññā saṇṭhāti, anattasaññī asmimānasamugghātaṁ pāpuṇātī"ti evamādinā[2] anukkamena mānānusayaṁ ujjaha pajaha pariccajāhīti attho. **Tato mānābhisamayā, upasanto carissasī**ti athevaṁ ariyamaggena mānassa abhisamayā khayā vayā pahānā paṭinissaggā upasanto nibbuto sītibhūto sabbadarathapariḷāhavirahito yāva anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāsi, tāva suññātānimittāppaṇihitānaṁ aññataraññatarena phalasamāpattivihārena carissasi viharissasīti arahattanikūṭena desanaṁ niṭṭhāpesi.

Tato paraṁ **"itthiṁ sudaṁ Bhagavā"**ti-ādi saṅgītikārakānaṁ vacanaṁ. Tattha **itthaṁ sudan**ti itthaṁ su idaṁ, evamevāti vuttaṁ hoti. Sesamettha uttānatthameva. Evaṁ ovadiyamāno cāyasmā rāhulo paripākagatesu vimuttiparipācaniyesu dhammesu cūḷarāhulovādasuttapariyosāne anekehi devatāsahassehi saddhiṁ arahatte patiṭṭhāsīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Rāhulasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

12. Nigrodhakappasutta (Vaṅgīsasutta) vaṇṇanā

Evaṁ me sutanti Nigrodhakappasuttaṁ, "Vaṅgīsasuttan"tipi vuccati. Kā uppatti? Ayameva, yāssa nidāne vuttā. Tattha **evaṁ me**ti-ādīni vuttatthāneva,

---

1. Saṁ 2. 462 piṭṭhe.
2. Aṁ 3. 169; Khu 1. 120 piṭṭhesu.

yato tāni aññāni ca tathāvidhāni chaḍḍetvā avuttanayameva vaṇṇayissāma. **Aggāḷave cetiye**ti Āḷaviyaṁ aggacetiye[1]. Anuppanne hi Bhagavati Aggāḷavagotamakādīni anekāni cetiyāni ahesuṁ yakkhanāgādīnaṁ bhavanāni. Tāni uppanne Bhagavati manussā vināsetvā vihāre akaṁsu, teneva ca nāmena vohariṁsu. Tato Aggāḷavacetiyasaṅkhāte vihāre viharatīti vuttaṁ hoti. **Āyasmato Vaṅgīsassā**ti ettha **āyasmā**ti piyavacanaṁ, **Vaṅgīso**ti tassa therassa nāmaṁ. So jātito pabhuti evaṁ veditabbo—so kira paribbājakassa putto paribbājikāya kucchimhi jāto aññataraṁ vijjaṁ jānāti, yassānubhāvena chavasīsaṁ[2] ākoṭetvā sattānaṁ gatiṁ jānāti. Manussāpi sudaṁ attano ñātīnaṁ kālakatānaṁ susānato sīsāni ānetvā taṁ tesaṁ gatiṁ pucchanti. So "asukaniraye nibbatto, asukamanussaloke"ti vadati. Te tena vimhitā tassa bahuṁ dhanaṁ denti. Evaṁ so sakalajambudīpe pākaṭo ahosi.

So satasahassakappaṁ pūritapāramī abhinīhārasampanno pañcahi purisasahassehi parivuto gāmanigamajanapadarājadhānīsu vicaranto Sāvatthiṁ anuppatto. Tena ca samayena Bhagavā Sāvatthiyaṁ viharati, Sāvatthivāsino purebhattaṁ dānaṁ datvā pacchābhattaṁ sunivatthā supārutā pupphagandhādīni gahetvā dhammassavanatthāya Jetavanaṁ gacchanti. So te disvā "mahājanakāyo kuhiṁ gacchatī"ti pucchi. Athassa te ācikkhiṁsu "Buddho loke uppanno, so bahujanahitāya dhammaṁ deseti, tattha gacchāmā"ti. Sopi tehi saddhiṁ saparivāro gantvā Bhagavatā saddhiṁ sammoditvā ekamantaṁ nisīdi. Atha naṁ Bhagavā āmantesi "kiṁ Vaṅgīsa jānāsi kira tādisaṁ vijjaṁ, yāya sattānaṁ chavasīsāni ākoṭetvā gatiṁ pavedesī"ti. Evaṁ bho Gotama jānāmīti. Bhagavā niraye nibbattassa sīsaṁ āharāpetvā dassesi, so nakhena ākoṭetvā "niraye nibbattassa sīsaṁ bho Gotamā"ti āha. Evaṁ sabbagatinibbattānaṁ sīsāni dassesi, sopi tatheva ñatvā ārocesi. Athassa Bhagavā khīṇāsavasīsaṁ dassesi, so punappunaṁ ākoṭetvā na aññāsi. Tato Bhagavā

---

1. Aggāḷave cetiye (Ka) Saṁ-Ṭṭha 1. 246 piṭṭhepi passitabbaṁ.
2. Matasīsaṁ (Syā, Ka)

"avisayo te ettha Vaṅgīsa, mameveso visayo, khīṇāsavasīsan"ti vatvā imaṁ gāthamabhāsi—

"Gatī migānaṁ pavanaṁ, ākāso pakkhinaṁ gati.
Vibhavo gati dhammānaṁ, nibbānaṁ arahato gatī"ti[1].

Vaṅgīso gāthaṁ sutvā "imaṁ me bho Gotama vijjaṁ dehī"ti āha, Bhagavā "nāyaṁ vijjā apabbajitānaṁ sampajjatī"ti āha. So "pabbājetvā vā maṁ bho Gotama yaṁ vā icchasi, taṁ katvā imaṁ vijjaṁ dehī"ti āha. Tadā ca Bhagavato Nigrodhakappatthero samīpe hoti, taṁ Bhagavā āṇāpesi "tena hi Nigrodhakappa imaṁ pabbājehī"ti. So taṁ pabbājetvā tacapañcakakammaṭṭhānaṁ ācikkhi. Vaṅgīso anupubbena paṭisambhidāppatto arahā ahosi etadagge ca Bhagavatā niddiṭṭho "etadaggaṁ bhikkhave mama sāvakānaṁ bhikkhūnaṁ paṭibhānavantānaṁ yadidaṁ Vaṅgīso"ti[2].

Evaṁ samudāgatassa āyasmato Vaṅgīsassa **upajjhāyo** vajjāvajjādi-upanijjhāyanena evaṁ laddhavohāro **Nigrodhakappo** nāma thero. **Kappo**ti tassa therassa nāmaṁ, nigrodhamūle pana arahattaṁ adhigatattā **"nigrodhakappo"**ti Bhagavatā vutto. Tato naṁ bhikkhūpi evaṁ voharanti. Sāsane thirabhāvaṁ pattoti **thero. Aggāḷave cetiye aciraparinibbuto hotī**ti tasmiṁ cetiye aciraparinibbuto hoti. **Rahogatassa paṭisallīnassā**ti gaṇamhā vūpakaṭṭhattā rahogatassa kāyena, paṭisallīnassa cittena tehi tehi visayehi paṭinivattitvā sallīnassa. **Evaṁ cetaso parivitakko udapādī**ti iminā ākārena vitakko uppajji. Kasmā pana udapādīti? Asammukhattā diṭṭhāsevanattā ca. Ayaṁ hi tassa parinibbānakāle na sammukhā ahosi, diṭṭhapubbañcānena assa hatthakukkuccādipubbāsevanaṁ, tādisañca akhīṇāsavānampi hoti khīṇāsavānampi pubbaparicayena. Tathā hi Piṇḍolabhāradvājo pacchābhattaṁ divāvihāratthāya utenassa uyyānameva gacchati pubbe rājā hutvā tattha paricāresīti iminā pubbaparicayena, Gavampatitthero Tāvatiṁsabhavane suññaṁ devavimānaṁ gacchati devaputto hutvā tattha paricāresīti iminā pubbaparicayena, Pilindavaccho bhikkhū vasalavādena samudācarati abbokiṇṇāni pañca

---

1. Vi 5. 263 piṭṭhe. 2. Aṁ 1. 25 piṭṭhe.

jātisatāni brāhmaṇo hutvā tathā abhāsīti iminā pubbaparicayena. Tasmā asammukhattā diṭṭhāsevanattā cassa evaṁ cetaso parivitakko udapādi **"parinibbuto nu kho me upajjhāyo, udāhu no parinibbuto"**ti. Tato paraṁ uttānatthameva. **Ekaṁsaṁ cīvaraṁ katvā**ti ettha pana puna saṇṭhāpanena evaṁ vuttaṁ. Ekaṁsanti ca vāmaṁsaṁ pārupitvā ṭhitassetaṁ adhivacanaṁ, yato yathā vāmaṁsaṁ pārupitvā ṭhitaṁ hoti, tathā cīvaraṁ katvāti evamassattho veditabbo. Sesaṁ pākaṭameva.

346. **Anomapaññan**ti omaṁ vuccati parittaṁ lāmakaṁ, na omapaññaṁ anomapaññaṁ, mahāpaññanti attho. **Diṭṭheva dhamme**ti paccakkhameva, imasmiṁyeva attabhāveti vā attho. **Vicikicchānan**ti evarūpānaṁ parivitakkānaṁ. **Ñāto**ti pākaṭo. **Yasassī**ti lābhaparivārasampanno. **Abhinibbutatto**ti guttacitto apariḍayhamānacitto vā.

347. **Tayā katan**ti nigrodhamūle nisinnattā "nigrodhakappo"ti vadatā tayā katanti yathā attanā upalakkheti, tathā bhaṇati. Bhagavā pana na nisinnattā eva taṁ tathā ālapi, apica kho tattha arahattaṁ pattattā. **Brāhmaṇassā**ti jātiṁ sandhāya bhaṇati. So kira brāhmaṇamahāsālakulā pabbajito. **Namassaṁ acarī**ti namassamāno vihāsi. **Mutyapekkho**ti nibbānasaṅkhātaṁ vimuttiṁ apekkhamāno, nibbānaṁ patthentoti vuttaṁ hoti. **Daḷhadhammadassī**ti Bhagavantaṁ ālapati. Daḷhadhammo[1] hi nibbānaṁ abhijjanaṭṭhena, tañca Bhagavā dasseti. Tasmā taṁ "daḷhadhammadassī"ti āha.

348. **Sakyā**tipi[2] Bhagavantameva kulanāmena ālapati. **Mayampi sabbe**ti niravasesaparisaṁ[3] saṅgaṇhitvā attānaṁ dassento bhaṇati. **Samantacakkhū**tipi Bhagavantameva sabbaññutaññāṇena ālapati. **Samavaṭṭhitā**ti sammā avaṭṭhitā ābhogaṁ katvā ṭhitā. **No**ti amhākaṁ. **Savanāyā**ti imassa pañhassa veyyākaraṇassavanatthāya. **Sotā**ti sotindriyāni. **Tuvaṁ no satthā tvamanuttarosī**ti thutivacanamattamevetaṁ.

---

1. Daḷhadhammanti (Sī) 2. Sakkātipi (Sī, Syā) 3. Avasesaparisaṁ (Syā, Ka)

349. **Chindeva no vicikicchan**ti akusalavicikicchāya nibbicikiccho so, vicikicchāpatirūpakaṁ pana taṁ parivitakkaṁ sandhāyevamāha. **Brūhi metan**ti brūhi me etaṁ, yaṁ mayā yācitosi "taṁ sāvakaṁ sakya mayampi sabbe aññātumicchāmā"ti, brūvanto ca taṁ **brāhmaṇaṁ parinibbutaṁ vedaya bhūripañña majjheva no bhāsa,** parinibbutaṁ ñatvā mahāpañña Bhagavā majjheva amhākaṁ sabbesaṁ bhāsa, yathā sabbeva mayaṁ jāneyyāma. **Sakkova devāna sahassanetto**ti idaṁ pana thutivacanameva. Apicassa ayaṁ adhippāyo—yathā sakko sahassanetto devānaṁ majjhe tehi sakkaccaṁ sampaṭicchitavacano bhāsati, evaṁ amhākaṁ majjhe amhehi sampaṭicchitavacano bhāsāti.

350. **Ye kecī**ti imampi gāthaṁ Bhagavantaṁ thunantoyeva vatthukāmataṁ janetuṁ bhaṇati. Tassattho—**ye keci** abhijjhādayo **ganthā** tesaṁ appahāne mohavicikicchānaṁ pahānābhāvato **"mohamaggā"**ti ca **"aññāṇapakkhā"**ti ca **"vicikicchaṭṭhānā"**ti ca vuccanti, sabbe te **Tathāgataṁ patvā** Tathāgatassa desanābalena viddhaṁsitā na bhavanti[1] nassanti. Kiṁ kāraṇaṁ? Cakkhuñhi **etaṁ paramaṁ narānaṁ,** yasmā Tathāgato sabbaganthavidhamanapaññācakkhujananato narānaṁ paramaṁ cakkhunti vuttaṁ hoti.

351. **No ce hi jātū**ti imampi gāthaṁ thunantoyeva vattukāmataṁ janentova bhaṇati. Tattha **jātū**ti ekaṁsavacanaṁ. **Puriso**ti Bhagavantaṁ sandhāyāha. **Jotimanto**ti paññājotisamannāgatā Sāriputtādayo. Idaṁ vuttaṁ hoti—yadi Bhagavā yathā puratthimādibhedo vāto abbhaghanaṁ vihanati, evaṁ desanāvegena kilese na vihaneyya[2], tathā yathā abbhaghanena nivuto loko tamova hoti ekandhakāro, evaṁ aññāṇanivutopi tamovassa. Yepi ime dāni jotimanto khāyanti Sāriputtādayo, tepi narā na tapeyyunti.

352. **Dhīrā cā**ti imampi gāthaṁ purimanayeneva bhaṇati. Tassattho—**dhīrā** ca paṇḍitā purisā **pajjotakarā bhavanti,** paññāpajjotaṁ uppādenti, tasmā ahaṁ taṁ **vīra** padhānavīriyasamannāgata Bhagavā **tatheva maññe** dhīroti

1. Viddhaṁsitā honti (Sī, Syā, Ka)
2. Vihaneyya (Sī, Syā)

ca, pajjotakarotveva ca maññāmi. Mayaṁ hi vipassinaṁ sabbadhamme yathābhūtaṁ passantaṁ Bhagavantaṁ jānantā eva[1] upāgamumhā, tasmā **parisāsu no āvikarohi kappaṁ,** Nigrodhakappaṁ ācikkha pakāsehīti.

353. **Khippan**ti imampi gāthaṁ purimanayeneva bhaṇati. Tassattho—**khippaṁ giraṁ eraya** lahuṁ acirāyamāno vacanaṁ bhāsa **vagguṁ** manoramaṁ Bhagavā. Yathā suvaṇṇahaṁso gocarapaṭikkanto jātassaravanasaṇḍaṁ disvā gīvaṁ **paggayha** uccāretvā rattatuṇḍena saṇikaṁ ataramāno vagguṁ giraṁ nikūjati nicchāreti, evameva tvampi **saṇikaṁ nikūja** iminā mahāpurisalakkhaṇaññatarena **bindussarena suvikappitena** suṭṭhuvikappitena abhisaṅkhatena, ete mayaṁ **sabbeva ujugatā** avikkhittamānasā hutvā tava nikūjitaṁ **suṇomā**ti.

354. **Pahīnajātimaraṇan**ti imampi gāthaṁ purimanayeneva bhaṇati. Tattha na sesetīti aseso, taṁ **asesaṁ.** Sotāpannādayo viya kiñci asesetvā pahīnajātimaraṇanti vuttaṁ hoti. **Niggayhā**ti suṭṭhu yācitvā nibandhitvā. **Dhonan**ti dhutasabbapāpaṁ. **Vadessāmī**ti kathāpessāmi dhammaṁ. **Na kāmakāro hi puthujjanānan**ti puthujjanānameva hi kāmakāro natthi, yaṁ patthenti ñātuṁ vā vattuṁ vā, taṁ na sakkonti. **Saṅkheyyakāro ca Tathāgatānan**ti Tathāgatānaṁ pana vīmaṁsakāro paññāpubbaṅgamā kiriyā. Te yaṁ patthenti ñātuṁ vā vattuṁ vā, taṁ sakkontīti adhippāyo.

355. Idāni taṁ saṅkheyyakāraṁ pakāsento **"sampannaveyyākaraṇan"**ti gāthamāha. Tassattho—tathā hi tava Bhagavā idaṁ **samujjupaññassa**[2] tattha tattha samuggahītaṁ vuttaṁ pavattitaṁ sampannaveyyākaraṇaṁ, "Santatimahāmatto sattatālamattaṁ abbhuggantvā parinibbāyissati, Suppabuddho Sakko sattame divase pathaviṁ pavisissatī"ti evamādīsu aviparītaṁ diṭṭhaṁ, tato pana suṭṭhutaraṁ añjaliṁ paṇāmetvā āha—**ayamañjalī pacchimo suppaṇāmito,** ayamaparopi añjalī suṭṭhutaraṁ paṇāmito. **Mā mohayī**ti mā no akathanena mohayi jānaṁ jānanto kappassa gatiṁ. **Anomapaññā**ti Bhagavantaṁ ālapati.

---

1. Evaṁ (Sī, Syā)
2. Samujjapaññassa (Syā, Ka)

356. **Parovaranti**[1] imaṁ pana gāthaṁ aparenapi pariyāyena amohanameva yācanto āha. Tattha **parovaran**ti lokiyalokuttaravasena sundarāsundaraṁ, dūresantikaṁ vā. **Ariyadhamman**ti catusaccadhammaṁ. **Viditvā**ti paṭivijjhitvā. **Jānan**ti sabbaṁ ñeyyadhammaṁ jānanto. **Vācābhikaṅkhāmī**ti yathā ghammani ghammatatto puriso kilanto tasito vāriṁ, evaṁ te vācaṁ abhikaṅkhāmi. **Sutaṁ pavassā**ti sutasaṅkhātaṁ saddāyatanaṁ pavassa pagghara muñca pavattehi. "Sutassa vassā"tipi pāṭho, vuttappakārassa saddāyatanassa vuṭṭhiṁ vassāti attho.

357. Idāni yādisaṁ vācaṁ abhikaṅkhati, taṁ pakāsento—

"Yadatthikaṁ brahmacariyaṁ acarī,
Kappāyano kaccissa taṁ amoghaṁ.
Nibbāyi so ādu sa-upādiseso,
Yathā vimutto ahu taṁ suṇomā"ti—

gāthamāha. Tattha **kappāyano**ti kappameva pūjāvasena bhaṇati. **Yathā vimutto**ti "kiṁ anupādisesāya nibbānadhātuyā yathā asekkhā, udāhu upādisesāya yathā sekkhā"ti pucchati. Sesamettha pākaṭameva.

358. Evaṁ dvādasahi gāthāhi yācito Bhagavā taṁ viyākaronto—

"Acchecchi taṇhaṁ idha nāmarūpe, (Iti Bhagavā,)
Kaṇhassa sotaṁ dīgharattānusayitaṁ.
Atāri jātiṁ maraṇaṁ asesaṁ,
Iccabravī Bhagavā pañcaseṭṭho"ti—

gāthamāha. Tattha purimapadassa tāva attho—yāpi imasmiṁ nāmarūpe kāmataṇhādibhedā taṇhādīgharattaṁ appahīnaṭṭhena anusayitā kaṇhanāmakassa mārassa "sotan"tipi vuccati, taṁ kaṇhassa sotabhūtaṁ dīgharattānusayitaṁ idha nāmarūpe taṇhaṁ kappāyano chindīti. **Iti Bhagavā**ti idaṁ panettha saṅgītikārānaṁ vacanaṁ. **Atāri jātiṁ maraṇaṁ asesan**ti

---

1. Varāvaranti (Ka)

so taṁ taṇhaṁ chetvā asesaṁ jātimaraṇaṁ atāri, anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyīti dasseti. **Iccabravī Bhagavā pañcaseṭṭho**ti Vaṅgīsena puṭṭho Bhagavā etadavoca pañcannaṁ paṭhamasissānaṁ pañcavaggiyānaṁ seṭṭho, pañcahi vā saddhādīhi indriyehi, sīlādīhi vā dhammakkhandhehi ativisiṭṭhehi cakkhūhi ca seṭṭhoti saṅgītikārānamevidaṁ vacanaṁ.

359. Evaṁ vutte Bhagavato bhāsitamabhinandamānaso Vaṅgīso **"esa sutvā"**ti-ādigāthāyo āha. Tattha paṭhamagāthāya **isisattamā**ti Bhagavā isi ca sattamo ca uttamaṭṭhena, Vipassīsikhīvessabhūkakusandhakoṇāgamanakassapanāmake cha isayo attanā saha satta karonto pātubhūtotipi isisattamo, taṁ ālapanto āha. **Na maṁ vañcesī**ti yasmā parinibbuto, tasmā tassa parinibbutabhāvaṁ icchantaṁ maṁ na vañcesi, na visaṁvādesīti attho. Sesamettha pākaṭameva.

360. Dutiyagāthāya yasmā mutyapekkho vihāsi, tasmā taṁ sandhāyāha **"yathāvādī tathākārī, ahu Buddhassa sāvako"**ti. **Maccuno jālaṁ tatan**ti tebhūmakavaṭṭe vitthataṁ mārassa taṇhājālaṁ. **Māyāvino**ti bahumāyassa. "Tathā māyāvino"tipi keci paṭhanti, tesaṁ yo anekāhi māyāhi anekakkhattumpi Bhagavantaṁ upasaṅkami, tassa tathā māyāvinoti adhippāyo.

361. Tatiyagāthāya **ādī**ti kāraṇaṁ. **Upādānassā**ti vaṭṭassa. Vaṭṭaṁ hi upādātabbaṭṭhena idha "upādānan"ti vuttaṁ, tasseva upādānassa ādiṁ avijjātaṇhādibhedaṁ kāraṇaṁ addasa kappoti evaṁ vattuṁ vaṭṭati Bhagavāti adhippāyena vadati. **Accagā vatā**ti atikkanto vata. **Maccudheyyan**ti maccu ettha dhiyatīti maccudheyyaṁ, tebhūmakavaṭṭassetaṁ adhivacanaṁ. Taṁ suduttaraṁ maccudheyyaṁ accagā vatāti vedajāto bhaṇati. Sesamettha pākaṭamevāti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Nigrodhakappasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

13. Sammāparibbājanīyasutta (Mahāsamayasutta) vaṇṇanā

362. **Pucchāmi muniṁ pahūtapaññan**ti Sammāparibbājanīyasuttaṁ, "Mahāsamayasuttan"tipi vuccati mahāsamayadivase kathitattā. Kā uppatti? Pucchāvasikā uppatti. Nimmitabuddhena hi puṭṭho Bhagavā imaṁ suttamabhāsi, taṁ saddhiṁ pucchāya "Sammāparibbājanīyasuttan"ti vuccati. Ayamettha saṅkhepo, vitthārato pana Sākiyakoliyānaṁ uppattito pabhuti porāṇehi vaṇṇīyati.

Tatrāyaṁ uddesamaggavaṇṇanā[1]—paṭhamakappikānaṁ kira rañño Mahāsammatassa Rojo nāma putto ahosi, Rojassa Vararojo, Vararojassa Kalyāṇo, Kalyāṇassa Varakalyāṇo, Varakalyāṇassa Mandhātā, Mandhātussa Varamandhātā, Varamandhātussa Uposatho, Uposathassa Varo, Varassa Upavaro[2] Upavarassa Maghadevo[3] Maghadevassa paramparā caturāsīti khattiyasahassāni ahesuṁ. Tesaṁ parato tayo Okkākavaṁsā ahesuṁ. Tesu Tatiya-okkākassa pañca mahesiyo ahesuṁ Hatthā Cittā Jantu Jālinī Visākhāti. Ekekissā pañca pañca itthisatāni parivārā, sabbajeṭṭhāya cattāro puttā Okkāmukho Karakaṇḍu[4] Hatthiniko[5] Sinipuroti[6], pañca dhītaro Piyā Suppiyā Ānandā Vijitā Vijitasenāti. Evaṁ sā nava putte labhitvā kālamakāsi.

Atha rājā aññaṁ daharaṁ abhirūpaṁ rājadhītaraṁ ānetvā aggamahesiṭṭhāne ṭhapesi, sāpi Jantuṁ nāma ekaṁ puttaṁ vijāyi. Taṁ Jantukumāraṁ pañcamadivase alaṅkaritvā rañño dassesi, rājā tuṭṭho mahesiyā varaṁ adāsi. Sā ñātakehi saddhiṁ mantetvā puttassa rajjaṁ yāci, rājā "nassa vasali mama puttānaṁ antarāyamicchasī"ti nādāsi. Sā punappunaṁ raho rājānaṁ paritosetvā "na mahārāja musāvādo vaṭṭatī"ti-ādīni vatvā yācati eva. Atha rājā putte āmantesi "ahaṁ tātā tumhākaṁ kaniṭṭhaṁ Jantukumāraṁ disvā tassa mātuyā sahasā varaṁ adāsiṁ,

---

1. Uddesamattavaṇṇanā (Sī, Syā)
2. Caro, carassa upacaro (Sī, Syā)
3. Makhādevo (Sī, Syā), Magghadevo (Ka)
4. Kākaṇḍo (Syā), karakaṇḍo (Ka)
5. Hatthinakho (Sī), sātinako (Ka)
6. Nipuroti (Syā), nipuṇoti (Ka) Dī-Ṭṭha 1. 230 piṭṭhepi passitabbaṁ.

sā puttassa rajjaṁ pariṇāmetuṁ icchati, tumhe mamaccayena āgantvā rajjaṁ kāreyyāthā”ti aṭṭhahi amaccehi saddhiṁ uyyojesi. Te bhaginiyo ādāya caturaṅginiyā senāya nagarā nikkhamiṁsu. “Kumārā pitu-accayena āgantvā rajjaṁ kāressanti, gacchāma ne upaṭṭhahāmā”ti cintetvā bahū manussā anubandhiṁsu. Paṭhamadivase yojanamattā senā ahosi, dutiyadivase dviyojanamattā, tatiyadivase tiyojanamattā. Kumārā cintesuṁ “mahā ayaṁ balakāyo, sace mayaṁ kañci sāmantarājānaṁ akkamitvā[1] janapadaṁ gaṇhissāma, sopi no na pahossati, kiṁ paresaṁ pīḷaṁ katvā laddharajjena, mahā Jambudīpo, araññe nagaraṁ māpessāmā”ti Himavantābhimukhā agamiṁsu.

Tattha nagaramāpanokāsaṁ pariyesamānā Himavati Kapilo nāma ghoratapo tāpaso paṭivasati pokkharaṇitīre mahāsākasaṇḍe, tassa vasanokāsaṁ gatā. So te disvā pucchitvā sabbaṁ pavattiṁ sutvā tesu anukampaṁ akāsi. So kira bhummajālaṁ[2] nāma vijjaṁ jānāti, yāya uddhaṁ asītihatthe ākāse ca heṭṭhā bhūmiyañca guṇadose passati. Athekasmiṁ padese sūkaramigā sīhabyagghādayo tāsetvā paripātenti, maṇḍūkamūsikā sappe bhiṁsāpenti. So te disvā “ayaṁ bhūmippadeso pathavī-aggan”ti tasmiṁ padese assamaṁ māpesi. Tato so rājakumāre āha “sace mama nāmena nagaraṁ karotha, demi vo imaṁ okāsan”ti. Te tathā paṭijāniṁsu. Tāpaso “imasmiṁ okāse ṭhatvā caṇḍālaputtopi cakkavattiṁ balena atisetī”ti vatvā “assame rañño gharaṁ māpetvā nagaraṁ māpethā”ti taṁ okāsaṁ datvā sayaṁ avidūre pabbatapāde assamaṁ katvā vasi. Tato kumārā tattha nagaraṁ māpetvā Kapilassa vutthokāse katattā **“Kapilavatthū”**ti nāmaṁ āropetvā tattha nivāsaṁ kappesuṁ.

Atha amaccā “ime kumārā vayappattā, yadi nesaṁ pitā santike bhaveyya, so āvāhavivāhaṁ kāreyya, idāni pana amhākaṁ bhāro”ti cintetvā kumārehi saddhiṁ mantesuṁ. Kumārā “amhākaṁ sadisā khattiyadhītaro na passāma, tāsampi bhaginīnaṁ sadise khattiyakumāre,

---

1. Atikkamitvā (Ka) 2. Bhūmijayavasaṁ (Syā), bhūmijayaṁ (Ka)

jātisambhedañca na karomā"ti. Te jātisambhedabhayena jeṭṭhabhaginiṁ mātuṭṭhāne ṭhapetvā avasesāhi saṁvāsaṁ kappesuṁ. Tesaṁ pitā taṁ pavattiṁ sutvā "sakyā vata bho kumārā, paramasakyā vata bho kumārā"ti udānaṁ udānesi. Ayaṁ tāva Sakyānaṁ uppatti. Vuttampi cetaṁ Bhagavatā—

> "Atha kho Ambaṭṭha rājā Okkāko amacce pārisajje āmantesi 'kahaṁ nu kho bho etarahi kumārā sammantī'ti. Atthi deva himavantapasse pokkharaṇiyā tīre mahāsākasaṇḍo, tatthetarahi kumārā sammanti. Te jātisambhedabhayā sakāhi bhaginīhi saddhiṁ saṁvāsaṁ kappentīti. Atha kho Ambaṭṭha rājā okkāko udānaṁ udānesi 'sakyā vata bho kumārā, paramasakyā vata bho kumārā'ti, tadagge kho pana Ambaṭṭha Sakyā paññāyanti, so ca Sakyānaṁ pubbapuriso"ti[1].

Tato nesaṁ jeṭṭhabhaginiyā kuṭṭharogo udapādi, koviḷārapupphasadisāni gattāni ahesuṁ. Rājakumārā "imāya saddhiṁ ekato nisajjaṭṭhānabhojanādīni karontānampi upari esa rogo saṅkamatī"ti cintetvā uyyānakīḷaṁ gacchantā viya taṁ yāne āropetvā araññaṁ pavisitvā pokkharaṇiṁ khaṇāpetvā taṁ tattha khādanīyabhojanīyehi saddhiṁ pakkhipitvā upari padaraṁ paṭicchādāpetvā paṁsuṁ datvā pakkamiṁsu. Tena ca samayena rāmo nāma rājā kuṭṭharogī orodhehi ca nāṭakehi ca jigucchiyamāno tena saṁvegena jeṭṭhaputtassa rajjaṁ datvā araññaṁ pavisitvā tattha paṇṇamūlaphalāni paribhuñjanto na cirasseva arogo suvaṇṇavaṇṇo hutvā ito cito ca vicaranto mahantaṁ susirarukkhaṁ disvā tassabbhantare soḷasahatthappamāṇaṁ taṁ kolāpaṁ sodhetvā dvārañca vātapānañca katvā nisseṇiṁ bandhitvā tattha vāsaṁ kappesi. So aṅgārakaṭāhe aggiṁ katvā rattiṁ vissarañca sussarañca suṇanto sayati. So "asukasmiṁ padese sīho saddamakāsi, asukasmiṁ byaggho"ti sallakkhetvā pabhāte tattha gantvā vighāsamaṁsaṁ ādāya pacitvā khādati.

Athekadivasaṁ so paccūsasamaye aggiṁ jāletvā nisīdi, tena ca samayena tassā rājadhītāya gandhaṁ ghāyitvā byaggho taṁ padesaṁ

---

1. Dī 1. 87 piṭṭhe.

khaṇitvā padaratthare vivaramakāsi. Tena vivarena sā byagghaṁ disvā bhītā vissaramakāsi. So taṁ saddaṁ sutvā "itthisaddo eso"ti ca sallakkhetvā pātova tattha gantvā "ko etthā"ti āha. Mātugāmo sāmīti. Nikkhamāti. Na nikkhamāmīti. Kiṁ kāraṇāti. Khattiyakaññā ahanti. Evaṁ sobbhe nikhātāpi mānameva karoti. So sabbaṁ pucchitvā "ahampi khattiyo"ti jātiṁ ācikkhitvā "ehi dāni khīre pakkhittasappi viya jātan"ti āha. Sā "kuṭṭharoginīmhi sāmi, na sakkā nikkhamitun"ti-āha. So "katakammo dāni ahaṁ sakkā tikicchitun"ti nisseṇiṁ datvā taṁ uddharitvā attano vasanokāsaṁ netvā sayaṁ paribhuttabhesajjāni eva datvā na cirasseva arogaṁ suvaṇṇavaṇṇamakāsi. So tāya saddhiṁ saṁvāsaṁ kappesi. Sā paṭhamasaṁvāseneva gabbhaṁ gaṇhitvā dve putte vijāyi, punapi dveti evaṁ soḷasakkhattuṁ vijāyi, evaṁ te dvattiṁsa bhātaro ahesuṁ. Te anupubbena vuḍḍhippatte pitā sabbasippāni sikkhāpesi.

Athekadivasaṁ eko Rāmarañño nagaravāsī pabbate ratanāni gavesanto taṁ padesaṁ āgato rājānaṁ disvā aññāsi. "Jānāmahaṁ deva tumhe"ti āha. "Kuto tvaṁ āgatosī"ti ca tena puṭṭho "nagarato devā"ti āha. Tato naṁ rājā sabbaṁ pavattiṁ pucchi. Evaṁ tesu samullapamānesu te dārakā āgamiṁsu. So te disvā "ime ke devā"ti pucchi. Puttā me bhaṇeti. Imehi dāni deva dvattiṁsakumārehi parivuto vane kiṁ karissasi, ehi rajjamanusāsāti. Alaṁ bhaṇe idheva sukhanti. So "laddhaṁ dāni me kathāpābhatan"ti nagaraṁ gantvā rañño puttassārocesi. Rañño putto "pitaraṁ ānessāmī"ti caturaṅginiyā senāya tattha gantvā nānappakārehi pitaraṁ yāci, sopi "alaṁ tāta kumāra, idheva sukhan"ti neva icchi. Tato rājaputto "na dāni rājā āgantuṁ icchati, handassa idheva nagaraṁ māpemī"ti cintetvā taṁ kolarukkhaṁ uddharitvā gharaṁ katvā nagaraṁ māpetvā kolarukkhaṁ apanetvā katattā "Kolanagaran"ti ca byagghapathe katattā "Byagghapajjan"ti[1] cāti dve nāmāni āropetvā agamāsi.

---

1. Byagghapathanti (Syā)

Tato vayappatte kumāre mātā āṇāpesi "tātā tumhākaṁ Kapilavatthuvāsino Sakyā mātulā honti, dhītaro nesaṁ gaṇhathā"ti. Te yaṁ divasaṁ khattiyakaññāyo nadīkīḷanaṁ gacchanti, taṁ divasaṁ gantvā nadītitthaṁ uparundhitvā nāmāni sāvetvā patthitā patthitā rājadhītaro gahetvā agamaṁsu. Sakyarājāno sutvā "hotu bhaṇe, amhākaṁ ñātakā evā"ti tuṇhī ahesuṁ. Ayaṁ Koliyānaṁ uppatti.

Evaṁ tesaṁ Sākiyakoliyānaṁ aññamaññaṁ āvāhavivāhaṁ karontānaṁ āgato vaṁso yāva Sīhahanurājā, tāva vitthārato veditabbo—Sīhahanurañño kira pañca puttā ahesuṁ Suddhodano Amitodano Dhotodano Sakkodano Sukkodanoti[1]. Tesu Suddhodane rajjaṁ kārayamāne tassa pajāpatiyā Añjanarañño dhītāya Mahāmāyādeviyā kucchimhi pūritapāramī mahāpuriso Jātakanidāne vuttanayena Tusitapurā cavitvā paṭisandhiṁ gahetvā anupubbena katamahābhinikkhamano sammāsambodhiṁ abhisambujjhitvā pavattitavaradhammacakko anukkamena Kapilavatthuṁ gantvā Suddhodanamahārājādayo ariyaphale patiṭṭhāpetvā janapadacārikaṁ pakkamitvā punapi aparena samayena paccāgantvā pannarasahi bhikkhusatehi saddhiṁ Kapilavatthusmiṁ viharati Nigrodhārāme.

Tattha viharante ca Bhagavati Sākiyakoliyānaṁ udakaṁ paṭicca kalaho ahosi. Kathaṁ? Nesaṁ kira ubhinnampi Kapilapurakoliyapurānaṁ antare rohiṇī nāma nadī pavattati. Sā kadāci appodakā hoti, kadāci mahodakā. Appodakakāle setuṁ katvā Sākiyāpi Koliyāpi attano attano sassapāyanatthaṁ udakaṁ ānenti. Tesaṁ manussā ekadivasaṁ setuṁ karontā aññamaññaṁ bhaṇḍantā "are tumhākaṁ rājakulaṁ bhaginīhi saddhiṁ saṁvāsaṁ kappesi kukkuṭasoṇasiṅgālāditiracchānā viya, tumhākaṁ rājakulaṁ susirarukkhe vāsaṁ kappesi pisācillikā viyā"ti evaṁ jātivādena khuṁsetvā attano attano rājūnaṁ ārocesuṁ. Te kuddhā yuddhasajjā hutvā Rohiṇīnadītīraṁ sampattā. Evaṁ sāgarasadisaṁ balaṁ aṭṭhāsi.

---

1. Sukkodano Asukkodanoti (Sī), Sukkodano Sukkhodanoti (Syā)

Atha Bhagavā "ñātakā kalahaṁ karonti, handa ne vāressāmī"ti ākāsenāgantvā dvinnaṁ senānaṁ majjhe aṭṭhāsi. Tampi āvajjetvā Sāvatthito āgatoti eke. Evaṁ ṭhatvā ca pana **Attadaṇḍasuttaṁ**[1] abhāsi. Taṁ sutvā sabbe saṁvegappattā āvudhāni chaḍḍetvā Bhagavantaṁ namassamānā aṭṭhaṁsu, mahagghañca āsanaṁ paññāpesuṁ. Bhagavā oruyha paññattāsane nisīditvā "kuṭhārīhattho puriso"ti-ādikaṁ **Phandanajātakaṁ**[2]**,** "vandāmi taṁ kuñjarā"ti-ādikaṁ **Laṭukikajātakaṁ**[3]**,**

"Sammodamānā gacchanti, jālamādāya pakkhino.
Yadā te vivadissanti, tadā ehinti me vasan"ti[4]—

imaṁ **Vaṭṭakajātakañca** kathetvā puna tesaṁ cirakālappavattaṁ ñātibhāvaṁ dassento imaṁ mahāvaṁsaṁ kathesi. Te "pubbe kira mayaṁ ñātakā evā"ti ativiya pasīdiṁsu. Tato Sakyā aḍḍhateyyakumārasate, Koliyā aḍḍhateyyakumārasateti pañca kumārasate Bhagavato parivāratthāya adaṁsu. Bhagavā tesaṁ pubbahetuṁ disvā "etha bhikkhavo"ti āha, te sabbe iddhiyā nibbatta-aṭṭhaparikkhārayuttā ākāse abbhuggantvā āgamma Bhagavantaṁ vanditvā aṭṭhaṁsu. Bhagavā te ādāya mahāvanaṁ agamāsi. Tesaṁ pajāpatiyo dūte pāhesuṁ, te tāhi nānappakārehi palobhiyamānā ukkaṇṭhiṁsu. Bhagavā tesaṁ ukkaṇṭhitabhāvaṁ ñatvā Himavantaṁ dassetvā tattha **Kuṇālajātakakathāya**[5] tesaṁ anabhiratiṁ vinodetukāmo āha "diṭṭhapubbo vo bhikkhave Himavā"ti. Na Bhagavāti. "Etha bhikkhave pekkhathā"ti attano iddhiyā te ākāsena nento "ayaṁ suvaṇṇapabbato, ayaṁ rajatapabbato, ayaṁ maṇipabbato"ti nānappakāre pabbate dassetvā kuṇāladahe manosilātale paccuṭṭhāsi. Tato "Himavante sabbe catuppadabahuppadādibhedā tiracchānagatā pāṇā āgacchantu, sabbesañca pacchato kuṇālasakuṇo"ti adhiṭṭhāsi. Āgacchante ca te jātināmaniruttivasena vaṇṇento "ete bhikkhave haṁsā, ete koñcā, ete cakkavākā, karavīkā, hatthisoṇḍakā, pokkharasātakā"ti tesaṁ dassesi.

---

1. Khu 1. 424 piṭṭhe. 2. Khu 5. 259 piṭṭhe. 3. Khu 5. 124 piṭṭhe.
4. Khu 5. 9 piṭṭhe. 5. Khu 6. 113 piṭṭhe.

Te vimhitahadayā passantā sabbapacchato āgacchantaṁ dvīhi dijakaññāhi mukhatuṇḍakena ḍaṁsitvā gahitakaṭṭhavemajjhe nisinnaṁ sahassadijakaññāparivāraṁ kuṇālasakuṇaṁ disvā acchariyabbhutacittajātā Bhagavantaṁ āhaṁsu "kacci bhante Bhagavāpi idha Kuṇālarājā bhūtapubbo"ti. "Āma bhikkhave mayāvesa kuṇālavaṁso kato. Atīte hi mayaṁ cattāro janā idha vasimhā Nārado Devilo isi, Ānando gijjharājā, puṇṇamukho phussakokilo, ahaṁ Kuṇālo sakuṇo"ti sabbaṁ Mahākuṇālajātakaṁ kathesi. Taṁ sutvā tesaṁ bhikkhūnaṁ purāṇadutiyikāyo ārabbha uppannā anabhirati vūpasantā. Tato tesaṁ Bhagavā saccakathaṁ kathesi, kathāpariyosāne sabbapacchimako sotāpanno, sabba-uparimo anāgāmī ahosi, ekopi puthujjano vā arahā vā natthi. Tato Bhagavā te ādāya punadeva mahāvane oruhi, āgacchamānā ca te bhikkhū attanova iddhiyā āgacchiṁsu.

Atha nesaṁ Bhagavā uparimaggatthāya puna dhammaṁ desesi, te pañcasatāpi vipassanaṁ ārabhitvā arahatte patiṭṭhahiṁsu. Paṭhamaṁ patto paṭhamameva āgamāsi "Bhagavato ārocessāmī"ti. Āgantvā ca "abhiramāmahaṁ Bhagavā, na ukkaṇṭhāmī"ti vatvā Bhagavantaṁ vanditvā ekamantaṁ nisīdi. Evaṁ te sabbepi anukkamena āgantvā Bhagavantaṁ parivāretvā nisīdiṁsu jeṭṭhamāsa-uposathadivase sāyanhasamaye. Tato pañcasatakhīṇāsavaparivutaṁ varabuddhāsane nisinnaṁ Bhagavantaṁ ṭhapetvā asaññasatte ca arūpabrahmāno ca sakaladasasahassacakkavāḷe avasesadevatādayo Maṅgalasuttavaṇṇanāyaṁ vuttanayena sukhumattabhāve nimminitvā samparivāresuṁ "vicitrapaṭibhānaṁ dhammadesanaṁ sossāmā"ti. Tattha cattāro khīṇāsavabrahmāno samāpattito vuṭṭhāya brahmagaṇaṁ apassantā "kuhiṁ gatā"ti āvajjetvā tamatthaṁ ñatvā pacchā āgantvā okāsaṁ alabhamānā cakkavāḷamuddhani ṭhatvā paccekagāthāyo abhāsiṁsu. Yathāha—

> "Atha kho catunnaṁ Suddhāvāsakāyikānaṁ devatānaṁ etadahosi 'ayaṁ kho Bhagavā sakkesu viharati Kapilavatthusmiṁ mahāvane mahatā bhikkhusaṁghena saddhiṁ pañcamattehi bhikkhusatehi sabbeheva arahantehi. Dasahi ca lokadhātūhi devatā yebhuyyena sannipatitā honti Bhagavantaṁ dassanāya

bhikkhusaṁghañca. Yannūna mayampi yena Bhagavā tenupasaṅkameyyāma, upasaṅkamitvā Bhagavato santike paccekaṁ gāthaṁ bhāseyyāmā'ti"[1].

Sabbaṁ Sagāthāvagge[1] vuttanayeneva veditabbaṁ. Evaṁ gantvā ca tattha eko brahmā puratthimacakkavāḷamuddhani okāsaṁ labhitvā tattha ṭhito imaṁ gāthaṁ abhāsi—

"Mahāsamayo pavanasmiṁ -pa-
dakkhitāye aparājitasaṁghan"ti[2].

Imañcassa gāthaṁ bhāsamānassa pacchimacakkavāḷapabbate ṭhito saddaṁ assosi.

Dutiyo pacchimacakkavāḷamuddhani okāsaṁ labhitvā tattha ṭhito taṁ gāthaṁ sutvā imaṁ gāthaṁ abhāsi—

"Tatra bhikkhavo samādahaṁsu -pa-
indriyāni rakkhanti paṇḍitā"ti[2].

Tatiyo dakkhiṇacakkavāḷamuddhani okāsaṁ labhitvā tattha ṭhito taṁ gāthaṁ sutvā imaṁ gāthaṁ abhāsi—

"Chetvā khīlaṁ chetvā palighaṁ -pa- susunāgā"ti[2].

Catuttho uttaracakkavāḷamuddhani okāsaṁ labhitvā tattha ṭhito taṁ gāthaṁ sutvā imaṁ gāthamabhāsi—

"Ye keci Buddhaṁ saraṇaṁ gatāse -pa-
devakāyaṁ paripūressantī"ti[2].

Tassapi taṁ saddaṁ dakkhiṇacakkavāḷamuddhani ṭhito assosi. Evaṁ tadā ime cattāro brahmāno parisaṁ thometvā ṭhitā ahesuṁ, mahābrahmāno ekacakkavāḷaṁ chādetvā aṭṭhaṁsu.

Atha Bhagavā devaparisaṁ oloketvā bhikkhūnaṁ ārocesi "yepi te bhikkhave ahesuṁ atītamaddhānaṁ arahanto Sammāsambuddhā, tesampi Bhagavantānaṁ etapparamāyeva devatā sannipatitā ahesuṁ seyyathāpi

1. Dī 2. 203; Saṁ 1. 24 piṭṭhesu.
2. Dī 2. 203; Saṁ 1. 25 piṭṭhesu.

mayhaṁ etarahi. Yepi te bhikkhave bhavissanti anāgatamaddhānaṁ arahanto Sammāsambuddhā, tesampi Bhagavantānaṁ etapparamāyeva devatā sannipatitā bhavissanti seyyathāpi mayhaṁ etarahī"ti. Tato taṁ devaparisaṁ bhabbābhabbavasena dvidhā vibhaji "ettakā bhabbā, ettakā abhabbā"ti. Tattha "abhabbaparisā Buddhasatepi dhammaṁ desente na bujjhati, bhabbaparisā sakkā bodhetun"ti ñatvā puna bhabbapuggale cariyavasena chadhā vibhaji "ettakā rāgacaritā, ettakā dosamohavitakkasaddhābuddhicaritā"ti. Evaṁ cariyavasena pariggahetvā "assā parisāya kīdisā dhammadesanā sappāyā"ti dhammakathaṁ vicinitvā puna taṁ parisaṁ manasākāsi "attajjhāsayena nu kho jāneyya, parajjhāsayena, aṭṭhuppattivasena, pucchāvasenā"ti. Tato "pucchāvasena jāneyyā"ti ñatvā "pañhaṁ pucchituṁ samattho atthi, natthī"ti puna sakalaparisaṁ āvajjetvā "natthi kocī"ti ñatvā "sace ahameva pucchitvā ahameva vissajjeyyaṁ, evamassā parisāya sappāyaṁ na hoti. Yannūnāhaṁ nimmitabuddhaṁ māpeyyanti pādakajjhānaṁ samāpajjitvā vuṭṭhāya manomayiddhiyā abhisaṅkharitvā nimmitabuddhaṁ māpesi. "Sabbaṅgapaccaṅgī lakkhaṇasampanno pattacīvaradharo ālokitavilokitādisampanno hotū"ti adhiṭṭhānacittena saha pāturahosi. So pācīnalokadhātuto āgantvā Bhagavato samasame āsane nisinno evaṁ āgantvā yāni Bhagavatā imamhi samāgame cariyavasena cha suttāni[1] kathitāni. Seyyathidaṁ? Purābhedasuttaṁ kalahavivādasuttaṁ cūḷabyūhaṁ mahābyūhaṁ tuvaṭakaṁ idameva sammāparibbājanīyanti. Tesu rāgacaritadevatānaṁ sappāyavasena kathetabbassa imassa suttassa pavattanatthaṁ pañhaṁ pucchanto **"pucchāmi Muniṁ pahūtapaññan"**ti imaṁ gāthamāha.

Tattha **pahūtapaññan**ti mahāpaññaṁ. **Tiṇṇan**ti caturoghatiṇṇaṁ. **Pāraṅgatan**ti nibbānappattaṁ. **Parinibbutan**ti sa-upādisesanibbānavasena parinibbutaṁ. **Ṭhitattan**ti lokadhammehi akampanīyacittaṁ. **Nikkhamma gharā panujja kāme**ti vatthukāme panuditvā gharāvāsā nikkhamma. **Kathaṁ bhikkhu sammā so loke paribbajeyyā**ti so bhikkhu kathaṁ loke sammā paribbajeyya vihareyya anupalitto lokena hutvā, lokaṁ atikkameyyāti vuttaṁ hoti. Sesamettha vuttanayameva.

1. Khu 1. 411 piṭṭhādīsu.

363. Atha Bhagavā yasmā āsavakkhayaṁ appatvā loke sammā paribbajanto nāma natthi, tasmā tasmiṁ rāgacaritādivasena pariggahite bhabbapuggalasamūhe taṁ taṁ tesaṁ tesaṁ samānadosānaṁ devatāgaṇānaṁ āciṇṇadosappahānatthaṁ **"yassa maṅgalā"**ti ārabhitvā arahattanikūṭeneva khīṇāsavapaṭipadaṁ pakāsento pannarasa gāthāyo abhāsi.

Tattha paṭhamagāthāya tāva **maṅgalā**ti maṅgalasutte vuttānaṁ diṭṭhamaṅgalādīnametaṁ adhivacanaṁ. **Samūhatā**ti suṭṭhu ūhatā paññāsatthena samucchinnā. **Uppātā**ti "ukkāpātadisāḍāhādayo evaṁvipākā hontī"ti evaṁ pavattā uppātābhinivesā. **Supinā**ti "pubbaṇhasamaye supinaṁ disvā idaṁ nāma hoti, majjhanhikādīsu idaṁ, vāmapassena sayatā diṭṭhe idaṁ nāma hoti, dakkhiṇapassādīhi idaṁ, supinante candaṁ disvā idaṁ nāma hoti, sūriyādayo disvā idan"ti evaṁ pavattā supinābhinivesā, **lakkhaṇā**ti daṇḍalakkhaṇavatthalakkhaṇādipāṭhaṁ paṭhitvā "iminā idaṁ nāma hotī"ti evaṁ pavattā lakkhaṇābhinivesā. Te sabbepi Brahmajāle vuttanayeneva veditabbā. **So maṅgaladosavippahīno**ti aṭṭhatiṁsa mahāmaṅgalāni ṭhapetvā avasesā maṅgaladosā nāma. Yassa panete maṅgalādayo samūhatā, so maṅgaladosavippahīno hoti. Atha vā maṅgalānañca uppātādidosānañca pahīnattā maṅgaladosavippahīno hoti, na maṅgalādīhi suddhiṁ pacceti ariyamaggassa adhigatattā. Tasmā **sammā so loke paribbajeyya,** so khīṇāsavo sammā loke paribbajeyya anupalitto lokenāti.

364. Dutiyagāthāya **rāgaṁ vinayetha mānusesu, dibbesu kāmesu cāpi bhikkhū**ti mānusesu ca dibbesu ca kāmaguṇesu anāgāmimaggena anuppattidhammataṁ nento rāgaṁ vinayetha. **Atikkamma bhavaṁ samecca dhamman**ti evaṁ rāgaṁ vinetvā tato paraṁ arahattamaggena sabbappakārato pariññābhisamayādayo sādhento catusaccabhedampi samecca dhammaṁ imāya paṭipadāya tividhampi atikkamma bhavaṁ. **Sammā so**ti sopi bhikkhu sammā loke paribbajeyya.

365. Tatiyagāthāya **"anurodhavirodhavippahīno"**ti sabbavatthūsu pahīnarāgadoso. Sesaṁ vuttanayameva. Sabbagāthāsu ca "sopi bhikkhu

sammā loke paribbajeyyā"ti yojetabbaṁ. Ito paraṁ hi yojanampi avatvā avuttanayameva vaṇṇayissāma.

366. Catutthagāthāya sattasaṅkhāravasena duvidhaṁ **piyañca appiyañca** veditabbaṁ, tattha chandarāgapaṭighappahānena **hitvā. Anupādāyā**ti catūhi upādānehi kañci dhammaṁ aggahetvā. **Anissito kuhiñcī**ti aṭṭhasatabhedena taṇhānissayena dvāsaṭṭhibhedena diṭṭhinissayena ca kuhiñci rūpādidhamme bhave vā anissito. **Saṁyojaniyehi vippamutto**ti sabbepi tebhūmakadhammā dasavidhasaṁyojanassa visayattā saṁyojaniyā, tehi sabbappakārato maggabhāvanāya pariññātattā ca[1] vippamuttoti attho. Paṭhamapādena cettha rāgadosappahānaṁ vuttaṁ, dutiyena upādānanissayābhāvo, tatiyena sesākusalehi akusalavatthūhi ca vippamokkho. Paṭhamena vā rāgadosappahānaṁ, dutiyena tadupāyo, tatiyena tesaṁ pahīnattā saṁyojaniyehi vippamokkhoti veditabbo.

367. Pañcamagāthāya **upadhīsū**ti khandhupadhīsu. **Ādānan**ti ādātabbaṭṭhena teyeva vuccanti. **Anaññaneyyo**ti aniccādīnaṁ sudiṭṭhattā "idaṁ seyyo"ti kenaci anetabbo. Sesaṁ uttānapadatthameva. Idaṁ vuttaṁ hoti—ādānesu catutthamaggena sabbaso chandarāgaṁ vinetvā so vinītachandarāgo tesu upadhīsu na sārameti, sabbe upadhī asārakatteneva passati. Tato tesu duvidhenapi nissayena anissito aññena vā kenaci "idaṁ seyyo"ti anetabbo khīṇāsavo bhikkhu sammā so loke paribbajeyya.

368. Chaṭṭhagāthāya **aviruddho**ti etesaṁ tiṇṇaṁ duccaritānaṁ pahīnattā sucaritehi saddhiṁ aviruddho. **Viditvā dhamman**ti maggena catusaccadhammaṁ ñatvā. **Nibbānapadābhipatthayāno**ti anupādisesaṁ khandhaparinibbānapadaṁ patthayamāno. Sesaṁ uttānatthameva.

369. Sattamagāthāya **akkuṭṭho**ti dasahi akkosavatthūhi abhisatto. **Na sandhiyethā**ti na upanayhetha na kuppeyya. **Laddhā**

---

1. Pariññātattā pahīnattā ca (Syā)

parabhojanaṁ na majjeti parehi dinnaṁ saddhādeyyaṁ labhitvā "ahaṁ ñāto yasassī lābhī"ti na majjeyya. Sesaṁ uttānatthameva.

370. Aṭṭhamagāthāya **lobhan**ti visamalobhaṁ. **Bhavan**ti kāmabhavādibhavaṁ. Evaṁ dvīhi padehi bhavabhogataṇhā vuttā. Purimena vā sabbāpi taṇhā, pacchimena kammabhavo. **Virato chedanabandhanā cā**ti[1] evametesaṁ kammakilesānaṁ pahīnattā parasattachedanabandhanā ca viratoti. Sesaṁ vuttanayameva.

371. Navamagāthāya **sāruppaṁ attano viditvā**ti attano bhikkhubhāvassa patirūpaṁ[2] anesanādiṁ pahāya sammā-esanādi-ājīvasuddhiṁ aññañca sammāpaṭipattiṁ tattha patiṭṭhahanena viditvā. Na hi ñātamatteneva kiñci hoti. **Yathātathiyan**ti yathātathaṁ yathābhūtaṁ. **Dhamman**ti khandhāyatanādibhedaṁ yathābhūtañāṇena, catusaccadhammaṁ vā maggena viditvā. Sesaṁ uttānatthameva.

372. Dasamagāthāya **so nirāso anāsisāno**ti yassa ariyamaggena vināsitattā anusayā ca na santi, akusalamūlā ca samūhatā, so nirāso nittaṇho hoti. Tato āsāya abhāvena kañci rūpādidhammaṁ nāsīsati. Tenāha "nirāso anāsisāno"ti. Sesaṁ vuttanayameva.

373. Ekādasamagāthāya **āsavakhīṇo**ti khīṇacaturāsavo. **Pahīnamāno**ti pahīnanavavidhamāno. **Rāgapathan**ti rāgavisayabhūtaṁ tebhūmakadhammajātaṁ. **Upātivatto**ti pariññāpahānehi atikkanto. **Danto**ti sabbadvāravisevanaṁ hitvā ariyena damathena dantabhūmiṁ patto. **Parinibbuto**ti kilesaggivūpasamena sītibhūto. Sesaṁ vuttanayameva.

374. Dvādasamagāthāya **saddho**ti Buddhādiguṇesu parappaccayavirahitattā sabbākārasampannena aveccappasādena samannāgato, na parassa saddhāya paṭipattiyaṁ gamanabhāvena[3]. Yathāha "na khvāhaṁ ettha bhante Bhagavato

---

1. Chedanabandhanatoti (Sī, Syā) 2. Appatirūpaṁ (Sī) 3. Gamanābhāvena (Sī)

saddhāya gacchāmī"ti[1]. **Sutavā**ti vositasutakiccattā paramatthikasutasamannāgato. **Niyāmadassī**ti saṁsārakantāramūḷhe loke amatapuragāmino sammattaniyāmabhūtassa maggassa dassāvī, diṭṭhamaggoti vuttaṁ hoti. **Vaggagatesu na vaggasārī**ti vaggagatā nāma dvāsaṭṭhidiṭṭhigatikā aññamaññaṁ paṭilomattā, evaṁ vaggāhi diṭṭhīhi gatesu sattesu na vaggasārī "idaṁ ucchijjissati, idaṁ tatheva bhavissatī"ti evaṁ diṭṭhivasena agamanato. **Paṭighan**ti paṭighātakaṁ, cittavighātakanti[2] vuttaṁ hoti. Dosavisesanamevetaṁ. **Vineyyā**ti vinetvā. Sesaṁ vuttanayameva.

375. Terasamagāthāya **saṁsuddhajino**ti saṁsuddhena arahattamaggena vijitakileso. **Vivaṭṭacchado**ti vivaṭarāgadosamohachadano. **Dhammesu vasī**ti catusaccadhammesu vasippatto. Na hissa sakkā te dhammā yathā ñātā kenaci aññathā kātuṁ, tena khīṇāsavo "dhammesu vasī"ti vuccati. **Pāragū**ti pāraṁ vuccati nibbānaṁ, taṁ gato, sa-upādisesavasena adhigatoti vuttaṁ hoti. **Anejo**ti apagatataṇhācalano. **Saṅkhāranirodhañāṇakusalo**ti saṅkhāranirodho vuccati nibbānaṁ, tamhi ñāṇaṁ ariyamaggapaññā, tattha kusalo, catukkhattuṁ bhāvitattā chekoti vuttaṁ hoti.

376. Cuddasamagāthāya **atītesū**ti pavattiṁ patvā atikkantesu pañcakkhandhesu. **Anāgatesū**ti pavattiṁ appattesu pañcakkhandhesu eva. **Kappātīto**ti "ahaṁ maman"ti kappanaṁ sabbampi vā taṇhādiṭṭhikappaṁ atīto. **Aticca suddhipañño**ti atīva suddhipañño, atikkamitvā vā suddhipañño. Kiṁ atikkamitvā? Addhattayaṁ. Arahā hi yvāyaṁ avijjāsaṅkhārasaṅkhāto atīto addhā, jātijarāmaraṇasaṅkhāto anāgato addhā, viññāṇādibhavapariyanto paccuppanno ca addhā, taṁ sabbampi atikkamma kaṅkhaṁ vitaritvā paramasuddhippattapañño hutvā ṭhito. Tena vuccati "aticca suddhipañño"ti. **Sabbāyatanehī**ti dvādasahāyatanehi. Arahā hi evaṁ kappātīto, kappātītattā aticca suddhipaññattā ca āyatiṁ na kiñci āyatanaṁ upeti. Tenāha "sabbāyatanehi vippamutto"ti.

---

1. Aṁ 2. 33 piṭṭhe.
2. Cittaghaṭṭakanti (Sī, Syā)

377. Pannarasamagāthāya **aññāya padan**ti ye te “saccānaṁ caturo padā”ti vuttā, tesu ekekapadaṁ pubbabhāgasaccavavatthāpanapaññāya ñatvā. **Samecca dhamman**ti tato paraṁ catūhi ariyamaggehi catusaccadhammaṁ samecca. **Vivaṭaṁ disvāna pahānamāsavānan**ti atha paccavekkhaṇañāṇena āsavakkhayasaññitaṁ nibbānaṁ vivaṭaṁ pākaṭamanāvaṭaṁ disvā. **Sabbupadhīnaṁ parikkhayā**ti sabbesaṁ khandhakāmaguṇakilesābhisaṅkhārabhedānaṁ upadhīnaṁ parikkhīṇattā katthaci asajjamāno bhikkhu **sammā so loke paribbajeyya** vihareyya, anallīyanto lokaṁ gaccheyyāti desanaṁ niṭṭhāpesi.

378. Tato so nimmito dhammadesanaṁ thomento **“addhā hi Bhagavā”**ti imaṁ gāthamāha. Tattha **yo so evaṁ vihārī**ti yo so maṅgalādīni samūhanitvā sabbamaṅgaladosappahānavihārī, yopi so dibbamānusakesu kāmesu rāgaṁ vineyya bhavātikkamma dhammābhisamayavihārīti evaṁ tāya tāya gāthāya niddiṭṭhabhikkhuṁ dassento āha. Sesaṁ uttānameva. Ayaṁ pana yojanā—addhā hi Bhagavā tatheva etaṁ yaṁ tvaṁ “yassa maṅgalā samūhatā”ti-ādīni vatvā tassā tassā gāthāya pariyosāne “sammā so loke paribbajeyyā”ti avaca. Kiṁ kāraṇaṁ? Yo so evaṁvihārī bhikkhu, so uttamena damathena danto, sabbāni ca dasapi saṁyojanāni caturo ca yoge vītivatto hoti. Tasmā sammā so loke paribbajeyya, natthi me ettha vicikicchāti iti desanāthomanagāthampi vatvā arahattanikūṭeneva desanaṁ niṭṭhāpesi. Suttapariyosāne koṭisatasahassadevatānaṁ aggaphalappatti ahosi, sotāpattisakadāgāmi-anāgāmiphalappattā pana gaṇanato asaṅkhyeyyāti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Sammāparibbājanīyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

14. Dhammikasuttavaṇṇanā

Evaṁ me sutanti Dhammikasuttaṁ. Kā uppatti? Tiṭṭhamāne kira Bhagavati lokanāthe Dhammiko nāma upāsako ahosi nāmena ca paṭipattiyā ca. So kira saraṇasampanno sīlasampanno bahussuto piṭakattayadharo anāgāmī abhiññālābhī ākāsacārī ahosi. Tassa parivārā pañcasatā upāsakā, tepi tādisā eva ahesuṁ. Tassekadivasaṁ uposathikassa rahogatassa paṭisallīnassa majjhimayāmāvasānasamaye evaṁ parivitakko udapādi "yannūnāhaṁ agāriya-anagāriyānaṁ paṭipadaṁ puccheyyan"ti. So pañcahi upāsakasatehi parivuto Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā tamatthaṁ pucchi, Bhagavā cassa byākāsi. Tattha pubbe vaṇṇitasadisaṁ vuttanayeneva veditabbaṁ, apubbaṁ vaṇṇayissāma.

379. Tattha paṭhamagāthāya tāva **kathaṁkaro**ti kathaṁ karonto kathaṁ paṭipajjanto. **Sādhu hotī**ti sundaro anavajjo atthasādhano hoti. **Upāsakāse**ti upāsakā-icceva vuttaṁ hoti. Sesamatthato pākaṭameva. Ayaṁ pana yojanā— yo vā agārā anagārameti pabbajati, ye vā agārino upāsakā, etesu duvidhesu sāvakesu kathaṁkaro sāvako sādhu hotīti.

380-1. Idāni evaṁ puṭṭhassa Bhagavato byākaraṇasamatthataṁ dīpento **"tuvañhī"**ti gāthādvayamāha. Tattha **gatin**ti ajjhāsayagatiṁ. **Parāyaṇan**ti nipphattiṁ. Atha vā **gatin**ti nirayādipañcappabhedaṁ. **Parāyaṇan**ti gatito paraṁ ayanaṁ gabhivippamokkhaṁ parinibbānaṁ. **Na catthi tulyo**ti tayā sadiso natthi. **Sabbaṁ tuvaṁ ñāṇamavecca dhammaṁ, pakāsesi satte anukampamāno**ti tvaṁ Bhagavā yadatthi ñeyyaṁ nāma, taṁ anavasesaṁ avecca paṭivijjhitvā satte anukampamāno sabbaṁ ñāṇañca dhammañca pakāsesi. Yaṁ yaṁ yassa hitaṁ hoti, taṁ taṁ tassa āvikāsiyeva desesiyeva, na te atthi ācariyamuṭṭhīti vuttaṁ hoti. **Virocasi vimalo**ti dhūmarajādivirahito viya cando, rāgādimalābhāvena vimalo virocasi. Sesamettha uttānatthameva.

382. Idāni yesaṁ tadā Bhagavā dhammaṁ desesi, te devaputte kittetvā Bhagavantaṁ pasaṁsanto **"āgañchi te santike"**ti gāthādvayamāha.

Tattha **nāgarājā erāvaṇo nāmā**ti ayaṁ kira Erāvaṇo nāma devaputto kāmarūpī dibbe vimāne vasati. So yadā Sakko uyyānakīḷaṁ gacchati, tadā diyaḍḍhasatayojanaṁ kāyaṁ abhinimminitvā tettiṁsa kumbhe māpetvā Erāvaṇo nāma hatthī hoti. Tassa ekekasmiṁ kumbhe dve dve dantā honti, ekekasmiṁ dante satta satta pokkharaṇiyo, ekekissā pokkharaṇiyā satta satta paduminiyo, ekekissā paduminiyā satta satta pupphāni, ekekasmiṁ pupphe satta satta pattāni, ekekasmiṁ patte satta satta accharāyo naccanti padumaccharāyotveva vissutā Sakkassa nāṭakitthiyo, yā ca Vimānavatthusmimpi "bhamanti kaññā padumesu sikkhitā"ti[1] āgatā. Tesaṁ pana tettiṁsakumbhānaṁ majjhe sudassanakumbho nāma tiṁsayojanamatto hoti, tattha yojanappamāṇo maṇipallaṅko tiyojanubbedhe pupphamaṇḍape attharīyati. Tattha Sakko Devānamindo accharāsaṁghaparivuto dibbasampattiṁ paccanubhoti. Sakke pana Devānaminde uyyānakīḷāto paṭinivatte puna taṁ rūpaṁ saṁharitvāna devaputtova hoti. Taṁ sandhāyāha "āgañchi te santike nāgarājā Erāvaṇo nāmā"ti. **Jinoti sutvā**ti "vijitapāpadhammo esa Bhagavā"ti evaṁ sutvā. **Sopi tayā mantayitvā**ti tayā saddhiṁ mantayitvā, pañhaṁ pucchitvāti adhippāyo. **Ajjhagamā**ti adhi-agamā, gatoti vuttaṁ hoti. **Sādhūti sutvāna patītarūpo**ti taṁ pañhaṁ sutvā "sādhu bhante"ti abhinanditvā tuṭṭharūpo gatoti attho.

383. **Rājāpi taṁ vessavaṇo kuvero**ti ettha so yakkho rañjanaṭṭhena **rājā,** visāṇāya rājadhāniyā rajjaṁ kāretīti **Vessavaṇo,** purimanāmena **Kuvero**ti veditabbo. So kira Kuvero nāma brāhmaṇamahāsālo hutvā dānādīni puññāni katvā visāṇāya rājadhāniyā adhipati hutvā nibbatto. Tasmā "Kuvero Vessavaṇo"ti vuccati. Vuttañcetaṁ āṭānāṭiyasutte—

> "Kuverassa kho pana mārisa mahārājassa Visāṇā nāma rājadhānī, tasmā Kuvero mahārājā 'Vessavaṇo'ti pavuccatī"ti[2], sesamettha pākaṭameva.

---

1. Khu 2. 93 piṭṭhe.
2. Dī 3. 170 piṭṭhe.

Tattha siyā—kasmā pana dūratare Tāvatiṁsabhavane vasanto Erāvaṇo paṭhamaṁ āgato, Vessavaṇo pacchā, ekanagareva vasanto ayaṁ upāsako sabbapacchā, kathañca so tesaṁ āgamanaṁ aññāsi, yena evamāhāti? Vuccate—Vessavaṇo kira tadā anekasahassapavāḷapallaṅkaṁ dvādasayojanaṁ nārivāhanaṁ abhiruyha pavāḷakuntaṁ uccāretvā dasasahassakoṭiyakkhehi parivuto "Bhagavantaṁ pañhaṁ pucchissāmī"ti ākāsaṭṭhakavimānāni pariharitvā maggena maggaṁ āgacchanto Veḷukaṇḍakanagare nandamātāya upāsikāya nivesanassa uparibhāgaṁ sampatto. Upāsikāya ayamānubhāvo—parisuddhasīlā hoti, niccaṁ vikālabhojanā paṭiviratā, piṭakattayadhārinī, anāgāmiphale patiṭṭhitā. Sā tamhi samaye sīhapañjaraṁ ugghāṭetvā utuggahaṇatthāya māluteritokāse ṭhatvā aṭṭhakapārāyanavagge parimaṇḍalehi padabyañjanehi madhurena sarena bhāsati. Vessavaṇo tattheva yānāni ṭhapetvā yāva upāsikā "idamavoca Bhagavā Magadhesu viharanto pāsāṇake cetiye paricārakasoḷasannaṁ brāhmaṇānan"ti nigamanaṁ abhāsi, tāva sabbaṁ sutvā vaggapariyosāne suvaṇṇamurajasadisaṁ mahantaṁ gīvaṁ paggahetvā "sādhu sādhu bhaginī"ti sādhukāramadāsi. Sā "ko etthā"ti āha. Ahaṁ bhagini Vessavaṇoti. Upāsikā kira paṭhamaṁ sotāpannā ahosi, pacchā Vessavaṇo. Taṁ so dhammato sahodarabhāvaṁ[1] sandhāya upāsikaṁ bhaginivādena samudācarati. Upāsikāya ca "vikālo bhātika bhadramukha yassa dāni kālaṁ maññasī"ti vutto "ahaṁ bhagini tayi pasanno pasannākāraṁ karomī"ti āha. Tena hi bhadramukha mama khette nipphannaṁ sāliṁ kammakarā āharituṁ na sakkonti, taṁ tava parisāya āṇāpehīti. So "sādhu bhaginī"ti yakkhe āṇāpesi, te aḍḍhaterasa koṭṭhāgārasatāni pūresuṁ. Tato pabhuti koṭṭhāgāraṁ ūnaṁ nāma nāhosi, "Nandamātu koṭṭhāgāraṁ viyā"ti loke nidassanaṁ ahosi. Vessavaṇo koṭṭhāgārāni pūretvā Bhagavantaṁ upasaṅkami. Bhagavā "vikāle āgatosī"ti āha, atha Bhagavato sabbaṁ ārocesi. Iminā kāraṇena āsannatarepi Cātumahārājikabhavane vasanto Vessavaṇo pacchā āgato. Erāvaṇassa pana na kiñci antarā karaṇīyaṁ ahosi, tena so paṭhamataraṁ āgato.

---

1. Dhammasahodarabhāvaṁ (Ka)

Ayaṁ pana upāsako kiñcāpi anāgāmī pakatiyāva ekabhattiko, tathāpi tadā uposathadivasoti katvā uposathaṅgāni adhiṭṭhāya sāyanhasamayaṁ sunivattho supāruto pañcasata-upāsakaparivuto Jetavanaṁ gantvā dhammadesanaṁ sutvā attano gharaṁ āgamma tesaṁ upāsakānaṁ saraṇasīla-uposathānisaṁsādibhedaṁ upāsakadhammaṁ kathetvā te upāsake uyyojesi. Tesañca tasseva ghare muṭṭhihatthappamāṇapādakāni pañca kappiyamañcasatāni pāṭekkovarakesu paññattāni honti, te attano attano ovarakaṁ pavisitvā samāpattiṁ appetvā nisīdiṁsu, upāsakopi tathevākāsi. Tena ca samayena Sāvatthinagare sattapaññāsa kulasatasahassāni vasanti, manussagaṇanāya aṭṭhārasakoṭimanussā. Tena paṭhamayāme hatthi-assamanussabherisaddādīhi Sāvatthinagaraṁ mahāsamuddo viya ekasaddaṁ hoti. Majjhimayāmasamanantare so saddo paṭippassambhati, tamhi kāle upāsako samāpattito vuṭṭhāya attano guṇe āvajjetvā "yenāhaṁ maggasukhena phalasukhena sukhito viharāmi, idaṁ sukhaṁ kaṁ nissāya laddhan"ti cintetvā "Bhagavantaṁ nissāyā"ti Bhagavati cittaṁ pasādetvā "Bhagavā etarahi katamena vihārena viharatī"ti āvajjento dibbena cakkhunā Erāvaṇavessavaṇe disvā dibbāya sotadhātuyā dhammadesanaṁ sutvā cetopariyañāṇena tesaṁ pasannacittataṁ ñatvā "yannūnāhampi Bhagavantaṁ ubhayahitaṁ paṭipadaṁ puccheyyan"ti cintesi. Tasmā so ekanagare vasantopi sabbapacchā āgato, evañca nesaṁ āgamanaṁ aññāsi. Tenāha "āgañchi te santike nāgarājā -pa- so cāpi sutvāna patītarūpo"ti.

384. Idāni ito bahiddhā lokasammatehi samaṇabrāhmaṇehi ukkaṭṭhabhāvena Bhagavantaṁ pasaṁsanto **"ye kecime"**ti gāthādvayamāha. Tattha **titthiyā**ti nandavacchasaṁkiccehi ādipuggalehi tīhi titthakarehi kate diṭṭhititthe jātā, tesaṁ sāsane pabbajitā pūraṇādayo cha satthāro. Tattha Nāṭaputto nigaṇṭho, avasesā ājīvakāti te sabbe dassento āha **"ye kecime titthiyā vādasīlā"**ti, "mayaṁ sammā paṭipannā, aññe micchā paṭipannā"ti evaṁ vādakaraṇasīlā lokaṁ mukhasattīhi vitudantā vicaranti. **Ājīvakā vā**ti te ekajjhamuddiṭṭhe bhinditvā dasseti. **Nātitarantī**ti nātikkamanti. **Sabbe**ti aññepi

ye keci titthiyasāvakādayo, tepi pariggaṇhanto āha. **"Ṭhito vajantaṁ viyā"**ti yathā koci ṭhito gativikalo sīghagāminaṁ purisaṁ gacchantaṁ nātitareyya, evaṁ te paññāgatiyā abhāvena te te atthappabhede bujjhituṁ asakkontā ṭhitā, atijavanapaññaṁ Bhagavantaṁ nātitarantīti attho.

385. **Brāhmaṇā vādasīlā vuddhā cā**ti ettāvatā Caṅkītārukkhapokkharasātijāṇussoṇi-ādayo dasseti, **api brāhmaṇā santi kecī**ti iminā majjhimāpi daharāpi kevalaṁ brāhmaṇā santi atthi upalabbhanti kecīti evaṁ assalāyanavāseṭṭha-ambaṭṭha-uttaramāṇavakādayo dasseti. **Atthabaddhā**ti "api nu kho imaṁ pañhaṁ byākareyya, imaṁ kaṅkhaṁ chindeyyā"ti evaṁ atthabaddhā bhavanti. **Ye cāpi aññe**ti aññepi ye "mayaṁ vādino"ti evaṁ maññamānā vicaranti khattiyapaṇḍitabrāhmaṇabrahmadevayakkhādayo aparimāṇā, tepi sabbe tayi atthabaddhā bhavantīti dasseti.

386-7. Evaṁ nānappakārehi Bhagavantaṁ pasaṁsitvā idāni dhammeneva taṁ pasaṁsitvā dhammakathaṁ yācanto **"ayañhi dhammo"**ti gāthādvayamāha. Tattha **ayañhi dhammo**ti sattatiṁsa bodhipakkhiyadhamme sandhāyāha. **Nipuṇo**ti saṇho duppaṭivijjho. **Sukho**ti paṭividdho samāno lokuttarasukhamāvahati, tasmā sukhāvahattā "sukho"ti vuccati. **Suppavutto**ti sudesito. **Sussūsamānā**ti sotukāmamhāti attho. **Taṁ no vadā**ti taṁ dhammaṁ amhākaṁ vada. "Tvaṁ no"tipi pāṭho, tvaṁ amhākaṁ vadāti attho. **Sabbepime bhikkhavo**ti taṅkhaṇaṁ nisinnāni kira pañca bhikkhusatāni honti, tāni dassento yācati. **Upāsakā cāpī**ti attano parivāre aññe ca dasseti. Sesamettha pākaṭameva.

388. Atha Bhagavā anagāriyapaṭipadaṁ tāva dassetuṁ bhikkhū āmantetvā **"suṇātha me bhikkhavo"**ti-ādimāha. Tattha **dhammaṁ dhutaṁ tañca carātha sabbe**ti kilese dhunātīti dhuto, evarūpaṁ kilesadhunanakaṁ paṭipadādhammaṁ sāvayāmi vo, tañca mayā sāvitaṁ sabbe caratha paṭipajjatha, mā pamāditthāti vuttaṁ hoti. **Iriyāpathan**ti gamanādicatubbidhaṁ. **Pabbajitānulomikan**ti samaṇasāruppaṁ satisampajaññayuttaṁ. Araññe kammaṭṭhānānuyogavasena pavattamevāti apare. **Sevetha nan**ti taṁ iriyāpathaṁ

bhajeyya. **Atthadaso**ti hitānupassī. **Mutīmā**ti buddhimā. Sesamettha gāthāya pākaṭameva.

389. **No ve vikāle**ti evaṁ pabbajitānulomikaṁ iriyāpathaṁ sevamāno ca divāmajjhanhikavītikkamaṁ upādāya vikāle na careyya bhikkhu, yuttakāle eva pana gāmaṁ piṇḍāya careyya. Kiṁ kāraṇaṁ? **Akālacāriṁ hi sajanti saṅgā,** akālacāriṁ puggalaṁ rāgasaṅgādayo aneke saṅgā sajanti parissajanti upaguhanti allīyanti. **Tasmā vikāle na caranti Buddhā,** tasmā ye catusaccabuddhā ariyapuggalā, na te vikāle piṇḍāya carantīti. Tena kira samayena vikālabhojanasikkhāpadaṁ appaññattaṁ hoti, tasmā dhammadesanāvasenevettha puthujjanānaṁ ādīnavaṁ dassento imaṁ gāthamāha. Ariyā pana saha maggapaṭilābhā eva tato paṭiviratā honti, esā dhammatā.

390. Evaṁ vikālacariyaṁ paṭisedhetvā "kāle carantenapi evaṁ caritabban"ti dassento āha **"rūpā ca saddā cā"**ti. Tassattho—ye te rūpādayo nānappakārakaṁ madaṁ janentā satte sammadayanti, tesu piṇḍapātapārisuddhisuttādīsu[1] vuttanayena chandaṁ vinodetvā yuttakāleneva pātarāsaṁ paviseyyāti. Ettha ca pāto asitabboti **pātarāso,** piṇḍapātassetaṁ nāmaṁ. Yo yattha labbhati, so padesopi taṁyogena "pātarāso"ti idha vutto. Yato piṇḍapātaṁ labhati, taṁ okāsaṁ gaccheyyāti evamettha attho veditabbo.

391. Evaṁ paviṭṭho—

Piṇḍañca bhikkhu samayena laddhā,
Eko paṭikkamma raho nisīde.
Ajjhattacintī na mano bahiddhā,
Nicchāraye saṅgahitattabhāvo.

Tattha **piṇḍan**ti missakabhikkhaṁ. Sā[2] hi tato tato samodhānetvā sampiṇḍitaṭṭhena "piṇḍo"ti vuccati. **Samayenā**ti antomajjhanhikakāle. **Eko paṭikkammā**ti kāyavivekaṁ sampādento adutiyo nivattitvā. **Ajjhattacintī**ti tilakkhaṇaṁ āropetvā khandhasantānaṁ cintento. **Na mano**

1. Ma 3. 342 piṭṭhe.
2. Missakabhattaṁ bhikkhaṁ. Sā (Sī), missakabhattaṁ. Bhikkhāya (Ka)

bahiddhā nicchārayeti bahiddhā rūpādīsu rāgavasena cittaṁ na nīhare. **Saṅgahitattabhāvo**ti suṭṭhu gahitacitto.

392. Evaṁ viharanto ca—

Sacepi so sallape sāvakena,
Aññena vā kenaci bhikkhunā vā.
Dhammaṁ paṇītaṁ ta'mudāhareyya,
Na pesuṇaṁ nopi parūpavādaṁ.

Kiṁ vuttaṁ hoti? So yogāvacaro kiñcideva sotukāmatāya upagatena sāvakena vā kenaci aññatitthiyagahaṭṭhādinā vā idheva pabbajitena bhikkhunā vā saddhiṁ sacepi sallape, atha yvāyaṁ maggaphalādipaṭisaṁyutto dasakathāvatthubhedo vā atappakaṭṭhena paṇīto dhammo, taṁ dhammaṁ paṇītaṁ udāhareyya, aññaṁ pana pisuṇavacanaṁ vā parūpavādaṁ vā appamattakampi na udāhareyyāti.

393. Idāni tasmiṁ parūpavāde dosaṁ dassento āha **"vādañhi eke"**ti. Tassattho—idhekacce moghapurisā parūpavādasañhitaṁ nānappakāraṁ viggāhikakathābhedaṁ **vādaṁ paṭiseniyanti** virujjhanti, yujjhitukāmā hutvā senāya paṭimukhaṁ gacchantā viya honti, **te** mayaṁ lāmakapaññe na **pasaṁsāma.** Kiṁ kāraṇaṁ? **Tato tato ne pasajanti saṅgā,** yasmā te tādisake puggale tato tato vacanapathato samuṭṭhāya vivādasaṅgā sajanti allīyanti. Kiṁ kāraṇā sajantīti? **Cittaṁ hi te tattha gamenti dūre,** yasmā te paṭiseniyantā cittaṁ tattha gamenti, yattha gataṁ samathavipassanānaṁ dūre hotīti.

394-5. Evaṁ parittapaññānaṁ pavattiṁ dassetvā idāni mahāpaññānaṁ pavattiṁ dassento āha **"piṇḍaṁ vihāraṁ -pa- sāvako"**ti. Tattha vihārena patissayo, sayanāsanena mañcapīṭhanti tīhipi padehi senāsanameva vuttaṁ. **Āpan**ti udakaṁ. **Saṅghāṭirajūpavāhanan**ti paṁsumalādino saṅghāṭirajassa dhovanaṁ. **Sutvāna dhammaṁ sugatena desitan**ti sabbāsavasaṁvarādīsu "paṭisaṅkhā yoniso cīvaraṁ paṭisevati sītassa paṭighātāyā"ti-ādinā[1] nayena Bhagavatā desitaṁ dhammaṁ sutvā. **Saṅkhāya**

---

1. Ma 1. 12; Aṁ 2. 341 piṭṭhesu.

esave varapaññasāvakoti etaṁ idha piṇḍanti vuttaṁ piṇḍapātaṁ, vihārādīhi vuttaṁ senāsanaṁ, āpamukhena dassitaṁ gilānapaccayaṁ, saṅghāṭiyā cīvaranti catubbidhampi paccayaṁ saṅkhāya "yāvadeva imassa kāyassa ṭhitiyā"ti-ādinā[1] nayena paccavekkhitvā seve varapaññasāvako, sevituṁ sakkuṇeyya varapaññassa Tathāgatassa sāvako sekkho vā puthujjano vā, nippariyāyena ca arahā. So hi caturāpasseno "saṅkhāyekaṁ paṭisevati, saṅkhāyekaṁ adhivāseti, saṅkhāyekaṁ parivajjeti, saṅkhāyekaṁ vinodetī"ti[2] vutto. Yasmā ca saṅkhāya seve varapaññasāvako, **tasmā hi piṇḍe -pa- yathā pokkhare vāribindu,** tathā hotīti veditabbo.

396. Evaṁ khīṇāsavapaṭipattiṁ dassento arahattanikūṭena anagāriyapaṭipadaṁ niṭṭhāpetvā idāni agāriyapaṭipadaṁ dassetuṁ **"gahaṭṭhavattaṁ pana vo"**ti-ādimāha. Tattha paṭhamagāthāya tāva **sāvako**ti agāriyasāvako. Sesaṁ uttānatthameva. Ayaṁ pana yojanā—yo mayā ito pubbe kevalo abyāmisso sakalo paripuṇṇo bhikkhudhammo kathito, esa khettavatthu-ādipariggahehi sapariggahena na labbhā phassetuṁ na sakkā adhigantunti.

397. Evaṁ tassa bhikkhudhammaṁ paṭisedhetvā gahaṭṭhadhammameva dassento āha **"pāṇaṁ na hane"**ti. Tattha purimaḍḍhena tikoṭiparisuddhā pāṇātipātāveramaṇi vuttā, pacchimaḍḍhena sattesu hitapaṭipatti. Tatiyapādo cettha khaggavisāṇasutte[3] catutthapāde thāvaratasabhedo mettasuttavaṇṇanāyaṁ[4] sabbappakārato vaṇṇito. Sesaṁ uttānatthameva. Uppaṭipāṭiyā pana yojanā kātabbā—tasathāvaresu sabbesu bhūtesu nidhāya daṇḍaṁ na hane na ghātayeyya nānujaññāti. "Nidhāya daṇḍan"ti ito vā paraṁ "vatteyyā"ti pāṭhaseso āharitabbo. Itarathā hi na pubbenāparaṁ sandhiyati.

398. Evaṁ paṭhamasikkhāpadaṁ dassetvā idāni dutiyasikkhāpadaṁ dassento āha **"tato adinnan"**ti. Tattha **kiñcī**ti appaṁ vā bahuṁ vā.

---

1. Ma 1. 12; Aṁ 2. 341 piṭṭhesu.
2. Dī 3. 187; Ma 2. 127; Aṁ 3. 280 piṭṭhesu.
3. Khu 1. 284 piṭṭhe.
4. Khu 1. 301 piṭṭhe.

Kvacīti gāme vā araññe vā. **Sāvako**ti agāriyasāvako. **Bujjhamāno**ti "parasantakamidan"ti jānamāno. **Sabbaṁ adinnaṁ parivajjayeyyā**ti evaṁ hi paṭipajjamāno sabbaṁ adinnaṁ parivajjeyya, no aññathāti dīpeti. Sesamettha vuttanayañca pākaṭañcāti.

399. Evaṁ dutiyasikkhāpadampi tikoṭiparisuddhaṁ dassetvā ukkaṭṭhaparicchedato pabhuti tatiyaṁ dassento āha **"abrahmacariyan"**ti. Tattha **asambhuṇanto**ti asakkonto.

400. Idāni catutthasikkhāpadaṁ dassento āha **"sabhaggato vā"**ti. Tattha **sabhaggato**ti santhāgārādigato. **Parisaggato**ti pūgamajjagato. Sesamettha vuttanayañca pākaṭañcāti.

401. Evaṁ catutthasikkhāpadampi tikoṭiparisuddhaṁ dassetvā pañcamaṁ dassento āha **"majjañca pānan"**ti. Tattha **majjañca pānan**ti gāthābandhasukhatthaṁ evaṁ vuttaṁ. Ayaṁ panattho "majjapānañca na samācareyyā"ti. **Dhammaṁ iman**ti imaṁ majjapānaveramaṇīdhammaṁ. **Ummādanantan**ti ummādanapariyosānaṁ. Yo hi sabbalahuko majjapānassa vipāko, so manussabhūtassa ummattakasaṁvattaniko hoti. **Iti naṁ viditvā**ti iti naṁ majjapānaṁ ñatvā. Sesamettha vuttanayañca pākaṭañcāti.

402. Evaṁ pañcamasikkhāpadampi tikoṭiparisuddhaṁ dassetvā idāni purimasikkhāpadānampi majjapānameva saṁkilesakarañca bhedakarañca dassetvā daḷhataraṁ tato veramaṇiyaṁ niyojento āha **"madā hi pāpāni karontī"**ti. Tattha **madā**ti madahetu. **Hi**kāro padapūraṇamatte nipāto. **Pāpāni karontī**ti pāṇātipātādīni sabbākusalāni karonti. **Ummādanaṁ mohanan**ti paraloke ummādanaṁ ihaloke mohanaṁ. Sesaṁ uttānatthameva.

403-4. Ettāvatā agāriyasāvakassa niccasīlaṁ dassetvā idāni uposathaṅgāni dassento **"pāṇaṁ na hane"**ti gāthādvayamāha. Tattha **abrahmacariyā**ti aseṭṭhacariyabhūtā. **Methunā**ti methunadhammasamāpattito. **Rattiṁ na bhuñjeyya vikālabhojanan**ti rattimpi na bhuñjeyya, divāpi

kālātikkantabhojanaṁ na bhuñjeyya. **Na ca gandhan**ti ettha gandhaggahaṇena vilepanacuṇṇādīnipi gahitānevāti veditabbāni. **Mañce**ti kappiyamañce. **Santhate**ti taṭṭikādīhi kappiyattharaṇehi atthate. Chamāyaṁ pana gonakādisanthatāyapi vaṭṭati. **Aṭṭhaṅgikan**ti pañcaṅgikaṁ viya tūriyaṁ, na aṅgavinimuttaṁ. **Dukkhantagunā**ti vaṭṭadukkhassa antagatena. Sesamettha pākaṭameva. Pacchimaḍḍhaṁ pana saṅgītikārakehi vuttantipi āhu.

405. Evaṁ uposathaṅgāni dassetvā idāni uposathakālaṁ dassento āha **"tato ca pakkhassā"**ti. Tattha **tato**ti padapūraṇamatte nipāto. **Pakkhassupavassuposathan**ti evaṁ parapadena yojetabbaṁ "pakkhassa cātuddasiṁ pañcadasiṁ aṭṭhaminti ete tayo divase upavassa uposathaṁ, etaṁ aṭṭhaṅgika-uposathaṁ upagamma vasitvā"ti. **Pāṭihāriyapakkhañcā**ti ettha pana vassūpanāyikāya purimabhāge āsāḷhamāso, antovassaṁ tayo māsā, kattikamāsoti ime pañca māsā "pāṭihāriyapakkho"ti vuccanti. Āsāḷhakattikaphagguṇamāsā tayo evāti apare. Pakkhuposathadivasānaṁ purimapacchimadivasavasena pakkhe pakkhe terasīpāṭipadasattamīnavamīsaṅkhātā cattāro cattāro divasāti apare, yaṁ ruccati, taṁ gahetabbaṁ. Sabbaṁ vā pana puññakāmīnaṁ bhāsitabbaṁ. Evametaṁ pāṭihāriyapakkhañca pasannamānaso susamattarūpaṁ suparipuṇṇarūpaṁ ekampi divasaṁ apariccajanto aṭṭhaṅgupetaṁ uposathaṁ upavassāti sambandhitabbaṁ.

406. Evaṁ uposathakālaṁ dassetvā idāni tesu kālesu etaṁ uposathaṁ upavassa yaṁ kātabbaṁ, taṁ dassento āha **"tato ca pāto"**ti. Etthāpi **tato**ti padapūraṇamatte nipāto, anantaratthe vā, athāti vuttaṁ hoti. **Pāto**ti aparajjudivasapubbabhāge. **Upavutthuposatho**ti upavasita-uposatho. **Annenā**ti yāgubhattādinā. **Pānenā**ti aṭṭhavidhapānena. **Anumodamāno**ti anupamodamāno, nirantaraṁ modamānoti attho. **Yathārahan**ti attano anurūpena, yathāsatti yathābalanti vuttaṁ hoti. **Saṁvibhajethā**ti bhājeyya[1] patimāneyya. Sesaṁ pākaṭameva.

---

1. Bhojeyya (Sī)

407. Evaṁ upavutthuposathassa kiccaṁ vatvā idāni yāvajīvikaṁ garuvattaṁ ājīvapārisuddhiñca kathetvā tāya paṭipadāya adhigantabbaṭṭhānaṁ dassento āha **"dhammena mātāpitaro"**ti. Tattha **dhammenā**ti dhammaladdhena bhogena. **Bhareyyā**ti poseyya. **Dhammikaṁ so vaṇijjan**ti sattavaṇijjā satthavaṇijjā visavaṇijjā maṁsavaṇijjā surāvaṇijjāti imā pañca adhammavaṇijjā vajjetvā avasesā dhammikavaṇijjā. Vaṇijjāmukhena cettha kasigorakkhādi aparopi dhammiko vohāro saṅgahito. Sesamuttānatthameva. Ayaṁ pana yojanā—so niccasīla-uposathasīladānadhammasamannāgato ariyasāvako payojaye dhammikaṁ vaṇijjaṁ, tato laddhena ca dhammato anapetattā dhammena bhogena mātāpitaro bhareyya. Atha so gihī evaṁ appamatto ādito pabhuti vuttaṁ imaṁ vattaṁ vattayanto kāyassa bhedā ye te attano ābhāya andhakāraṁ vidhametvā ālokakaraṇena sayampabhāti laddhanāmā cha kāmāvacaradevā, te sayampabhe nāma deve upeti bhajati allīyati, tesaṁ nibbattaṭṭhāne nibbattatīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Dhammikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito ca dutiyo vaggo atthavaṇṇanānayato,

Nāmena Cūḷavaggoti.

3. Mahāvagga

1. Pabbajjāsuttavaṇṇanā

408. **Pabbajjaṁ kittayissāmī**ti Pabbajjāsuttaṁ. Kā uppatti? Bhagavati kira Sāvatthiyaṁ viharante āyasmato Ānandassa parivitakko udapādi "Sāriputtādīnaṁ mahāsāvakānaṁ pabbajjā kittitā, taṁ bhikkhū ca upāsakā ca jānanti. Bhagavato pana akittitā, yannūnāhaṁ kitteyyan"ti. So Jetavanavihāre āsane nisīditvā cittabījaniṁ gahetvā bhikkhūnaṁ Bhagavato pabbajjaṁ kittento imaṁ suttamabhāsi.

Tattha yasmā pabbajjaṁ kittentena yathā pabbaji, taṁ kittetabbaṁ. Yathā ca pabbaji, taṁ kittentena yathā vīmaṁsamāno pabbajjaṁ rocesi, taṁ kittetabbaṁ. Tasmā "pabbajjaṁ kittayissāmī"ti vatvā **"yathā pabbajī"**ti-ādimāha. **Cakkhumā**ti pañcahi cakkhūhi cakkhumā, cakkhusampannoti attho. Sesamādigāthāya uttānameva.

409. Idāni "yathā vīmaṁsamāno"ti tamatthaṁ pakāsento āha **"sambādhoyan"**ti. Tattha **sambādho**ti puttadārādisampīḷanena kilesasampīḷanena ca kusalakiriyāya okāsarahito. **Rajassāyatanan**ti kambojādayo viya assādīnaṁ, rāgādirajassa uppattideso. **Abbhokāso**ti vuttasambādhapaṭipakkhabhāvena ākāso viya vivaṭā. **Iti disvāna pabbajī**ti iti gharāvāsapabbajjāsu byādhijarāmaraṇehi suṭṭhutaraṁ codiyamānahadayo ādīnavamānisaṁsañca vīmaṁsitvā mahābhinikkhamanaṁ nikkhamitvā anomānadītīre khaggena kese chinditvā tāvadeva ca dvaṅgulamattasaṇṭhitasamaṇasāruppakesamassu hutvā ghaṭikārena brahmunā upanīte aṭṭha parikkhāre gahetvā "evaṁ nivāsetabbaṁ pārupitabban"ti kenaci ananusiṭṭho anekajātisahassapavattitena attano pabbajjāciṇṇeneva sikkhāpiyamāno pabbaji, ekaṁ kāsāvaṁ nivāsetvā ekaṁ uttarāsaṅgaṁ karitvā ekaṁ cīvaraṁ khandhe karitvā mattikāpattaṁ aṁse ālaggetvā pabbajitavesaṁ adhiṭṭhāsīti vuttaṁ hoti. Sesamettha uttānameva.

410. Evaṁ Bhagavato pabbajjaṁ kittetvā tato paraṁ pabbajitapaṭipattiṁ Anomānadītīraṁ hitvā padhānāya gamanañca pakāsetuṁ **"pabbajitvāna**

kāyenā”ti-ādiṁ sabbamabhāsi. Tattha **kāyena pāpakammaṁ vivajjayī**ti tividhaṁ kāyaduccaritaṁ vajjesi. **Vacīduccaritan**ti catubbidhaṁ vacīduccaritaṁ. **Ājīvaṁ parisodhayī**ti micchājīvaṁ hitvā sammājīvameva pavattayi.

411. Evaṁ ājīvaṭṭhamakasīlaṁ sodhetvā Anomānadītīrato tiṁsayojanappamāṇaṁ sattāhena **agamā Rājagahaṁ Buddho.** Tattha kiñcāpi yadā Rājagahaṁ agamāsi, tadā Buddho na hoti, tathāpi Buddhassa pubbacariyāti katvā evaṁ vattuṁ labbhati “idha rājā jāto idha rajjaṁ aggahesī”ti-ādi lokiyavohāravacanaṁ viya. **Magadhānan**ti Magadhānaṁ janapadassa nagaranti vuttaṁ hoti. **Giribbajan**ti idampi tassa nāmaṁ. Taṁ hi Paṇḍavagijjhakūṭavebhāra-isigilivepullanāmakānaṁ pañcannaṁ girīnaṁ majjhevajo viya ṭhitaṁ, tasmā “Giribbajan”ti vuccati. **Piṇḍāya abhihāresī**ti bhikkhatthāya tasmiṁ nagare cari. So kira nagaradvāre ṭhatvā cintesi “sacāhaṁ rañño Bimbisārassa attano āgamanaṁ nivedeyyaṁ, ‘Suddhodanassa putto Siddhattho nāma kumāro āgato’ti bahumpi me paccayaṁ abhihareyya. Na kho pana me taṁ patirūpaṁ pabbajitassa ārocetvā paccayagahaṇaṁ, handāhaṁ piṇḍāya carāmī”ti devadattiyaṁ paṁsukūlacīvaraṁ pārupitvā mattikāpattaṁ gahetvā pācīnadvārena nagaraṁ pavisitvā anugharaṁ piṇḍāya acari. Tenāha āyasmā Ānando “piṇḍāya abhihāresī”ti. **Ākiṇṇavaralakkhaṇo**ti sarīre ākiritvā viya ṭhapitavaralakkhaṇo, vipulavaralakkhaṇo vā. Vipulampi hi “ākiṇṇan”ti vuccati. Yathāha “ākiṇṇaluddo puriso, dhāticelaṁva makkhito”ti[1]. Vipulaluddoti attho.

412. **Tamaddasā**ti tato kira purimāni sattadivasāni nagare nakkhattaṁ ghositaṁ ahosi, taṁ divasaṁ pana “nakkhattaṁ vītivattaṁ, kammantā payojetabbā”ti bheri[2] cari. Atha mahājano rājaṅgaṇe sannipati. Rājāpi “kammantaṁ saṁvidahissāmī”ti sīhapañjaraṁ vivaritvā balakāyaṁ passanto taṁ piṇḍāya abhihārentaṁ mahāsattaṁ addasa. Tenāha āyasmā Ānando “tamaddasā Bimbisāro, pāsādasmiṁ patiṭṭhito”ti. **Imamatthaṁ abhāsathā**ti imaṁ atthaṁ amaccānaṁ abhāsi.

1. Khu 5. 152. 199 piṭṭhesu. 2. Bheriṁ (Ka)

413. Idāni taṁ tesaṁ amaccānaṁ bhāsitamatthaṁ dassento āha **"imaṁ bhonto"**ti. Tattha **iman**ti so rājā bodhisattaṁ dasseti, **bhonto**ti amacce ālapati. **Nisāmethā**ti passatha. **Abhirūpo**ti dassanīyaṅgapaccaṅgo. **Brahā**ti ārohapariṇāhasampanno. **Sucī**ti parisuddhachavivaṇṇo. **Caraṇenā**ti gamanena.

414-5. **Nīcakulāmivā**ti nīcakulā iva pabbajito na hotīti attho. Makāro padasandhikaro. **Kuhiṁ bhikkhu gamissatī**ti ayaṁ bhikkhu kuhiṁ gamissati, ajja kattha vasissatīti jānituṁ rājadūtā sīghaṁ gacchantu. Dassanakāmā hi mayaṁ assāti iminā adhippāyena āha. **Guttadvāro** okkhittacakkhutāya, **susaṁvuto** satiyā. Guttadvāro vā satiyā, susaṁvuto pāsādikena saṅghāṭicīvaradhāraṇena.

416. **Khippaṁ pattaṁ apūresī**ti sampajānattā patissatattā ca adhikaṁ agaṇhanto "alaṁ ettāvatā"ti ajjhāsayapūraṇena khippaṁ pattaṁ apūresi. **Munī**ti monatthāya paṭipannattā appattamunibhāvopi muni-icceva vutto, lokavohārena vā. Lokiyā hi amonasampattampi pabbajitaṁ "munī"ti bhaṇanti. **Paṇḍavaṁ abhihāresī**ti taṁ pabbataṁ abhiruhi. So kira manusse pucchi "imasmiṁ nagare pabbajitā kattha vasantī"ti. Athassa te "paṇḍavassa upari puratthābhimukhapabbhāre"ti ārocesuṁ. Tasmā tameva paṇḍavaṁ abhihāresi "ettha vāso bhavissatī"ti evaṁ cintetvā.

419-23. **Byagghusabhova sīhova girigabbhare**ti giriguhāyaṁ byaggho viya usabho viya sīho viya ca nisinnoti attho. Ete hi tayo seṭṭhā vigatabhayabheravā girigabbhare nisīdanti, tasmā evaṁ upamaṁ akāsi. **Bhaddayānenā**ti hatthi-assarathasivikādinā uttamayānena. **Sa yānabhūmiṁ yāyitvā**ti yāvatikā bhūmi hatthi-assādinā yānena sakkā gantuṁ, taṁ gantvā. **Āsajjā**ti patvā, samīpamassa gantvāti attho. **Upāvisī**ti nisīdi. **Yuvā**ti yobbanasampanno. **Daharo**ti jātiyā taruṇo. **Paṭhamuppattiko**[1] **susū**ti tadubhayavisesanameva. **Yuvā susū**ti atiyobbano. **Paṭhamuppattiko**ti paṭhameneva yobbanavesena uṭṭhito. **Daharo cāsī**ti sati ca daharatte susu bālako viya khāyasīti.

---

1. Paṭhamuppattito (Sī, Syā)

424-5. **Anīkagganti** balakāyaṁ senāmukhaṁ. **Dadāmi bhoge bhuñjassūti** ettha "ahaṁ te Aṅgamagadhesu yāvicchasi, tāva dadāmi bhoge. Taṁ tvaṁ sobhayanto anīkaggaṁ nāgasaṅghapurakkhato bhuñjassū"ti evaṁ sambandho veditabbo. **Ujuṁ janapado rājāti** "dadāmi bhoge bhuñjassu, jātiṁ akkhāhi pucchito"ti evaṁ kira vutto mahāpurisocintesi "sace ahaṁ rajjena atthiko assaṁ, Cātumahārājikādayopi maṁ attano attano rajjena nimanteyyuṁ, gehe ṭhito eva vā cakkavattirajjaṁ kāreyyaṁ. Ayaṁ pana rājā ajānanto evamāha, handāhaṁ taṁ jānāpemī"ti bāhaṁ[1] uccāretvā attano āgatadisābhāgaṁ niddisanto "ujuṁ janapado rājā"ti-ādimāha. Tattha **Himavantassa passatoti** bhaṇanto sassasampattivekallābhāvaṁ dasseti. Himavantaṁ hi nissāya pāsāṇavivarasambhavā mahāsālāpi pañcahi vuddhīhi vaḍḍhanti, kimaṅgaṁ pana khette vuttāni sassāni. **Dhanaviriyena sampannoti** bhaṇanto sattahi ratanehi avekallattaṁ, pararājūhi atakkanīyaṁ vīrapurisādhiṭṭhitabhāvañcassa dasseti. **Kosalesu niketinoti** bhaṇanto navakarājabhāvaṁ paṭikkhipati. Navakarājā hi niketīti na vuccati. Yassa pana ādikālato pabhuti anvayavasena so eva janapado nivāso, so niketīti vuccati. Tathārūpo ca rājā Suddhodano, yaṁ sandhāyāha "Kosalesu niketino"ti. Tena anvayāgatampi bhogasampattiṁ dīpeti.

426. Ettāvatā attano bhogasampattiṁ dīpetvā "ādiccā nāma gottena, Sākiyā nāma jātiyā"ti iminā jātisampattiñca ācikkhitvā yaṁ vuttaṁ raññā "dadāmi bhoge bhuñjassū"ti, taṁ paṭikkhipanto āha **"tamhā kulā pabbajitomhi, na kāme abhipatthayan"ti**. Yadi hi ahaṁ kāme abhipatthayeyyaṁ, na īdisaṁ dhanavīriyasampannaṁ dvāsītisahassavīrapurisasamākulaṁ kulaṁ chaḍḍetvā pabbajeyyanti ayaṁ kirettha adhippāyo.

427. Evaṁ rañño vacanaṁ paṭikkhipitvā tato paraṁ attano pabbajjāhetuṁ dassento āha **"kāmesvādīnavaṁ disvā, nekkhammaṁ daṭṭhu khematoti**. Etaṁ "pabbajitomhī"ti iminā sambandhitabbaṁ. Tattha **daṭṭhūti**

---

1. Vācaṁ (Syā, Ka)

disvā. Sesamettha ito purimagāthāsu ca yaṁ yaṁ na vicāritaṁ, taṁ taṁ sabbaṁ uttānatthattā eva na vicāritanti veditabbaṁ. Evaṁ attano pabbajjāhetuṁ vatvā padhānatthāya gantukāmo rājānaṁ āmantento āha **"padhānāya gamissāmi, ettha me rañjatī mano"**ti. Tassattho—yasmāhaṁ mahārāja nekkhammaṁ daṭṭhu khemato pabbajito, tasmā taṁ paramatthanekkhammaṁ nibbānāmataṁ sabbadhammānaṁ aggaṭṭhena padhānaṁ patthento padhānatthāya gamissāmi, ettha me padhāne rañjati mano, na kāmesūti. Evaṁ vutte kira rājā bodhisattaṁ āha "pubbeva metaṁ bhante sutaṁ 'Suddhodanarañño kira putto Siddhatthakumāro cattāri pubbanimittāni disvā pabbajitvā Buddho bhavissatī'ti, sohaṁ bhante tumhākaṁ adhimuttiṁ disvā evaṁpasanno 'addhā buddhattaṁ pāpuṇissathā'ti. Sādhu bhante buddhattaṁ patvā paṭhamaṁ mama vijitaṁ okkameyyāthā"ti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Pabbajjāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

2. Padhānasuttavaṇṇanā

428. **Taṁ maṁ padhānapahitattan**ti Padhānasuttaṁ. Kā uppatti? "Padhānāya gamissāmi, ettha me rañjatī mano"ti āyasmā Ānando pabbajjāsuttaṁ niṭṭhāpesi. Bhagavā gandhakuṭiyaṁ nisinno cintesi "mayā chabbassāni padhānaṁ patthayamānena dukkarakārikā katā, taṁ ajja bhikkhūnaṁ kathessāmī"ti. Atha gandhakuṭito nikkhamitvā Buddhāsane nisinno "taṁ maṁ padhānapahitattan"ti ārabhitvā imaṁ suttamabhāsi.

Tattha **taṁ man**ti dvīhipi vacanehi attānameva niddisati. **Padhānapahitattan**ti nibbānatthāya pesitacittaṁ pariccatta-attabhāvaṁ vā. **Nadiṁ Nerañjaraṁ patī**ti lakkhaṇaṁ niddisati. Lakkhaṇaṁ hi padhānapahitattāya Nerañjarā nadī. Teneva cettha upayogavacanaṁ. Ayaṁ panattho "nadiyā Nerañjarāyā"ti, Nerañjarāya tīreti vuttaṁ hoti. **Viparakkammā**ti atīva parakkamitvā. **Jhāyantan**ti

appāṇakajjhānamanuyuñjantaṁ[1]. **Yogakkhemassa pattiyā**ti catūhi yogehi khemassa nibbānassa adhigamatthaṁ.

429. **Namucī**ti māro. So hi attano visayā nikkhamitukāme devamanusse na muñcati, antarāyaṁ nesaṁ karoti, tasmā "namucī"ti vuccati. **Karuṇaṁ vācan**ti anuddayāyuttaṁ vācaṁ. **Bhāsamāno upāgamī**ti idaṁ uttānameva. Kasmā pana upāgato? Mahāpuriso kira ekadivasaṁ cintesi "sabbadā āhāraṁ pariyesamāno jīvite sāpekkho hoti, na ca sakkā jīvite sāpekkhena amataṁ adhigantun"ti. Tato āhārupacchedāya paṭipajji, tena kiso dubbaṇṇo ca ahosi. Atha māro "ayaṁ sambodhāya maggo hoti, na hotīti ajānanto atighoraṁ tapaṁ karoti, kadāci mama visayaṁ atikkameyyā"ti bhīto "idañcidañca vatvā vāressāmī"ti āgato. Tenevāha **"kiso tvamasi dubbaṇṇo, santike maraṇaṁ tavā"**ti.

430. Evañca pana vatvā athassa maraṇasantikabhāvaṁ sāvento āha **"sahassabhāgo maraṇassa, ekaṁso tava jīvitan"**ti. Tassattho—sahassaṁ bhāgānaṁ assāti sahassabhāgo. Ko so? Maraṇassa paccayoti pāṭhaseso. Eko aṁsoti ekaṁso. Idaṁ vuttaṁ hoti—ayaṁ appāṇakajjhānādisahassabhāgo tava maraṇassa paccayo, tato pana te eko eva bhāgo jīvitaṁ, evaṁ santike maraṇaṁ tavāti. Evaṁ maraṇassa santikabhāvaṁ sāvetvā atha naṁ jīvite samussāhento āha **"jīva bho jīvitaṁ seyyo"**ti. Kathaṁ seyyoti ce? **Jīvaṁ puññāni kāhasī**ti.

431. Atha attanā sammatāni puññāni dassento āha **"carato ca te brahmacariyan"**ti. Tattha **brahmacariyan**ti kālena kālaṁ methunaviratiṁ sandhāyāha, yaṁ tāpasā karonti. **Jūhato**ti juhantassa. Sesamettha pākaṭameva.

432. **Duggo maggo**ti imaṁ pana aḍḍhagāthaṁ padhānavicchandaṁ janento āha. Tattha appāṇakajjhānādigahanattā[2] dukkhena gantabboti **duggo,**

---

1. Appānakajjhānamanuyuñjantaṁ (Ka) 2. Appāṇakajjhānādivahattā (Syā, Ka)

dukkhitakāyacittena kattabbattā **dukkaro,** santikamaraṇena tādisenāpi pāpuṇituṁ asakkuṇeyyato **durabhisambhavo**ti evamattho veditabbo. Ito paraṁ **imā gāthā bhaṇaṁ māro, aṭṭhā Buddhassa santike**ti ayamupaḍḍhagāthā saṅgītikārehi vuttā. Sakalagāthāpīti eke. Bhagavatā eva pana paraṁ viya attānaṁ niddisantena sabbamettha evaṁjātikaṁ vuttanti ayamamhākaṁ khanti. Tattha **aṭṭhā**ti aṭṭhāsi. Sesaṁ uttānameva.

433. Chaṭṭhagāthāya **yenatthenā**ti ettha paresaṁ antarāyakaraṇena attano atthena tvaṁ pāpima āgatosīti ayamadhippāyo. Sesaṁ uttānameva.

434. "Jīvaṁ puññāni kāhasī"ti idaṁ pana vacanaṁ paṭikkhipanto **"aṇumattopī"**ti[1] imaṁ gāthamāha. Tattha **puññenā**ti vaṭṭagāmiṁ mārena vuttaṁ puññaṁ sandhāya bhaṇati. Sesaṁ uttānameva.

435. Idāni "ekaṁso tava jīvitan"ti idaṁ vacanaṁ ārabbha māraṁ santajjento **"atthi saddhā"**ti imaṁ gāthamāha. Tatrāyamadhippāyo—are māra yo anuttare santivarapade assaddho bhaveyya, saddhopi vā kusīto, saddho āraddhavīriyo samānopi vā duppañño, taṁ tvaṁ jīvitamanupucchamāno sobheyyāsi, mayhaṁ pana anuttare santivarapade okappanasaddhā atthi, tathā kāyikacetasikamasithilaparakkamatāsaṅkhātaṁ vīriyaṁ, vajirūpamā paññā ca mama vijjati, so tvaṁ evaṁ maṁ pahitattaṁ uttamajjhāsayaṁ kiṁ jīvamanupucchasi, kasmā jīvitaṁ pucchasi. **Paññā ca mamā**ti ettha casaddena sati samādhi ca. Evaṁ sante yehi pañcahi indriyehi samannāgatā nibbānaṁ pāpuṇanti, tesu ekenāpi avirahitaṁ evaṁ maṁ pahitattaṁ kiṁ jīvamanupucchasi, nanu—ekāhaṁ jīvitaṁ seyyo, vīriyamārabhato daḷhaṁ[2]. Paññavantassa jhāyino, passato udayabbayanti[3].

436-8. Evaṁ māraṁ santajjetvā attano dehacittappavattiṁ[4] dassento **"nadīnamapī"**ti gāthāttayamāha. Tamatthato pākaṭameva. Ayaṁ pana

1. Aṇumattenāpīti (Sī)
2. Khu 1. 29 piṭṭhe Dhammapade.
3. Khu 1. 30 piṭṭhe Dhammapade.
4. Bhedacittappavattiṁ (Sī, Syā)

adhippāyavaṇṇanā—yvāyaṁ mama sarīre appāṇakajjhānavīriyavegasamuṭṭhito vāto vattati, loke Gaṅgāyamunādīnaṁ nadīnampi sotāni ayaṁ visosaye, kiñca me evaṁ pahitattassa catunāḷimattaṁ lohitaṁ na upasoseyya. Na kevalañca me lohitameva sussati, api ca kho pana tamhi lohite sussamānamhi baddhābaddhabhedaṁ sarīrānugataṁ pittaṁ, asitapītādipaṭicchādakaṁ catunāḷimattameva semhañca, kiñcāparaṁ[1] tattakameva muttañca ojañca sussati, tesu ca sussamānesu maṁsānipi khīyanti, tassa me evaṁ anupubbena **maṁsesu khīyamānesu bhiyyo cittaṁ pasīdati,** na tveva tappaccayā saṁsīdati. So tvaṁ īdisaṁ cittamajānanto sarīramattameva disvā bhaṇasi "kiso tvamasi dubbaṇṇo, santike maraṇaṁ tavā"ti. Na kevalañca me cittameva pasīdati, apica kho pana **bhiyyo sati ca paññā ca samādhi mama tiṭṭhati,** aṇumattopi pamādo vā sammoho vā cittavikkhepo vā natthi. Tassa mayhaṁ evaṁ viharato ye keci samaṇabrāhmaṇā atītaṁ vā addhānaṁ anāgataṁ vā etarahi vā opakkamikā vedanā vedayanti, tāsaṁ nidassanabhūtaṁ **pattassa uttamavedanaṁ.** Yathā aññesaṁ dukkhena phuṭṭhānaṁ sukhaṁ, sītena uṇhaṁ, uṇhena sītaṁ, khudāya bhojanaṁ, pipāsāya phuṭṭhānaṁ udakaṁ apekkhate cittaṁ, evaṁ pañcasu kāmaguṇesu ekakāmampi **nāpekkhate cittaṁ,** "aho vatāhaṁ subhojanaṁ bhuñjitvā sukhaseyyaṁ sayeyyan"ti īdisenākārena mama cittaṁ na uppannaṁ, **passa** tvaṁ māra **sattassa suddhatan**ti.

439-41. Evaṁ attano suddhataṁ dassetvā "nivāressāmi tan"ti āgatassa mārassa manorathabhañjanatthaṁ mārasenaṁ kittetvā tāya aparājitabhāvaṁ dassento **"kāmā te paṭhamā senā"**ti-ādikā cha gāthāyo āha.

Tattha yasmā āditova agāriyabhūte satte vatthukāmesu kilesakāmā mohayanti, te abhibhuyya anagāriyabhāvaṁ upagatānaṁ pantesu vā senāsanesu aññataraññataresu vā adhikusalesu dhammesu **arati** uppajjati. Vuttañcetaṁ "pabbajitena kho āvuso abhirati dukkarā"ti[2]. Tato te parapaṭibaddhajīvikattā **khuppipāsā** bādheti, tāya

1. Kiñcāparanti (Sī), kiñci aparanti (Syā)

2. Saṁ 2. 456 piṭṭhe.

bādhitānaṁ pariyesana**taṇhā** cittaṁ kilamayati, atha nesaṁ kilantacittānaṁ **thinamiddhaṁ** okkamati, tato visesamanadhigacchantānaṁ durabhisambhavesu araññavanapatthesu senāsanesu viharataṁ utrāsasaññitā **bhīru** jāyati, tesaṁ ussaṅkitaparisaṅkitānaṁ dīgharattaṁ vivekarasamanassādayamānānaṁ viharataṁ "na siyā nu kho esa maggo"ti paṭipattiyaṁ **vicikicchā** uppajjati, taṁ vinodetvā viharataṁ appamattakena visesādhigamena **mānamakkhathambhā** jāyanti, tepi vinodetvā viharataṁ tato adhikataraṁ visesādhigamaṁ nissāya **lābhasakkārasilokā** uppajjanti, lābhādimucchitā dhammapatirūpakāni pakāsentā **micchāyasaṁ** adhigantvā tattha ṭhitā jāti-ādīhi **attānaṁ ukkaṁsenti, paraṁ vambhenti,** tasmā kāmādīnaṁ paṭhamasenādibhāvo veditabbo.

442-3. Evametaṁ dasavidhaṁ senaṁ uddisitvā yasmā sā kaṇhadhammasamannāgatattā kaṇhassa namucino upakārāya saṁvattati, tasmā naṁ tava senāti niddisanto āha **"esā namuci te senā, kaṇhassābhippahārinī"**ti. Tattha **abhippahārinī**ti samaṇabrāhmaṇānaṁ ghātanī nippothanī, antarāyakarīti attho. **Na naṁ asūro jināti, jetvā ca labhate sukhan**ti evaṁ tava senaṁ asūro kāye ca jīvite ca sāpekkho puriso na jināti, sūro pana jināti, jetvā ca maggasukhaṁ phalasukhañca adhigacchati. Yasmā ca labhate sukhaṁ, tasmā sukhaṁ patthayamāno ahampi **esa muñjaṁ parihare**ti. Saṅgāmāvacarā anivattino purisā attano anivattanakabhāvaviññāpanatthaṁ sīse vā dhaje vā āvudhe vā muñjatiṇaṁ bandhanti, taṁ ayampi pariharaticceva maṁ dhārehi. Tava senāya parājitassa **dhiratthu mama jīvitaṁ,** tasmā evaṁ dhārehi—**saṅgāme me mataṁ seyyo, yañce jīve parājito,** yena jīvitena parājito jīve, tasmā jīvitā tayā sammāpaṭipannānaṁ antarāyakarena saddhiṁ saṅgāme mataṁ mama seyyoti attho.

444. Kasmā mataṁ seyyoti ce? Yasmā **pagāḷhettha -pa- subbatā,** ettha kāmādikāya attukkaṁsanaparavambhanapariyosānāya tava senāya pagāḷhā nimuggā anupaviṭṭhā eke samaṇabrāhmaṇā na dissanti, sīlādīhi guṇehi nappakāsanti, andhakāraṁ paviṭṭhā viya honti. Ete evaṁ pagāḷhā

samānā sacepi kadāci ummujjitvā nimujjanapuriso viya "sāhu saddhā"ti-ādinā nayena ummujjanti, tathāpi tāya senāya ajjhotthaṭattā **tañca maggaṁ na jānanti** khemaṁ nibbānagāmīnaṁ, sabbepi Buddhapaccekabuddhādayo **yena gacchanti subbatā**ti. Imaṁ pana gāthaṁ sutvā māro puna kiñci avatvā eva pakkāmi.

445-6. Pakkante pana tasmiṁ mahāsatto tāya dukkarakārikāya kiñcipi visesaṁ anadhigacchanto anukkamena "siyā nu kho añño maggo bodhāyā"ti-ādīni cintetvā oḷārikāhāraṁ āhāretvā balaṁ gahetvā visākhapuṇṇamadivase pageva sujātāya pāyāsaṁ paribhuñjitvā bhadravanasaṇḍe divāvihāraṁ nisīditvā tattha aṭṭha samāpattiyo nibbattento divasaṁ vītināmetvā sāyanhasamaye Mahābodhimaṇḍābhimukho gantvā sotthiyena dinnā aṭṭha tiṇamuṭṭhiyo bodhimūle vikiritvā dasasahassalokadhātudevatāhi katasakkārabahumāno—

> "Kāmaṁ taco ca nhāru ca, aṭṭhi ca avasissatu.
> Upasussatu nissesaṁ, sarīre maṁsalohitan"ti—

caturaṅgavīriyaṁ adhiṭṭhahitvā "na dāni buddhattaṁ apāpuṇitvā pallaṅkaṁ bhindissāmī"ti paṭiññaṁ katvā aparājitapallaṅke[1] nisīdi. Taṁ ñatvā māro pāpimā "ajja Siddhattho paṭiññaṁ katvā nisinno, ajjeva dānissa sā paṭiññā paṭibāhitabbā"ti Bodhimaṇḍato yāva cakkavāḷamāyataṁ[2] dvādasayojanavitthāraṁ uddhaṁ navayojanamuggataṁ mārasenaṁ samuṭṭhāpetvā diyaḍḍhayojanasatappamāṇaṁ Girimekhalaṁ hatthirājānaṁ āruyha bāhusahassaṁ māpetvā nānāvudhāni gahetvā "gaṇhatha, hanatha, paharathā"ti bhaṇanto Āḷavakasutte vuttappakārā vuṭṭhiyo māpesi, tā mahāpurisaṁ patvā tattha vuttappakārā eva sampajjiṁsu. Tato vajiraṅkusena hatthiṁ kumbhe paharitvā mahāpurisassa samīpaṁ netvā "uṭṭhehi bho Siddhattha pallaṅkā"ti āha. Mahāpuriso "na uṭṭhahāmi mārā"ti vatvā taṁ dhajiniṁ samantā vilokento imā gāthāyo abhāsi **"samantā dhajinin"**ti.

---

1. Aparājitapallaṅkena (Sī)
2. Cakkavāḷapariyantaṁ (Syā, Ka)

Tattha **dhajinin**ti senaṁ. **Yuttan**ti uyyuttaṁ. **Savāhanan**ti Girimekhalanāgarājasahitaṁ. **Paccuggacchāmī**ti abhimukho upari gamissāmi, so ca kho tejeneva, na kāyena[1]. Kasmā? **Mā maṁ ṭhānā acāvayi,** maṁ etasmā ṭhānā aparājitapallaṅkā māro mā cālesīti vuttaṁ hoti. **Nappasahatī**ti sahituṁ na sakkoti, nābhibhavati vā. **Āmaṁ pattan**ti kācajātaṁ mattikābhājanaṁ[2]. **Asmanā**ti pāsāṇena. Sesamettha pākaṭameva.

447-8. Idāni "etaṁ te mārasenaṁ bhinditvā tato paraṁ vijitasaṅgāmo sampattadhammarājābhiseko[3] idaṁ karissāmī"ti dassento āha **"vasīkaritvā"**ti. Tattha **vasīkaritvā[4] saṅkappan**ti maggabhāvanāya sabbaṁ micchāsaṅkappaṁ pahāya sammāsaṅkappasseva pavattanena vasīkaritvā saṅkappaṁ. **Satiñca sūpatiṭṭhitan**ti kāyādīsu catūsu ṭhānesu attano satiñca suṭṭhu upaṭṭhitaṁ karitvā evaṁ vasīkatasaṅkappo suppatiṭṭhitassati **raṭṭhā raṭṭhaṁ vicarissāmi** devamanussabhede **puthū sāvake vinayanto.** Atha mayā vinīyamānā **te appamattā -pa- na socare,** taṁ nibbānāmatamevāti[5] adhippāyo.

449-51. Atha māro imā gāthāyo sutvā āha "evarūpaṁ yakkhaṁ disvā na bhāyasi bhikkhū"ti. Āma māra na bhāyāmīti. Kasmā na bhāyasīti. Dānādīnaṁ pāramipuññānaṁ katattāti. Ko etaṁ jānāti "dānādīni tvamakāsī"ti. Kiṁ ettha pāpima sakkhikiccena, apica ekasmiṁyeva bhave Vessantaro hutvā yaṁ dānamadāsiṁ, tassānubhāvena sattakkhattuṁ chahi pakārehi sañjātakampā ayaṁ mahāpathavīyeva sakkhīti. Evaṁ vutte udakapariyantaṁ katvā mahāpathavī kampi bheravasaddaṁ muñcamānā, yaṁ sutvā māro asanihato viya bhīto dhajaṁ paṇāmetvā palāyi saddhiṁ parisāya. Atha mahāpuriso tīhi yāmehi tisso vijjā sacchikatvā aruṇuggamane "anekajātisaṁsāraṁ -pa- taṇhānaṁ khayamajjhagā"ti[6] imaṁ udānaṁ udānesi. Māro udānasaddena āgantvā "ayaṁ 'Buddho ahan'ti paṭijānāti, handa naṁ anubandhāmi ābhisamācārikaṁ passituṁ. Sacassa kiñci kāyena vā vācāya vā khalitaṁ bhavissati, viheṭhessāmi nan"ti pubbe

---

1. So ca kho teneva kāyena (Sī)
2. Āmaṁ pattanti āmaṁ mattikābhājanaṁ (Sī), āmapakkanti āmamattikābhājanaṁ (Syā)
3. Sampattadhammarajjābhiseko (Sī)
4. Vasiṁ karitvā (Sī, Syā)
5. Nibbānāmatameva sacchikatvāti (Sī)
6. Khu 1. 36 piṭṭhe Dhammapade.

bodhisattabhūmiyaṁ chabbassāni anubandhitvā buddhattaṁ pattaṁ ekaṁ vassaṁ anubandhi. Tato Bhagavato kiñci khalitaṁ apassanto **"satta vassānī"**ti imā nibbejanīyagāthāyo abhāsi.

Tattha **otāran**ti randhaṁ vivaraṁ. **Nādhigacchissan**ti nādhigamiṁ. **Medavaṇṇan**ti medapiṇḍasadisaṁ. **Anupariyagā**ti parito parito agamāsi. **Mudun**ti mudukaṁ. **Vindemā**ti adhigaccheyyāma. **Assādanā**ti sādubhāvo. **Vāyasetto**ti vāyaso etto. Sesamettha pākaṭameva.

Ayaṁ pana yojanā—satta vassāni Bhagavantaṁ otārāpekkho anubandhiṁ katthaci avijahanto padāpadaṁ, evaṁ anubandhitvāpi ca otāraṁ nādhigamiṁ. Sohaṁ yathā nāma medavaṇṇaṁ pāsāṇaṁ medasaññī vāyaso ekasmiṁ passe mukhatuṇḍakena vijjhitvā assādaṁ avindamāno "appeva nāma ettha mudu vindema, api ito assādanā siyā"ti samantā tatheva vijjhanto anupariyāyitvā katthaci assādaṁ aladdhā "pāsāṇovāyan"ti nibbijja pakkameyya, evamevāhaṁ Bhagavantaṁ kāyakammādīsu attano parittapaññāmukhatuṇḍakena vijjhanto samantā anupariyagā "appeva nāma katthaci aparisuddhakāyasamācārādimudubhāvaṁ vindema, kutoci assādanā siyā"ti, te dāni mayaṁ assādaṁ alabhamānā **kākova selamāsajja nibbijjā'pema Gotamaṁ** āsajja tato Gotamā nibbijja apemāti. Evaṁ vadato kira mārassa satta vassāni nipphalaparissamaṁ nissāya balavasoko udapādi, tenassa visīdamānaṅgapaccaṅgassa Beluvapaṇḍu nāma vīṇā kacchato patitā, yā sakiṁ kusalehi[1] vāditā cattāro māse madhurassaraṁ muñcati, yaṁ gahetvā Sakko Pañcasikhassa adāsi. Taṁ so patamānampi na bujjhi. Tenāha Bhagavā—

452. "Tassa sokaparetassa, vīṇā kacchā abhassatha.
Tato so dummano yakkho, tatthevantaradhāyathā"ti.

Saṅgītikārakā āhaṁsūti eke, amhākaṁ panetaṁ nakkhamatīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Padhānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Aṅgulīhi (Sī)

3. Subhāsitasuttavaṇṇanā

Evaṁ me sutanti Subhāsitasuttaṁ. Attajjhāsayato cassa uppatti. Bhagavā hi subhāsitappiyo, so attano subhāsitasamudācārappakāsanena sattānaṁ dubbhāsitasamudācāraṁ paṭisedhento imaṁ suttamabhāsi. Tattha **evaṁ me sutan**ti-ādi saṅgītikāravacanaṁ. Tattha **tatra kho Bhagavā -pa-. Bhadanteti te bhikkhū**ti etaṁ apubbaṁ, sesaṁ vuttanayameva. Tasmā apubbapadavaṇṇanatthamidaṁ vuccati—**tatrā**ti desakālaparidīpanaṁ. Taṁ hi yaṁ samayaṁ viharati, tatra samaye, yasmiñca ārāme viharati, tatra ārāmeti dīpeti. Bhāsitabbayutte vā desakāle dīpeti. Na hi Bhagavā ayutte dese kāle vā dhammaṁ bhāsati. "Akālo kho tāva bāhiyā"ti-ādi[1] cettha sādhakaṁ. **Kho**ti padapūraṇamatte, avadhāraṇādikālatthe vā nipāto. **Bhagavā**ti lokagaruparidīpanaṁ. **Bhikkhū**ti kathāsavanayuttapuggalaparidīpanaṁ. **Āmantesī**ti ālapi abhāsi sambodhesi.

Bhikkhavoti āmantanākāraparidīpanaṁ. Tañca bhikkhanasīlatādiguṇayogasiddhattā vuttaṁ. Tena nesaṁ hīnādhikajanasevitaṁ vuttiṁ pakāsento uddhatadīnabhāvaniggahaṁ karoti. "Bhikkhavo"ti iminā ca karuṇāvipphārasommahadayanayananipātapubbaṅgamena vacanena te attano mukhābhimukhe karitvā teneva kathetukamyatādīpakena vacanena tesaṁ sotukamyataṁ janeti, teneva ca sambodhanatthena vacanena sādhukasavanamanasikārepi te niyojeti. Sādhukasavanamanasikārāyattā hi sāsanasampatti. Aparesupi devamanussesu vijjamānesu kasmā bhikkhū eva āmantesīti ce? Jeṭṭhaseṭṭhāsannasadāsannihitabhāvato. Sabbaparisasādhāraṇā hi ayaṁ dhammadesanā, na pāṭipuggalikā, parisāya ca jeṭṭhā bhikkhū paṭhamuppannattā, seṭṭhā anagāriyabhāvaṁ ādiṁ katvā satthu cariyānuvidhāyakattā sakalasāsanapaṭiggāhakattā ca, āsannā tattha nisinnesu satthu santikattā, sadā sannihitā Satthu santikāvacarattā. Tena Bhagavā sabbaparisasādhāraṇaṁ dhammaṁ desento bhikkhū eva āmantesi. Apica bhājanaṁ te imāya kathāya yathānusiṭṭhaṁ paṭipattisabbhāvatotipi te

1. Khu 1. 85 piṭṭhe Udāne.

eva āmantesi. **Bhadante**ti gāravādhivacanametaṁ. **Te bhikkhū**ti ye Bhagavā āmantesi, te evaṁ Bhagavantaṁ ālapantā Bhagavato paccassosunti.

Catūhi aṅgehīti catūhi kāraṇehi, avayavehi vā. Musāvādāveramaṇi-ādīni hi cattāri subhāsitavācāya kāraṇāni, saccavacanādayo cattāro avayavā, kāraṇatthe ca aṅgasaddo. **Catūhī**ti nissakkavacanaṁ hoti, avayavatthe karaṇavacanaṁ. **Samannāgatā**ti samanu-āgatā pavattā yuttā ca. **Vācā**ti samullapanavācā, yā sā "vācā girā byappatho"ti[1] ca, "nelā kaṇṇasukhā"ti[2] ca evamādīsu āgacchati. Yā pana "vācāya ce kataṁ kamman"ti[3] evaṁ viññatti ca, "yā catūhi vacīduccaritehi ārati virati -pa-. Ayaṁ vuccati sammāvācā"ti[4] evaṁ virati ca, "pharusavācā bhikkhave āsevitā bhāvitā bahulīkatā nirayasaṁvattanikā hotī"ti[5] evaṁ cetanā ca vācāti āgacchati, sā idha na adhippetā. Kasmā? Abhāsitabbato. **Subhāsitā hotī**ti suṭṭhu bhāsitā hoti. Tenassā atthāvahanataṁ dīpeti. **Na dubbhāsitā**ti na duṭṭhu bhāsitā. Tenassā anatthānāvahanataṁ dīpeti. **Anavajjā**ti vajjasaṅkhātarāgādidosavirahitā. Tenassā kāraṇasuddhiṁ vuttadosābhāvañca[6] dīpeti. **Ananuvajjā cā**ti anuvādavimuttā. Tenassā sabbākārasampattiṁ dīpeti. **Viññūnan**ti paṇḍitānaṁ. Tena nindāpasaṁsāsu bālā appamāṇāti dīpeti.

Katamehi catūhīti kathetukamyatāpucchā. **Idhā**ti imasmiṁ sāsane. **Bhikkhave**ti yesaṁ kathetukāmo, tadālapanaṁ. **Bhikkhū**ti vuttappakāravācābhāsanakapuggalanidassanaṁ. **Subhāsitaṁyeva bhāsatī**ti puggalādhiṭṭhānāya desanāya catūsu vācaṅgesu aññataraṅganiddesavacanaṁ. **No dubbhāsitan**ti tasseva vācaṅgassa paṭipakkhabhāsananivāraṇaṁ. Tena "musāvādādayopi kadāci vattabbā"ti diṭṭhiṁ nisedheti. "No dubbhāsitan"ti iminā vā micchāvācappahānaṁ dīpeti, "subhāsitan"ti iminā pahīnamicchāvācena satā bhāsitabbavacanalakkhaṇaṁ. Tathā pāpassa akaraṇaṁ, kusalassa

---

1. Abhi 1. 168 piṭṭhe. 2. Dī 1. 4; Ma 3. 12 piṭṭhesu. 3. Abhi-Ṭṭha 1. 127 piṭṭhe.
4. Abhi 1. 76; Abhi 2. 113 piṭṭhesu. 5. Aṁ 3. 78 piṭṭhe.
6. Vattu dosābhāvañca (Sī), agatigamananti dosābhāvañca (Syā) Saṁ-Ṭṭha 1. 249 piṭṭhepi passitabbaṁ.

upasampadaṁ. Aṅgaparidīpanatthaṁ pana abhāsitabbaṁ pubbe avatvā bhāsitabbamevāha. Esa nayo **dhammaṁyevā**ti-ādīsupi.

Ettha ca "subhāsitaṁyeva bhāsati no dubbhāsitan"ti iminā pisuṇadosarahitaṁ samaggakaraṇavacanaṁ vuttaṁ, "dhammaṁyeva bhāsati no adhamman"ti iminā samphadosarahitaṁ dhammato anapetaṁ mantāvacanaṁ vuttaṁ, itarehi dvīhi pharusālikarahitāni piyasaccavacanāni vuttāni. **Imehi kho**ti-ādinā pana tāni aṅgāni paccakkhato dassento taṁ vācaṁ nigameti. Visesato cettha "imehi kho bhikkhave catūhi aṅgehi samannāgatā vācā subhāsitā hotī"ti bhaṇanto yadaññe paṭiññādīhi avayavehi nāmādīhi padehi liṅgavacanavibhattikālakārakādīhi sampattīhi ca samannāgataṁ vācaṁ "subhāsitan"ti maññanti[1], taṁ dhammato paṭisedheti. Avayavādisampannāpi hi pesuññādisamannāgatā vācā dubbhāsitāva hoti attano paresañca anatthāvahattā. Imehi pana catūhi aṅgehi samannāgatā sacepi milakkhubhāsāpariyāpannā[2] ghaṭaceṭikāgītikapariyāpannā[3] vā hoti, tathāpi subhāsitā eva lokiyalokuttarahitasukhāvahattā. Sīhaḷadīpe maggapasse sassaṁ rakkhantiyā Sīhaḷaceṭikāya Sīhaḷakeneva jātijarāmaraṇapaṭisaṁyuttaṁ gītaṁ gāyantiyā sutvā maggaṁ gacchantā saṭṭhimattā vipassakabhikkhū cettha arahattaṁ pattā nidassanaṁ. Tathā Tisso nāma āraddhavipassako bhikkhu padumasarasamīpena gacchanto padumasare padumāni bhañjitvā bhañjitvā—

"Pāto phullaṁ[4] kokanadaṁ, sūriyālokena bhajjiyate[5].
Evaṁ manussattagatā sattā, jarābhivegena maddīyantī"ti[6]—

imaṁ gītaṁ gāyantiyā ceṭikāya sutvā arahattaṁ patto, Buddhantare ca aññataro puriso sattahi puttehi saddhiṁ vanā āgamma aññatarāya itthiyā musalena taṇḍule koṭṭentiyā—

---

1. Paññapenti (Ka)
2. Milakkhabhāsāpariyāpannā (Sī, Syā)
3. Ghaṭaceṭikāgītakapariyāpannā (Sī, Syā)
4. Pātakaphullita (Sī), pātaphullaṁ (Syā)
5. Tajjīyate (Sī, Syā)
6. Milāyantīti (Sya, Ka) Saṁ-Ṭṭha 1. 250 piṭṭhepi passitabbaṁ.

"Jarāya parimadditaṁ etaṁ, milātachavicammanissitaṁ.
Maraṇena bhijjati etaṁ, maccussa ghasamāmisaṁ.

Kimīnaṁ ālayaṁ etaṁ, nānākuṇapena bhūritaṁ.
Asucissa bhājanaṁ etaṁ, kadalikkhandhasamaṁ idan"ti—

imaṁ gītikaṁ sutvā saha puttehi paccekabodhiṁ patto, aññe ca īdisehi upāyehi ariyabhūmiṁ pattā nidassanaṁ. Anacchariyaṁ panetaṁ, yaṁ Bhagavatā āsayānusayakusalena "sabbe saṅkhārā aniccā"ti-ādinā nayena vuttā gāthāyo sutvā pañcasatā bhikkhū arahattaṁ pāpuṇiṁsu, aññe ca khandhāyatanādipaṭisaṁyuttā kathā sutvā aneke devamanussāti. Evaṁ imehi catūhi aṅgehi samannāgatā vācā sacepi milakkhubhāsāpariyāpannā, ghaṭaceṭikāgītikapariyāpannā vā hoti, tathāpi "subhāsitā"ti veditabbā. Subhāsitattā eva ca anavajjā ca ananuvajjā ca viññūnaṁ atthatthikānaṁ kulaputtānaṁ atthapaṭisaraṇānaṁ, no byañjanapaṭisaraṇānanti.

Idamavoca Bhagavāti idaṁ subhāsitalakkhaṇaṁ Bhagavā avoca. **Idaṁ vatvāna Sugato, athāparaṁ etadavoca Satthā**ti idañca lakkhaṇaṁ vatvā atha aññampi etaṁ avoca Satthā. Idāni vattabbagāthaṁ dassetvā[1] sabbametaṁ saṅgītikārakā āhaṁsu. Tattha **aparan**ti gāthābandhavacanaṁ sandhāya vuccati. Taṁ duvidhaṁ hoti—pacchā āgataparisaṁ assavanasussavana-ādhāraṇadaḷhīkaraṇādīni vā sandhāya tadatthadīpakameva ca, pubbe kenaci kāraṇena parihāpitassa atthassa dīpanena atthavisesadīpakañca "purisassa hi jātassa, kuṭhārī jāyate mukhe"ti-ādīsu[2] viya. Idha pana tadatthadīpakameva.

453. Tattha **santo**ti Buddhādayo. Te hi subhāsitaṁ "uttamaṁ seṭṭhan"ti vaṇṇayanti. **Dutiyaṁ tatiyaṁ catutthan**ti idaṁ pana pubbe niddiṭṭhakkamaṁ upādāya vuttaṁ. Gāthāpariyosāne pana Vaṅgīsatthero Bhagavato subhāsite[3] pasīdi.

So yaṁ pasannākāraṁ akāsi, yañca vacanaṁ Bhagavā abhāsi, taṁ dassentā saṅgītikārakā **"atha kho āyasmā"**ti-ādimāhaṁsu.

---

1. Vattabbā gāthā dassento (Sī) 2. Khu 1. 381 piṭṭhe. 3. Subhāsitena (Syā, Ka)

tattha **paṭibhāti man**ti mama bhāgo pakāsati. **Paṭibhātu tan**ti tava bhāgo pakāsatu. **Sāruppāhī**ti anucchavikāhi. **Abhitthavī**ti pasaṁsi.

454. **Na tāpaye**ti vippaṭisārena na tāpeyya. **Na vihiṁseyyā**ti aññamaññaṁ bhindanto na bādheyya. **Sā ve vācā**ti sā vācā ekaṁseneva subhāsitā. Ettāvatā apisuṇavācāya Bhagavantaṁ thometi.

455. **Paṭinanditā**ti haṭṭhena hadayena paṭimukhaṁ gantvā nanditā sampiyāyitā. **Yaṁ anādāya pāpāni, paresaṁ bhāsate piyan**ti yaṁ vācaṁ bhāsanto paresaṁ pāpāni appiyāni paṭikkūlāni pharusavacanāni anādāya atthabyañjanamadhuraṁ piyameva vacanaṁ bhāsati, taṁ piyavācameva bhāseyyāti vuttaṁ hoti. Imāya gāthāya piyavacanena Bhagavantaṁ abhitthavi.

456. **Amatā**ti amatasadisā sādubhāvena. Vuttampi cetaṁ "saccaṁ have sādutaraṁ rasānan"ti[1]. Nibbānāmatapaccayattā vā amatā. **Esa dhammo sanantano**ti yāyaṁ saccavācā nāma, esa porāṇo dhammo cariyā paveṇī. Idameva hi porāṇānaṁ āciṇṇaṁ, na te alikaṁ bhāsiṁsu. Tenevāha **"sacce atthe ca dhamme ca, ahu**[2] **santo patiṭṭhitā"**ti. Tattha sacce patiṭṭhitattā eva attano ca paresañca atthe patiṭṭhitā, atthe patiṭṭhitattā eva ca dhamme patiṭṭhitā hontīti veditabbā. Paraṁ vā dvayaṁ saccavisesanamicceva veditabbaṁ. Sacce patiṭṭhitā. Kīdise? **Atthe ca dhamme ca,** yaṁ paresaṁ atthato anapetattā atthaṁ anuparodhaṁ karotīti vuttaṁ hoti. Satipi ca anuparodhakaratte dhammato anapetattā dhammaṁ, yaṁ dhammikameva atthaṁ sādhetīti vuttaṁ hoti. Imāya gāthāya saccavacanena Bhagavantaṁ abhitthavi.

457. **Kheman**ti abhayaṁ nirupaddavaṁ. Kena kāraṇenāti ce? **Nibbānappattiyā dukkhassantakiriyāya,** yasmā kilesanibbānaṁ pāpeti, vuṭṭadukkhassa ca antakiriyāya saṁvattatīti attho. Atha vā yaṁ Buddho nibbānappattiyā dukkhassantakiriyāyāti dvinnaṁ nibbānadhātūnamatthāya khemamaggappakāsanato khemaṁ vācaṁ bhāsati, **sā ve vācānamuttamā**ti sā vācā sabbavācānaṁ

---

1. Saṁ 1. 39; Khu 1. 306 piṭṭhesu. 2. Āhu (Sī, Ka)

seṭṭhāti evamettha attho veditabbo. Imāya gāthāya mantāvacanena Bhagavantaṁ abhitthavanto arahattanikūṭena desanaṁ niṭṭhāpesīti ayamettha apubbapadavaṇṇanā. Sesaṁ vuttanayeneva veditabbanti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Subhāsitasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

4. Pūraḷāsasutta (Sundarikabhāradvājasutta) vaṇṇanā

Evaṁ me sutanti Pūraḷāsasuttaṁ. Kā uppatti? Bhagavā pacchābhattakiccāvasāne Buddhacakkhunā lokaṁ volokento Sundarikabhāradvājabrāhmaṇaṁ arahattassa upanissayasampannaṁ disvā "tattha mayi gate kathā pavattissati, tato kathāvasāne dhammadesanaṁ sutvā esa brāhmaṇo pabbajitvā arahattaṁ pāpuṇissatī"ti ca ñatvā tattha gantvā kathaṁ samuṭṭhāpetvā imaṁ suttamabhāsi.

Tattha **evaṁ me sutan**ti-ādi saṅgītikārakānaṁ vacanaṁ, **kiṁjacco bhavan**ti-ādi tassa brāhmaṇassa, **na brāhmaṇo nomhī**ti-ādi Bhagavato. Taṁ sabbampi samodhānetvā "Pūraḷāsasuttan"ti vuccati. Tattha vuttasadisaṁ vuttanayeneva veditabbaṁ, avuttaṁ vaṇṇayissāma, tañca kho uttānatthāni padāni anāmasantā. **Kosalesū**ti Kosalā nāma jānapadino rājakumārā, tesaṁ nivāso ekopi janapado ruḷhisaddena "Kosalā"ti vuccati. Tasmiṁ Kosalesu janapade. Keci pana "yasmā pubbe mahāpanādaṁ rājakumāraṁ nānānāṭakādīni disvā sitamattampi akarontaṁ sutvā rājā āṇāpesi 'yo mama puttaṁ hasāpeti, sabbābharaṇehi naṁ alaṅkaromī'ti. Tato naṅgalāni chaḍḍetvā mahājanakāyo sannipati, te ca manussā atirekasattavassāni nānākīḷikādayo dassentāpi taṁ nāsakkhiṁsu hasāpetuṁ. Tato Sakko devanaṭaṁ pesesi, so dibbanāṭakaṁ dassetvā hasāpesi. Atha te manussā attano attano vasanokāsābhimukhā pakkamiṁsu. Te paṭipathe mittasuhajjādayo disvā paṭisanthāramakaṁsu 'kacci bho kusalaṁ, kacci bho

kusalan'ti. Tasmā taṁ 'kusalan'ti saddaṁ upādāya so padeso 'Kosalā'ti vuccatī"ti vaṇṇayanti. **Sundarikāya nadiyā tīre**ti sundarikāti evaṁnāmikāya nadiyā tīre.

Tena kho panāti yena samayena Bhagavā taṁ brāhmaṇaṁ vinetukāmo gantvā tassā nadiyā tīre sasīsaṁ pārupitvā rukkhamūle nisajjāsaṅkhātena iriyāpathavihārena viharati. **Sundarikabhāradvājo**ti so brāhmaṇo tassā nadiyā tīre vasati, aggiñca juhati, bhāradvājoti cassa gottaṁ, tasmā evaṁ vuccati. **Aggiṁ juhatī**ti āhutipakkhipanena jāleti. **Aggihuttaṁ paricaratī**ti agyāyatanaṁ sammajjanūpalepanabalikammādinā payirupāsati. **Ko nu kho imaṁ habyasesaṁ bhuñjeyyā**ti so kira brāhmaṇo aggimhi juhitvā avasesaṁ pāyāsaṁ disvā cintesi "aggimhi tāva pakkhittapāyāso mahābrahmunā bhutto, ayaṁ pana avaseso atthi. Taṁ yadi brahmuno mukhato jātassa brāhmaṇasseva dadeyyaṁ, evaṁ me pitarā saha puttopi santappito bhaveyya, suvisodhito ca brahmalokagāmimaggo assa, handāhaṁ brāhmaṇaṁ gavesāmī"ti. Tato brāhmaṇadassanatthaṁ uṭṭhāyāsanā catuddisā anuvilokesi "ko nu kho imaṁ habyasesaṁ bhuñjeyyā"ti.

Aññatarasmiṁ rukkhamūleti tasmiṁ vanasaṇḍe seṭṭharukkhamūle. **Sasīsaṁ pārutan**ti saha sīsena pārutakāyaṁ. Kasmā pana Bhagavā evamakāsi, kiṁ nārāyanasaṅkhātabalopi hutvā nāsakkhi himapātaṁ sītavātañca paṭibāhitunti? Atthetaṁ[1] kāraṇaṁ. Na hi Buddhā sabbaso kāyapaṭijagganaṁ karonti eva[2], apica Bhagavā "āgate brāhmaṇe sīsaṁ vivarissāmi, maṁ disvā brāhmaṇo kathaṁ pavattessati, athassa kathānusārena dhammaṁ desessāmī"ti kathāpavattanatthaṁ evamakāsi. **Disvāna vāmena -pa- tenupasaṅkamī**ti so kira Bhagavantaṁ disvā brāhmaṇo "ayaṁ sasīsaṁ pārupitvā sabbarattiṁ padhānamanuyutto, imassa dakkhiṇodakaṁ datvā imaṁ habyasesaṁ dassāmī"ti brāhmaṇasaññī hutvā eva upasaṅkami. **Muṇḍo ayaṁ bhavaṁ, muṇḍako ayaṁ bhavan**ti sīse vivaritamatteva kesantaṁ disvā "muṇḍo"ti āha, tato suṭṭhutaraṁ olokento parittampi sikhaṁ

1. Atthetampi (Sī, Ka) 2. Na karonti eva (Sī)

adisvā hīḷento "muṇḍako"ti āha. Evarūpā hi nesaṁ brāhmaṇānaṁ diṭṭhi. **Tatovā**ti yattha ṭhito addasa, tamhā padesā. **Muṇḍāpī**ti kenaci kāraṇena muṇḍitasīsāpi honti.

458. **Na brāhmaṇo nomhī**ti ettha **na**kāro paṭisedhe, **no**kāro avadhāraṇe "na no saman"ti-ādīsu[1] viya. Tena nevamhi brāhmaṇoti dasseti. **Na rājaputto**ti khattiyo namhi. **Na vessāyano**ti vessopi namhi. **Uda koci nomhī**ti aññopi suddo vā caṇḍālo vā koci na homīti evaṁ ekaṁseneva jātivādasamudācāraṁ paṭikkhipati. Kasmā? Mahāsamuddaṁ pattā viya hi nadiyo pabbajjūpagatā kulaputtā jahanti purimāni nāmagottāni. Pahārādasuttañcettha[2] sādhakaṁ. Evaṁ jātivādaṁ paṭikkhipitvā yathābhūtamattānaṁ āvikaronto āha **"gottaṁ pariññāya puthujjanānaṁ, akiñcano manta carāmi loke"**ti. Kathaṁ gottaṁ pariññāsīti ce? Bhagavā hi tīhi pariññāhi pañcakkhandhe pariññāsi, tesu ca pariññātesu gottaṁ pariññātameva hoti. Rāgādikiñcanānaṁ pana abhāvena so akiñcano mantā jānitvā ñāṇānuparivattīhi kāyakammādīhi carati. Tenāha "gottaṁ -pa- loke"ti. Mantā vuccati paññā, tāya cesa carati. Tenevāha "manta carāmi loke"ti chandavasena rassaṁ katvā.

459-60. Evaṁ attānaṁ āvikatvā idāni "evaṁ oḷārikaṁ liṅgampi disvā pucchitabbāpucchitabbaṁ na jānāsī"ti brāhmaṇassa upārambhaṁ āropento āha **"saṅghāṭivāsī -pa- gottapañhan"**ti. Ettha ca chinnasaṅghaṭitaṭṭhena tīṇipi cīvarāni "saṅghāṭī"ti adhippetāni, tāni nivāseti paridahatīti **saṅghāṭivāsī. Agaho**ti ageho, nittaṇhoti adhippāyo. Nivāsāgāraṁ pana Bhagavato Jetavane mahāgandhakuṭikarerimaṇḍalamāḷakosambakuṭicandanamāḷādi-anekappakāraṁ, taṁ sandhāya na yujjati. **Nivuttakeso**ti apanītakeso, ohāritakesamassūti vuttaṁ hoti. **Abhinibbutatto**ti atīva vūpasantapariḷāhacitto, guttacitto vā. **Alippamāno idha māṇavehī**ti upakaraṇasinehassa pahīnattā manussehi alitto asaṁsaṭṭho ekantavivitto. **Akallaṁ maṁ brāhmaṇā**ti

1. Khu 1. 5, 312 piṭṭhe.
2. Aṁ 3. 38 piṭṭhe.

yvāhaṁ evaṁ saṅghāṭivāsī -pa- alippamāno idha māṇavehi, taṁ maṁ tvaṁ brāhmaṇa pākatikāni nāmagottāni atītaṁ pabbajitaṁ samānaṁ appatirūpaṁ gottapañhaṁ pucchasīti.

Evaṁ vutte upārambhaṁ mocento brāhmaṇo āha—**pucchanti ve bho brāhmaṇā brāhmaṇebhi saha "brāhmaṇo no bhavan"ti.** Tattha **brāhmaṇo no**ti brāhmaṇo nūti attho. Idaṁ vuttaṁ hoti—nāhaṁ bho akallaṁ pucchāmi. Amhākaṁ hi brāhmaṇasamaye brāhmaṇā brāhmaṇehi saha samāgantvā "brāhmaṇo nu bhavaṁ, bhāradvājo nu bhavan"ti evaṁ jātimpi gottampi pucchanti evāti.

461-2. Evaṁ vutte Bhagavā brāhmaṇassa cittamudubhāvakaraṇatthaṁ mantesu attano pakataññutaṁ pakāsento āha "**brāhmaṇo hi ce tvaṁ brūsi -pa- catuvīsatakkharan**"ti. Tassattho—sace tvaṁ "brāhmaṇo ahan"ti brūsi, mañca abrāhmaṇaṁ brūsi, tasmā bhavantaṁ sāvittiṁ pucchāmi tipadaṁ catuvīsatakkharaṁ, taṁ me brūhīti. Ettha ca Bhagavā paramatthavedānaṁ tiṇṇaṁ piṭakānaṁ ādibhūtaṁ paramatthabrāhmaṇehi sabbabuddhehi pakāsitaṁ atthasampannaṁ byañjanasampannañca "Buddhaṁ saraṇaṁ gacchāmi, dhammaṁ saraṇaṁ gacchāmi, saṁghaṁ saraṇaṁ gacchāmī"ti imaṁ ariyasāvittiṁ sandhāya pucchati. Yadipi hi brāhmaṇo aññaṁ vadeyya, addhā naṁ Bhagavā "nāyaṁ brāhmaṇa ariyassa vinaye sāvittīti vuccatī"ti tassa asārakattaṁ dassetvā idheva patiṭṭhāpeyya. Brāhmaṇo pana "Sāvittiṁ pucchāmi tipadaṁ catuvīsatakkharan"ti idaṁ attano samayasiddhaṁ sāvittilakkhaṇabyañjanakaṁ brahmassarena nicchāritavacanaṁ sutvāva "addhāyaṁ samaṇo brāhmaṇasamaye niṭṭhaṁ gato, ahaṁ pana aññāṇena 'abrāhmaṇo ayan'ti paribhaviṁ, sādhurūpo mantapāragū brāhmaṇova eso"ti niṭṭhaṁ gantvā "handa naṁ yaññavidhiṁ dakkhiṇeyyavidhiñca pucchāmī"ti tamatthaṁ pucchanto **"kiṁnissitā -pa- loke"**ti imaṁ visamagāthāpadattayamāha. Tassattho—kiṁnissitā kimadhippāyā kiṁ patthentā isayo ca khattiyā ca brāhmaṇā ca aññe ca manujā devatānaṁ atthāya yaññaṁ akappayiṁsu. **Yaññamakappayiṁsū**ti makāro padasandhikaro. **Akappayiṁsū**ti saṁvidahiṁsu akaṁsu. **Puthū**ti bahū annapānadānādinā bhedena anekappakāre, puthū vā isayo manujā khattiyā brāhmaṇā ca

kiṁnissitā yaññamakappayiṁsu, kathaṁ nesaṁ taṁ kammaṁ samijjhatīti iminādhippāyena pucchati.

463. Athassa Bhagavā tamatthaṁ byākaronto **"yadantagū vedagū yaññakāle. Yassāhutiṁ labhe tassijjheti brūmī"**ti idaṁ sesapadadvayamāha. Tattha **yadantagū**ti yo antagū, okārassa akāro, dakāro ca padasandhikaro "asādhāraṇamaññesan"ti-ādīsu[1] makāro viya. Ayaṁ pana attho—yo vaṭṭadukkhassa tīhi pariññāhi antagatattā **antagū,** catūhi ca maggañāṇavedehi kilese vijjhitvā[2] gatattā **vedagū,** so **yassa** isimanujakhattiyabrāhmaṇānaṁ aññatarassa yaññakāle yasmiṁ kismiñci āhāre paccupaṭṭhite antamaso vanapaṇṇamūlaphalādimhipi **āhutiṁ labhe,** tato kiñci deyyadhammaṁ labheyya, **tassa** taṁ yaññakammaṁ **ijjhe** samijjheyya, mahapphalaṁ bhaveyyāti **brūmī**ti.

464. Atha brāhmaṇo taṁ Bhagavato paramatthayogagambhīraṁ atimadhuragiranibbikārasarasampannaṁ desanaṁ sutvā sarīrasampattisūcitañcassa sabbaguṇasampattiṁ sambhāvayamāno pītisomanassajāto **"addhā hi tassā"**ti gāthamāha. Tattha **iti brāhmaṇo**ti saṅgītikārānaṁ vacanaṁ, sesaṁ brāhmaṇassa. Tassattho—**addhā hi tassa** mayhaṁ **hutamijjhe,** ayaṁ ajja deyyadhammo ijjhissati samijjhissati mahapphalo bhavissati, **yaṁ tādisaṁ vedagumaddasāma,** yasmā tādisaṁ bhavantarūpaṁ vedaguṁ addasāma. Tvaññeva hi so vedagū, na añño. Ito pubbe pana **tumhādisānaṁ** vedagūnaṁ antagūnañca **adassanena** amhādisānaṁ yaññe paṭiyattaṁ **añño jano bhuñjati pūraḷāsaṁ** carukañca pūvañcāti.

465. Tato Bhagavā attani pasannaṁ vacanapaṭiggahaṇasajjaṁ brāhmaṇaṁ viditvā yathāssa suṭṭhu pākaṭā honti, evaṁ nānappakārehi dakkhiṇeyye pakāsetukāmo **"tasmā tiha tvan"**ti gāthamāha. Tassattho—yasmā mayi pasannosi, **tasmā** pana **iha tvaṁ brāhmaṇa upasaṅkamma pucchā**ti attānaṁ dassento āha. Idāni ito pubbaṁ atthena-atthikapadaṁ parapadena sambandhitabbaṁ—atthena atthiko tassa atthatthikabhāvassa anurūpaṁ kilesaggivūpasamena **santaṁ,** kodhadhūmavigamena **vidhūmaṁ,**

1. Khu 1. 10 piṭṭhe Nidhikaṇḍasutte. 2. Vidhamitvā (Sī)

dukkhābhāvena **anīghaṁ,** anekavidha-āsābhāvena **nirāsaṁ appevidha** ekaṁsena idha ṭhitova, idha vā sāsane **abhivinde** lacchasi adhigacchissasi **sumedhaṁ** varapaññaṁ khīṇāsavadakkhiṇeyyanti. Atha vā yasmā mayi pasannosi, tasmātiha tvaṁ brāhmaṇa atthena atthiko samāno upasaṅkamma puccha santaṁ vidhūmaṁ anīghaṁ nirāsanti attānaṁ dassento āha. Evaṁ pucchanto appevidha abhivinde sumedhaṁ khīṇāsavadakkhiṇeyyanti evampettha yojanā veditabbā.

466. Atha brāhmaṇo yathānusiṭṭhaṁ paṭipajjamāno Bhagavantaṁ āha **"yaññe ratohaṁ -pa- Brūhi me'tan"**ti. Tattha yañño yāgo dānanti atthato ekaṁ, tasmā dānarato ahaṁ, tāya eva dānārāmatāya dānaṁ dātukāmo, na pana jānāmi, evaṁ ajānantaṁ anusāsatu maṁ bhavaṁ. Anusāsanto ca uttāneneva nayena yattha hutaṁ ijjhate brūhi metanti evamettha atthayojanā veditabbā. "Yathāhutan"tipi pāṭho.

467. Athassa Bhagavā vattukāmo āha **"tena hi -pa- desessāmī"**ti. Ohitasotassa cassa anusāsanatthaṁ tāva **"mā jātiṁ pucchī"**ti gāthamāha. Tattha **mā jātiṁ pucchī**ti yadi hutasamiddhiṁ dānamahapphalataṁ paccāsīsati, jātiṁ mā puccha. Akāraṇaṁ hi dakkhiṇeyyavicāraṇāya jāti. **Caraṇañca pucchā**ti apica kho sīlādiguṇabhedaṁ caraṇaṁ puccha. Etañhi dakkhiṇeyyavicāraṇāya kāraṇaṁ.

Idānissa tamatthaṁ vibhāvento nidassanamāha **"kaṭṭhā have jāyati jātavedo"**ti-ādi. Tatrāyamadhippāyo—idha kaṭṭhā aggi jāyati, na ca so sālādikaṭṭhā jāto eva aggikiccaṁ karoti, sāpānadoṇi-ādikaṭṭhā jāto na karoti, apica kho attano acci-ādiguṇasampannattā eva karoti. Evaṁ na brāhmaṇakulādīsu jāto eva dakkhiṇeyyo hoti, caṇḍālakulādīsu jāto na hoti, apica kho **nīcākulīnopi** uccākulīnopi khīṇāsava**muni dhitimā hirīnisedho ājāniyo hoti,** imāya dhitihiripamukhāya guṇasampattiyā jātimā uttamadakkhiṇeyyo hoti. So hi dhitiyā guṇe dhārayati, hiriyā dose nisedheti. Vuttañcetaṁ "hiriyā hi santo na karonti pāpan"ti. Tena te brūmi—

"Mā jātiṁ pucchī caraṇañca puccha,
Kaṭṭhā have jāyati jātavedo.
Nīcākulīnopi munī dhitīmā,
Ājāniyo hoti hirīnisedho"ti.

Esa saṅkhepo, vitthāro pana Assalāyanasuttānusārena[1] veditabbo.

468. Evametaṁ Bhagavā cātuvaṇṇisuddhiyā[2] anusāsitvā idāni yattha hutaṁ ijjhate, yathā ca hutaṁ ijjhate, tamatthaṁ dassetuṁ **"saccena danto"**ti-ādigāthamāha. Tattha **saccenā**ti paramatthasaccena. Taṁ hi patto danto hoti. Tenāha "saccena danto"ti. **Damasā upeto**ti indriyadamena samannāgato. **Vedantagū**ti vedehi vā kilesānaṁ antaṁ gato, vedānaṁ vā antaṁ catutthamaggañāṇaṁ gato. **Vūsitabrahmacariyo**ti puna vasitabbābhāvato vutthamaggabrahmacariyo. **Kālena tamhi habyaṁ pavecche**ti attano deyyadhammaṭṭhitakālaṁ tassa sammukhībhāvakālañca upalakkhetvā tena kālena tādise dakkhiṇeyye deyyadhammaṁ paveccheyya paveseyya paṭipādeyya.

469-71. **Kāme**ti vatthukāme ca kilesakāme ca. **Susamāhitindriyā**ti suṭṭhu samāhita-indriyā, avikkhitta-indriyāti vuttaṁ hoti. **Candova rāhuggahaṇā pamuttā**ti yathā cando rāhuggahaṇā, evaṁ kilesaggahaṇā pamuttā ye atīva bhāsanti ceva tapanti ca. **Satā**ti satisampannā. **Mamāyitānī**ti taṇhādiṭṭhimamāyitāni.

472. **Yo kāme hitvā**ti ito pabhuti attānaṁ sandhāya vadati. Tattha **kāme hitvā**ti kilesakāme pahāya. **Abhibhuyyacārī**ti tesaṁ pahīnattā vatthukāme abhibhuyyacārī. **Jātimaraṇassa antaṁ** nāma nibbānaṁ vuccati, tañca **yo vedi** attano paññābalena aññāsi. **Udakarahadovā**ti ye ime Anotattadaho Kaṇṇamuṇḍadaho Rathakāradaho Chaddantadaho Kuṇāladaho Mandākinidaho Sīhappapātadahoti Himavati satta mahārahadā aggisūriyasantāpehi

---

1. Ma 2. 354 piṭṭhe.
2. Cātuvaṇṇavisuddhiyā (Sī, Syā)

asamphuṭṭhattā niccaṁ sītalā, tesaṁ aññataro udakarahadova sīto parinibbutakilesapariḷāhattā.

473. **Samo**ti tulyo. **Samehī**ti Vipassi-ādīhi Buddhehi. Te hi paṭivedhasamattā "samā"ti vuccanti. Natthi tesaṁ paṭivedhenādhigantabbesu guṇesu, pahātabbesu vā dosesu vemattatā, addhāna-āyukulappamāṇābhinikkhamanapadhānabodhirasmīhi pana nesaṁ vemattatā hoti. Tathā hi te heṭṭhimaparicchedena catūhi asaṅkhyeyyehi kappasatasahassena ca pāramiyo pūrenti, uparimaparicchedena soḷasahi asaṅkhyeyyehi kappasatasahassena ca. Ayaṁ nesaṁ **addhānavemattatā.** Heṭṭhimaparicchedena ca vassasatāyukakāle uppajjanti, uparimaparicchedena vassasatasahassāyukakāle. Ayaṁ nesaṁ **āyuvemattatā.** Khattiyakule vā brāhmaṇakule vā uppajjanti. Ayaṁ **kulavemattatā.** Uccā vā honti aṭṭhāsītihatthappamāṇā, nīcā vā pannarasa-aṭṭhārasahatthappamāṇā. Ayaṁ **pamāṇavemattatā.** Hatthi-assarathasivikādīhi nikkhamanti vehāsena vā. Tathā hi[1] Vipassikakusandhā assarathena nikkhamiṁsu, sikhīkoṇāgamanā hatthikkhandhena, vessabhū sivikāya, Kassapo vehāsena, sakyamuni assapiṭṭhiyā. Ayaṁ **nekkhammavemattatā.** Sattāhaṁ vā padhānamanuyuñjanti, aḍḍhamāsaṁ māsaṁ dvemāsaṁ temāsaṁ catumāsaṁ pañcamāsaṁ chamāsaṁ ekavassaṁ dviticatupañcachavassāni vā. Ayaṁ **padhānavemattatā.** Assatto vā Bodhirukkho hoti nigrodhādīnaṁ vā aññataro. Ayaṁ **bodhivemattatā.** Byāmāsīti-anantapabhāyuttā honti. Tattha byāmappabhā vā asītippabhā vā sabbesaṁ samānā, anantappabhā pana dūrampi gacchati āsannampi, ekagāvutaṁ dvigāvutaṁ yojanaṁ anekayojanaṁ cakkavāḷapariyantampi, Maṅgalassa Buddhassa sarīrappabhā dasasahassacakkavāḷaṁ agamāsi. Evaṁ santepi manasā cintāyattāva sabbabuddhānaṁ, yo yattakamicchati, tassa tattakaṁ gacchati. Ayaṁ **rasmivemattatā.** Imā aṭṭha vemattatā ṭhapetvā avasesesu paṭivedhenādhigantabbesu guṇesu, pahātabbesu vā dosesu natthi nesaṁ viseso, tasmā "samā"ti vuccanti. Evametehi samo samehi.

---

1. Yathā (Sī), yathā hi (Syā)

Visamehi dūreti na samā visamā, Paccekabuddhādayo avasesasabbasattā. Tehi visamehi asadisatāya dūre. Sakalajambudīpaṁ pūretvā pallaṅkena pallaṅkaṁ saṅghaṭṭetvā nisinnā Paccekabuddhāpi hi guṇehi ekassa Sammāsambuddhassa kalaṁ nāgghanti soḷasiṁ, ko pana vādo sāvakādīsu. Tenāha "visamehi dūre"ti. **Tathāgato hotī**ti ubhayapadehi dūreti yojetabbaṁ. **Anantapañño**ti aparimitapañño. Lokiyamanussānaṁ hi paññaṁ upanidhāya aṭṭhamakassa paññā adhikā, tassa paññaṁ upanidhāya sotāpannassa. Evaṁ yāva arahato paññaṁ upanidhāya Paccekabuddhassa paññā adhikā, Paccekabuddhassa paññaṁ pana upanidhāya Tathāgatassa paññā adhikāti na vattabbā, anantā icceva pana vattabbā. Tenāha "anantapañño"ti. **Anūpalitto**ti taṇhādiṭṭhilepehi alitto. **Idha vā huraṁ vā**ti idhaloke vā paraloke vā. Yojanā panettha—samo samehi visamehi dūre Tathāgato hoti. Kasmā? Yasmā anantapañño anupalitto idha vā huraṁ vā, tena Tathāgato arahati pūraḷāsanti.

474. **Yamhi na māyā**ti ayaṁ pana gāthā aññā ca īdisā māyādidosayuttesu brāhmaṇesu dakkhiṇeyyasaññāpahānatthaṁ vuttāti veditabbā. Tattha **amamo**ti sattasaṅkhāresu "idaṁ mamā"ti pahīnamamāyitabhāvo.

475. **Nivesanan**ti taṇhādiṭṭhinivesanaṁ. Tena hi mano tīsu bhavesu nivisati, tena taṁ "nivesanaṁ manaso"ti vuccati. Tattheva vā nivisati taṁ hitvā gantuṁ asamatthatāya. Tenapi "nivesanan"ti vuccati. **Pariggahā**ti taṇhādiṭṭhiyo eva, tāhi pariggahitadhammā vā. **Kecī**ti appamattakāpi. **Anupādiyāno**ti tesaṁ nivesanapariggahānaṁ abhāvā kañci dhammaṁ anupādiyamāno.

476. **Samāhito** maggasamādhinā. **Udatārī**ti uttiṇṇo. **Dhammaṁ caññāsī**ti sabbañca ñeyyadhammaṁ aññāsi. **Paramāya diṭṭhiyā**ti sabbaññutaññāṇena.

477. **Bhavāsavā**ti bhavataṇhājhānanikantisassatadiṭṭhisahagatā rāgā. **Vacī**ti vācā. **Kharā**ti kakkhaḷā pharusā. **Vidhūpitā**ti daḍḍhā. **Atthagatā**ti atthaṅgatā. **Na santī**ti vidhūpitattā atthaṅgatattā ca. Ubhayehi pana ubhayaṁ yojetabbaṁ. **Sabbadhī**ti sabbesu khandhāyatanādīsu.

478. **Mānasattesū**ti mānena laggesu. **Dukkhaṁ pariññāyā**ti vaṭṭadukkhaṁ tīhi pariññāhi parijānitvā. **Sakhettavatthun**ti sahetupaccayaṁ, saddhiṁ kammakilesehīti vuttaṁ hoti.

479. **Āsaṁ anissāyā**ti taṇhaṁ anallīyitvā. **Vivekadassī**ti nibbānadassī. **Paravediyan**ti parehi ñāpetabbaṁ. **Diṭṭhimupātivatto**ti dvāsaṭṭhibhedampi micchādiṭṭhiṁ atikkanto. **Ārammaṇā**ti paccayā, punabbhavakāraṇānīti vuttaṁ hoti.

480. **Paroparā**ti varāvarā[1] sundarāsundarā. Parā vā bāhirā, aparā[2] ajjhattikā. **Sameccā**ti ñāṇena paṭivijjhitvā. **Dhammā**ti khandhāyatanādayo dhammā. **Upādānakhaye vimutto**ti nibbāne nibbānārammaṇato vimutto, nibbānārammaṇavimuttilābhīti attho.

481. **Saṁyojanaṁjātikhayantadassī**ti saṁyojanakkhayantadassī jātikkhayantadassī ca. Saṁyojanakkhayantena cettha sa-upādisesā nibbānadhātu, jātikkhayantena anupādisesā vuttā. Khayantoti hi accantakhayassa samucchedappahānassetaṁ adhivacanaṁ. Anunāsikalopo cettha "vivekajaṁ pītisukhan"ti-ādīsu viya na kato. **Yopānudī**ti yo apanudi. **Rāgapathan**ti rāgārammaṇaṁ, rāgameva vā. Rāgopi hi duggatīnaṁ pathattā "rāgapatho"ti vuccati kammapatho viya. **Suddho nidoso vimalo akāco**ti parisuddhakāyasamācārāditāya **suddho.** Yehi "rāgadosā ayaṁ pajā, dosadosā, mohadosā"ti vuccati, tesaṁ abhāvā **nidoso.** Aṭṭhapurisamalavigamā **vimalo,** upakkilesābhāvato **akāco.** Upakkiliṭṭho hi upakkilesena "sakāco"ti vuccati. Suddho vā yasmā niddoso, niddosatāya vimalo, bāhiramalābhāvena vimalattā akāco. Samalo

---

1. Parovarāti parā avarā (Sī), paroparāti parā parā (Syā) 2. Avarā (Sī)

hi "sakāco"ti vuccati. Vimalattā vā āguṁ na karoti, tena akāco. Āgukiriyā hi upaghātakaraṇato "kāco"ti vuccati.

482. **Attano attānaṁ nānupassatī**ti ñāṇasampayuttena cittena vipassanto attano[1] khandhesu aññaṁ attānaṁ nāma na passati, khandhamattameva passati. Yā cāyaṁ "attanāva attānaṁ sañjānāmī"ti tassa saccato thetato diṭṭhi uppajjati, tassā abhāvā attano attānaṁ nānupassati, aññadatthu paññāya khandhe passati. Maggasamādhinā **samāhito,** kāyavaṅkādīnaṁ abhāvā **ujjugato,** lokadhammehi akampanīyato **ṭhitatto,** taṇhāsaṅkhātāya ejāya pañcannaṁ cetokhilānañca aṭṭhaṭṭhānāya kaṅkhāya ca abhāvā **anejo akhilo akaṅkho.**

483. **Mohantarā**ti mohakāraṇā mohapaccayā, sabbakilesānametaṁ adhivacanaṁ. **Sabbesu dhammesu ca ñāṇadassī**ti sacchikatasabbaññutaññāṇo. Tañhi sabbesu dhammesu ñāṇaṁ, tañca Bhagavā passi, "adhigataṁ me"ti sacchikatvā vihāsi. Tena vuccati "sabbesu dhammesu ca ñāṇadassī"ti. **Sambodhin**ti arahattaṁ. **Anuttaran**ti Paccekabuddhasāvakehi asādhāraṇaṁ. **Sivan**ti khemaṁ nirupaddavaṁ, sassirikaṁ vā. **Yakkhassā**ti purisassa. **Suddhī**bhi vodānatā. Ettha hi mohantarābhāvena sabbadosābhāvo, tena saṁsārakāraṇasamucchedo antimasarīradhāritā, ñāṇadassitāya sabbaguṇasambhavo, tena anuttarā sambodhipatti, ito parañca pahātabbamadhigantabbaṁ vā natthi. Tenāha "ettāvatā yakkhassa suddhī"ti.

484. Evaṁ vutte brāhmaṇo bhiyyoso mattāya Bhagavati pasanno pasannākāraṁ karonto āha **"hutañca mayhan"**ti. Tassattho—yamahaṁ ito pubbe brahmānaṁ ārabbha aggimhi ajuhaṁ[2], taṁ me hutaṁ saccaṁ vā hoti, alikaṁ vāti na jānāmi. Ajja pana idaṁ **hutañca mayhaṁ hutamatthu saccaṁ,** saccahutameva atthūti yācanto bhaṇati. **Yaṁ tādisaṁ vedagunaṁ alatthaṁ,** yasmā idheva ṭhito bhavantarūpaṁ vedaguṁ alatthaṁ. **Brahmā hi sakkhi,** paccakkhameva hi tvaṁ brahmā, yato **paṭiggaṇhātu me Bhagavā,**

1. Attanā (Sī, Syā) 2. Juhāmi (Syā, Ka)

paṭiggahetvā ca **bhuñjatu me Bhagavā pūraḷāsan**ti taṁ habyasesaṁ upanāmento āha.

487. Atha Bhagavā Kasibhāradvājasutte vuttanayena gāthādvayamabhāsi. Tato brāhmaṇo "ayaṁ attanā na icchati, kampi[1] caññaṁ sandhāya 'kevalinaṁ mahesiṁ khīṇāsavaṁ kukkuccavūpasantaṁ annena pānena upaṭṭhahassū'ti bhaṇatī"ti evaṁ gāthāya atthaṁ asallakkhetvā taṁ ñātukāmo āha **"sādhāhaṁ Bhagavā"**ti. Tattha **sādhū**ti āyācanatthe nipāto. **Tathā**ti yena tvamāha, tena pakārena. **Vijaññan**ti jāneyyaṁ. **Yan**ti yaṁ dakkhiṇeyyaṁ yaññakāle pariyesamāno upaṭṭhaheyyanti pāṭhaseso. **Pappuyyā**ti patvā. **Tava sāsanan**ti tava ovādaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti? Sādhāhaṁ Bhagavā tava ovādaṁ āgamma tathā vijaññaṁ, ārocehi me taṁ kevalinanti adhippāyo. Yo dakkhiṇaṁ bhuñjeyya mādisassa, yaṁ cāhaṁ yaññakāle pariyesamāno upaṭṭhaheyyaṁ, tathārūpaṁ me dakkhiṇeyyaṁ dassehi, sace tvaṁ na bhuñjasīti.

488-90. Athassa Bhagavā pākaṭena nayena tathārūpaṁ dakkhiṇeyyaṁ dassento **"sārambhā yassā"**ti gāthāttayamāha. Tattha **sīmantānaṁ vinetāran**ti **sīmā**ti mariyādā sādhujanavutti, tassā antā pariyosānā aparabhāgāti katvā sīmantā vuccanti kilesā, tesaṁ vinetāranti attho. Sīmantāti Buddhaveneyyā sekkhā ca puthujjanā ca, tesaṁ vinetārantipi eke. **Jātimaraṇakovidan**ti "evaṁ jāti evaṁ maraṇan"ti ettha kusalaṁ. **Moneyyasampannan**ti paññāsampannaṁ, kāyamoneyyādisampannaṁ vā. **Bhakuṭiṁ**[2] **vinayitvānā**ti yaṁ ekacce dubbuddhino yācakaṁ disvā bhakuṭiṁ[2] karonti, taṁ vinayitvā, pasannamukhā hutvāti attho. **Pañjalikā**ti paggahita-añjalino hutvā.

491. Atha brāhmaṇo Bhagavantaṁ thomayamāno **"Buddho bhavan"**ti gāthamāha. Tattha **āyāgo**ti āyajitabbo, tato tato āgamma vā yajitabbametthātipi āyāgo, deyyadhammānaṁ adhiṭṭhānabhūtoti vuttaṁ

---

1. Tampi (Syā, Ka)   2. Bhukuṭiṁ (Sī)

hoti. Sesamettha ito purimagāthāsu ca yaṁ na vaṇṇitaṁ, taṁ sakkā avaṇṇitampi jānitunti uttānatthattāyeva na vaṇṇitaṁ. Ito paraṁ pana Kasibhāradvājasutte vuttanayamevāti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Pūraḷāsasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

5. Māghasuttavaṇṇanā

Evaṁ me sutanti Māghasuttaṁ. Kā uppatti? Ayameva, yāssa nidāne vuttā. Ayaṁ hi Māgho māṇavo dāyako ahosi dānapati. Tassetadahosi "sampattakapaṇaddhikādīnaṁ dānaṁ dinnaṁ mahapphalaṁ hoti, udāhu noti samaṇaṁ Gotamaṁ etamatthaṁ pucchissāmi, samaṇo kira Gotamo atītānāgatapaccuppannaṁ jānātī"ti. So Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā pucchi, Bhagavā cassa pucchānurūpaṁ byākāsi. Tayidaṁ saṅgītikārānaṁ brāhmaṇassa Bhagavatoti tiṇṇampi vacanaṁ samodhānetvā "Māghasuttan"ti vuccati.

Tattha **Rājagahe**ti evaṁnāmake nagare. Taññhi Mandhātumahāgovindādīhi pariggahitattā "Rājagahan"ti vuccati. Aññepettha pakāre vaṇṇayanti, kiṁ tehi, nāmametaṁ tassa nagarassa. Taṁ panetaṁ Buddhakāle ca cakkavattikāle ca nagaraṁ hoti, sesakāle suññaṁ hoti yakkhapariggahitaṁ, tesaṁ vasantavanaṁ[1] hutvā tiṭṭhati. Evaṁ gocaragāmaṁ dassetvā nivāsaṭṭhānamāha **"Gijjhakūṭe pabbate"**ti. So ca gijjhā tassa kūṭesu vasiṁsu, gijjhasadisāni vāssa kūṭāni, tasmā "Gijjhakūṭo"ti vuccatīti veditabbo.

Atha kho -pa- avocāti ettha **Māgho**ti tassa brāhmaṇassa nāmaṁ, **māṇavo**ti antevāsivāsaṁ anatītabhāvena vuccati, jātiyā pana mahallako. "Pubbāciṇṇavasenā"ti eke Piṅgiyo māṇavo viya. So hi vīsavassasatikopi pubbāciṇṇavasena "piṅgiyo māṇavo"tveva saṅkhaṁ agamāsi. Sesaṁ vuttanayameva.

---

1. Vasanavanaṁ (Syā, Ka) Vi.-Ṭṭha 1. 247 piṭṭhe pana passitabbaṁ.

Ahaṁ hi bho Gotama -pa- pasavāmīti ettha **dāyako dānapatī**ti dāyako ceva dānapati ca. Yo hi aññassa santakaṁ tenāṇatto deti, sopi dāyako hoti, tasmiṁ pana dāne issariyābhāvato na dānapati. Ayaṁ pana attano santakaṁyeva deti. Tenāha "ahaṁ hi bho Gotama dāyako dānapatī"ti. Ayameva hi ettha attho, aññatra pana antarantarā maccherena abhibhuyyamāno dāyako anabhibhūto dānapatīti-ādināpi nayena vattuṁ vaṭṭati. **Vadaññū**ti yācakānaṁ vacanaṁ jānāmi vuttamatteyeva "ayamidamarahati, ayamidan"ti purisavisesāvadhāraṇena bahūpakārabhāvagahaṇena vā. **Yācayogo**ti yācituṁ yutto. Yo hi yācake disvāva bhakuṭiṁ katvā pharusavacanādīni bhaṇati, so na yācayogo hoti. Ahaṁ pana na tādisoti dīpeti. **Dhammenā**ti adinnādānanikativañcanādīni vajjetvā bhikkhācariyāya, yācanāyāti attho. Yācanā hi brāhmaṇānaṁ bhogapariyesane dhammo, yācamānānañca nesaṁ parehi anuggahakāmehi dinnā bhogā dhammaladdhā nāma dhammādhigatā ca honti, so ca tathā pariyesitvā labhi. Tenāha **"dhammena bhoge pariyesāmi -pa- dhammādhigatehī"**ti. **Bhiyyopi dadāmī**ti tato uttaripi dadāmi, pamāṇaṁ natthi, ettha laddhabhogappamāṇena[1] dadāmīti dasseti.

Tagghāti ekaṁsavacane nipāto. Ekaṁseneva hi sabbabuddhapaccekabuddhasāvakehi pasatthaṁ dānaṁ antamaso tiracchānagatānampi dīyamānaṁ. Vuttañcetaṁ "sabbattha vaṇṇitaṁ dānaṁ, na dānaṁ garahitaṁ kvacī"ti. Tasmā Bhagavāpi ekaṁseneva taṁ pasaṁsanto āha **"taggha tvaṁ māṇava -pa- pasavasī"**ti. Sesaṁ uttānatthameva. Evaṁ Bhagavatā "bahuṁ so puññaṁ pasavatī"ti vuttepi dakkhiṇeyyato dakkhiṇāvisuddhiṁ sotukāmo brāhmaṇo uttari Bhagavantaṁ pucchi. Tenāhu saṅgītikārā **"atha kho Māgho māṇavo Bhagavantaṁ gāthāya ajjhabhāsī"**ti. Taṁ atthato vuttanayameva.

492. **Pucchāmahan**ti-ādigāthāsu pana **vadaññun**ti vacanaviduṁ, sabbākārena sattānaṁ vuttavacanādhippāyaññunti vuttaṁ hoti. **Sujjhe**ti dakkhiṇeyyavasena suddhaṁ mahapphalaṁ bhaveyya. Yojanā panettha—yo yācayogo

---

1. Natthi, laddhabhogappamāṇena (Sī), natthi, laddhaladdhabhogappamāṇena (Syā)

dānapati gahaṭṭho puññatthiko hutvā paresaṁ annapānaṁ dadaṁ yajati, na aggimhi āhutimattaṁ pakkhipanto, tañca kho puññapekkhova, na paccupakārakalyāṇakittisaddādi-apekkho, tassa evarūpassa yajamānassa hutaṁ kathaṁ sujjheyyāti.

493. **Ārādhaye dakkhiṇeyyebhi tādī**ti tādiso yācayogo dakkhiṇeyyehi ārādhaye sampādaye sodhaye, mahapphalaṁ taṁ hutaṁ kareyya, na aññathāti attho. Imināssa "kathaṁ hutaṁ yajamānassa sujjhe"iccetaṁ byākataṁ hoti.

494. **Akkhāhi me Bhagavā dakkhiṇeyye**ti ettha yo yācayogo dadaṁ paresaṁ yajati, tassa me Bhagavā dakkhiṇeyye akkhāhīti evaṁ yojanā veditabbā.

495. Athassa Bhagavā nānappakārehi nayehi dakkhiṇeyye pakāsento **"ye ve asattā"**ti-ādikā gāthāyo abhāsi. Tattha **asattā**ti rāgādisaṅgavasena alaggā. **Kevalino**ti pariniṭṭhitakiccā. **Yatattā**ti guttacittā.

496-7. **Dantā** anuttarena damathena, **vimuttā** paññācetovimuttīhi, **anīghā** āyatiṁ vaṭṭadukkhābhāvena, **nirāsā** sampati kilesābhāvena. Imissā pana gāthāya dutiyagāthā bhāvanānubhāvappakāsananayena vuttāti veditabbā. "Bhāvanānuyogamanuyuttassa bhikkhave bhikkhuno viharato kiñcāpi na evaṁ icchā uppajjeyya 'aho vata me anupādāya āsavehi cittaṁ vimucceyyā'ti, atha khvāssa anupādāya āsavehi cittaṁ vimuccatī"ti[1] idaṁ cettha suttaṁ sādhakaṁ.

498-502. **Rāgañca -pa-. Yesu na māyā -pa- na taṇhāsu upātipannā**ti kāmataṇhādīsu nādhimuttā[2]. **Vitareyyā**ti vitaritvā. **Taṇhā**bhi rūpataṇhādichabbidhā. **Bhavābhavāyā**ti sassatāya vā ucchedāya vā. Atha vā bhavassa abhavāya bhavābhavāya, punabbhavābhinibbattiyāti vuttaṁ hoti. **Idha vā huraṁ vā**ti idaṁ pana **"kuhiñci loke"**ti imassa vitthāravacanaṁ.

---

1. Aṁ 2. 493 piṭṭhe. 2. Na nipannā (Sī)

504. **Ye vītarāgā -pa-. Samitāvino**ti samitavanto, kilesavūpasamakārinoti attho. Samitāvitattā ca **vītarāgā akopā. Idha vippahāyā**ti idhaloke vattamāne khandhe vihāya, tato paraṁ yesaṁ gamanaṁ natthīti vuttaṁ hoti. Ito paraṁ **"ye kāme hitvā agahā caranti, susaññatattā tasaraṁva ujjun"**ti imampi gāthaṁ keci paṭhanti.

506-8. **Jahitvā**ti hitvā. "Jahitvānā"tipi[1] pāṭho, ayamevattho. **Attadīpā**ti attano guṇe eva attano dīpaṁ katvā vicarantā khīṇāsavā vuccanti. **Ye hetthā**ti hakāro nipāto padapūraṇamatte. Ayaṁ panattho—ye ettha khandhāyatanādisantāne yathā idaṁ khandhāyatanādi, tathā jānanti, yaṁsabhāvaṁ taṁsabhāvaṁyeva sañjānanti aniccādivasena jānantā. **Ayamantimā natthi punabbhavo**ti ayaṁ no antimā jāti, idāni natthi punabbhavoti evañca ye jānantīti.

509. **Yo vedagū**ti idāni attānaṁ sandhāya Bhagavā imaṁ gāthamāha. Tattha **satīmā**ti chasatatavihārasatiyā samannāgato. **Sambodhipatto**ti sabbaññutaṁ patto. **Saraṇaṁ bahūnan**ti bahūnaṁ devamanussānaṁ bhayavihiṁsanena saraṇabhūto.

510. Evaṁ dakkhiṇeyye sutvā attamano brāhmaṇo āha **"addhā amoghā"**ti. Tattha **tvañhettha jānāsi yathā tathā idan**ti tvaṁ hi ettha loke idaṁ sabbampi ñeyyaṁ yathā tathā jānāsi yāthāvato jānāsi, yādisaṁ taṁ tādisameva jānāsīti vuttaṁ hoti. **Tathā hi te vidito esa dhammo**ti tathā hi te esā dhammadhātu suppaṭividdhā, yassā suppaṭividdhattā yaṁ yaṁ icchasi, taṁ taṁ jānāsīti adhippāyo.

511. Evaṁ so brāhmaṇo Bhagavantaṁ pasaṁsitvā dakkhiṇeyyasampadāya yaññasampadaṁ ñatvā dāyakasampadāyapi taṁ chaḷaṅgaparipūraṁ yaññasampadaṁ sotukāmo **"yo yācayogo"**ti uttaripañhaṁ pucchi. Tatrāyaṁ yojanā—yo yācayogo dadaṁ paresaṁ yajati, tassa akkhāhi me Bhagavā yaññasampadanti.

---

1. Jahetvātipi (Sī)

512. Athassa Bhagavā dvīhi gāthāhi akkhāsi. Tatthāyaṁ atthayojanā— yajassu māgha, yajamāno ca sabbattha vippasādehi cittaṁ, tīsupi kālesu cittaṁ pasādehi. Evaṁ te yāyaṁ—

> "Pubbeva dānā sumano, dadaṁ cittaṁ pasādaye.
> Datvā attamano hoti, esā yaññassa sampadā"ti[1]—

yaññasampadā vuttā, tāya sampanno yañño bhavissati. Tattha siyā "kathaṁ cittaṁ pasādetabban"ti? Dosappahānena. Kathaṁ dosappahānaṁ hoti? Yaññārammaṇatāya. Ayaṁ hi **ārammaṇaṁ yajamānassa yañño ettha patiṭṭhāya jahāti dosaṁ,** ayaṁ hi sattesu mettāpubbaṅgamena sammādiṭṭhipadīpavihatamohandhakārena cittena yajamānassa deyyadhammasaṅkhāto yañño ārammaṇaṁ hoti, so ettha yaññe ārammaṇavasena pavattiyā patiṭṭhāya deyyadhammapaccayaṁ lobhaṁ, paṭiggāhakapaccayaṁ kodhaṁ, tadubhayanidānaṁ mohanti evaṁ tividhampi jahāti dosaṁ. So evaṁ bhogesu **vītarāgo** sattesu ca **pavineyya dosaṁ** tappahāneneva pahīnapañcanīvaraṇo anukkamena upacārappanābhedaṁ aparimāṇasattapharaṇena ekasatte vā anavasesapharaṇena appamāṇaṁ **mettaṁ cittaṁ** bhāvento puna bhāvanāvepullatthaṁ **rattindigaṁ satataṁ** sabba-iriyāpathesu appamatto hutvā tameva mettajjhānasaṅkhātaṁ **sabbā disā pharate appamaññan**ti.

514. Atha brāhmaṇo taṁ mettaṁ "brahmalokamaggo ayan"ti ajānanto kevalaṁ attano visayātītaṁ mettābhāvanaṁ sutvā suṭṭhutaraṁ sañjātasabbaññusambhāvano Bhagavati attanā[2] brahmalokādhimuttattā brahmalokūpapattimeva ca suddhiṁ muttiñca maññamāno brahmalokamaggaṁ pucchanto **"ko sujjhatī"**ti gāthamāha. Tatra ca brahmalokagāmiṁ puññaṁ karontaṁ sandhāyāha **"ko sujjhati muccatī"**ti, akarontaṁ sandhāya **"bajjhatī cā"**ti. **Kenattanā**ti[3] kena kāraṇena. **Sakkhi brahmajjadiṭṭho**ti brahmā ajja sakkhi diṭṭho. **Saccan**ti Bhagavato brahmasamattaṁ ārabbha accādarena sapathaṁ karoti. **Kathaṁ upapajjatī**ti accādareneva punapi pucchati. **Jutimā**ti Bhagavantaṁ ālapati.

---

1. Aṁ 2. 296; Khu 2. 159 piṭṭhesu. 2. Attano (Sī) 3. Kenatthenāti (Ka)

Tattha yasmā yo bhikkhu mettāya tikacatukkajjhānaṁ uppādetvā tameva pādakaṁ katvā vipassanto arahattaṁ pāpuṇāti, so sujjhati muccati ca, tathārūpo ca brahmalokaṁ na gacchati. Yo pana mettāya tikacatukkajjhānaṁ uppādetvā “santā esā samāpattī”ti-ādinā nayena taṁ assādeti, so bajjhati. Aparihīnajjhāno ca teneva jhānena brahmalokaṁ gacchati, tasmā Bhagavā yo sujjhati muccati ca, tassa brahmalokagamanaṁ ananujānanto anāmasitvāva taṁ puggalaṁ yo bajjhabhi, tassa tena jhānena brahmalokagamanaṁ dassento brāhmaṇassa sappāyena nayena **“yo yajatī”**ti imaṁ gāthamāha.

515. Tattha **tividhan**ti tikālappasādaṁ sandhāyāha. Tena dāyakato aṅgattayaṁ dasseti. **Ārādhaye dakkhiṇeyyebhi tādī**ti tañca so tādiso tividhasampattisādhako puggalo tividhaṁ yaññasampadaṁ dakkhiṇeyyehi khīṇāsavehi sādheyya sampādeyya. Iminā paṭiggāhakato aṅgattayaṁ dasseti. **Evaṁ yajitvā sammā yācayogo**ti evaṁ mettajjhānapadaṭṭhānabhāvena chaḷaṅgasamannāgataṁ yaññaṁ sammā yajitvā so yācayogo tena chaḷaṅgayaññūpanissayena mettajjhānena **upapajjati brahmalokanti brūmī**ti brāhmaṇaṁ samussāhento desanaṁ samāpesi. Sesaṁ sabbagāthāsu uttānatthameva, ito parañca pubbe vuttanayamevāti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Māghasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

6. Sabhiyasuttavaṇṇanā

Evaṁ me sutanti Sabhiyasuttaṁ. Kā uppatti? Ayameva, yāssa nidāne vuttā. Atthavaṇṇanākkamepi cassa pubbasadisaṁ pubbe vuttanayeneva veditabbaṁ. Yaṁ pana apubbaṁ, taṁ uttānatthāni padāni pariharantā vaṇṇayissāma. **Veḷuvane Kalandakanivāpe**ti **Veḷuvanan**ti tassa uyyānassa nāmaṁ. Taṁ kira veḷūhi ca parikkhittaṁ ahosi aṭṭhārasahatthena ca pākārena,

gopuradvāraṭṭālakayuttaṁ nīlobhāsaṁ manoramaṁ, tena "Veḷuvanan"ti vuccati. Kalandakānañcettha nivāpaṁ adaṁsu, tena "kalandakanivāpo"ti vuccati. Kalandakā nāma kāḷakā vuccanti. Pubbe kira aññataro rājā tattha uyyānakīḷanatthaṁ āgato surāmadena matto divāseyyaṁ supi. Parijanopissa "sutto rājā"ti pupphaphalādīhi palobhiyamāno ito cito ca pakkāmi. Atha surāgandhena aññatarasmā susirarukkhā kaṇhasappo nikkhamitvā rañño abhimukho āgacchati. Taṁ disvā rukkhadevatā "rañño jīvitaṁ dassāmī"ti kāḷakavesena āgantvā kaṇṇamūle saddamakāsi, rājā paṭibujjhi, kaṇhasappo nivatto. So taṁ disvā "imāya mama kāḷakāya jīvitaṁ dinnan"ti kāḷakānaṁ tattha nivāpaṁ paṭṭhapesi, abhayaghosanañca ghosāpesi. Tasmā taṁ tato pabhuti "kalandakanivāpo"ti saṅkhaṁ gataṁ.

Sabhiyassa paribbājakassāti **Sabhiyo**ti tassa nāmaṁ, **paribbājako**ti bāhira pabbajjaṁ upādāya vuccati. **Purāṇasālohitāya devatāyā**ti na mātā napitā, apica kho panassa mātā viya pitā viya ca hitajjhāsayattā so devaputto "purāṇasālohitā devatā"ti vutto. Parinibbute kira Kassape Bhagavati patiṭṭhite suvaṇṇacetiye tayo kulaputtā sammukhasāvakānaṁ santike pabbajitvā cariyānurūpāni kammaṭṭhānāni gahetvā paccantajanapadaṁ gantvā araññāyatane samaṇadhammaṁ karonti, antarantarā ca cetiyavandanatthāya dhammassavanatthāya ca nagaraṁ gacchanti. Aparena ca samayena tāvatakampi araññe vippavāsaṁ arocayamānā tattheva appamattā vihariṁsu, evaṁ viharantāpi na ca kiñci visesaṁ adhigamiṁsu. Tato nesaṁ ahosi "mayaṁ piṇḍāya gacchantā jīvite sāpekkhā homa, jīvite sāpekkhena ca na sakkā lokuttaradhammo adhigantuṁ, puthujjanakālakiriyāpi dukkhā, handa mayaṁ nisseṇiṁ bandhitvā pabbataṁ abhiruyha kāye ca jīvite ca anapekkhā samaṇadhammaṁ karomā"ti. Te tathā akaṁsu.

Atha nesaṁ mahāthero upanissayasampannattā tadaheva chaḷabhiññāparivāraṁ arahattaṁ sacchākāsi. So iddhiyā Himavantaṁ gantvā Anotatte mukhaṁ dhovitvā Uttarakurūsu piṇḍāya caritvā katabhattakicco puna aññampi padesaṁ gantvā pattaṁ pūretvā Anotatta-udakañca nāgalatādantapoṇañca

gahetvā tesaṁ santikaṁ āgantvā āha "passathāvuso mamānubhāvaṁ, ayaṁ Uttarakuruto piṇḍapāto, idaṁ Himavantato udakadantapoṇaṁ ābhataṁ, imaṁ bhuñjitvā samaṇadhammaṁ karotha, evāhaṁ tumhe sadā upaṭṭhahissāmī"ti. Te taṁ sutvā āhaṁsu "tumhe bhante katakiccā, tumhehi saha sallāpamattampi amhākaṁ papañco, mā dāni tumhe puna amhākaṁ santikaṁ āgamitthā"ti. So kenaci pariyāyena te sampaṭicchāpetuṁ asakkonto pakkāmi.

Tato tesaṁ eko dvīhatīhaccayena pañcābhiñño anāgāmī ahosi, sopi tatheva akāsi, itarena ca paṭikkhitto tatheva agamāsi. So taṁ paṭikkhipitvā vāyamanto pabbataṁ āruhanadivasato sattame divase kiñci visesaṁ anadhigantvāva kālakato devaloke nibbatti. Khīṇāsavattheropi taṁ divasameva parinibbāyi, anāgāmī Suddhāvāsesu uppajji. Devaputto chasu kāmāvacaradevalokesu anulomapaṭilomena dibbasampattiṁ anubhavitvā amhākaṁ Bhagavato kāle devalokā cavitvā aññatarissā paribbājikāya kucchimhi paṭisandhiṁ aggahesi. Sā kira aññatarassa khattiyassa dhītā, taṁ mātāpitaro "amhākaṁ dhītā samayantaraṁ jānātū"ti ekassa paribbājakassa niyyātesuṁ. Tasseko antevāsiko paribbājako tāya saddhiṁ vippaṭipajji. Sā tena gabbhaṁ gaṇhi. Taṁ gabbhiniṁ disvā paribbājikā nikkaḍḍhiṁsu. Sā aññattha gacchantī antarāmagge sabhāyaṁ vijāyi, tenassa "sabhiyo"tveva nāmaṁ akāsi. Sopi Sabhiyo vaḍḍhitvā paribbājakapabbajjaṁ pabbajitvā nānāsatthāni uggahetvā mahāvādī hutvā vādakkhittatāya sakalajambudīpe vicaranto attano sadisaṁ vādiṁ aditvā nagaradvāre assamaṁ kārāpetvā khattiyakumārādayo sippaṁ sikkhāpento tattha vasati.

Atha Bhagavā pavattitavaradhammacakko anupubbena Rājagahaṁ āgantvā Veḷuvane viharati Kalandakanivāpe. Sabhiyo pana Buddhuppādaṁ na jānāti. Atha so Suddhāvāsabrahmā samāpattito vuṭṭhāya "imāhaṁ visesaṁ kassānubhāvena patto"ti āvajjento Kassapassa Bhagavato sāsane samaṇadhammakiriyaṁ te ca sahāye anussaritvā "tesu

eko parinibbuto, eko idāni katthā"ti āvajjento "devalokā cavitvā Jambudīpe uppanno Buddhuppādampi na jānātī"ti ñatvā "handa naṁ Buddhupasevanāya niyojemī"ti vīsati pañhe abhisaṅkharitvā rattibhāge tassa assamamāgamma ākāse ṭhatvā "sabhiya Sabhiyā"ti pakkosi, so niddāyamāno tikkhattuṁ taṁ saddaṁ sutvā nikkhamma obhāsaṁ disvā pañjaliko aṭṭhāsi. Tato taṁ brahmā āha "ahaṁ Sabhiya tavatthāya vīsati pañhe āhariṁ, te tvaṁ uggaṇha. Yo ca te samaṇo vā brāhmaṇo vā ime pañhe puṭṭho byākaroti, tassa santike brahmacariyaṁ careyyāsī"ti. Imaṁ devaputtaṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ "purāṇasālohitāya devatāya pañhā uddiṭṭhā hontī"ti. **Uddiṭṭhā**ti uddesamatteneva vuttā, na vibhaṅgena.

Evaṁ vutte ca ne Sabhiyo ekavacaneneva padapaṭipāṭiyā uggahesi. Atha so brahmā jānantopi tassa Buddhuppādaṁ nācikkhi. "Atthaṁ gavesamāno paribbājako sayameva satthāraṁ ñassati, ito bahiddhā ca samaṇabrāhmaṇānaṁ tucchabhāvan"ti iminā panādhippāyena evamāha "yo te Sabhiya -pa- careyyāsī"ti. Theragāthāsu pana catukkanipāte[1] Sabhiyattherāpadānaṁ vaṇṇentā bhaṇanti "sā cassa mātā attano vippaṭipattiṁ cintetvā taṁ jigucchamānā jhānaṁ uppādetvā brahmaloke uppannā, tāya brahmadevatāya te pañhā uddiṭṭhā"ti.

Ye teti idāni vattabbānaṁ uddesapaccuddeso. **Samaṇabrāhmaṇā**ti pabbajjūpagamanena lokasammutiyā ca samaṇā ceva brāhmaṇā ca. **Saṅghino**ti gaṇavanto. **Gaṇino**ti satthāro, "sabbaññuno mayan"ti evaṁ paṭiññātāro. **gaṇācariyā**ti uddesaparipucchādivasena pabbajitagahaṭṭhagaṇassa ācariyā. **Ñātā**ti abhiññātā, vissutā pākaṭāti vuttaṁ hoti. **Yasassino**ti lābhaparivārasampannā. **Titthakarā**ti tesaṁ diṭṭhānugatiṁ āpajjantehi otaritabbānaṁ ogāhitabbānaṁ diṭṭhititthānaṁ kattāro. **Sādhusammatā bahujanassā**ti "sādhavo ete santo sappurisā"ti evaṁ bahujanassa sammatā.

---

1. Khu 2. 269 piṭṭhe.

Seyyathidanti katame teti ce. iccetasmiṁ atthe nipāto. **Pūraṇo**ti nāmaṁ, **Kassapo**ti gottaṁ. So kira jātiyā dāso, dāsasataṁ pūrento jāto. Tenassa "pūraṇo"ti nāmamakaṁsu. Palāyitvā pana naggesu pabbajitvā "kassapo ahan"ti gottaṁ uddisi, sabbaññutañca paccaññāsi. **Makkhalī**ti nāmaṁ, gosālāya jātattā **gosālo**tipi vuccati. Sopi kira jātiyā dāso eva, palāyitvā pabbaji, sabbaññutañca paccaññāsi. **Ajito**ti nāmaṁ, appicchatāya kesakambalaṁ dhāreti, tena **kesakambalo**tipi vuccati, sopi sabbaññutaṁ paccaññāsi. **Pakudho**ti nāmaṁ, **kaccāyano**ti gottaṁ. Appicchavasena udake jīvasaññāya ca nhānamukhadhovanādi paṭikkhitto, sopi sabbaññutaṁ paccaññāsi. **Sañcayo**ti nāmaṁ, belaṭṭho panassa pitā, tasmā **belaṭṭhaputto**ti vuccati, sopi sabbaññutaṁ paccaññāsi. **Nigaṇṭho**ti pabbajjānāmena, **nāṭaputto**ti pitunāmena vuccati. Nāṭoti kira nāmassa pitā, tassa puttoti nāṭaputto, sopi sabbaññutaṁ paccaññāsi. Sabbepi pañcasatapañcasatasissaparivārā ahesuṁ. **Te**ti te cha satthāro. **Te pañhe**ti te vīsati pañhe. **Te**ti te cha satthāro. **Na sampāyantī**ti na sampādenti. **Kopan**ti cittacetasikānaṁ āvilabhāvaṁ. **Dosan**ti paduṭṭhacittataṁ, tadubhayampetaṁ mandatikkhabhedassa kodhassevādhivacanaṁ. **Appaccayan**ti appatītatā, domanassanti vuttaṁ hoti. **Pātukarontī**ti kāyavacīvikārena pakāsenti, pākaṭaṁ karonti.

Hīnāyāti gahaṭṭhabhāvāya. Gahaṭṭhabhāvo hi pabbajjaṁ upanidhāya sīlādiguṇahīnato hīnakāmasukhapaṭisevanato vā "hīno"ti vuccati. Uccā pabbajjā. **Āvattitvā**ti osakkitvā. **Kāme paribhuñjeyyan**ti kāme paṭiseveyyaṁ. Iti kirassa sabbaññupaṭiññānampi pabbajitānaṁ tucchakattaṁ disvā ahosi. Uppannaparivitakkavaseneva ca āgantvā punappunaṁ vīmaṁsamānassa **atha kho Sabhiyassa paribbājakassa etadahosi "ayampi kho samaṇo"**ti ca **"yepi kho te bhonto"**ti ca **"samaṇo kho daharoti na uññātabbo"**ti cāti evamādi. Tattha **jiṇṇā**ti-ādīni padāni vuttanayāneva. **Therā**ti attano samaṇadhamme thirabhāvappattā. **Rattaññū**ti ratanaññū, "nibbānaratanaṁ jānāma mayan"ti evaṁ sakāya paṭiññāya lokenāpi sammatā, bahurattividū vā. Ciraṁ pabbajitānaṁ etesanti **cirapabbajitā. Na uññātabbo**ti na avajānitabbo, na nīcaṁ katvā jānitabboti

vuttaṁ hohi. **Na paribhotabbo**ti na paribhavitabbo, "kimesa ñassatī"ti evaṁ na gahetabboti vuttaṁ hoti.

516. **Kaṅkhī vecikicchī**ti Sabhiyo Bhagavatā saddhiṁ sammodamāno evaṁ Bhagavato rūpasampattidamūpasamasūcitaṁ sabbaññutaṁ sambhāvayamāno vigatuddhacco hutvā āha "kaṅkhī vecikicchī"ti. Tattha "labheyyaṁ nu kho imesaṁ byākaraṇan"ti evaṁ pañhānaṁ byākaraṇakaṅkhāya **kaṅkhī.** "Ko nu kho imassimassa ca pañhassa attho"ti evaṁ vicikicchāya **vecikicchī.** Dubbalavicikicchāya vā tesaṁ pañhānaṁ atthe kaṅkhanato kaṅkhī, balavatiyā vicinanto kicchatiyeva, na sakkoti sanniṭṭhātunti vecikicchī. **Abhikaṅkhamāno**ti ativiya patthayamāno. **Tesa'ntakaro**ti tesaṁ pañhānaṁ antakaro. Bhavantova evaṁ bhavāhīti dassento āha **"pañhe me puṭṭho -pa- byākarohi me"**ti. Tattha **pañhe me**ti pañhe mayā. **Puṭṭho**ti pucchito. **Anupubban**ti pañhapaṭipāṭiyā. **Anudhamman**ti atthānurūpaṁ Pāḷiṁ āropento. **Byākarohi me**ti mayhaṁ byākarohi.

517. **Dūrato**ti so kira ito cito cāhiṇḍanto sattayojanasatamaggato āgato. Tenāha Bhagavā **"dūrato āgatosī"**ti, Kassapassa Bhagavato vā sāsanato āgatattā "dūrato āgatosī"ti naṁ āha.

518. **Puccha man**ti imāya panassa gāthāya sabbaññupavāraṇaṁ pavāreti. Tattha **manasicchasī**ti manasā icchasi.

Yaṁ vatāhanti yaṁ vata ahaṁ. **Attamano**ti pītipāmojjasomanassehi phuṭacitto. **Udaggo**ti kāyena cittena ca abbhunnato. Idaṁ pana padaṁ na sabbapāṭhesu atthi. Idāni yehi dhammehi attamano, te dassento āha **"pamudito pītisomanassajāto"**ti.

519. **Kiṁ pattinan**ti kiṁ pattaṁ kimadhigataṁ. **Soratan**ti suvūpasantaṁ. "Suratan"tipi pāṭho, suṭṭhu uparatanti attho. **Dantan**ti damitaṁ. **Buddho**ti vibuddho, Buddhaboddhabbo vā. Evaṁ Sabhiyo ekekāya gāthāya cattāro cattāro katvā pañcahi gāthāhi vīsati pañhe pucchi. Bhagavā panassa

ekamekaṁ pañhaṁ ekamekāya gāthāya katvā arahattanikūṭeneva vīsatiyā gāthāhi byākāsi.

520. Tattha yasmā bhinnakileso paramatthabhikkhu, so ca nibbānappatto hoti, tasmā assa "kiṁpattinamāhu bhikkhunan"ti imaṁ pañhaṁ byākaronto **"pajjenā"**ti-ādimāha. Tassattho—yo attanā bhāvitena maggena **parinibbānagato** kilesaparinibbānaṁ patto, parinibbānagatattā eva ca **vitiṇṇakaṅkho** vipattisampattihānibuddhi-ucchedasassata-apuññapuññabhedaṁ **vibhavañca bhavañca vippahāya** maggavāsaṁ **vusitavā khīṇapunabbhavo**ti ca etesaṁ thutivacanānaṁ araho, so bhikkhūti.

521. Yasmā pana vippaṭipattito suṭṭhu uparatabhāvena nānappakārakilesavūpasamena ca sorato hoti, tasmā tamatthaṁ dassento **"sabbattha upekkhako"**ti-ādinā nayena dutiyapañhabyākaraṇamāha. Tassattho—yo **sabbattha** rūpādīsu ārammaṇesu "cakkhunā rūpaṁ disvā neva sumano hoti, na dummano"ti evaṁ pavattāya chaḷaṅgupekkhāya **upekkhako,** vepullappattāya satiyā **satimā, na so hiṁsati** neva hiṁsati **kañci** tasathāvarādibhedaṁ sattaṁ **sabbaloke** sabbasmimpi loke, tiṇṇoghattā **tiṇṇo,** samitapāpattā **samaṇo,** āvilasaṅkappappahānā **anāvilo. Yassa** cime rāgadosamohamānadiṭṭhikilesaduccaritasaṅkhātā **sattussadā** keci oḷārikā vā sukhumā vā **na santi, so** imāya upekkhāvihāritāya sativepullatāya ahiṁsakatāya ca vippaṭipattito suṭṭhu uparatabhāvena iminā oghādinānappakārakilesavūpasamena ca **sorato**ti.

522. Yasmā ca bhāvitindriyo nibbhayo nibbikāro danto hoti, tasmā tamatthaṁ dassento **"yassindriyānī"**ti gāthāya tatiyapañhaṁ byākāsi. Tassattho—**yassa** cakkhādīni **chaḷindriyāni** gocarabhāvanāya aniccāditilakkhaṇaṁ āropetvā vāsanābhāvanāya satisampajaññagandhaṁ gāhāpetvā ca **bhāvitāni,** tāni ca kho yathā **ajjhattaṁ** gocarabhāvanāya, evaṁ pana **bahiddhā ca sabbaloke**ti yattha yattha indriyānaṁ vekallatā vekallatāya vā sambhavo, tattha tattha nābhijjhādivasena

bhāvitānīti evaṁ **nibbijjha** ñatvā paṭivijjhitvā **imaṁ parañca lokaṁ** saka santatikkhandhalokaṁ parasantatikkhandhalokañca adandhamaraṇaṁ maritukāmo **kālaṁ kaṅkhati,** jīvitakkhayakālaṁ āgameti patimāneti, na bhāyati maraṇassa. Yathāha thero—

"Maraṇe me bhayaṁ natthi, nikanti natthi jīvite[1].

Nābhikaṅkhāmi maraṇaṁ, nābhikaṅkhāmi jīvitaṁ.
Kālañca paṭikaṅkhāmi, nibbisaṁ bhatako yathā"ti[2].

Bhāvito sa dantoti evaṁ bhāvitindriyo so dantoti.

523. Yasmā pana Buddho nāma buddhisampanno kilesaniddā vibuddho ca, tasmā tamatthaṁ dassento **"kappānī"**ti gāthāya catutthapañhaṁ byākāsi. Tattha **kappānī**ti taṇhādiṭṭhiyo. Tā hi tathā tathā vikappanato "kappānī"ti vuccanti. **Viceyyā**ti aniccādibhāvena sammasitvā. **Kevalānī**ti sakalāni. **Saṁsāran**ti yo cāyaṁ—

"Khandhānañca paṭipāṭi, dhātu-āyatanāna ca.
Abbocchinnaṁ pattamānā, saṁsāroti pavuccatī"ti—

evaṁ khandhādipaṭipāṭisaṅkhāto saṁsāro, taṁ saṁsārañca kevalaṁ viceyya. Ettāvatā khandhānaṁ mūlabhūtesu kammakilesesu khandhesu cāti evaṁ tīsupi vaṭṭesu vipassanaṁ āha. **Dubhayaṁ cutūpapātan**ti sattānaṁ cutiṁ upapātanti imañca ubhayaṁ viceyya ñatvāti attho. Etena cutūpapātañāṇaṁ āha. **Vigatarajamanaṅgaṇaṁ visuddhan**ti rāgādirajānaṁ vigamā aṅgaṇānaṁ abhāvā malānañca vigamā vigatarajamanaṅgaṇaṁ visuddhaṁ. **Pattaṁ jātikhayan**ti nibbānaṁ pattaṁ. **Tamāhu Buddhan**ti taṁ imāya lokuttaravipassanāya cutūpapātañāṇabhedāya buddhiyā sampannattā imāya ca vigatarajāditāya kilesaniddā vibuddhattā tāya paṭipadāya jātikkhayaṁ pattaṁ Buddhamāhu.

Atha vā **kappāni viceyya kevalānī**ti "anekepi saṁvaṭṭavivaṭṭakappe amutrāsin"ti-ādinā[3] nayena vicinitvāti attho. Etena paṭhamavijjamāha. **Saṁsāraṁ dubhayaṁ cutūpapātan**ti sattānaṁ cutiṁ upapātanti imañca ubhayaṁ

---

1. Khu 2. 224 piṭṭhe Theragāthāyaṁ. 2. Khu 2. 307 piṭṭhe.
3. Khu 1. 261; Vi 1. 5 piṭṭhesu.

saṁsāraṁ “ime vata bhonto sattā”ti-ādinā nayena vicinitvāti attho. Etena dutiyavijjamāha. Avasesena tatiyavijjamāha. Āsavakkhayañāṇena hi vigatarajāditā ca nibbānappatti ca hotīti. **Tamāhu Buddhan**ti evaṁ vijjattayabhedabuddhisampannaṁ taṁ Buddhamāhūti.

525. Evaṁ paṭhamagāthāya vuttapañhe vissajjetvā dutiyagāthāya vuttapañhesupi yasmā brahmabhāvaṁ seṭṭhabhāvaṁ patto paramatthabrāhmaṇo bāhitasabbapāpo hoti, tasmā tamatthaṁ dassento **“bāhitvā”**ti gāthāya paṭhamaṁ pañhaṁ byākāsi. Tassattho—yo catutthamaggena **bāhitvā sabbapāpakāni ṭhitatto,** ṭhito icceva vuttaṁ hoti, bāhitapāpattā eva ca **vimalo,** vimalabhāvaṁ brahmabhāvaṁ seṭṭhabhāvaṁ patto, paṭippassaddhasamādhivikkhepakarakilesamalena aggaphalasamādhinā **sādhusamāhito,** saṁsārahetusamatikkamena **saṁsāramaticca** pariniṭṭhitakiccatāya **kevalī, so** taṇhādiṭṭhīhi anissitattā **asito,** lokadhammehi nibbikārattā **“tādī”**ti ca pavuccati, evaṁ thutiraho **sa brahmā** so brāhmaṇoti.

526. Yasmā pana samitapāpatāya samaṇo, nhātapāpatāya nhātako, āgūnaṁ akaraṇena ca nāgoti pavuccati, tasmā tamatthaṁ dassento tato aparāhi tīhi gāthāhi tayo pañhe byākāsi. Tattha **samitāvī**ti ariyamaggena kilese sametvā ṭhito. **Samaṇo pavuccate tathattā**ti tathārūpo samaṇo pavuccatīti. Ettāvatā pañho byākato hoti, sesaṁ tasmiṁ samaṇe Sabhiyassa bahumānajananatthaṁ thutivacanaṁ. Yo hi samitāvī, so puññapāpānaṁ apaṭisandhikaraṇena pahāya puññapāpaṁ rajānaṁ vigamena virajo, aniccādivasena ñatvā imaṁ parañca lokaṁ jātimaraṇaṁ upātivatto tādi ca hoti.

527. **Ninhāya -pa- nhātako**ti ettha pana yo ajjhattabahiddhāsaṅkhāte sabbasmimpi āyatanaloke ajjhattabahiddhārammaṇavasena uppattirahāni sabbapāpakāni maggañāṇena ninhāya dhovitvā tāya ninhātapāpakatāya taṇhādiṭṭhikappehi kappiyesu devamanussesu kappaṁ na eti, taṁ nhātakamāhūti evamattho daṭṭhabbo.

528. Catutthagāthāyapi **āguṁ na karoti kiñci loke**ti yo loke appamattakampi pāpasaṅkhātaṁ āguṁ na karoti, nāgo pavuccate

tathattāti. Ettāvatā pañho byākato hoti, sesaṁ pubbanayeneva thutivacanaṁ. Yo hi maggena pahīna-āguttā āguṁ na karohi, so kāmayogādike sabbayoge dasasaññojanabhedāni ca sabbabandhanāni visajja jahitvā sabbattha khandhādīsu kenaci saṅgena na sajjati, dvīhi ca vimuttīhi vimutto, tādi ca hotīti.

530. Evaṁ dutiyagāthāya vuttapañhe vissajjetvā tatiyagāthāya vuttapañhesupi yasmā "khettānī"ti āyatanāni vuccanti. Yathāha "cakkhupetaṁ cakkhāyatanampetaṁ -pa- khettampetaṁ vatthupetan"ti[1]. Tāni vijeyya vijetvā abhibhavitvā, **viceyya** vā aniccādibhāvena vicinitvā upaparikkhitvā **kevalāni** anavasesāni, visesato pana saṅgahetubhūtaṁ **dibbaṁ mānusakañca brahmakhettaṁ,** yaṁ dibbaṁ dvādasāyatanabhedaṁ tathā mānusakañca, yañca brahmakhettaṁ chaḷāyatane cakkhāyatanādidvādasāyatanabhedaṁ, taṁ sabbampi vijeyya, viceyya vā. Yato yadetaṁ sabbesaṁ khettānaṁ mūlabandhanaṁ avijjābhavataṇhādi, tasmā **sabbakhettamūlabandhanā pamutto.** Evametesaṁ khettānaṁ vijitattā vicinitattā vā **khettajino** nāma hoti, tasmā **"khettānī"**ti imāya gāthāya paṭhamapañhaṁ byākāsi. Tattha keci "kammaṁ khettaṁ, viññāṇaṁ bījaṁ, taṇhā sneho"ti[2] vacanato kammāni khettānīti vadanti. **Dibbaṁ mānusakañca brahmakhettan**ti ettha ca devūpagaṁ kammaṁ dibbaṁ, manussūpagaṁ kammaṁ mānusakaṁ, brahmūpagaṁ kammaṁ brahmakhettanti vaṇṇayanti. Sesaṁ vuttanayameva.

531. Yasmā pana sakaṭṭhena kosasadisattā "kosānī"ti kammāni vccanti, tesañca lunanā samucchedanā kusalo hoti, tasmā tamatthaṁ dassento **"kosānī"**ti gāthāya dutiyapañhaṁ byākāsi. Tassattho—lokiyalokuttaravipassanāya visayato kiccato ca aniccādibhāvena kusalākusalakammasaṅkhātāni **kosāni viceyya kevalāni,** visesato pana saṅgahetubhūtaṁ aṭṭhakāmāvacarakusalacetanābhedaṁ **dibbaṁ mānusakañca** navamahaggatakusalacetanābhedañca **brahmakosaṁ** viceyya, tato imāya maggabhāvanāya avijjābhavataṇhādibhedā sabbakosānaṁ mūlabandhanā pamutto, evametesaṁ kosānaṁ lunanā **"kusalo"**ti pavuccati, **tathattā tādī** ca hotīti. Atha vā

---

1. Abhi 1. 157 piṭṭhe.
2. Aṁ 1. 224 piṭṭhe.

sattānaṁ dhammānañca nivāsaṭṭhena asikosasadisattā "kosānī"ti tayo bhavā dvādasāyatanāni ca veditabbāni. Evamettha[1] yojanā kātabbā.

532. Yasmā ca na kevalaṁ paṇḍatīti imināva "paṇḍito"ti vuccati, apica kho pana paṇḍarāni ito upagato pavicayapaññāya allīnotipi "paṇḍito"ti vuccati, tasmā tamatthaṁ dassento **"dubhayānī"**ti gāthāya tatiyapañhaṁ byākāsi. Tassattho—**ajjhattaṁ bahiddhā cā**ti evaṁ **ubhayāni** aniccādibhāvena **viceyya. Paṇḍarānī**ti āyatanāni. Tāni hi pakatiparisuddhattā ruḷhiyā ca evaṁ vuccanti, tāni viceyya imāya paṭipattiyā niddhantamalattā **suddhipañño paṇḍito**ti **pavuccati tathattā,** yasmā tāni paṇḍarāni paññāya ito hoti, sesamassa thutivacanaṁ. So hi pāpapuññasaṅkhātaṁ kaṇhasukkaṁ upātivatto, tādī ca hoti, tasmā evaṁ thuto.

533. Yasmā pana "monaṁ vuccati ñāṇaṁ, yā paññā pajānanā -pa- sammādiṭṭhi, tena ñāṇena samannāgato Munī"ti vuttaṁ, tasmā tamatthaṁ dassento **"asatañcā"**ti gāthāya catutthapañhaṁ byākāsi. Tassattho—yvāyaṁ akusalakusalappabhedo asatañca satañca dhammo, taṁ **ajjhattaṁ bahiddhā**ti imasmiṁ **sabbaloke** pavicayañāṇena **asatañca satañca ñatvā dhammaṁ** tassa ñātattā eva rāgādibhedato sattavidhaṁ **saṅgaṁ** taṇhādiṭṭhibhedato duvidhaṁ **jālañca aticca** atikkamitvā ṭhito, so tena monasaṅkhātena pavicayañāṇena samannāgatattā **Muni. Devamanussehi pūjanīyo**ti idaṁ panassa thutivacanaṁ. So hi khīṇāsavamunittā devamanussānaṁ pūjāraho hoti, tasmā evaṁ thuto.

535. Evaṁ tatiyagāthāya vuttapañhe vissajjetvā catutthagāthāya vuttapañhesupi yasmā yo catūhi maggañāṇavedehi kilesakkhayaṁ karonto gato, so paramatthato **vedagū** nāma hoti. Yo ca sabbasamaṇabrāhmaṇānaṁ satthasaññitāni **vedāni,** tāyeva maggabhāvanāya kiccato aniccādivasena **viceyya.** Tattha chandarāgappahānena

---

1. Yato etehipettha (Sī)

tameva **sabbaṁ vedamaticca** yā vedapaccayā vā aññathā vā uppajjanti vedanā, tāsu **sabbavedanāsu vītarāgo** hoti, tasmā tamatthaṁ dassento "idaṁ pattinan"ti avatvā **"vedānī"**ti gāthāya paṭhamapañhaṁ byākāsi. Yasmā vā yo pavicayapaññāya vedāni viceyya, tattha chandarāgappahānena sabbaṁ vedamaticca vattati, so satthasaññitāni vedāni gato ñāto atikkanto ca hoti. Yo vedanāsu vītarāgo, sopi vedanāsaññitāni vedāni gato atikkanto ca hoti. Vedāni gatotipi vedagū, tasmā tampi atthaṁ dassento "idaṁ pattinan"ti avatvā imāya gāthāya paṭhamapañhaṁ byākāsi.

536. Yasmā pana dutiyapañhe **"anuvidito"**ti anubuddho vuccati, so ca **anuvicca papañcanāmarūpaṁ ajjhattaṁ** attano santāne taṇhāmānadiṭṭhibhedaṁ papañcaṁ tappaccayā nāmarūpañca aniccānupassanādīhi anuvicca anuviditvā, na kevalañca **ajjhattaṁ, bahiddhā ca rogamūlaṁ,** parasantāne ca imassa nāmarūparogassa mūlaṁ avijjābhavataṇhādiṁ, tameva vā papañcaṁ anuvicca tāya bhāvanāya sabbesaṁ rogānaṁ mūlabandhanā, sabbasmā vā rogānaṁ mūlabandhanā, avijjābhavataṇhādibhedā tasmā eva vā papañcā pamutto hoti, tasmā taṁ dassento "anuviccā"ti gāthāya dutiyapañhaṁ byākāsi.

537. "Kathañca viriyavā"ti ettha pana yasmā yo ariyamaggena sabbapāpakehi virato, tathā viratattā ca āyatiṁ apaṭisandhitāya **nirayadukkhaṁ aticca** ṭhito viriyavāso vīriyaniketo, so[1] khīṇāsavo "viriyavā"ti vattabbataṁ arahati, tasmā tamatthaṁ dassento **"virato"**ti gāthāya tatiyapañhaṁ byākāsi. **Padhānavā dhīro tādī**ti imāni panassa thutivacanāni. So hi padhānavā maggajhānapadhānena, dhīro kilesārividdhaṁsanasamatthatāya, tādī nibbikāratāya, tasmā evaṁ thuto. Sesaṁ yojetvā vattabbaṁ.

538. "Ājāniyo kinti nāma hotī"ti ettha pana yasmā pahīnasabbavaṅkadoso kāraṇākāraṇaññū asso vā hatthī vā "ājāniyo

---

1. So vā (Sī)

hotī"ti loke vuccati, na ca tassa sabbaso te dosā pahīnā eva, khīṇāsavassa pana te pahīnā, tasmā so "ājāniyo"ti paramatthato vattabbataṁ arahatīti dassento **"yassā"**ti gāthāya catutthapañhaṁ byākāsi. Tassattho—**ajjhattaṁ bahiddhā cā**ti evaṁ ajjhattabahiddhāsaññojanasaṅkhātāni **yassa assu lunāni bandhanāni** paññāsatthena chinnāni padālitāni. **Saṅgamūlan**ti yāni tesu tesu vatthūsu saṅgassa sajjanāya anatikkamanāya mūlaṁ honti, atha vā yassa assu lunāni rāgādīni bandhanāni yāni ajjhattaṁ bahiddhā ca saṅgamūlāni honti, so sabbasmā saṅgānaṁ mūlabhūtā, sabbasaṅgānaṁ vā mūlabhūtā bandhanā pamutto **"ājāniyo"**ti vuccati, tathattā tādi ca hotīti.

540. Evaṁ catutthagāthāya vuttapañhe vissajjetvā pañcamagāthāya vuttapañhesupi yasmā taṁ chandajjhenamattena akkharacintakā sottiyaṁ vaṇṇayanti, vohāramattasottiyo so. Ariyo pana bāhusaccena nissutapāpatāya ca paramatthasottiyo hoti, tasmā tamatthaṁ dassento "idaṁ pattinan"ti avatvā **"sutvā"**ti gāthāya paṭhamapañhaṁ byākāsi. Tassattho—yo imasmiṁ loke sutamayapaññākiccavasena **sutvā** kātabbakiccavasena vā sutvā vipassanūpagaṁ **sabbadhammaṁ** aniccādivasena **abhiññāya sāvajjānavajjaṁ yadatthi kiñci,** imāya paṭipadāya kilese kilesaṭṭhāniye ca dhamme abhibhavitvā abhibhūti saṅkhaṁ gato, taṁ sutvā sabbadhammaṁ abhiññāya loke sāvajjānavajjaṁ yadatthi kiñci, **abhibhuṁ** sutavattā[1] **sottiyoti āhu,** yasmā ca yo akathaṁkathī kilesabandhanehi vimutto, rāgādīhi īghehi anīgho ca hoti sabbadhi sabbesu dhammesu khandhāyatanādīsu, tasmā taṁ **akathaṁkathiṁ vimuttaṁ anīghaṁ sabbadhi** nissutapāpakattāpi "sttiyo"ti āhūti.

541. Yasmā pana hitakāmena janena araṇīyato ariyo hoti, abhigamanīyatoti attho, tasmā yehi guṇehi so araṇīyo[2] hoti, te dassentā **"cetvā"**ti gāthāya dutiyapañhaṁ byākāsi. Tassattho—cattāri **āsavāni** dve ca **ālayāni** paññāsatthena **chetvā vidvā** viññū vibhāvī catumaggañāṇī **so** punabbhavavasena **na**

---

1. Sutavanto (Sī) 2. Yo ariyo (Syā, Ka)

upeti gabbhaseyyaṁ, kañci yoniṁ na upagacchati, kāmādibhedañca **saññaṁ tividhaṁ** kāmaguṇasaṅkhātañca **paṅkaṁ panujja** panuditvā taṇhādiṭṭhikappānaṁ aññatarampi **kappaṁ na eti,** evaṁ āsavacchedādiguṇasamannāgataṁ **tamāhu ariyo**ti. Yasmā vā pāpakehi ārakattā ariyo hoti anaye ca anirīyanā, tasmā tampi atthaṁ dassento imāya gāthāya dutiyapañhaṁ byākāsi. Āsavādayo hi pāpakā dhammā anayasammatā, te cānena chinnā panunnā, na ca tehi kampati, iccassa te ārakā honti, na ca tesu irīyati, tasmā ārakāssa honti pāpakā dhammāti imināpatthena, anaye na irīyatīti imināpatthena tamāhu ariyoti ca evampettha yojanā veditabbā. "Vidvāso na upeti gabbhaseyyan"ti idaṁ pana imasmiṁ atthavikappe thutivacanameva hoti.

542. "Kathaṁ caraṇavā"ti ettha pana yasmā caraṇehi pattabbaṁ patto "caraṇavā"ti vattabbataṁ arahati, tasmā taṁ dassento **"yo idhā"**ti gāthāya tatiyapañhaṁ byākāsi. Tattha **yo idhā**ti yo imasmiṁ sāsane. **Caraṇesū**ti sīlādīsu Hemavatasutte[1] vuttapannarasadhammesu. Nimittatthe bhummavacanaṁ. **Pattipatto**ti pattabbaṁ patto, yo caraṇanimittaṁ caraṇahetu caraṇapaccayā pattabbaṁ arahattaṁ pattoti vuttaṁ hoti. **Caraṇavā so**ti so imāya caraṇehi pattabbapattiyā caraṇavā hotīti. Ettāvatā pañho byākato hoti, sesamassa thutivacanaṁ. Yo hi caraṇehi pattipatto, so **kusalo** ca hoti cheko, **sabbadā** ca **ājānāti nibbānadhammaṁ,** niccaṁ nibbānaninnacittatāya **sabbattha** ca khandhādīsu **na sajjati,** dvīhi ca vimuttīhi **vimuttacitto** hoti, **paṭighā yassa**[2] **na santī**ti.

543. Yasmā pana kammādīnaṁ paribbājanena paribbājako nāma hoti, tasmā tamatthaṁ dassento **"dukkhavepakkan"**ti gāthāya catutthapañhaṁ byākāsi. Tattha vipāko eva vepakkaṁ, dukkhaṁ vepakkamassāti **dukkhavepakkaṁ.** Pavattidukkhajananato sabbampi tedhātukakammaṁ vuccati. **Uddhan**ti atītaṁ. **Adho**ti anāgataṁ. **Tiriyaṁ vāpi majjhe**ti paccuppannaṁ. Tañhi na uddhaṁ na adho, tiriyaṁ ubhinnañca antarā, tena "majjhe"ti vuttaṁ. **Paribbājayitvā**ti nikkhāmetvā

---

1. Khu 1. 302. piṭṭhe.
2. Cassa (Sī, Syā)

niddhametvā. **Pariññacārī**ti paññāya paricchinditvā caranto. Ayaṁ tāva apubbapadavaṇṇanā. Ayaṁ pana adhippāyayojanā—yo tiyaddhapariyāpannampi dukkhajanakaṁ yadatthi kiñci kammaṁ, taṁ sabbampi ariyamaggena taṇhāvijjāsinehe sosento apaṭisandhijanakabhāvakaraṇena paribbājayitvā tathā paribbājitattā eva ca taṁ kammaṁ pariññāya caraṇato pariññacārī. Na kevalañca kammameva, māyaṁ mānamathopi lobhakodhaṁ imepi dhamme pahānapariññāya pariññacārī, pariyantamakāsi nāmarūpaṁ, nāmarūpassa ca pariyantamakāsi paribbājesi iccevattho. Imesaṁ kammādīnaṁ paribbājanena taṁ paribbājakamāhu. Pattipattanti idaṁ panassa thutivacanaṁ.

544. Evaṁ pañhabyākaraṇena tuṭṭhassa pana Sabhiyassa **"yāni ca tīṇī"**ti-ādīsu abhitthavanagāthāsu **osaraṇānī**ti ogahaṇāni[1] titthāni, diṭṭhiyoti attho. Tāni yasmā sakkāyadiṭṭhiyā saha Brahmajāle vuttadvāsaṭṭhidiṭṭhigatāni gahetvā tesaṭṭhi honti, yasmā ca tāni aññatitthiyasamaṇānaṁ pavādabhūtāni sattāni sitāni upadisitabbavasena, na uppattivasena. Uppattivasena pana yadetaṁ "itthī puriso"ti saññakkharaṁ vohāranāmaṁ, yā cāyaṁ micchāparivitakkānussavādivasena "evarūpena attanā bhavitabban"ti bālānaṁ viparītasaññā uppajjati, tadubhayanissitāni tesaṁ vasena uppajjanti, na attapaccakkhāni. Tāni ca Bhagavā **vineyya** vinayitvā **oghatama'gā** oghatamaṁ oghandhakāraṁ agā atikkanto. "Oghantamagā"tipi pāṭho, oghānaṁ antaṁ agā, tasmā āha "yāni ca tīṇi -pa-tamagā"ti.

545. Tato paraṁ vaṭṭadukkhassa antaṁ pārañca nibbānaṁ tappattiyā dukkhābhāvato tappaṭipakkhato ca taṁ sandhāyāha **"antagūsi pāragū dukkhassā"**ti. Atha vā pāragū Bhagavā nibbānaṁ gatattā, taṁ ālapanto āha, "pāragū antagūsi dukkhassā"ti ayamettha sambandho. Sammā ca buddho sāmañca buddhoti **Sammāsambuddho. Taṁ maññe**ti tameva maññāmi, na aññanti accādarena bhaṇati. **Jutimā**ti paresampi andhakāravidhamanena jutisampanno. **Mutimā**ti aparappaccayañe yyañāṇasamatthāya mutiyā

1. Ogahanāni (Sī), ogāhanāni (Syā), oghagahaṇāni (Ka)

paññāya sampanno. **Pahūtapañño**ti anantapañño. Idha sabbaññutaññāṇamadhippetaṁ. **Dukkhassantakarā**ti āmantento āha. **Atāresi man**ti kaṅkhāto maṁ tāresi.

546-9. **Yaṁ me**ti-ādigāthāya[1] namakkārakaraṇaṁ bhaṇati. Tattha **kaṅkhitan**ti vīsatipañhanissitaṁ atthaṁ sandhāyāha. So hi tena kaṅkhito ahosi. **Monapathesū**ti ñāṇapathesu. **Vinaḷīkatā**ti vigatanaḷā katā, ucchinnāti vuttaṁ hoti. **Nāga nāgassā**ti ekaṁ āmantanavacanaṁ, ekassa "bhāsato anumodantī"ti iminā sambandho. "Dhammadesanan"ti pāṭhaseso. **Sabbe devā**ti ākāsaṭṭhā ca bhūmaṭṭhā ca. **Nāradapabbatā**ti tepi kira dve devagaṇā paññavanto, tepi anumodantīti sabbaṁ pasādena ca namakkārakaraṇaṁ bhaṇati.

550-53. Anumodanārahaṁ byākaraṇasampadaṁ sutvā **"namo te"**ti añjaliṁ paggahetvā āha. **Purisājaññā**ti purisesu jātisampanna. **Paṭipuggalo**ti paṭibhāgo puggalo tuvaṁ buddho catusaccapaṭivedhena, **Satthā** anusāsaniyā satthavāhatāya ca, **mārābhibhū** catumārābhibhavena, **Muni** Buddhamuni. **Upadhī**ti khandhakilesakāmaguṇābhisaṅkhārabhedā cattāro. **Vaggū**ti abhirūpaṁ. **Puññe cā**ti lokiye **na limpasi** tesaṁ akaraṇena, pubbe katānampi vā āyatiṁ phalūpabhogābhāvena, taṁ nimittena vā taṇhādiṭṭhilepena. **Vandati Satthuno**ti evaṁ bhaṇanto gopphakesu pariggahetvā pañcapatiṭṭhitaṁ vandi.

Aññatitthiyapubboti aññatitthiyo eva. **Ākaṅkhatī**ti icchati. **Āraddhacittā**ti abhirādhitacittā. **Apica mettha puggalavemattatā viditā**ti apica mayā ettha aññatitthiyānaṁ parivāse puggalanānattaṁ viditaṁ, na sabbeneva parivasitabbanti. Kena pana na parivasitabbaṁ? Aggiyehi jaṭilehi, Sākiyena jātiyā, liṅgaṁ vijahitvā āgatena. Avijahitvā āgatopi ca yo maggaphalapaṭilābhāya hetusampanno hoti, tādisova Sabhiyo paribbājako, tasmā Bhagavā "tava pana Sabhiya titthiyavattapūraṇatthāya parivāsakāraṇaṁ natthi, atthatthiko tvaṁ 'maggaphalapaṭilābhāya hetusampanno'ti viditametaṁ mayā"ti tassa pabbajjaṁ

1. Yaṁ meti-addhagāthāya (Sī)

anujānanto āha “apica mettha puggalavemattatā viditā”ti. Sabhiyo pana attano ādaraṁ dassento āha **“sace bhante”**ti. Taṁ sabbaṁ aññañca tathārūpaṁ uttānatthattā pubbe vuttanayattā ca idha na vaṇṇitaṁ, yato pubbe vaṇṇitānusārena veditabbanti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Sabhiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

7. Selasuttavaṇṇanā

Evaṁ me sutanti Selasuttaṁ. Kā uppatti? Ayameva, yāssa nidāne vuttā. Atthavaṇṇanākkamepi cassa pubbasadisaṁ pubbe vuttanayeneva veditabbaṁ. Yaṁ pana apubbaṁ, taṁ uttānatthāni padāni pariharantā vaṇṇayissāma. **Aṅguttarāpesū**ti Aṅgā eva so janapado, Gaṅgāya pana yā uttarena āpo, tāsaṁ avidūrattā “uttarāpo”tipi vuccati. Kataragaṅgāya uttarena yā āpoti? Mahāmahīgaṅgāya.

Tatrāyaṁ tassā nadiyā āvibhāvatthaṁ ādito pabhuti vaṇṇanā—ayaṁ kira Jambudīpo dasasahassayojanaparimāṇo. Tattha catusahassayojanaparimāṇo padeso udakena ajjhotthaṭo “samuddo”ti saṅkhaṁ gato. Tisahassayojanapamāṇe manussā vasanti. Tisahassayojanapamāṇe Himavā patiṭṭhito ubbedhena pañcayojanasatiko caturāsītisahassakūṭehi paṭimaṇḍito samantato sandamānapañcasatanadīvicitto, yattha āyāmavitthārena gambhīratāya ca paññāsapaññāsayojanā diyaḍḍhayojanasataparimaṇḍalā Pūraḷāsasuttavaṇṇanāyaṁ vuttā Anotattādayo satta mahāsarā patiṭṭhitā.

Tesu **Anotatto** Sudassanakūṭaṁ Citrakūṭaṁ Kāḷakūṭaṁ Gandhamādanakūṭaṁ Kelāsakūṭanti imehi pañcahi pabbatehi parikkhitto. Tattha Sudassanakūṭaṁ suvaṇṇamayaṁ dviyojanasatubbedhaṁ antovaṅkaṁ kākamukhasaṇṭhānaṁ

tameva saraṁ paṭicchādetvā ṭhitaṁ, Citrakūṭaṁ sabbaratanamayaṁ, Kāḷakūṭaṁ añjanamayaṁ, Gandhamādanakūṭaṁ sānumayaṁ abbhantare muggavaṇṇaṁ nānappakāra-osadhasañchannaṁ kāḷapakkhuposathadivase ādittamiva aṅgāraṁ jalantaṁ tiṭṭhati, Kelāsakūṭaṁ rajatamayaṁ. Sabbāni Sudassanena samānubbedhasaṇṭhānāni tameva saraṁ paṭicchādetvā ṭhitāni. Sabbāni devānubhāvena nāgānubhāvena ca vassanti, nadiyo ca tesu sandanti. Taṁ sabbampi udakaṁ Anotattameva pavisati. Candimasūriyā dakkhiṇena vā uttarena vā gacchantā pabbatantarena taṁ obhāsenti, ujuṁ gacchantā na obhāsenti. Tenevassa "Anotattan"ti saṅkhā udapādi.

Tattha manoharasilātalāni nimmacchakacchapāni phalikasadisanimmalūdakāni nahānatitthāni suppaṭiyattāni honti, yesu Buddhapaccekabuddhakhīṇāsavā isigaṇā ca nhāyanti, devayakkhādayo ca uyyānakīḷikaṁ kīḷanti.

Catūsu cassa passesu sīhamukhaṁ hatthimukhaṁ assamukhaṁ usabhamukhanti cattāri mukhāni honti, yehi catasso nadiyo sandanti. Sīhamukhena nikkhantanadītīre sīhā bahutarā honti, hatthimukhādīhi hatthi-assa-usabhā. Puratthimadisato nikkhantanadī Anotattaṁ tikkhattuṁ padakkhiṇaṁ katvā itarā tisso nadiso anupagamma pācīnahimavanteneva amanussapathaṁ gantvā mahāsamuddaṁ pavisati. Pacchimadisato ca uttaradisato ca nikkhantanadiyopi tatheva padakkhiṇaṁ katvā pacchimahimavanteneva uttarahimavanteneva ca amanussapathaṁ gantvā mahāsamuddaṁ pavisanti. Dakkhiṇadisato nikkhantanadī pana taṁ tikkhattuṁ padakkhiṇaṁ katvā dakkhiṇena ujukaṁ pāsāṇapiṭṭheneva saṭṭhiyojanāni gantvā pabbataṁ paharitvā vuṭṭhāya pariṇāhena tigāvutapamāṇā udakadhārā hutvā ākāsena saṭṭhi yojanāni gantvā tiyaggaḷe nāma pāsāṇe patitā, pāsāṇo[1] udakadhārāvegena bhinno. Tatra paññāsayojanapamāṇā Tiyaggaḷā nāma pokkharaṇī jātā, pokkharaṇiyā kūlaṁ bhinditvā pāsāṇaṁ pavisiya saṭṭhi yojanāni gatā. Tato ghanapathaviṁ bhinditvā umaṅgena saṭṭhi yojanāni gantvā viñjhaṁ[2] nāma tiracchānapabbataṁ paharitvā hatthatale pañcaṅgulisadisā pañcadhārā hutvā pavattati. Sā tikkhattuṁ Anotattaṁ padakkhiṇaṁ katvā gataṭṭhāne "āvaṭṭagaṅgā"ti

1. Pāsāṇo ca (Syā)
2. Vijjhaṁ (Sī, Syā, Ka) Ma-Ṭṭha 3. 26; Aṁ-Ṭṭha 3. 216 piṭṭhesupi passitabbaṁ.

vuccati. Ujukaṁ pāsāṇapiṭṭhena saṭṭhi yojanāni gataṭṭhāne **“kaṇhagaṅgā”**ti vuccati. Ākāsena saṭṭhi yojanāni gataṭṭhāne **“ākāsagaṅgā”**ti vuccati. Tiyaggaḷapāsāṇe paññāsayojanokāse **“tiyaggaḷapokkharaṇī”**ti vuccati. Kūlaṁ bhinditvā pāsāṇaṁ pavisiya saṭṭhi yojanāni gataṭṭhāne **“bahalagaṅgā”**ti vuccati. Pathaviṁ bhinditvā umaṅgena saṭṭhi yojanāni gataṭṭhāne **“umaṅgagaṅgā”**ti vuccati. Viñjhaṁ nāma tiracchānapabbataṁ paharitvā pañcadhārā hutvā pavattaṭṭhāne “Gaṅgāyamunā Aciravatī Sarabhū Mahī”ti pañcadhā vuccati. Evametā pañca Mahāgaṅgā Himavatā sambhavanti. Tāsu yā ayaṁ pañcamī Mahī nāma, sā idha “mahāmahīgaṅgā”ti adhippetā. Tassā Gaṅgāya uttarena yā āpo. Tāsaṁ avidūrattā so janapado “aṅguttarāpo”ti veditabbo. Tasmiṁ janapade aṅguttarāpesu.

Cārikaṁ caramānoti addhānagamanaṁ kurumāno. Tattha Bhagavato duvidhā cārikā turitacārikā aturitacārikā ca. Tattha dūrepi bhabbapuggale disvā sahasā gamanaṁ turitacārikā. Sā Mahākassapapaccuggamanādīsu daṭṭhabbā. Taṁ paccuggacchanto hi Bhagavā muhutteneva tigāvutaṁ agamāsi, Āḷavakadamanatthaṁ tiṁsayojanaṁ, tathā Aṅgulimālassatthāya. Pukkusātissa pana pañcacattālīsayojanaṁ, Mahākappinassa vīsayojanasataṁ, Dhaniyassatthāya sattayojanasataṁ addhānaṁ agamāsi. Ayaṁ **turitacārikā** nāma. Gāmanigamanagarapaṭipāṭiyā pana piṇḍapātacariyādīhi lokaṁ anuggaṇhantassa gamanaṁ **aturitacārikā** nāma. Ayaṁ idha adhippetā. Evaṁ cārikaṁ caramāno. **Mahatā**ti saṅkhyāmahatā guṇamahatā ca. **Bhikkhusaṁghenā**ti samaṇagaṇena. **Aḍḍhateḷasehī**ti aḍḍhena teḷasahi, dvādasahi satehi paññāsāya ca bhikkhūhi saddhinti vuttaṁ hoti. **Yena -pa- tadavasarī**ti āpaṇabahulatāya so nigamo “āpaṇo”tveva nāmaṁ labhi. Tasmiṁ kira vīsati-āpaṇamukhasahassāni vibhattāni ahesuṁ. Yena disābhāgena, maggena vā so aṅguttarāpānaṁ raṭṭhassa nigamo osaritabbo, tena avasari tadavasari agamāsi, taṁ nigamaṁ anupāpuṇīti vuttaṁ hoti.

Koṇiyo jaṭiloti Keṇiyoti nāmena, jaṭiloti tāpaso. So kira brāhmaṇamahāsālo, dhanarakkhaṇatthāya pana tāpasapabbajjaṁ samādāya rañño paṇṇākāraṁ datvā bhūmibhāgaṁ gahetvā tattha assamaṁ kāretvā vasati kulasahassassa nissayo hutvā. Assamepi cassa

eko tālarukkho divase divase ekaṁ suvaṇṇaphalaṁ muñcatīti vadanti. So divā kāsāyāni dhāreti, jaṭā ca bandhati, rattiṁ yathāsukhaṁ pañcahi kāmaguṇehi samappito samaṅgībhūto paricāreti. **Sakyaputto**ti uccākulaparidīpanaṁ. **Sakyakulā pabbajito**ti saddhāya pabbajitabhāvaparidīpanaṁ, kenaci parijuññena anabhibhūto aparikkhīṇaṁyeva taṁ kulaṁ pahāya saddhāya pabbajitoti vuttaṁ hoti. **Taṁ kho panā**ti itthambhūtākhyānatthe upayogavacanaṁ, tassa kho pana bhoto Gotamassāti attho. **Kalyāṇo**ti kalyāṇaguṇasamannāgato, seṭṭhoti vuttaṁ hoti. **Kittisaddo**ti kittiyeva, thutighoso vā.

Itipi so Bhagavāti-ādimhi pana ayaṁ tāva yojanā—so Bhagavā itipi arahaṁ, itipi Sammāsambuddho -pa- itipi Bhagavāti, iminā ca iminā ca kāraṇenāti vuttaṁ hoti. Tattha ārakattā, arīnaṁ arānañca hatattā, paccayādīnaṁ arahattā, pāpakaraṇe rahābhāvāti imehi tāva kāraṇehi so Bhagavā **Arahan**ti veditabbo. Ārakā hi so sabbakilesehi maggena savāsanānaṁ kilesānaṁ viddhaṁsitattāti ārakattā Arahaṁ. Te cānena kilesārayo maggena hatāti arīnaṁ hatattāpi arahaṁ. Yañcetaṁ avijjābhavataṇhāmayanābhi puññādi-abhisaṅkhārāraṁ jarāmaraṇanemi āsavasamudayamayena akkhena vijjhitvā tibhavarathe samāyojitaṁ anādikālapavattaṁ saṁsāracakkaṁ, tassānena Bodhimaṇḍe vīriyapādehi sīlapathaviyaṁ patiṭṭhāya saddhāhatthena kammakkhayakarañāṇapharasuṁ gahetvā sabbe arā hatāti arānaṁ hatattātipi Arahaṁ. Aggadakkhiṇeyyattā ca cīvarādipaccaye sakkāragarukārādīni ca arahatīti paccayādīnaṁ arahattāpi Arahaṁ. Yathā ca loke keci paṇḍitamānino bālā asilokabhayena raho pāpaṁ karonti, evaṁ nāyaṁ kadāci karotīti pāpakaraṇe rahābhāvatopi Arahaṁ. Hoti cettha—

“Ārakattā hatattā ca, kilesārīna so Muni.
Hatasaṁsāracakkāro, paccayādīna cāraho.
Na raho karoti pāpāni, Arahaṁ tena pavuccatī”ti.

Sammā sāmañca saccānaṁ buddhattā **Sammāsambuddho.** Atisayavisuddhāhi vijjāhi abbhuttamena caraṇena ca samannāgatattā **Vijjācaraṇasampanno.**

sobhanagamanattā, sundaraṁ ṭhānaṁ gatattā, suṭṭhu gatattā, sammā gadattā ca **Sugato.** Sabbathāpi viditalokattā **Lokavidū.** So hi Bhagavā sabhāvato samudayato nirodhato nirodhūpāyatoti sabbathā khandhāyatanādibhedaṁ saṅkhāralokaṁ avedi, "eko loko sabbe sattā āhāraṭṭhitikā. Dve lokā nāmañca rūpañca. Tayo lokā tisso vedanā. Cattāro lokā cattāro āhārā. Pañca lokā pañcupādānakkhandhā. Cha lokā cha ajjhattikāni āyatanāni. Satta lokā satta viññāṇaṭṭhitiyo. Aṭṭha lokā aṭṭha lokadhammā. Nava lokā nava sattāvāsā. Dasa lokā dasāyatanāni. Dvādasa lokā dvādasāyatanāni. Aṭṭhārasa lokā aṭṭhārasa dhātuyo"ti[1] evaṁ sabbathā saṅkhāralokaṁ avedi. Sattānaṁ āsayaṁ jānāti, anusayaṁ jānāti, caritaṁ jānāti, adhimuttiṁ jānāti, apparajakkhe mahārajakkhe tikkhindriye mudindriye svākāre dvākāre suviññāpaye duviññāpaye bhabbe abhabbe satte jānātīti sabbathā sattalokaṁ avedi, tathā ekaṁ cakkavāḷaṁ āyāmato vitthārato ca yojanānaṁ dvādasa satasahassāni tīṇi sahassāni aḍḍhapañcamāni ca satāni, parikkhepato chattiṁsa satasahassāni dasa sahassāni aḍḍhuḍḍhāni ca satāni.

Tattha—

Duve satasahassāni, cattāri nahutāni ca.
Ettakaṁ bahalattena, saṅkhātāyaṁ vasundharā.

Cattāri satasahassāni, aṭṭheva nahutāni ca.
Ettakaṁ bahalattena, jalaṁ vāte patiṭṭhitaṁ.

Nava satasahassāni, māluto nabhamuggato.
Saṭṭhi ceva sahassāni, esā lokassa saṇṭhiti.

Evaṁ saṇṭhite cettha yojanānaṁ—

Caturāsīti sahassāni, ajjhogāḷho mahaṇṇave.
Accuggato tāvadeva, Sineru pabbatuttamo.

---

1. Khu 9. 117 piṭṭhe Paṭisambhidāmagge.

Tato upaḍḍhupaḍḍhena, pamāṇena yathākkamaṁ.
Ajjhogāḷhuggatā dibbā, nānāratanacittitā.

Yugandharo Isadharo, Karavīko Sudassano.
Nemindharo Vinatako, Assakaṇṇo giri brahā.

Ete satta mahāselā, Sinerussa samantato.
Mahārājānamāvāsā, devayakkhanisevitā.

Yojanānaṁ satānucco, Himavā pañca pabbato.
Yojanānaṁ sahassāni, tīṇi āyatavitthato.

Caturāsītisahassehi, kūṭehi paṭimaṇḍito.
Tipañcayojanakkhandha. parikkhepā nagavhayā.

Paññāsayojanakkhandha. sākhāyāmā samantato.
Satayojanavitthiṇṇā, tāvadeva ca uggatā.

Jambū yassānubhāvena, Jambudīpo pakāsito.
Dve asītisahassāni, ajjhogāḷho mahaṇṇave.

Accuggato tāvadeva, cakkavāḷasiluccayo.
Parikkhipitvā taṁ sabbaṁ, cakkavāḷamayaṁ ṭhito.

Tattha candamaṇḍalaṁ ekūnapaññāsayojanaṁ, sūriyamaṇḍalaṁ paññāsayojanaṁ, Tāvatiṁsabhavanaṁ dasasahassayojanaṁ, tathā Asurabhavanaṁ Avīcimahānirayo Jambudīpo ca. Aparagoyānaṁ sattasahassayojanaṁ, tathā Pubbavideho, Uttarakuru aṭṭhasahassayojano. Ekameko cettha mahādīpo pañcasatapañcasataparittadīpaparivāro. Taṁ sabbampi ekaṁ cakkavāḷaṁ ekā lokadhātu. Cakkavāḷantaresu lokantarikanirayā. Evaṁ anantāni cakkavāḷāni anantā lokadhātuyo anantena Buddhañāṇena aññāsīti sabbathā okāsalokaṁ avedi. Evaṁ so Bhagavā sabbathā viditalokattā Lokavidūti veditabbo.

Attano[1] pana guṇehi visiṭṭhatarassa kassaci abhāvā **Anuttaro.** Vicittehi vinayanūpāyehi purisadamme sāretīti **Purisadammasārathi.**

---

1. Attanā (Sī)

Diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthehi yathārahaṁ anusāsati nittāreti cāti **Satthā.** Devamanussaggahaṇaṁ ukkaṭṭhaparicchedavasena bhabbapuggalapariggahavasena ca kataṁ, nāgādikepi pana esa lokiyatthena anusāsati. Yadatthi neyyaṁ nāma, sabbassa buddhattā vimokkhantikañāṇavasena **Buddho.** Yato pana so—

Bhagyavā[1] bhaggavā yutto, bhagehi ca vibhattavā.
Bhattavā vantagamano, bhavesu Bhagavā tatoti.

Ayamettha saṅkhepo, vitthārato panetāni padāni Visuddhimagge[2] vuttāni.

So imaṁ lokanti so Bhagavā imaṁ lokaṁ. Idāni vattabbaṁ nidasseti. **Sadevakan**ti-ādīni Kasibhāradvāja-āḷavakasuttesu vuttanayāneva. **Sayan**ti sāmaṁ aparaneyyo hutvā. **Abhiññā**ti abhiññāya. **Sacchikatvā**ti paccakkhaṁ katvā. **Pavedetī**ti bodheti ñāpeti pakāseti. **So dhammaṁ deseti -pa- pariyosānakalyāṇan**ti so Bhagavā sattesu kāruññataṁ paṭicca anuttaraṁ vivekasukhaṁ hitvāpi dhammaṁ deseti, tañca kho appaṁ vā bahuṁ vā desento ādikalyāṇādippakārameva deseti. Kathaṁ? Ekagātāpi hi samantabhaddakattā dhammassa paṭhamapādena ādikalyāṇā, dutiyatatiyapādehi majjhekalyāṇā, pacchimapādena pariyosānakalyāṇā. Ekānusandhikaṁ suttaṁ nidānena ādikalyāṇaṁ, nigamanena pariyosānakalyāṇaṁ, sesena majjhekalyāṇaṁ. Nānānusandhikaṁ paṭhamānusandhinā ādikalyāṇaṁ, pacchimena pariyosānakalyāṇaṁ, sesehi majjhekalyāṇaṁ. Sakalopi sāsanadhammo attano atthabhūtena sīlena ādikalyāṇo, samathavipassanāmaggaphalehi majjhekalyāṇo, nibbānena pariyosānakalyāṇo. Sīlasamādhīhi vā ādikalyāṇo, vipassanāmaggehi majjhekalyāṇo, phalanibbānehi pariyosānakalyāṇo. Buddhasubodhitāya vā ādikalyāṇo, dhammasudhammatāya majjhekalyāṇo, saṁghasuppaṭipattiyā pariyosānakalyāṇo. Taṁ sutvā tathattāya paṭipannena adhigantabbāya, abhisambodhiyā vā ādikalyāṇo, paccekabodhiyā majjhekalyāṇo, sāvakabodhiyā

1. Bhāgyavā (Sī, Syā)
2. Visuddhi 1. 192 piṭṭhe.

pariyosānakalyāṇo. Suyyamāno cesa nīvaraṇādivikkhambhanato savanenapi kalyāṇameva āvahatīti ādikalyāṇo, paṭipajjamāno[1] samathavipassanāsukhāvahanato paṭipattiyāpi kalyāṇameva āvahatīti majjhekalyāṇo, tathā paṭipanno ca paṭipattiphale niṭṭhite tādibhāvāvahanato paṭipattiphalenapi kalyāṇameva āvahatīti pariyosānakalyāṇo. Nāthappabhavattā ca pabhavasuddhiyā ādikalyāṇo, atthasuddhiyā majjhekalyāṇo, kiccasuddhiyā pariyosānakalyāṇo. Yato appaṁ vā bahuṁ vā desento ādikalyāṇādippakārameva desetīti veditabbo.

Sātthaṁ sabyañjananti evamādīsu pana yasmā imaṁ dhammaṁ desento sāsanabrahmacariyaṁ maggabrahmacariyañca pakāseti, nānānayehi dīpeti, tañca yathāsambhavaṁ atthasampattiyā **sātthaṁ,** byañjanasampattiyā **sabyañjanaṁ.** Saṅkāsanapakāsanavivaraṇavibhajana-uttānīkaraṇapaññatti atthapadasamāyogato sātthaṁ, akkharapadabyañjanākāraniruttiniddesasampattiyā sabyañjanaṁ. Atthagambhīratāpaṭivedhagambhīratāhi sātthaṁ, dhammagambhīratādesanāgambhīratāhi sabyañjanaṁ. Atthapaṭibhānapaṭisambhidāvisayato sātthaṁ, dhammaniruttipaṭisambhidāvisayato sabyañjanaṁ. Paṇḍitavedanīyato sarikkhakajanappasādakanti[2] sātthaṁ, saddheyyato lokiyajanappasādakanti sabyañjanaṁ. Gambhīrādhippāyato sātthaṁ, uttānapadato sabyañjanaṁ. Upanetabbassābhāvato sakalaparipuṇṇabhāvena **kevalaparipuṇṇaṁ,** apanetabbassa abhāvato niddosabhāvena **parisuddhaṁ.** Sikkhattayapariggahitattā brahmabhūtehi seṭṭhehi caritabbato tesañca cariyabhāvato **brahmacariyaṁ.** Tasmā "sātthaṁ sabyañjanaṁ -pa- brahmacariyaṁ pakāsetī"ti vuccati.

Apica yasmā sanidānaṁ sa-uppattikañca desento ādikalyāṇaṁ deseti, vineyyānaṁ anurūpato atthassa aviparītatāya hetudāharaṇayogato ca majjhekalyāṇaṁ, sotūnaṁ saddhāpaṭilābhena nigamanena ca pariyosānakalyāṇaṁ. Evaṁ desento ca brahmacariyaṁ pakāseti. Tañca paṭipattiyā adhigamabyattito sātthaṁ, pariyattiyā āgamabyattito sabyañjanaṁ, sīlādipañcadhammakkhandhayuttato kevalaparipuṇṇaṁ, nirupakkilesato nittharaṇatthāya pavattito lokāmisanirapekkhato

---

1. Paṭipajjiyamāno (Vi-Ṭṭha 1. 99 piṭṭhe.) 2. Parikkhakajanappasādakanti (Sī, Syā)

ca parisuddhaṁ, seṭṭhaṭṭhena brahmabhūtānaṁ Buddhapaccekabuddhasāvakānaṁ cariyato brahmacariyanti vuccati, tasmāpi "so dhammaṁ deseti -pa- brahmacariyaṁ pakāsetī"ti vuccati.

Sādhu kho panāti sundaraṁ kho pana, atthāvahaṁ sukhāvahanti vuttaṁ hoti. **Dhammiyā kathāyā**ti pānakānisaṁsapaṭisaṁyuttāya. Ayañhi keṇiyo sāyanhasamaye Bhagavato āgamanaṁ assosi. "Tucchahattho Bhagavantaṁ dassanāya gantuṁ lajjamāno vikālabhojanā viratānampi pānakaṁ kappatī"ti cintetvā pañcahi kājasatehi susaṅkhataṁ badarapānaṁ gāhāpetvā agamāsi. Yathāha Bhesajjakkhandhake "atha kho Keṇiyassa jaṭilassa etadahosi, kiṁ nu kho ahaṁ samaṇassa Gotamassa harāpeyyan"ti[1] sabbaṁ veditabbaṁ. Tato naṁ Bhagavā yathā Sekkhasutte[2] Sākiye āvasathānisaṁsapaṭisaṁyuttāya kathāya, Gosiṅgasālavane[3] tayo kulaputte sāmaggirasānisaṁsapaṭisaṁyuttāya, Rathavinīte[4] jātibhūmake bhikkhū dasakathāvatthupaṭisaṁyuttāya, evaṁ taṅkhaṇānurūpāya pānakānisaṁsapaṭisaṁyuttāya kathāya pānakadānānisaṁsaṁ sandassesi, tathārūpānaṁ puññānaṁ punapi kattabbatāya niyojento samādapesi, abbhussāhaṁ janento samuttejesi, sandiṭṭhikasamparāyikena phalavisesena pahaṁsento sampahaṁsesi. Tenāha **"dhammiyā kathāya -pa- sampahaṁsesī"**ti. So bhiyyoso mattāya Bhagavati pasanno Bhagavantaṁ nimantesi, Bhagavā cassa tikkhattuṁ paṭikkhipitvā adhivāsesi. Tenāha **"atha kho Keṇiyo jaṭilo -pa-. Adhivāsesi Bhagavā tuṇhībhāvenā"**ti.

Kimatthaṁ pana paṭikkhipi Bhagavāti? Punappunaṁ yācanāya cassa puññavuḍḍhi bhavissati, bahutarañca paṭiyādessati, tato aḍḍhatelasānaṁ bhikkhusatānaṁ paṭiyattaṁ aḍḍhasoḷasannaṁ pāpuṇissatīti. Kuto aparāni kīṇi satānīti ce? Appaṭiyatteyeva hi bhatte Selo brāhmaṇo tīhi māṇavakasatehi saddhiṁ pabbajissati, taṁ disvā Bhagavā evamāhāti. **Mittāmacce**ti mitte ca kammakare ca. **Ñātisālohite**ti samānalohite ekayonisambandhe puttadhītādayo avasesabandhave ca.

---

1. Vi 3. 343 piṭṭhe. 2. Ma 2. 16 piṭṭhe. 3. Ma 1. 266 piṭṭhe. 4. Ma 1. 199 piṭṭhe.

Yenāti yasmā. **Me**ti mayhaṁ. **Kāyaveyyāvaṭikan**ti kāyena veyyāvaccaṁ. **Maṇḍalamāḷaṁ paṭiyādetī**ti setavitānamaṇḍapaṁ[1] karoti.

Tiṇṇaṁ vedānanti Irubbedayajubbedasāmavedānaṁ. Saha Nighaṇḍunā ca Keṭubhena ca **sanighaṇḍukeṭubhānaṁ. Nighaṇḍū**ti nāma Nighaṇḍurukkhādīnaṁ vevacanappakāsakaṁ satthaṁ. **Keṭubhan**ti kiriyākappavikappo kavīnaṁ upakārāya satthaṁ. Saha akkharappabhedena **sākkharappabhedānaṁ. Akkharappabhedo**ti sikkhā ca nirutti ca. **Itihāsapañcamānan**ti Athabbanavedaṁ catutthaṁ katvā "itiha āsa itiha āsā"ti īdisavacanapaṭisaṁyutto purāṇakathāsaṅkhāto Itihāso pañcamo etesanti Itihāsapañcamā. Tesaṁ Itihāsapañcamānaṁ. Padaṁ tadavasesañca byākaraṇaṁ ajjheti vedeti cāti **padako veyyākaraṇo.** Lokāyate Vitaṇḍavādasatthe mahāpurisalakkhaṇādhikāre ca dvādasasahasse mahāpurisalakkhaṇasatthe anūno paripūrakārīti **Lokāyatamahāpurisalakkhaṇesu anavayo,** avayo na hotīti vuttaṁ hoti. Avayo nāma yo tāni atthato ca ganthato ca sandhāretuṁ na sakkoti.

Jaṅghāya hitaṁ vihāraṁ **jaṅghāvihāraṁ,** cirāsanādijanitaṁ parissamaṁ vinodetuṁ jaṅghāpasāraṇatthaṁ adīghacārikanti vuttaṁ hoti. **Anucaṅkamamāno**ti caṅkamamāno eva. **Anuvicaramāno**ti ito cito ca caramāno. **Keṇiyassa jaṭilassa assamo**ti Keṇiyassa assamaṁ nivesanaṁ. **Āvāho**ti kaññāgahaṇaṁ. **Vivāho**ti kaññādānaṁ. **Mahāyañño**ti mahāyajanaṁ. **Māgadho**ti Magadhānaṁ issaro. Mahatiyā senāya samannāgatattā **seniyo.** Bimbīti suvaṇṇaṁ, tasmā sārasuvaṇṇasadisavaṇṇatāya **Bimbisāro. So me nimantito**ti so mayā nimantito.

Atha brāhmaṇo pubbe katādhikārattā Buddhasaddaṁ sutvāva amatenevābhisitto vimhayarūpattā[2] āha **"Buddho'ti bho Keṇiya vadesī"**ti. Itaro yathābhūtaṁ ācikkhanto āha **"Buddho'ti bho Sela vadāmī"**ti. Tato naṁ punapi daḷhīkaraṇatthaṁ pucchi, itaropi tatheva ārocesi. Atha kappasatasahassehipi Buddhasaddassa dullabhabhāvaṁ

1. Savitānaṁ maṇḍapaṁ (Sī), dussamaṇḍapaṁ (Ma-Ṭṭha 3. 274 piṭṭhe)
2. Vimhayaṁ ñāpento (Sī)

dassento āha **"ghosopi kho eso dullabho lokasmiṁ yadidaṁ Buddho"**ti. Tattha **yadidan**ti nipāto, yo esoti vuttaṁ hoti.

Atha brāhmaṇo Buddhasaddaṁ sutvā "kiṁ nu kho so saccameva Buddho, udāhu nāmamattamevassa Buddho"ti vīmaṁsitukāmo cintesi, abhāsi eva vā **"āgatāni kho pana -pa- vivaṭṭacchado"**ti. Tattha **mantesū**ti vedesu. Tathāgato kira uppajjissatīti paṭikacceva Suddhāvāsadevā brāhmaṇavesena lakkhaṇāni pakkhipitvā vede vācenti "tadanusārena mahesakkhā sattā Tathāgataṁ jānissantī"ti. Tena pubbe vedesu mahāpurisalakkhaṇāni āgacchanti. Parinibbute pana Tathāgate kamena antaradhāyanti, tena etarahi natthi. **Mahāpurisassā**ti paṇidhisamādānañāṇasamādānakaruṇādiguṇamahato purisassa. **Dveva gatiyo**ti dve eva niṭṭhā. Kāmañcāyaṁ gatisaddo "pañca kho imā Sāriputta gatiyo"ti-ādīsu[1] bhavabhede, "gatī migānaṁ pavanan"ti-ādīsu[2] nivāsaṭṭhāne, "evaṁ adhimattagatimanto"ti-ādīsu[3] paññāyaṁ, "gatigatan"ti-ādīsu[4] visaṭabhāve vattati, idha pana niṭṭhāyaṁ veditabbo. Tattha kiñcāpi yehi lakkhaṇehi samannāgato rājā hoti cakkavatti, na tehi eva Buddho. Jātisāmaññato pana tāniyeva tānīti vuccanti. Tasmā vuttaṁ "yehi samannāgatassā"ti.

Sace agāraṁ ajjhāvasatīti yadi agāre vasati. **Rājā hoti cakkavattī**ti catūhi acchariyadhammehi saṅgahavatthūhi ca lokaṁ rañjanato rājā. Cakkaratanaṁ vatteti, catūhi sampatticakkehi vattati, tehi ca paraṁ vatteti, parahitāya ca iriyāpathacakkānaṁ vatto etasmiṁ atthīti cakkavatti. Ettha ca rājāti sāmaññaṁ, cakkavattīti visesanaṁ. Dhammena caratīti **dhammiko,** ñāyena samena vattatīti attho. Dhammena rajjaṁ labhitvā rājā jātoti **dhammarājā.** Parahitadhammakaraṇena vā dhammiko, attahitadhammakaraṇena **dhammarājā.** Caturantāya issaroti **cāturanto,** catusamuddantāya catubbidhadīpavibhūsitāya ca pathaviyā issaroti attho. Ajjhattaṁ kodhādipaccatthike bahiddhā ca sabbarājāno vijesīti **vijitāvī. Janapadatthāvariyappatto**ti janapade dhuvabhāvaṁ thāvarabhāvaṁ patto, na sakkā

1. Ma 1. 106 piṭṭhe. 2. Vi 5. 263 piṭṭhe. 3. Ma 1. 117 piṭṭhe. 4. Vi 4. 205 piṭṭhe.

kenaci cāletuṁ, janapado vā tamhi thāvariyappatto anussukko sakammanirato acalo asampavedhītipi janapadatthāvariyappatto.

Seyyathidanti nipāto, tassa etāni katamānīti attho. **Cakkaratanaṁ -pa- pariṇāyakaratanameva sattaman**ti tāni sabbappakārato Ratanasuttavaṇṇanāyaṁ vuttāni. Tesu ayaṁ cakkavattirājā cakkaratanena ajitaṁ jināti, hatthi-assaratanehi vijite yathāsukhamanuvicarati, pariṇāyakaratanena vijitamanurakkhati, sesehi upabhogasukhamanubhavati. Paṭhamena cassa ussāhasattiyogo, hatthi-assagahapatiratanehi pabhusattiyogo, pariṇāyakaratanena mantasattiyogo suparipuṇṇo hoti, itthimaṇiratanehi ca tividhasattiyogaphalaṁ. So itthimaṇiratanehi bhogasukhamanubhoti, sesehi issariyasukhaṁ. Visesato cassa purimāni tīṇi adosakusalamūlajanitakammānubhāvena sampajjanti, majjhimāni alobhakusalamūlajanitakammānubhāvena, pacchimamekaṁ amohakusalamūlajanitakammānubhāvenāti veditabbaṁ.

Parosahassanti atirekasahassaṁ. **Sūrā**ti abhīrukajātikā. **Vīraṅgarūpā**ti devaputtasadisakāyā, evaṁ tāveke. Ayaṁ panettha sabhāvo—**vīrā**ti uttamasūrā vuccanti, vīrānaṁ aṅgaṁ vīraṅgaṁ, vīrakāraṇaṁ vīriyanti vuttaṁ hoti. Vīraṅgaṁ rūpaṁ etesanti **vīraṅgarūpā,** vīriyamayasarīrā viyāti vuttaṁ hoti. **Parasenappamaddanā**ti sace paṭimukhaṁ tiṭṭheyya parasenā, taṁ pamadditum samatthāti adhippāyo. **Dhammenā**ti "pāṇo na hantabbo"ti-ādinā[1] pañcasīladhammena. **Arahaṁ hoti Sammāsambuddho loke vivaṭṭacchado**ti ettha rāgadosamohamānadiṭṭhi-avijjāduccaritachadanehi sattahi paṭicchanne kilesandhakāre loke taṁ chadanaṁ vivaṭṭetvā samantato sañjātāloko hutvā ṭhitoti vivaṭṭacchado. Tattha paṭhamena padena pūjārahatā, dutiyena tassā hetu yasmā Sammāsambuddhoti. Tatiyena buddhattahetu vivaṭṭacchadatā vuttāti veditabbā. Atha vā vivaṭṭo ca vicchado cāti vivaṭṭacchado, vaṭṭarahito chadanarahito cāti vuttaṁ hoti. Tena Arahaṁ vaṭṭābhāvena, Sammāsambuddho chadanābhāvenāti evaṁ purimapadadvayasseva hetudvayaṁ vuttaṁ hoti. Dutiyena vesārajjena cettha purimasiddhi, paṭhamena dutiyasiddhi,

1. Dī 2. 141; Ma 3. 211 piṭṭhesu.

tatiyacatutthehi tatiyasiddhi hoti. Purimañca dhammacakkhuṁ, dutiyaṁ Buddhacakkhuṁ, tatiyaṁ samantacakkhuṁ sādhetīti veditabbaṁ.

Idāni Bhagavato santikaṁ gantukāmo āha **"kahaṁ pana bho -pa- Sammāsambuddho"**ti. **Evaṁ vutte**ti-ādīsu **yenesā**ti yena disābhāgena esā. **Nīlavanarājī**ti nīlavaṇṇarukkhapanti. Vanaṁ[1] kira meghapantisadisaṁ. Yattha Bhagavā tadā vihāsi, taṁ niddisanto āha "yenesā bho Sela nīlavanarājī"ti. Tattha "so viharatī"ti ayaṁ panettha pāṭhaseso, bhummatthe vā karaṇavacanaṁ. **Pade padan**ti padasamīpe padaṁ. Tena turitagamanaṁ paṭisedheti. **Durāsadā hī**ti kāraṇaṁ āha, yasmā te durāsadā, tasmā evaṁ bhonto āgacchantūti. Kiṁ pana kāraṇā durāsadāti ce? **Sīhāva ekacarā.** Yathā hi sīhā sahāyakiccābhāvato ekacarā, evaṁ tepi vivekakāmatāya. **"Yadā cāhan"**ti-ādinā pana te māṇavake upacāraṁ sikkhāpeti. Tattha **mā opātethā**ti mā pavesetha, mā kathetāti vuttaṁ hoti. **Āgamentū**ti paṭimānentu, yāva kathā pariyosānaṁ gacchati, tāva tuṇhī bhavantūti attho.

Samannesīti gavesi. **Yebhuyyenā**ti bahukāni addasa, appakāni nāddasa. Tato yāni na addasa, tāni dīpento āha **"ṭhapetvā dve"**ti. **Kaṅkhatī**ti kaṅkhaṁ uppādeti patthanaṁ "aho vata passeyyan"ti. **Vicikicchatī**ti tato tato tāni vicinanto kicchati na sakkoti daṭṭhuṁ. **Nādhimuccatī**ti tāya vicikicchāya sanniṭṭhānaṁ na gacchati. **Na sampasīdatī**ti tato "paripuṇṇalakkhaṇo ayan"ti Bhagavati pasādaṁ nāpajjati. Kaṅkhāya vā sudubbalavimati vuttā, vicikicchāya majjhimā, anadhimuccanatāya balavatī, asampasādena tehi tīhi dhammehi cittassa kālussiyabhāvo.

Kosohiteti vatthikosena paṭicchanne. **Vatthaguyhe**ti aṅgajāte. Bhagavato hi varavāraṇasseva kosohitaṁ vatthaguyhaṁ suvaṇṇavaṇṇaṁ padumagabbhasamānaṁ. Taṁ so vatthapaṭicchannattā apassanto, antomukhagatāya ca jivhāya pahūtabhāvaṁ asallakkhento tesu dvīsu lakkhaṇesu kaṅkhī

---

1. Vetasavanaṁ (Sī)

ahosi vicikicchī. **Tathārūpan**ti kathaṁ rūpaṁ? Kimettha amhehi vattabbaṁ, vuttametaṁ Nāgasenatthereneva Milindaraññā puṭṭhena[1]—

> "Dukkaraṁ bhante Nāgasena Bhagavatā katanti. Kiṁ mahārājāti. Mahājanena hirikaraṇokāsaṁ Brahmāyubrāhmaṇassa ca antevāsi-uttarassa ca Bāvarissa antevāsīnaṁ soḷasannaṁ brāhmaṇānañca Selassa brāhmaṇassa antevāsīnaṁ tisatamāṇavānañca dassesi bhanteti. Na mahārāja Bhagavā guyhaṁ dasseti, chāyaṁ Bhagavā dasseti, iddhiyā abhisaṅkharitvā nivāsananivatthaṁ kāyabandhanabaddhaṁ cīvarapārutaṁ chāyārūpakamattaṁ dasseti mahārājāti. Chāyārūpe diṭṭhe[2] sati diṭṭho eva nanu bhanteti. Tiṭṭhatetaṁ mahārāja, hadayarūpaṁ disvā bujjhanakasatto bhaveyya, hadayamaṁsaṁ nīharitvā dasseyya Sammāsambuddhoti. Kallosi bhante Nāgasenā"ti.

Ninnāmetvāti nīharitvā. Kaṇṇasotānumasanena cettha dīghabhāvo, nāsikāsotānumasanena tanubhāvo, nalāṭacchādanena puthulabhāvo pakāsitoti veditabbo. **Ācariyapācariyānan**ti ācariyānañceva ācariyācariyānañca. **Sake vaṇṇe**ti attano guṇe.

554. **Paripuṇṇakāyo**ti lakkhaṇehi paripuṇṇatāya ahīnaṅgapaccaṅgatāya ca paripuṇṇasarīro. **Surucī**ti sundarasarīrappabho. **Sujāto**ti ārohapariṇāhasampattiyā saṇṭhānasampattiyā ca sunibbatto. **Cārudassano**ti sucirampi passantānaṁ atittijanakaṁ appaṭikūlaṁ ramaṇīyaṁ cāru eva dassanaṁ assāti cārudassano. Keci pana bhaṇanti "cārudassanoti sundaranetto"ti. **Suvaṇṇavaṇṇo**ti suvaṇṇasadisavaṇṇo. **Asī**ti bhavasi. Etaṁ sabbapadehi yojetabbaṁ. **Susukkadāṭho**ti suṭṭhu sukkadāṭho. Bhagavato hi dāṭhāhi candakiraṇā viya ativiya paṇḍararaṁsiyo niccharanti. Tenāha "susukkadāṭhosī"ti.

555. **Mahāpurisalakkhaṇā**ti pubbe vuttabyañjanāneva vacanantarena nigamento āha.

---

1. Khu 11. 169 piṭṭhe Milindapañhe.
2. Chāyaṁ diṭṭhe (Ka)

556. Idāni tesu lakkhaṇesu attano abhirucitehi lakkhaṇehi Bhagavantaṁ thunanto āha **“pasannanetto”**ti-ādi. Bhagavā hi pañcavaṇṇapasādasampattiyā **pasannanetto,** paripuṇṇacandamaṇḍalasadisamukhattā **sumukho,** ārohapariṇāhasampattiyā **brahā,** brahmujugattatāya **uju,** jutimantatāya **patāpavā.** Yampi cettha pubbe vuttaṁ, taṁ **“majjhe samaṇasaṁghassā”**ti iminā pariyāyena thunatā puna vuttaṁ. Īdiso hi evaṁ virocati. Esa nayo uttaragāthāyapi.

557-8. **Uttamavaṇṇino**ti uttamavaṇṇasampannassa. **Jambusaṇḍassā**ti Jambudīpassa. Pākaṭena issariyaṁ vaṇṇayanto āha, apica cakkavatti catunnampi dīpānaṁ issaro hoti.

559. **Khattiyā**ti jātikhattiyā. **Bhojā**ti bhogiyā. **Rājāno**ti ye keci rajjaṁ kārentā. **Anuyantā**ti anugāmino sevakā. **Rājābhirājā**ti rājūnaṁ pūjaniyo rājā hutvā, cakkavattīti adhippāyo. **Manujindo**ti manussādhipati paramissaro hutvā.

560. Evaṁ vutte Bhagavā “ye te bhavanti Arahanto Sammāsambuddhā, te sake vaṇṇe bhaññamāne attānaṁ pātukarontī”ti imaṁ Selassa manorathaṁ pūrento āha **“rājāhamasmī”**ti. Tatrāyamadhippāyo—yaṁ kho maṁ tvaṁ Sela yācasi “rājā arahasi bhavituṁ cakkavattī”ti, ettha appossukko hohi, **rājāhamasmi,** sati ca rājatte yathā añño rājā samānopi yojanasataṁ vā anusāsati, dve tīṇi vā cattāri vā pañca vā yojanasatāni yojanasahassaṁ vā cakkavatti hutvāpi catudīpapariyantamattaṁ vā, nāhamevaṁ paricchinnavisayo. Ahaṁ hi **dhammarājā anuttaro** bhavaggato Avīcipariyantaṁ katvā tiriyaṁ appameyyā lokadhātuyo anusāsāmi. Yāvatā hi apadadvipadādibhedā sattā, ahaṁ tesaṁ aggo. Na hi me koci sīlena vā -pa- vimuttiñāṇadassanena vā, paṭibhāgo atthi. Svāhaṁ evaṁ dhammarājā anuttaro anuttareneva catusatipaṭṭhānādibhedabodhipakkhiyasaṅkhātena **dhammena cakkaṁ vattemi** “idaṁ pajahatha, idaṁ upasampajja viharathā”ti-ādinā āṇācakkaṁ, “idaṁ kho pana bhikkhave dukkhaṁ ariyasaccan”ti-ādinā[1] pariyattidhammena dhammacakkameva vā. **Cakkaṁ**

---

1. Saṁ 3. 369; Vi 3. 14 piṭṭhesu.

appaṭivattiyanti yaṁ cakkaṁ appaṭivattiyaṁ hoti samaṇena vā -pa- kenaci lokasminti.

561-2. Evaṁ attānaṁ āvikarontaṁ Bhagavantaṁ disvā pītisomanassajāto Selo daḷhikaraṇatthaṁ **"Sambuddho paṭijānāsī"**ti gāthādvayamāha. Tattha **ko nu senāpatī**ti dhammarañño bhoto dhammena pavattitassa dhammacakkassa anuppavattako senāpati koti pucchi.

563. Tena ca samayena Bhagavato dakkhiṇapasse āyasmā Sāriputto nisinno hoti suvaṇṇapuñjo viya siriyā sobhamāno, taṁ dassento Bhagavā **"mayā pavattitan"**ti gāthamāha. Tattha **anujāto Tathāgatan**ti Tathāgatahetu anujāto, Tathāgatena hetunā jātoti attho.

564. Evaṁ "ko nu senāpatī"ti pañhaṁ byākaritvā yaṁ Selo āha "Sambuddho paṭijānāsī"ti, tatra naṁ nikkaṅkhaṁ kātukāmo "nāhaṁ paṭiññāmatteneva paṭijānāmi, apicāhaṁ iminā kāraṇena Buddho"ti ñāpetuṁ **"abhiññeyyan"**ti gāthamāha. Tattha **abhiññeyyan**ti vijjā ca vimutti ca. Maggasaccasamudayasaccāni pana bhāvetabbapahātabbāni, hetuvacanena pana phalasiddhito tesaṁ phalāni nirodhasaccadukkhasaccānipi vuttāneva bhavanti, yato sacchikātabbaṁ sacchikataṁ pariññeyyaṁ pariññātanti evampettha vuttameva hoti. Evaṁ catusaccabhāvanāphalañca vijjāvimuttiṁ dassento "bujjhitabbaṁ bujjhitvā Buddho jātosmī"ti yuttena hetunā buddhattaṁ sādheti.

565-7. Evaṁ nippariyāyena attānaṁ pātukatvā attani kaṅkhāvitaraṇatthaṁ brāhmaṇaṁ abhittharayamāno **"vinayassū"**ti gāthāttayamāha. Tattha **sallakatto**ti rāgasallādisattasallakattano. **Brahmabhūto**ti seṭṭhabhūto. **Atitulo**ti tulaṁ atīto upamaṁ atīto, nirūpamoti attho. **Mārasenappamaddano**ti "kāmā te paṭhamā senā"ti-ādikāya "pare ca avajānātī"ti[1] evaṁ vuttāya māraparisasaṅkhātāya

---

1. Khu 1. 342; Khu 7. 73; Khu 8. 114 piṭṭhesu.

mārasenāya pamaddano. **Sabbāmitte**ti khandhakilesābhisaṅkhāramaccudevaputtamārādike sabbapaccatthike. **Vasīkatvā**ti attano vase vattetvā. **Akutobhayo**ti kutoci abhayo.

568-70. Evaṁ vutte Selo brāhmaṇo tāvadeva Bhagavati sañjātappasādo pabbajjāpekkho hutvā **"imaṁ bhavanto"**ti gāthāttayamāha yathā taṁ paripākagatāya upanissayasampattiyā sammā codiyamāno. Tattha **kaṇhābhijātiko**ti caṇḍālādinīcakule jāto.

571. Tato tepi māṇavakā tatheva pabbajjāpekkhā hutvā **"etañce ruccati bhoto"**ti gāthamāhaṁsu yathā taṁ tena saddhiṁ katādhikārā kulaputtā.

572. Atha Selo tesu māṇavakesu tuṭṭhacitto te dassento pabbajjaṁ yācamāno **"brāhmaṇā"**ti gāthamāha.

573. Tato Bhagavā yasmā Selo atīte Padumuttarassa Bhagavato sāsane tesaṁyeva tiṇṇaṁ purisasatānaṁ gaṇaseṭṭho hutvā tehi saddhiṁ pariveṇaṁ kārāpetvā dānādīni puññāni ca katvā kamena devamanussasampattiṁ anubhavamāno pacchime bhave tesaṁyeva ācariyo hutvā nibbatto, tañca nesaṁ kammaṁ vimuttiparipākāya paripakkaṁ ehibhikkhubhāvassa ca upanissayabhūtaṁ, tasmā te sabbeva ehibhikkhupabbajjāya pabbājento **"svākkhātan"**ti gāthamāha. Tattha **Sandiṭṭhikan**ti paccakkhaṁ. **Akālikan**ti maggānantaraphaluppattito na kālantare pattabbaphalaṁ. **Yatthā**ti yannimittā. Maggabrahmacariyanimittā hi pabbajjā appamattassa sativippavāsavirahitassa tīsu sikkhāsu sikkhato amoghā hoti. Tenāha "svākkhātaṁ -pa- sikkhato"ti.

Evañca vatvā "etha bhikkhavo"ti Bhagavā avoca, te sabbe pattacīvaradharā hutvā ākāsenāgamma Bhagavantaṁ abhivādesuṁ. Evamimaṁ tesaṁ ehibhikkhubhāvaṁ sandhāya saṅgītikārā **"alattha kho Selo -pa- upasampadan"**ti āhaṁsu.

Bhuttāvinti bhuttavantaṁ. **Onītapattapāṇin**ti pattato onītapāṇiṁ, apanītahatthanti vuttaṁ hoti. Tattha "upagantvā"ti pāṭhaseso daṭṭhabbo. Itarathā hi Bhagavantaṁ ekamantaṁ nisīdīti na yujjati.

574. **Aggihuttamukhā**ti Bhagavā Keṇiyassa cittānukūlavasena anumodanto evamāha. Tattha aggiparicariyaṁ vinā brāhmaṇānaṁ yaññābhāvato "aggihuttamukhā yaññā"ti vuttaṁ. Aggihuttaseṭṭhā aggihuttapadhānāti attho. Vede sajjhāyantehi paṭhamaṁ sajjhāyitabbato[1] sāvittī "chandaso mukhan"ti vuttā. Manussānaṁ seṭṭhato rājā "mukhan"ti vutto. Nadīnaṁ ādhārato paṭisaraṇato ca sāgaro "mukhan"ti vutto. Candayogavasena "ajja kattikā ajja rohinī"ti sañjānanato ālokakaraṇato sommabhāvato ca "nakkhattānaṁ mukhaṁ cando"ti vutto. Tapantānaṁ aggattā ādicco "tapataṁ mukhan"ti vutto. Dakkhiṇeyyānaṁ pana aggattā visesena tasmiṁ samaye Buddhappamukhaṁ saṁghaṁ sandhāya "puññaṁ ākaṅkhamānānaṁ, saṁgho ve yajataṁ mukhan"ti vutto. Tena saṁgho puññassa āyamukhanti dasseti.

576. **Yaṁ taṁ saraṇan**ti aññabyākaraṇagāthamāha. Tassattho—pañcahi cakkhūhi cakkhumā Bhagavā yasmā mayaṁ ito aṭṭhame divase taṁ saraṇaṁ agamamha, tasmā sattarattena tava sāsane anuttarena damathena dantamha, aho te saraṇassa ānubhāvoti.

577-8. Tato paraṁ Bhagavantaṁ dvīhi gāthāhi thunitvā tatiyāya vandanaṁ yācati—

579. "Bhikkhavo tisatā ime, tiṭṭhanti pañjalīkatā.
Pāde vīra pasārehi, nāgā vandantu Satthuno"ti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Selasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Ajjhāyantehi paṭhamaṁ ajjhetabbato (Sī)

8. Sallasuttavaṇṇanā

580. **Animittan**ti Sallasuttaṁ. Kā uppatti? Bhagavato kira upaṭṭhāko eko upāsako, tassa putto kālamakāsi. So puttasokābhibhūto sattāhaṁ nirāhāro ahosi. Taṁ anukampanto Bhagavā tassa gharaṁ gantvā sokavinodanatthaṁ imaṁ suttamabhāsi.

Tattha **animittan**ti kiriyākāranimittavirahitaṁ. Yathā hi "yadāhaṁ akkhiṁ vā nikhaṇissāmi, bhamukaṁ vā ukkhipissāmi, tena nimittena taṁ bhaṇḍaṁ avaharā"ti-ādīsu kiriyākāranimittamatthi, na evaṁ jīvite. Na hi sakkā laddhuṁ "yāvāhaṁ idaṁ vā idaṁ vā karomi, tāva tvaṁ jīva, mā mīyā"ti. **Anaññātan**ti ato eva na sakkā ekaṁsena aññātuṁ "ettakaṁ vā ettakaṁ vā kālaṁ iminā jīvitabban"ti gatiyā āyupariyantavasena vā. Yathā hi Cātumahārājikādīnaṁ parimitaṁ āyu, na tathā maccānaṁ, evampi ekaṁsena anaññātaṁ.

Kasiranti anekapaccayapaṭibaddhavuttibhāvato kicchaṁ, na sukhayāpanīyaṁ. Tathā hi taṁ assāsapaṭibaddhañca passāsapaṭibaddhañca mahābhūtapaṭibaddhañca kabaḷīkārāhārapaṭibaddhañca usmāpaṭibaddhañca viññāṇapaṭibaddhañca. Anassasantopi hi na jīvati apassasantopi. Catūsu ca dhātūsu kaṭṭhamukhādi-āsīvisadaṭṭho viya kāyo pathavīdhātuppakopena tāva thaddho hoti kaliṅgarasadiso. Yathāha—

"Patthaddho bhavatī kāyo, daṭṭho kaṭṭhamukhena vā.
Pathavīdhātuppakopena, hoti kaṭṭhamukheva so"ti[1].

Āpodhātuppakopena pūtibhāvaṁ āpajjitvā paggharitapubbamaṁsalohito aṭṭhicammāvaseso hoti. Yathāha—

"Pūtiko bhavatī kāyo, daṭṭho pūtimukhena vā.
Āpodhātuppakopena, hoti pūtimukheva so"ti[1].

Tejodhātuppakopena aṅgārakāsuyaṁ pakkhitto viya samantā pariḍayhati. Yathāha—

1. Abhi-Ṭṭha 1. 339 piṭṭhepi.

"Santatto bhavatī kāyo, daṭṭho aggimukhena vā.
Tejodhātuppakopena, hoti aggimukheva so"ti[1].

Vāyodhātuppakopena sañchijjamānasandhibandhano pāsāṇehi koṭṭetvā sañcuṇṇiyamānaṭṭhiko viya ca hoti. Yathāha—

"Sañchinno bhavatī kāyo, daṭṭho satthamukhena vā.
Vāyodhātuppakopena, hoti satthamukheva so"ti[1].

Dhātuppakopabyāpannakāyopi ca na jīvati. Yadā pana tā dhātuyo aññamaññaṁ patiṭṭhānādikiccaṁ sādhentāpi samaṁ vahanti, tadā jīvitaṁ pavattati. Evaṁ mahābhūtapaṭibaddhañca jīvitaṁ. Dubbhikkhādīsu pana āhārupacchedena sattānaṁ jīvitakkhayo pākaṭo eva. Evaṁ kabaḷīkārāhārapaṭibaddhañca jīvitaṁ. Tathā asitapītādiparipāke kammajateje khīṇe sattā jīvitakkhayaṁ pāpuṇantāpi pākaṭā eva. Evaṁ usmāpaṭibaddhañca jīvitaṁ. Viññāṇe pana niruddhe niruddhato pabhuti sattānaṁ na hoti jīvitanti evampi loke pākaṭameva. Evaṁ viññāṇapaṭibaddhañca jīvitaṁ. Evaṁ anekapaccayapaṭibaddhavuttibhāvato kasiraṁ veditabbaṁ.

Parittañcāti appakaṁ, devānaṁ jīvitaṁ upanidhāya tiṇagge ussāvabindusadisaṁ, cittakkhaṇato uddhaṁ abhāvena vā parittaṁ. Atidīghāyukopi hi satto atītena cittena jīvittha, na jīvati, na jīvissati, anāgatena jīvissati, na jīvati, na jīvittha, paccuppannena jīvati, na jīvittha, na jīvissati. Vuttañcetaṁ—

"Jīvitaṁ attabhāvo ca, sukhadukkhā ca kevalā.
Ekacittasamāyuttā, lahuso vattate khaṇo.

Cullāsītisahassāni, kappā tiṭṭhanti ye marū.
Natveva tepi jīvanti, dvīhi cittehi saṁyutā"ti[2].

Tañca dukkhena saṁyutanti tañca jīvitaṁ evaṁ animittamanaññātaṁ kasiraṁ parittañca samānampi sītuṇhaḍaṁsamakasādisamphassakhuppipāsāsaṅkhāradukkhavipariṇāmadukkhadukkhadukkhehi saṁyutaṁ. Kiṁ vuttaṁ hoti? Yasmā īdisaṁ maccānaṁ jīvitaṁ,

1. Abhi-Ṭṭha 1. 339 piṭṭhepi.
2. Khu 7. 32 piṭṭhe Mahāniddese.

tasmā tvaṁ yāva taṁ parikkhayaṁ na gacchati, tāva dhammacariyameva brūhaya, mā puttamanusocāti.

581. Athāpi maññeyyāsi "sabbūpakaraṇehi puttaṁ anurakkhantassāpi me so mato, tena socāmī"ti, evampi mā soci. **Na hi so upakkamo atthi, yena jātā na miyyare,** na hi sakkā kenaci upakkamena jātā sattā mā marantūti rakkhitunti vuttaṁ hoti. Tato yasmā so "jaraṁ patvā nāma bhante maraṇaṁ anurūpaṁ, atidaharo me putto mato"ti cintesi, tasmā āha **"jarampi patvā maraṇaṁ, evaṁdhampā hi pāṇino"**ti, jaraṁ patvāpi appatvāpi maraṇaṁ, natthi ettha niyamoti vuttaṁ hoti.

582. Idāni tamatthaṁ nidassanena sādhento **"phalānamiva pakkānan"**ti-ādimāha. Tassattho—yathā phalānaṁ pakkānaṁ yasmā sūriyuggamanato pabhuti sūriyātapena santappamāne rukkhe pathaviraso ca āporaso ca pattato sākhaṁ sākhato khandhaṁ khandhato mūlanti evaṁ anukkamena mūlato pathavimeva pavisati, ogamanato pabhuti pana pathavito mūlaṁ mūlato khandhanti evaṁ anukkamena sākhāpattapallavādīni puna ārohati, evaṁ ārohanto ca paripākagate phale[1] vaṇṭamūlaṁ na pavisati. Atha sūriyātapena tappamāne vaṇṭamūle pariḷāho uppajjati. Tena tāni phalāni pāto pāto niccakālaṁ patanti, nesaṁ pāto patanato[2] bhayaṁ hoti, patanā bhayaṁ hotīti attho. Evaṁ jātānaṁ maccānaṁ niccaṁ maraṇato bhayaṁ. Pakkaphalasadisā hi sattāti.

583-6. Kiñca bhiyyo—**"yathāpi kumbhakārassa -pa- jīvitan"**ti. Tasmā **"daharā ca -pa- parāyaṇā"**ti evaṁ gaṇha, evañca gahetvā **"tesaṁ maccu -pa- ñātī vā pana ñātake"**ti evampi gaṇha. Yasmā ca na pitā tāyate puttaṁ, ñātī vā pana ñātake, tasmā **pekkhataṁyeva -pa- nīyati.**

Tattha ayaṁ yojanā—passamānānaṁyeva ñātīnaṁ "amma tātā"ti-ādinā nayena puthu anekappakārakaṁ lālapataṁyeva maccānaṁ

---

1. Paripākagataphale (Sī), paripākagataphalaṁ (Syā)   2. Papatato (Sī, Ka)

ekameko macco yathā go vajjho evaṁ nīyati, evaṁ passa upāsaka yāva atāṇo lokoti.

587. Tattha ye Buddhapaccekabuddhādayo dhitisampannā, te **"evamabbhāhato loko maccunā ca jarāya ca,** so na sakkā kenaci parittāṇaṁ kātun"ti yasmā jānanti, **tasmā dhīrā na socanti viditvā lokapariyāyaṁ,** imaṁ lokasabhāvaṁ ñatvā na socantīti vuttaṁ hoti.

588. Tvaṁ pana **yassa maggaṁ -pa- paridevasi.** Kiṁ vuttaṁ hoti? Yassa mātukucchiṁ āgatassa āgatamaggaṁ vā, ito cavitvā aññattha gatassa gatamaggaṁ vā na jānāsi, tassa ime ubho ante asampassaṁ niratthaṁ paridevasi. Dhīrā pana te passantā viditvā lokapariyāyaṁ na socantīti.

589. Idāni "niratthaṁ paridevasī"ti ettha vuttaparidevanāya niratthakabhāvaṁ sādhento **"paridevayamāno ce"**ti-ādimāha. Tattha **udabbahe**ti ubbaheyya dhāreyya, attani sañjaneyyāti attho. **Sammūḷho hiṁsamattānan**ti sammūḷho hutvā attānaṁ bādhento. **Kayirā ce naṁ vicakkhaṇo**ti yadi tādiso kañci atthaṁ udabbahe, vicakkhaṇopi naṁ paridevaṁ kareyya.

590. **Na hi ruṇṇenā**ti etthāyaṁ yojanā—na pana koci **ruṇṇena** vā **sokena** vā **cetaso santiṁ pappoti,** apica kho pana rodato socato ca **bhiyyo assa uppajjate dukkhaṁ, sarīrañca** dubbaṇṇiyādīhi **upahaññatī**ti.

591. **Na tena petā**ti tena paridevanena kālakatā na pālenti na yāpenti, na taṁ tesaṁ upakārāya hoti. Tasmā niratthā paridevanāti.

592. Na kevalañca niratthā, anatthampi āvahati. Kasmā? Yasmā **sokamappajahaṁ -pa- vasamanvagū.** Tattha **anutthunanto**ti anusocanto. **Vasamanvagū**ti vasaṁ gato.

593. Evampi niratthakattaṁ anatthāvahattañca sokassa dassetvā idāni sokavinayatthaṁ ovadanto **“aññepi passā”**ti-ādimāha. Tattha **gamine**ti gamike, paralokagamanasajje ṭhiteti vuttaṁ hoti. **Phandantevidhapāṇino**ti maraṇabhayena phandamāneyeva idha satte.

594. **Yena yenā**ti yenākārena maññanti “dīghāyuko bhavissati, arogo bhavissatī”ti. Tato taṁ aññathāyeva hoti, so evaṁ maññito maratipi, rogīpi hoti. Etādiso ayaṁ vinābhāvo maññitappaccanīkena hoti, passa upāsaka lokasabhāvanti evamettha adhippāyayojanā veditabbā.

596. **Arahato sutvā**ti imaṁ evarūpaṁ Arahato dhammadesanaṁ sutvā. **Neso labbhā mayā itī**ti so peto “idāni mayā puna jīvatū”ti na labbhā iti parijānanto, vineyya paridevitanti vuttaṁ hoti.

597. Kiñca bhiyyo—**“yathā saraṇamādittaṁ -pa- dhaṁsaye”**ti. Tattha **dhīro** dhitisampadāya, **sapañño** sābhāvikapaññāya, **paṇḍito** bāhusaccapaññāya, **kusalo** cintakajātikatāya veditabbo. Cintāmayasutamayabhāvanāmayapaññāhi vā yojetabbaṁ.

598-9. Na kevalañca sokameva, **paridevaṁ -pa- sallamattano.** Tattha **pajappan**ti taṇhaṁ. **Domanassan**ti cetasikadukkaṁ. **Abbahe**ti uddhare. **Sallan**ti etameva tippakāraṁ dunnīharaṇaṭṭhena antovijjhanaṭṭhena ca sallaṁ, pubbe vuttaṁ sattavidhaṁ rāgādisallaṁ vā. Etasmiṁ hi abbūḷhe salle abbūḷhasallo -pa- nibbutoti arahattanikūṭena desanaṁ niṭṭhāpesi. Tattha **asito**ti taṇhādiṭṭhīhi anissito. **Pappuyyā**ti pāpuṇitvā. Sesaṁ idha ito pubbe vuttattā uttānatthameva, tasmā na vaṇṇitaṁ.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Sallasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

9. Vāseṭṭhasuttavaṇṇanā

Evaṁ me sutanti Vāseṭṭhasuttaṁ. Kā uppatti? Ayameva, yāssa nidāne vuttā. Atthavaṇṇanaṁ panassa vuttanayāni uttānatthāni ca padāni pariharantā karissāma. **Icchānaṅgalo**ti gāmassa[1] nāmaṁ. Brāhmaṇamahāsālānaṁ **Caṅkī Tārukkho Todeyyo**ti vohāranāmametaṁ, **Pokkharasāti Jāṇussoṇī**ti nemittikaṁ. Tesu kira eko Himavantapasse pokkharaṇiyā padume nibbatto, aññataro tāpaso taṁ padumaṁ gahetvā tattha sayitaṁ dārakaṁ disvā saṁvaḍḍhetvā rañño dassesi, pokkhare sayitattā "pokkharasātī"ti cassa nāmamakāsi. Ekassa ṭhānantare nemittikaṁ. Tena kira Jāṇussoṇināmakaṁ purohitaṭṭhānaṁ laddhaṁ, so teneva paññāyi.

Te sabbepi aññe ca abhiññātā abhiññātā brāhmaṇamahāsālā kasmā Icchānaṅgale paṭivasantīti? Vedasajjhāyanaparivīmaṁsanatthaṁ. Tena kira samayena Kosalajanapade vedakā brāhmaṇā vedānaṁ sajjhāyakaraṇatthañca atthūpaparikkhaṇatthañca tasmiṁyeva gāme sannipatanti. Tena tepi antarantarā attano bhogagāmato āgamma tattha paṭivasanti.

Vāseṭṭhabhāradvājānanti Vāseṭṭhassa ca Bhāradvājassa ca. **Ayamantarākathā**ti yaṁ attano sahāyakabhāvānurūpaṁ kathaṁ kathentā anuvicariṁsu, tassā kathāya antarā vemajjheyeva ayaṁ aññā kathā udapādīti vuttaṁ hoti. **Saṁsuddhagahaṇiko**ti saṁsuddhakucchiko, saṁsuddhāya brāhmaṇiyā eva kucchismiṁ nibbattoti adhippāyo. "Samavepākiniyā gahaṇiyā"ti-ādīsu hi udaraggi "gahaṇī"ti vuccati, idha pana mātukucchi. **Yāva sattamā**ti mātu mātā pitu pitāti evaṁ paṭilomena yāva satta jātiyo[2]. Ettha ca pitāmaho ca pitāmahī ca pitāmahā, tathā mātāmaho ca mātāmahī ca mātāmahā, pitāmahā ca mātāmahā ca pitāmahāyeva. Pitāmahānaṁ yugaṁ **pitāmahayugaṁ. Yugan**ti āyuppamāṇaṁ. Abhilāpamattameva cetaṁ, atthato pana pitāmahāyeva pitāmahayugaṁ. **Akkhitto**ti jātiṁ ārabbha "kiṁ so"ti kenaci

---

1. Icchānaṅgalanti nigamassa (Ka)
2. Sattamajātito (Syā)

anavaññāto. **Anupakkuṭṭho**ti jātisandosavādena anupakkuṭṭhapubbo. **Vatasampanno**ti[1] ācārasampanno. **Saññāpetun**ti ñāpetuṁ bodhetuṁ, nirantaraṁ kātunti vuttaṁ hoti. **Āyāmā**ti gacchāma.

600. **Anuññātapaṭiññātā**ti "tevijjā tumhe"ti evaṁ mayaṁ ācariyehi ca anuññātā, attanā ca paṭijānimhāti attho. **Asmā**ti bhavāma. **Ubho**ti dvepi janā. **Ahaṁ Pokkharasātissa, Tārukkhassā'yaṁ māṇavo**ti ahaṁ Pokkharasātissa jeṭṭhantevāsī aggasisso, ayaṁ Tārukkhassāti adhippāyena bhaṇati ācariyasampattiṁ attano sampattiñca dīpento.

601. **Tevijjānan**ti tivedānaṁ. **Kevalino**ti niṭṭhaṅgatā. **Asmase**ti amha bhavāma. Idāni taṁ kevalibhāvaṁ vitthārento āha **"padaka'smā -pa- sādisā"**ti. Tattha **jappe**ti vede. **Kammunā**ti dasavidhena kusalakammapathakammunā. Ayaṁ hi pubbe sattavidhaṁ kāyavacīkammaṁ sandhāya "yato kho bho sīlavā hotī"ti āha. Tividhaṁ manokammaṁ sandhāya "vatasampanno"ti āha. Tena samannāgato hi ācārasampanno hoti.

602-5. Idāni taṁ vacanantarena dassento āha **"ahañca kammunā brūmī"**ti. **Khayātītan**ti ūnabhāvaṁ atītaṁ, paripuṇṇanti attho. **Peccā**ti upagantvā. **Namassantī**ti namo karonti. **Cakkhuṁ loke samuppannan**ti avijjandhakāre loke taṁ andhakāraṁ vidhamitvā lokassa diṭṭhadhammikādi-atthasandassanena cakkhu hutvā samuppannaṁ.

606. Evaṁ abhitthavitvā Vāseṭṭhena yācito Bhagavā dvepi jane saṅgaṇhanto āha **"tesaṁ vo ahaṁ byakkhissan"**ti-ādi. Tattha **byakkhissan**ti byākarissāmi. **Anupubban**ti tiṭṭhatu tāva brāhmaṇacintā, kīṭapaṭaṅgatiṇarukkhato pabhuti vo anupubbaṁ byakkhissanti evamettha adhippāyo veditabbo. Evaṁ vitthārakathāya vinetabbā hi te māṇavakā. **Jātivibhaṅgan**ti jātivitthāraṁ. **Aññamaññā hi jātiyo**ti tesaṁ tesaṁ hi pāṇānaṁ jātiyo aññā aññā, nānappakārāti attho.

---

1. Vattasampannoti (Sī, Syā)

607. Tato pāṇānaṁ jātivibhaṅge kathetabbe **“tiṇarukkhepi jānāthā”**ti anupādinnakānaṁ tāva kathetuṁ āraddho. Taṁ kimatthamiti ce? Upādinnesu sukhañāpanatthaṁ. Anupādinnesu hi jātibhede gahite upādinnesu so pākaṭataro hoti. Tattha **tiṇāni** nāma antopheggūni bahisārāni. Tasmā tālanāḷikerādayopi tiṇasaṅgahaṁ gacchanti. **Rukkhā** nāma bahipheggū antosārā. Tiṇāni ca rukkhā ca tiṇarukkhā. Te upayogabahuvacanena dassento āha **“tiṇarukkhepi jānāthā”**ti. **Na cāpi paṭijānare**ti “mayaṁ tiṇā, mayaṁ rukkhā”ti evampi na paṭijānanti. **Liṅgaṁ jātimayan**ti apaṭijānantānampi ca tesaṁ jātimayameva saṇṭhānaṁ attano mūlabhūtatiṇādisadisameva hoti. Kiṁ kāraṇaṁ? **Aññamaññā hi jātiyo,** yasmā aññā tiṇajāti, aññā rukkhajāti, tiṇesupi aññā tālajāti, aññā nāḷikerajātīti evaṁ vitthāretabbaṁ.

Tena kiṁ dīpeti? Yaṁ jātivasena nānā hoti, taṁ attano paṭiññaṁ paresaṁ vā upadesaṁ vināpi aññajātito visesena gayhati. Yadi ca jātiyā brāhmaṇo bhaveyya, sopi attano paṭiññaṁ paresaṁ vā upadesaṁ vinā khattiyato vessasuddato vā visesena gayheyya, na ca gayhati, tasmā na jātiyā brāhmaṇoti. Parato pana “yathā etāsu jātīsū”ti imāya gāthāya etamatthaṁ vacībhedeneva āvikarissati.

608. Evaṁ anupādinnesu jātibhedaṁ dassetvā, upādinnesu, taṁ dassento **“tato kīṭe”**ti evamādimāha. Tattha **kīṭā**ti kimayo. **Paṭaṅgā**ti paṭaṅgāyeva. **Yāva kunthakipillike**ti kunthakipillikaṁ pariyantaṁ katvāti attho.

609. **Khuddake**ti kāḷakakaṇḍakādayo. **Mahallake**ti sasabiḷārādayo. Sabbe hi te anekavaṇṇā.

610. **Pādūdare**ti udarapāde, udaraṁyeva yesaṁ pādāti vuttaṁ hoti. **Dīghapiṭṭhike**ti sappānaṁ hi sīsato yāva naṅguṭṭhā piṭṭhi eva hoti, tena te “dīghapiṭṭhikā”ti vuccanti. Tepi anekappakārā āsīvisādibhedena.

611. **Odake**ti udakamhi jāte. Macchāpi anekappakārā rohitamacchādibhedena.

612. **Pakkhī**ti sakuṇe. Te hi pakkhānaṁ atthitāya "pakkhī"ti vuccanti. Pattehi yantīti **pattayānā.** Vehāse gacchantīti **vihaṅgamā.** Tepi anekappakārā kākādibhedena.

613. Evaṁ thalajalākāsagocarānaṁ pāṇānaṁ jātibhedaṁ dassetvā idāni yenādhippāyena taṁ dassesi, taṁ āvikaronto **"yathā etāsū"**ti gāthamāha. Tassattho saṅkhepato pubbe vuttādhippāyavaṇṇanāvaseneva veditabbo.

614-6. Vitthārato panettha yaṁ vattabbaṁ, taṁ sayameva dassento **"na kesehī"**ti-ādimāha. Tatrāyaṁ yojanā—yaṁ vuttaṁ "natthi manussesu liṅgaṁ jātimayaṁ puthū"ti, taṁ evaṁ natthīti veditabbaṁ. Seyyathidaṁ? **Na kesehī**ti. Na hi "brāhmaṇānaṁ īdisā kesā honti, khattiyānaṁ īdisā"ti niyamo atthi yathā hatthi-assamigādīnanti iminā nayena sabbaṁ yojetabbaṁ. **Liṅgaṁ jātimayaṁ neva, yathā aññāsu jātisū**ti idaṁ pana vuttassevatthassa nigamananti veditabbaṁ. Tassa yojanā—tadeva[1] yasmā imehi kesādīhi natthi manussesu liṅgaṁ jātimayaṁ puthu, tasmā veditabbametaṁ "brāhmaṇādibhedesu manussesu liṅgaṁ jātimayaṁ neva yathā aññāsu jātīsū"ti.

617. Idāni evaṁ jātibhede asantepi brāhmaṇo khattiyoti idaṁ nānattaṁ yathā jātaṁ, taṁ dassetuṁ **"paccattan"**ti gāthamāha. Tassattho—etaṁ tiracchānānaṁ viya yonisiddhameva kesādisaṇṭhānanānattaṁ manussesu brāhmaṇādīnaṁ attano attano sarīresu na vijjati. Avijjamānepi pana etasmiṁ yadetaṁ brāhmaṇo khattiyoti nānattavidhānapariyāyaṁ vokāraṁ, taṁ vokārañca manussesu **samaññāya pavuccati,** vohāramattena vuccatīti.

---

1. Evaṁ (Ma-Ṭṭha 3. 296 piṭṭhe)

619-625. Ettāvatā Bhagavā Bhāradvājassa vādaṁ niggahetvā idāni yadi jātiyā brāhmaṇo bhaveyya, ājīvasīlācāravipannopi brāhmaṇo bhaveyya. Yasmā pana porāṇā brāhmaṇā tassa brāhmaṇabhāvaṁ na icchanti, loke ca aññepi paṇḍitamanussā, tasmā Vāseṭṭhassa vādapaggahaṇatthaṁ taṁ dassento **"yo hi koci manussesū"**ti-ādikā aṭṭha gāthāyo āha. Tattha **gorakkhan**ti khettarakkhaṁ, kasikammanti vuttaṁ hoti. Pathavī hi "go"ti vuccabhi, tappabhedo ca khettaṁ. **Puthusippenā**ti tantavāyakammādinānāsippena. **Vohāran**ti vaṇijjaṁ. **Parapessenā**ti paresaṁ veyyāvaccena. **Issatthan**ti āvudhajīvikaṁ, usuñca sattiñcāti[1] vuttaṁ hoti. **Porohiccenā**ti purohitakammena.

626. Evaṁ brāhmaṇasamayena ca lokavohārena ca ājīvasīlācāravipannassa abrāhmaṇabhāvaṁ sādhetvā evaṁ sante na jātiyā brāhmaṇo, guṇehi pana brāhmaṇo hoti. Tasmā yattha yattha kule jāto yo guṇavā, so brāhmaṇo, ayamettha ñāyoti evametaṁ ñāyaṁ atthato āpādetvā puna tadeva ñāyaṁ vacībhedena pakāsento āha **"na cāhaṁ brāhmaṇaṁ brūmī"**ti.

Tassattho—ahaṁ pana yvāyaṁ catūsu yonīsu yattha katthaci jāto, tatrāpi vā visesena yo brāhmaṇasamaññitāya[2] mātari sambhūto, taṁ **yonijaṁ mattisambhavaṁ,** yā cāyaṁ "ubhato sujāto"ti-ādinā[3] nayena brāhmaṇehi brāhmaṇassa parisuddha-uppattimaggasaṅkhātā yoni kathīyati, "saṁsuddhagahaṇiko"ti iminā[3] ca mātusampatti, tatopi jātasambhūtattā "yonijo mattisambhavo"ti ca vuccati, tampi yonijaṁ mattisambhavaṁ iminā ca yonijamattisambhavamattena **brāhmaṇaṁ na brūmi.** Kasmā? Yasmā "bho bho"ti vacanamattena aññehi sakiñcanehi visiṭṭhattā **bhovādī nāma so hoti, sace hoti sakiñcano.** Yo panāyaṁ yattha katthaci kule jātopi rāgādikiñcanābhāvena akiñcano, sabbagahaṇapaṭinissaggena ca anādāno, **akiñcanaṁ anādānaṁ tamahaṁ brūmi brāhmaṇaṁ.** Kasmā? Yasmā bāhitapāpoti.

---

1. Satthañcāti (Sī, Syā)
2. Brāhmaṇassa saṁvaṇṇitāya (Syā)
3. Dī 1. 106; Ma 2. 377 piṭṭhesu.

627. Kiñca bhiyyo—“**sabbasaṁyojanaṁ chetvā**”ti-ādikā sattavīsati gāthā. Tattha **sabbasaṁyojanan**ti dasavidhaṁ saṁyojanaṁ. **Na paritassatī**ti taṇhāya na tassati[1]. **Tamahan**ti taṁ ahaṁ rāgādīnaṁ saṅgānaṁ atikkantattā **saṅgātigaṁ,** catunnampi yogānaṁ abhāvena **visaṁyuttaṁ brāhmaṇaṁ** vadāmīti attho.

628. **Naddhin**ti nayhanabhāvena pavattaṁ kodhaṁ. **Varattan**ti bandhanabhāvena pavattaṁ taṇhaṁ. **Sandānaṁ sahanukkaman**ti anusayānukkamasahitaṁ dvāsaṭṭhidiṭṭhisandānaṁ, idaṁ sabbampi chinditvā ṭhitaṁ avijjāpalighassa ukkhittattā **ukkhittapalighaṁ** catunnaṁ saccānaṁ buddhattā **Buddhaṁ** ahaṁ brāhmaṇaṁ vadāmīti attho.

629. **Aduṭṭho**ti evaṁ dasahi akkosavatthūhi **akkosañca,** pāṇi-ādīhi pothanañca andubandhanādīhi **bandhanañca** yo akuddhamānaso hutvā adhivāseti, khantibalena samannāgatattā **khantībalaṁ,** punappunaṁ uppattiyā anīkabhūtena teneva khantībalānīkena samannāgatattā **balānīkaṁ taṁ** evarūpaṁ ahaṁ brāhmaṇaṁ vadāmīti attho.

630. **Vatavantan**ti dhutavatena samannāgataṁ, catupārisuddhisīlena **sīlavantaṁ,** taṇhā-ussadābhāvena **anussadaṁ,** chaḷindriyadamanena **dantaṁ,** koṭiyaṁ ṭhitena attabhāvena **antimasārīraṁ** tamahaṁ brāhmaṇaṁ vadāmīti attho.

631. **Yo na limpatī**ti evameva yo abbhantare duvidhepi kāme na limpati, tasmiṁ kāme na saṇṭhāti, tamahaṁ brāhmaṇaṁ vadāmīti attho.

632. **Dukkhassā**ti khandhadukkhassa. **Pannabhāran**ti ohitakkhandhabhāraṁ catūhi yogehi sabbakilesehi vā **visaṁyuttaṁ** tamahaṁ brāhmaṇaṁ vadāmīti attho.

633. **Gambhīrapaññan**ti gambhīresu khandhādīsu pavattāya paññāya samannāgataṁ, dhammojapaññāya **medhāviṁ,** “ayaṁ duggatiyā, ayaṁ sugatiyā, ayaṁ nibbānassa maggo, ayaṁ amaggo”ti evaṁ magge amagge ca chekatāya

---

1. Na bhāyati (Sī, Syā)

maggāmaggassa kovidaṁ, arahattasaṅkhātaṁ **uttamatthamanuppattaṁ** tamahaṁ brāhmaṇaṁ vadāmīti attho.

634. **Asaṁsaṭṭhan**ti dassanasavanasamullāpaparibhogakāyasaṁsaggānaṁ abhāvena asaṁsaṭṭhaṁ. **Ubhayan**ti gihīhi ca anagārehi cāti ubhayehipi asaṁsaṭṭhaṁ. **Anokasārin**ti anālayacāriṁ, **taṁ** evarūpaṁ ahaṁ brāhmaṇaṁ vadāmīti attho.

635. **Nidhāyā**ti nikkhipitvā oropetvā. **Tasesu thāvaresu cā**ti taṇhātāsena tasesu taṇhābhāvena thiratāya thāvaresu. **Yo na hantī**ti yo evaṁ sabbasattesu vigatapaṭighatāya nikkhittadaṇḍo neva kañci sayaṁ hanati, na aññena ghāteti, tamahaṁ brāhmaṇaṁ vadāmīti attho.

636. **Aviruddhan**ti āghātavasena viruddhesupi lokiyamahājanesu āghātābhāvena aviruddhaṁ, hatthagate daṇḍe vā satthe vā avijjamānepi paresaṁ pahāradānato aviratattā **attadaṇḍesu** janesu **nibbutaṁ** nikkhittadaṇḍaṁ, pañcannaṁ khandhānaṁ "ahaṁ maman"ti gahitattā **sādānesu** tassa gahaṇassa abhāvena **anādānaṁ taṁ** evarūpaṁ ahaṁ brāhmaṇaṁ vadāmīti attho.

637. **Āraggā**ti yassete rāgādayo ayañca paraguṇamakkhaṇalakkhaṇo makkho āraggā sāsapo viya papatito, yathā sāsapo āragge na santiṭṭhati, evaṁ citte na tiṭṭhati, tamahaṁ brāhmaṇaṁ vadāmīti attho.

638. **Akakkasan**ti apharusaṁ. **Viññāpanin**ti atthaviññāpaniṁ. **Saccan**ti bhūtaṁ. **Nābhisaje**ti yāya girāya aññaṁ kujjhāpanavasena na laggāpeyya, khīṇāsavo nāma evarūpameva giraṁ bhāseyya, tasmā tamahaṁ brāhmaṇaṁ vadāmīti attho.

639. Sāṭakābharaṇādīsu **dīghaṁ vā rassaṁ vā,** maṇimuttādīsu **aṇuṁ** vā **thūlaṁ** vā, mahaggha-appagghavasena **subhaṁ** vā **asubhaṁ** vā yo puggalo

imasmiṁ **loke** parapariggahitaṁ **nādiyati,** tamahaṁ brāhmaṇaṁ vadāmīti attho.

640. **Nirāsāsan**ti[1] nittaṇhaṁ. **Visaṁyuttan**ti sabbakilesehi viyuttaṁ tamahaṁ brāhmaṇaṁ vadāmīti attho.

641. **Ālayā**ti taṇhā. **Aññāya akathaṁkathī**ti aṭṭha vatthūni yathābhūtaṁ jānitvā aṭṭhavatthukāya vicikicchāya nibbicikiccho. **Amatogadhamanuppattan**ti amataṁ nibbānaṁ ogahetvā anuppattaṁ tamahaṁ brāhmaṇaṁ vadāmīti attho.

642. **Ubho**ti dvepi puññāni pāpāni ca chaḍḍetvāti attho. **Saṅgan**ti rāgādibhedaṁ saṅgaṁ. **Upaccagā**ti atikkanto. Tamahaṁ vaṭṭamūlasokena **asokaṁ,** abbhantare rāgarajādīnaṁ abhāvena **virajaṁ,** nirupakkilesatāya **suddhaṁ** brāhmaṇaṁ vadāmīti attho.

643. **Vimalan**ti abbhādimalavirahitaṁ. **Suddhan**ti nirupakkilesaṁ. **Vippasannan**ti pasannacittaṁ. **Anāvilan**ti kilesāvilattavirahitaṁ. **Nandībhavaparikkhīṇan**ti tīsu bhavesu parikkhīṇataṇhaṁ tamahaṁ brāhmaṇaṁ vadāmīti attho.

644. **Yo** bhikkhu **imaṁ** rāga**palipathañ**ceva kilesa**duggañ**ca **saṁsāra**vaṭṭañca catunnaṁ saccānaṁ appaṭivijjhanaka**mohañ**ca atīto, cattāro oghe **tiṇṇo** hutvā pāraṁ anuppatto, duvidhena jhānena **jhāyī,** taṇhāya abhāvena **anejo,** kathaṁkathāya abhāvena **akathaṁkathī,** upādānānaṁ abhāvena anupādiyitvā kilesanibbānena **nibbuto,** tamahaṁ brāhmaṇaṁ vadāmīti attho.

645. **Yo** puggalo **idha** loke ubhopi **kāme** hitvā **anāgāro** hutvā paribbajati, taṁ parikkhīṇakāmañceva parikkhīṇabhavañca ahaṁ brāhmaṇaṁ vadāmīti attho.

---

1. Nirāsayanti (Sī, Syā)

646. **Yo idha** loke chadvārikaṁ **taṇhaṁ** jahitvā gharāvāsena anatthiko **anāgāro** hutvā paribbajati, taṇhāya ceva bhavassa ca parikkhīṇattā **taṇhābhavaparikkhīṇaṁ** tamahaṁ brāhmaṇaṁ vadāmīti attho.

647. **Mānusakaṁ yogan**ti mānusakaṁ āyuñceva pañcavidhakāmaguṇe ca. Dibbayogepi eseva nayo. **Upaccagā**ti yo mānusakaṁ yogaṁ hitvā dibbaṁ atikkanto, taṁ sabbehi catūhi yogehi visaṁyuttaṁ ahaṁ brāhmaṇaṁ vadāmīti attho.

648. **Ratin**ti pañcakāmaguṇaratiṁ. **Aratin**ti araññavāse ukkaṇṭhitattaṁ. **Sītibhūtan**ti nibbutaṁ, **nirupadhin**ti nirupakkilesaṁ, **vīran**ti taṁ evarūpaṁ sabbaṁ khandhalokaṁ abhibhavitvā ṭhitaṁ vīriyavantaṁ ahaṁ brāhmaṇaṁ vadāmīti attho.

649. **Yo vedī**ti yo sattānaṁ sabbākārena cutiñca paṭisandhiñca pākaṭaṁ katvā jānāti, **tamahaṁ** alaggatāya **asattaṁ,** paṭipattiyā suṭṭhu gatattā **sugataṁ,** catunnaṁ saccānaṁ buddhatāya **Buddhaṁ** brāhmaṇaṁ vadāmīti attho.

650. **Yassā**ti yassete devādayo gatiṁ na jānanti, **tamahaṁ** āsavānaṁ khīṇatāya **khīṇāsavaṁ,** kilesehi ārakattā **arahantaṁ** brāhmaṇaṁ vadāmīti attho.

651. **Pure**ti atītakkhandhesu. **Pacchā**ti anāgatesu. **Majjhe**ti paccuppannesu. **Kiñcanan**ti yassetesu ṭhānesu taṇhāgāhasaṅkhātaṁ kiñcanaṁ natthi, **tamahaṁ** rāgakiñcanādīhi **akiñcanaṁ,** kassaci gahaṇassa abhāvena **anādānaṁ** brāhmaṇaṁ vadāmīti attho.

652. Acchambhitattena usabhasadisatāya **usabhaṁ,** uttamaṭṭhena **pavaraṁ,** vīriyasampattiyā **vīraṁ,** mahantānaṁ sīlakkhandhādīnaṁ esitattā **mahesiṁ,** tiṇṇaṁ mārānaṁ vijitattā **vijitāvinaṁ,** ninhātakilesatāya **nhātakaṁ,** catusaccabuddhatāya **Buddhaṁ taṁ** evarūpaṁ brāhmaṇaṁ vadāmīti attho.

653. **Yo pubbenivāsaṁ** pākaṭaṁ katvā jānāti, chabbīsatidevalokabhedaṁ **saggaṁ,** catubbidhaṁ **apāyañca** dibbacakkhunā **passati, atho jātikkhaya**saṅkhātaṁ arahattaṁ **patto,** tamahaṁ brāhmaṇaṁ vadāmīti attho.

654. Evaṁ Bhagavā guṇato brāhmaṇaṁ vatvā "ye jātito brāhmaṇo'ti abhinivesaṁ karonti, te idaṁ vohāramattaṁ ajānantā[1], sā ca nesaṁ diṭṭhi duddiṭṭhī"ti dassento **"samaññā hesā"**ti gāthādvayamāha. Tassattho—yadidaṁ "brāhmaṇo khattiyo Bhāradvājo Vāseṭṭho"ti **nāmagottaṁ pakappitaṁ, samaññā hesā lokasmiṁ,** paññattivohāramattanti veditabbaṁ. Kasmā? Yasmā **sammuccā samudāgataṁ** samanuññāya[2] āgataṁ. Taṁ hi **tattha tattha** jātakāleyevassa ñātisālohitehi **pakappitaṁ** kataṁ. No cetaṁ evaṁ pakappeyyuṁ, na koci kañci disvā "ayaṁ Brāhmaṇo"ti vā "Bhāradvājo"ti vā jāneyya.

655. Evaṁ pakappitañcetaṁ **dīgharattamanusayitaṁ diṭṭhigatamajānataṁ,** "pakappitaṁ nāmagottaṁ, nāmagottamattametaṁ saṁvohāratthaṁ pakappitan"ti ajānantānaṁ sattānaṁ hadaye dīgharattaṁ diṭṭhigatamanusayitaṁ, tassa anusayitattā taṁ nāmagottaṁ **ajānantā te pabruvanti**[3] **"jātiyā hoti brāhmaṇo"**ti, ajānantāyeva evaṁ vadantīti vuttaṁ hoti.

656-7. Evaṁ "ye 'jātito brāhmaṇo'ti abhinivesaṁ karonti, te idaṁ vohāramattamajānantā, sā ca nesaṁ diṭṭhi duddiṭṭhī"ti dassetvā idāni nippariyāyameva jātivādaṁ paṭikkhipanto kammavādañca niropento **"na jaccā"**ti-ādimāha. Tattha "kammunā brāhmaṇo hoti, kammunā hoti abrāhmaṇo"ti imissā upaḍḍhagāthāya atthavitthāraṇatthaṁ **"kassako kammunā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **kammunā**ti paccuppannena kasikammādinibbattakacetanākammunā.

659. **Paṭiccasamuppādadassā**ti "iminā paccayena evaṁ hotī"ti evaṁ paṭiccasamuppādadassāvino. **Kammavipākakovidā**ti sammānāvamānārahe kule kammavasena uppatti hoti, aññāpi hīnapaṇītatā hīnapaṇīte kamme vipaccamāne hotīti evaṁ kammavipākakusalā.

660. **"Kammunā vattatī"**ti gāthāya pana **"loko"**ti vā **"pajā"**ti vā **"sattā"**ti vā ekoyeva attho, vacanamattameva nānaṁ. Purimapadena

1. Idaṁ vohāramajānantā (Syā), idamajānantā (Sī, Ma-Ṭṭha 3. 300. piṭṭhe ca)
2. Samaññāya (Ka)
3. No pabrunti (Ma 2. 412 piṭṭhe)

cettha "atthi brahmā mahābrahmā -pa- seṭṭho sajitā vasī pitā bhūtabhabyānan"ti[1] imissā diṭṭhiyā nisedho veditabbo. Kammunā hi vattati tāsu tāsu gatīsu uppajjati loko, tassa ko sajitāti. Dutiyena "evaṁ kammunā uppannopi ca pavattiyampi atītapaccuppannabhedena kammunā eva pavattati, sukhadukkhāni paccanubhonto hīnapaṇītādibhāvaṁ āpajjanto pavattatī"ti dasseti. Tatiyena tamevatthaṁ nigameti "evaṁ sabbathāpi kammanibandhanā sattā kammeneva baddhā hutvā pavattanti, na aññathā"ti. Catutthena tamatthaṁ upamāya vibhāveti **rathassāṇīva yāyato**ti. Yathā rathassa yāyato āṇi nibandhanaṁ hoti, na tāya anibaddho yāti, evaṁ lokassa uppajjato ca pavattato ca kammaṁ nibandhanaṁ, na tena anibaddho uppajjati nappavattati.

661. Idāni yasmā evaṁ kammanibandhano loko, tasmā seṭṭhena kammunā seṭṭhabhāvaṁ dassento **"tapenā"**ti gāthādvayamāha. Tattha **tapenā**ti indriyasaṁvarena. **Brahmacariyenā**ti sikkhānissitena vuttāvasesaseṭṭhacariyena. **Saṁyamenā**ti sīlena. **Damenā**ti paññāya. **Etena** seṭṭhaṭṭhena[2] brahmabhūtena kammunā **brāhmaṇo hoti.** Kasmā? Yasmā **etaṁ brāhmaṇamuttamaṁ,** yasmā etaṁ kammaṁ uttamo brāhmaṇabhāvoti[3] vuttaṁ hoti. "Brahmānan"tipi pāṭho, tassattho—brahmaṁ ānetīti brahmānaṁ, brahmabhāvaṁ āneti āvahati detīti vuttaṁ hoti.

662. Dutiyagāthāya **santo**ti santakileso. **Brahmā Sakko**ti brahmā ca Sakko ca. Yo evarūpo, so na kevalaṁ brāhmaṇo, apica kho brahmā ca Sakko ca so vijānataṁ paṇḍitānaṁ, evaṁ Vāseṭṭha jānāhīti vuttaṁ hoti. Sesaṁ vuttanayamevāti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Vāseṭṭhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Dī 1. 17. piṭṭhe. 2. Seṭṭhena seṭṭhaṭṭhena (Sī) 3. Brahmabhāvoti (Sī)

10. Kokālikasuttavaṇṇanā

Evaṁ me sutanti Kokālikasuttaṁ. Kā uppatti? Imassa suttassa uppatti atthavaṇṇanāyameva āvi bhavissati. Atthavaṇṇanāya cassa **evaṁ me sutan**ti-ādi vuttanayameva. **Atha kho Kokāliko**ti ettha pana ko ayaṁ Kokāliko, kasmā ca upasaṅkamīti? Vuccate—ayaṁ kira Kokālikaraṭṭhe[1] Kokālikanagare Kokālikaseṭṭhissa putto pabbajitvā pitarā kārāpite vihāreyeva paṭivasati "Cūḷakokāliko"ti nāmena, na Devadattassa sisso. So hi brāhmaṇaputto "Mahākokāliko"ti paññāyi.

Bhagavati kira Sāvatthiyaṁ viharante dve aggasāvakā pañcamattehi bhikkhusatehi saddhiṁ janapadacārikaṁ caramānā upakaṭṭhāya vassūpanāyikāya vivekavāsaṁ vasitukāmā te bhikkhū uyyojetvā attano pattacīvaramādāya tasmiṁ janapade taṁ nagaraṁ patvā taṁ vihāraṁ agamaṁsu. Tattha te Kokālikena saddhiṁ sammoditvā taṁ āhaṁsu "āvuso mayaṁ idha temāsaṁ vasissāma, mā kassaci āroceyyāsī"ti. So "sādhū"ti paṭissuṇitvā temāse atīte itaradivasaṁ pageva nagaraṁ pavisitvā ārocesi "tumhe aggasāvake idhāgantvā vasamāne na jānittha, na te koci paccayenāpi nimantetī"ti. Nagaravāsino "kasmā no bhante nārocayitthā"ti. Kiṁ ārocitena, kiṁ nāddasatha dve bhikkhū vasante, nanu ete aggasāvakāti. Te khippaṁ sannipatitvā sappiguḷavatthādīni ānetvā Kokālikassa purato nikkhipiṁsu. So cintesi "paramappicchā aggasāvakā 'payuttavācāya uppanno lābho'ti ñatvā na sādiyissanti, asādiyantā addhā 'āvāsikassa dethā'ti bhaṇissanti, handāhaṁ imaṁ lābhaṁ gāhāpetvā gacchāmī"ti. So tathā akāsi, therā disvāva payuttavācāya uppannabhāvaṁ ñatvā "ime paccayā neva amhākaṁ, na Kokālikassa vaṭṭantī"ti cintetvā "āvāsikassa dethā"ti avatvā paṭikkhipitvā pakkamiṁsu. Tena Kokāliko "kathaṁ hi nāma attanā aggaṇhantā mayhampi na dāpesun"ti domanassaṁ uppādesi.

---

1. Kokāliraṭṭhe (Sī) Saṁ-Ṭṭha 1. 198; Aṁ-Ṭṭha 3. 326 piṭṭhesupi passitabbaṁ.

Te Bhagavato santikaṁ agamaṁsu. Bhagavā ca pavāretvā sace attanā janapadacārikaṁ na gacchati, aggasāvake peseti "caratha bhikkhave cārikaṁ bahujanahitāyā"ti-ādīni[1] vatvā. Idamāciṇṇaṁ Tathāgatānaṁ. Tena kho pana samayena attanā agantukāmo hoti. Atha kho ime punadeva uyyojesi "gacchatha bhikkhave caratha cārikan"ti. Te pañcamattehi bhikkhusatehi saddhiṁ cārikaṁ caramānā anupubbena tasmiṁ raṭṭhe tameva nagaraṁ agamaṁsu. Nāgarā there sañjānitvā saha parikkhārehi dānaṁ sajjetvā nagaramajjhe maṇḍapaṁ katvā dānaṁ adaṁsu, therānañca parikkhāre upanāmesuṁ. Therā gahetvā bhikkhusaṁghassa adaṁsu. Taṁ disvā Kokāliko cintesi "ime pubbe appicchā ahesuṁ, idāni lobhābhibhūtā pāpicchā jātā, pubbepi appicchasantuṭṭhapavivittasadisā maññe, ime pāpicchā asantaguṇaparidīpakā pāpabhikkhū"ti. So there upasaṅkamitvā "āvuso tumhe pubbe appicchā santuṭṭhā pavivittā viya ahuvattha, idāni panattha pāpabhikkhū jātā"ti vatvā pattacīvaramādāya tāvadeva taramānarūpo nikkhamitvā gantvā "Bhagavato etamatthaṁ ārocessāmī"ti Sāvatthābhimukho gantvā anupubbena Bhagavantaṁ upasaṅkami. Ayamettha Kokāliko, iminā kāraṇena upasaṅkami. Tena vuttaṁ **"atha kho Kokāliko bhikkhu yena Bhagavā tenupasaṅkamī"**ti-ādi.

Bhagavā taṁ turitaturitaṁ āgacchantaṁ disvāva āvajjetvā aññāsi "aggasāvake akkositukāmo āgato"ti. "Sakkā nu kho paṭisedhetun"ti ca āvajjento "na sakkā, theresu aparajjhitvā āgato, ekaṁsena padumaniraye uppajjissatī"ti addasa. Evaṁ disvāpi pana "Sāriputtamoggallānepi nāma garahantaṁ sutvā na nisedhetī"ti parūpavādamocanatthaṁ ariyūpavādassa mahāsāvajjabhāvadassanatthañca **"mā hevan"**ti-ādinā nayena tikkhattuṁ paṭisedhesi. Tattha **mā hevan**ti mā evamāha, mā evaṁ abhaṇīti attho. **Pesalā**ti piyasīlā. **Saddhāyiko**ti saddhāgamakaro, pasādāvahoti vuttaṁ hoti. **Paccayiko**ti paccayakaro, "evametan"ti sanniṭṭhāvahoti vuttaṁ hoti.

Acirapakkantassāti pakkantassa sato na cireneva. **Sabbo kāyo phuṭo ahosī**ti kesaggamattampi okāsaṁ avajjetvā sakalasarīraṁ

---

1. Vi 3. 27 piṭṭhe.

aṭṭhīni bhinditvā uggatāhi pīḷakāhi ajjhotthaṭaṁ ahosi. Tattha yasmā Buddhānubhāvena tathārūpaṁ kammaṁ Buddhānaṁ sammukhībhāve vipākaṁ na deti, dassanūpacāre pana vijahitamatte deti, tasmā tassa acirapakkantassa pīḷakā uṭṭhahiṁsu. Teneva vuttaṁ "acirapakkantassa ca Kokālikassā"ti. Atha kasmā tattheva na aṭṭhāsīti ce? Kammānubhāvena. Okāsakataṁ hi kammaṁ avassaṁ vipaccati, taṁ tassa tattha ṭhātuṁ na deti. So kammānubhāvena codiyamāno uṭṭhāyāsanā pakkāmi. **Kaḷāyamattiyo**ti caṇakamattiyo[1]. **Beluvasalāṭukamattiyo**ti taruṇabeluvamattiyo. **Pabhijjiṁsū**ti bhijjiṁsu. Tāsu bhinnāsu sakalasarīraṁ panasapakkaṁ viya ahosi. So pakkena gattena anayabyasanaṁ patvā dukkhābhibhūto Jetavanadvārakoṭṭhake sayi. Atha dhammassavanatthaṁ āgatāgatā manussā taṁ disvā "dhi Kokālika, dhi Kokālika ayuttamakāsi, attanoyeva mukhaṁ nissāya anayabyasanaṁ pattosī"ti āhaṁsu. Tesaṁ sutvā ārakkhadevatā dhikkāraṁ akaṁsu, ārakkhadevatānaṁ ākāsaṭṭhadevatāti iminā upāyena yāva Akaniṭṭhabhavanā ekadhikkāro udapādi.

Tadā ca Turū[2] nāma bhikkhu Kokālikassa upajjhāyo anāgāmiphalaṁ patvā Suddhāvāsesu nibbatto hoti, sopi samāpattiyā vuṭṭhito taṁ dhikkāraṁ sutvā āgamma Kokālikaṁ ovadi Sāriputtamoggallānesu cittappasādajananatthaṁ. So tassāpi vacanaṁ aggahetvā aññadatthu tameva aparādhetvā kālaṁ katvā padumaniraye uppajji. Tenāha **"atha kho Kokāliko bhikkhu tenevābādhena -pa āghātetvā"**ti.

Atha kho brahmā Sahampatīti ko ayaṁ brahmā, kasmā ca Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā etadavocāti? Ayaṁ Kassapassa Bhagavato sāsane Sahako nāma bhikkhu anāgāmī hutvā Suddhāvāsesu uppanno, tattha naṁ "Sahampati brahmā"ti sañjānanti. So pana "ahaṁ Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā padumanirayaṁ kittessāmi, tato Bhagavā bhikkhūnaṁ ārocessati. Kathānusandhikusalā bhikkhū tatthāyuppamāṇaṁ pucchissanti, Bhagavā ācikkhanto ariyūpavāde ādīnavaṁ pakāsessatī"ti iminā kāraṇena Bhagavantaṁ

---

1. Varakamattiyo (Syā)
2. Tudu (Sī), catudī (Syā), cātudīpo (Ka)

upasaṅkamitvā etadavoca. Bhagavā tatheva akāsi, aññataropi bhikkhu pucchi. Tena ca puṭṭho **"seyyathāpi bhikkhū"**ti-ādimāha.

Tattha **vīsatikhāriko**ti Māgadhakena patthena cattāro patthā Kosalaraṭṭhe eko pattho hoti, tena patthena cattāro patthā āḷhakaṁ, cattāri āḷhakāni doṇaṁ, catudoṇā mānikā, catumānikā khārī, tāya khāriyā vīsatikhāriko. **Tilavāho**ti tilasakaṭaṁ. **Abbudo nirayo**ti abbudo nāma koci paccekanirayo natthi, Avīcimhiyeva abbudagaṇanāya paccanokāso pana "abbudo nirayo"ti vutto. Esa nayo **nirabbudā**dīsu.

Tattha vassagaṇanāpi evaṁ veditabbā—yatheva hi sataṁ satasahassāni koṭi hoti, evaṁ sataṁ satasahassakoṭiyo pakoṭi nāma hoti, sataṁ satasahassapakoṭiyo koṭippakoṭi nāma, sataṁ satasahassakoṭippakoṭiyo nahutaṁ, sataṁ satasahassanahutāni ninnahutaṁ, sataṁ satasahassaninnahutāni ekaṁ abbudaṁ, tato vīsatiguṇaṁ nirabbudaṁ. Esa nayo sabbattha. Keci pana "tattha tattha paridevanānattenapi kammakaraṇanānattenapi imāni nāmāni laddhānī"ti vadanti, apare "sītanarakā eva ete"ti.

Athāparanti tadatthavisesatthadīpakaṁ gāthābandhaṁ sandhāya vuttaṁ. Pāṭhavasena vuttavīsatigāthāsu hi ettha "sataṁ sahassānan"ti ayamekā eva gāthā vuttatthadīpikā, sesā visesatthadīpikā eva, avasāne gāthādvayameva pana Mahā-aṭṭhakathāyaṁ vinicchitapāṭhe natthi. Tenāvocumha "vīsatigāthāsū"ti.

663. Tattha **kuṭhārī**ti attacchedakaṭṭhena kuṭhārisadisā pharusavācā. **Chindatī**ti kusalamūlasaṅkhātaṁ attano mūlaṁyeva nikantati.

664. **Nindiyan**ti ninditabbaṁ. **Taṁ vā nindati yo pasaṁsiyo**ti yo uttamaṭṭhena pasaṁsāraho puggalo, taṁ vā so pāpicchatādīni āropetvā garahati. **Vicinātī**ti upacināti. **Kalin**ti aparādhaṁ.

665. **Ayaṁ kalī**ti ayaṁ aparādho. **Akkhesū**ti jūtakīḷana-akkhesu. **Sabbassāpi sahāpi attanā**ti sabbena attano dhanenapi attanāpi saddhiṁ.

Sugatesūti suṭṭhu gatattā, sundarañca ṭhānaṁ gatattā Sugatanāmakesu Buddhapaccekabuddhasāvakesu. **Manaṁ padosaye**ti yo manaṁ padūseyya. Tassāyaṁ manopadoso eva mahattaro kalīti vuttaṁ hoti.

666. Kasmā? Yasmā **sataṁ sahassānaṁ -pa- pāpakaṁ,** yasmā vassagaṇanāya ettako so kālo, **yaṁ** kālaṁ **ariyagarahī vācaṁ manañca paṇidhāya pāpakaṁ nirayaṁ upeti,** tattha paccatīti vuttaṁ hoti. Idaṁ hi saṅkhepena padumaniraye āyuppamāṇaṁ.

667. Idāni aparenapi nayena "ayameva mahattaro kali, yo sugatesu manaṁ padūsaye"ti imamatthaṁ vibhāvento **"abhūtavādī"**ti-ādimāha. Tattha **abhūtavādī**ti ariyūpavādavasena alikavādī. **Nirayan**ti Padumādiṁ. **Pecca samā bhavantī**ti ito paṭigantvā nirayūpapattiyā samā bhavanti. **Paratthā**ti paraloke.

668. Kiñca bhiyyo—**yo appaduṭṭhassā**ti. Tattha manopadosābhāvena **appaduṭṭho,** avijjāmalābhāvena **suddho,** pāpicchābhāvena **anaṅgaṇo**ti veditabbo. Appaduṭṭhattā vā suddhassa, suddhattā anaṅgaṇassāti evampettha yojetabbaṁ.

669. Evaṁ sugatesu manopadosassa mahattarakalibhāvaṁ sādhetvā idāni Vāritavatthugāthā nāma cuddasa gāthā āha. Imā kira Kokālikaṁ mīyamānameva ovadantenāyasmatā Mahāmoggallānena vuttā, "mahābrahmunā"ti eke. Tāsaṁ iminā suttena saddhiṁ ekasaṅgahatthaṁ ayamuddeso **"yo lobhaguṇe anuyutto"**ti-ādi. Tattha paṭhamagāthāya tāva "guṇo"ti niddiṭṭhattā anekakkhattuṁ pavattattā vā lobhoyeva **lobhaguṇo,** taṇhāyetaṁ adhivacanaṁ. **Avadaññū**ti avacanaññū Buddhānampi ovādaṁ aggahaṇena. **Maccharī**ti pañcavidhamacchariyena. **Pesuṇiyaṁ anuyutto** aggasāvakānaṁ bhedakāmatāya. Sesaṁ pākaṭameva. Idaṁ vuttaṁ hoti—yo āvuso Kokālika tumhādiso anuyuttalobhataṇhāya lobhaguṇe anuyutto assaddho kadariyo avadaññū maccharī pesuṇiyaṁ anuyutto, so vacasā paribhāsati aññaṁ abhāsaneyyampi puggalaṁ. Tena taṁ vadāmi "mukhaduggā"ti gāthāttayaṁ.

670. Tassāyaṁ anuttānapadattho—**mukhadugga** mukhavisama **vibhūta** vigatabhūta alikavādi **anariya** asappurisa **bhūnahu** bhūtihanaka vuḍḍhināsaka **purisanta** antimapurisa **kali** alakkhipurisa **avajāta** Buddhassa avajātaputta.

671. **Rajamākirasī**ti kilesarajaṁ attani pakkhipasi. **Papatan**ti sobbhaṁ. "Papātan"tipi pāṭho, so evattho. "Papadan"tipi pāṭho, mahānirayanti attho.

672. **Eti hatan**ti ettha **ha.** iti nipāto, **tan**ti taṁ kusalākusalakammaṁ. Atha vā **hatan**ti gataṁ paṭipannaṁ, upacitanti attho. **Suvāmī**ti sāmi tassa kammassa katattā. So hi taṁ kammaṁ labhateva, nāssa taṁ nassatīti vuttaṁ hoti. Yasmā ca labhati, tasmā **dukkhaṁ mando -pa- kibbisakārī.**

673. Idāni yaṁ dukkhaṁ mando passati, taṁ pakāsento **"ayosaṅkusamāhataṭṭhānan"**ti-ādimāha. Tattha purima-upaḍḍhagāthāya tāva attho—yaṁ taṁ ayosaṅkusamāhataṭṭhānaṁ sandhāya Bhagavatā "tamenaṁ bhikkhave nirayapālā pañcavidhabandhanaṁ nāma kāraṇaṁ karontī"ti[1] vuttaṁ, taṁ upeti, evaṁ upento[2] ca tattheva ādittāya lohapathaviyā nipajjāpetvā nirayapālehi pañcasu ṭhānesu ākoṭiyamānaṁ tattaṁ khilasaṅkhātaṁ **tiṇhadhāramayasūlamupeti,** yaṁ sandhāya Bhagavatā vuttaṁ "tattaṁ ayokhilaṁ hatthe gamentī"ti-ādi[1]. Tato parā upaḍḍhagāthā anekāni vassasahassāni tattha paccitvā pakkāvasesānubhavanatthaṁ anupubbena khārodakanadītīraṁ gatassa yaṁ taṁ "tattaṁ ayoguḷaṁ mukhe pakkhipanti, tattaṁ tambalohaṁ mukhe āsiñcantī"ti vuttaṁ, taṁ sandhāya vuttaṁ. Tattha **ayo**ti lohaṁ. **Guḷasannibhan**ti beluvasaṇṭhānaṁ. Ayogahaṇena cettha tambalohaṁ, itarena ayoguḷaṁ veditabbaṁ. **Patirūpan**ti katakammānurūpaṁ.

674. Tato parāsu gāthāsu **na hi vaggū**ti "gaṇhatha paharathā"ti-ādīni vadantā nirayapālā madhuravācaṁ na vadanti. **Nābhijavantī**ti

---

1. Ma 3. 204; Aṁ 1. 139 piṭṭhesu. 2. Upeto (Sī)

na sumukhabhāvena abhimukhā javanti, na sumukhā upasaṅkamanti, anayabyasanamāvahantā eva upasaṅkamantīti vuttaṁ hoti. **Na tāṇamupentī**ti tāṇaṁ leṇaṁ paṭisaraṇaṁ hutvā na upagacchanti, gaṇhantā hanantā eva upentīti vuttaṁ hoti. **Aṅgāre santhate sayantī**ti aṅgārapabbataṁ āropitā samānā anekāni vassasahassāni santhate aṅgāre senti. **Ginisampajjalitan**ti samantato jalitaṁ sabbadisāsu ca sampajjalitaṁ aggiṁ. **Pavisantī**ti mahāniraye pakkhittā samānā ogāhanti. Mahānirayo nāma yo so "catukkaṇṇo"ti[1] vutto, yaṁ yojanasate ṭhatvā passataṁ akkhīni bhijjanti.

675. **Jālena ca onahiyānā**ti ayojālena paliveṭhetvā migaluddakā migaṁ viya hananti. Idaṁ Devadūte avuttakammakāraṇaṁ. **Andhaṁva timisamāyantī**ti andhakaraṇena andhameva bahalandhakārattā "timisan"ti saññitaṁ dhūmaroruvaṁ nāma narakaṁ gacchanti. Tatra kira nesaṁ kharadhūmaṁ ghāyitvā akkhīni bhijjanti, tena "andhaṁvā"ti vuttaṁ. **Taṁ vitataṁ hi yathā mahikāyo**ti tañca andhatimisaṁ mahikāyo viya vitataṁ hotīti attho. "Vitthatan"tipi pāṭho. Idampi Devadūte avuttakammakāraṇameva.

676. **Atha lohamayan**ti ayaṁ pana Lohakumbhī pathavipariyantikā catunahutādhikāni dveyojanasatasahassāni gambhīrā samatittikā tattalohapūrā hoti. **Paccanti hi tāsu cirarattan**ti tāsu kumbhīsu dīgharattaṁ paccanti. **Agginisamāsū**ti aggisamāsu. **Samuppilavāte**ti[2] samuppilavantā, sakimpi uddhaṁ sakimpi adho gacchamānā pheṇuddehakaṁ paccantīti vuttaṁ hoti. Devadūte vuttanayeneva taṁ veditabbaṁ.

677. **Pubbalohitamisse**ti pubbalohitamissāya Lohakumbhiyā. **Tattha kin**ti tattha. **Yaṁ yaṁ disakan**ti disaṁ vidisaṁ[3]. **Adhisetī**ti gacchati. "Abhisetī"tipi pāṭho, tattha yaṁ yaṁ disaṁ allīyati apassayatīti attho. **Kilissatī**ti bādhīyati. "Kilijjatī"tipi pāṭho, pūti hotīti attho. **Samphusamāno**ti tena pubbalohitena phuṭṭho samāno. Idampi Devadūte avuttakammakāraṇaṁ.

---

1. Ma 3. 202; Aṁ 1. 140 piṭṭhesu. 2. Samuppilavāsoti (Sī), samuppilavāsāti (Syā)
3. Disatanti disaṁ (Sī, Syā)

678. **Puḷavāvasathe**ti puḷavānaṁ āvāse. Ayampi Lohakumbhīyeva Devadūte "gūthanirayo"ti vuttā, tattha patitassa sūcimukhapāṇā chavi-ādīni chinditvā aṭṭhimiñjaṁ khādanti. **Gantuṁ na hi tīramapatthī**ti apagantuṁ na hi tīraṁ atthi. "Tīravamatthī"tipi pāṭho, soyevattho. Tīrameva ettha "tīravan"ti vuttaṁ. **Sabbasamā hi samantakapallā**ti yasmā tassā kumbhiyā uparibhāgepi nikujjitattā sabbattha samā samantato kaṭāhā, tasmā apagantuṁ tīraṁ natthīti vuttaṁ hoti.

679. **Asipattavanaṁ** Devadūte vuttanayameva. Taṁ hi dūrato ramaṇīyaṁ ambavanaṁ viya dissati, athettha lobhena nerayikā pavisanti, tato nesaṁ vāteritāni pattāni patitvā aṅgapaccaṅgāni chindanti. Tenāha **"taṁ pavisanti samucchidagattā"**ti. Taṁ pavisanti tato suṭṭhu chinnagattā hontīti. **Jivhaṁ baḷisena gahetvā ārajayārajayā vihanantī**ti tattha asipattavane vegena dhāvitvā patitānaṁ musāvādīnaṁ nerayikānaṁ nirayapālā jivhaṁ baḷisena nikkaḍḍhitvā yathā manussā allacammaṁ bhūmiyaṁ pattharitvā khilehi ākoṭenti, evaṁ ākoṭetvā pharasūhi phāletvā phāletvā ekamekaṁ koṭiṁ chindetvā vihananti, chinnachinnā koṭi punappunaṁ samuṭṭhāti. "Āracayāracayā"tipi pāṭho, āviñchitvā āviñchitvāti attho. Etampi Devadūte avuttakammakāraṇaṁ.

680. **Vetaraṇin**ti Devadūte "mahatī khārodakā nadī"ti[1] vuttanadiṁ. Sā kira gaṅgā viya udakabharitā dissati, athettha nhāyissāma pivissāmāti nerayikā patanti. **Tiṇhadhārakhuradhāran**ti tiṇhadhāraṁ khuradhāraṁ, tikkhadhārakhuradhāravatinti vuttaṁ hoti. Tassā kira nadiyā uddhamadho ubhayatīresu ca tiṇhadhārā khurā paṭipāṭiyā ṭhapitā viya tiṭṭhanti, tena sā "tiṇhadhārā khuradhārā"ti vuccati. Taṁ tiṇhadhārakhuradhāraṁ udakāsāya upenti allīyantīti attho. Evaṁ upentā ca pāpakammena coditā **tattha mandā papatanti** bālāti attho.

681. **Sāmā sabalā**ti etaṁ parato "soṇā"ti iminā yojetabbaṁ. Sāmavaṇṇā kammāsavaṇṇā ca soṇā khādantīti vuttaṁ

---

1. Ma 3. 223 piṭṭhe.

hoti. **Kākolagaṇā**ti kaṇhakākagaṇā. **Paṭigiddhā**ti suṭṭhu sañjātagedhā hutvā, "mahāgijjhā"ti eke. **Kulalā**ti kulalapakkhino, "senānametaṁ nāman"ti eke. **Vāyasā**ti akaṇhakākā. Idampi devadūte avuttakammakāraṇaṁ. Tattha vuttānipi pana kānici idha na vuttāni, tāni etesaṁ purimapacchimabhāgattā vuttāneva hontīti veditabbāni.

682. Idāni sabbamevetaṁ nirakavuttiṁ dassetvā ovadanto **"kicchā vatāyan"**ti gāthamāha. Tassattho—**kicchā vata ayaṁ idha** narake nānappakārakammakaraṇabhedā **vutti, yaṁ jano phusati kibbisakārī. Tasmā idha jīvitasese** jīvitasantatiyā vijjamānāya idha loke ṭhitoyeva samāno saraṇagamanādikusaladhammānuṭṭhānena **kiccakaro naro siyā** bhaveyya. Kiccakaro bhavantopi ca sātaccakāritāvaseneva bhaveyya. **Na pamajje** muhuttampi na pamādamāpajjeyyāti ayamettha samuccayavaṇṇanā. Yasmā pana vuttāvasesāni padāni pubbe vuttanayattā uttānatthattā ca suviññeyyāneva, tasmā anupadavaṇṇanā na katāti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Kokālikasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

11. Nālakasuttavaṇṇanā

685. **Ānandajāte**ti Nālakasuttaṁ. Kā uppatti? Padumuttarassa kira Bhagavato sāvakaṁ moneyyapaṭipadaṁ paṭipannaṁ disvā tathattaṁ abhikaṅkhamāno tato pabhuti kappasatasahassaṁ pāramiyo pūretvā Asitassa isino bhāgineyyo Nālako nāma tāpaso Bhagavantaṁ dhammacakkappavattitadivasato sattame divase "aññātametan"ti-ādīhi dvīhi gāthāhi moneyyapaṭipadaṁ pucchi, tassa Bhagavā "moneyyaṁ te upaññissan"ti-ādinā nayena taṁ byākāsi. Parinibbute pana Bhagavati saṅgītiṁ karontenāyasmatā Mahākassapena āyasmā Ānando tameva moneyyapaṭipadaṁ puṭṭho yena yadā ca samādapito Nālako Bhagavantaṁ

pucchi, taṁ sabbaṁ pākaṭaṁ katvā dassetukāmo "ānandajāte"ti-ādikā vīsati vatthugāthāyo vatvā abhāsi. Taṁ sabbampi "Nālakasuttan"ti vuccati.

Tattha **Ānandajāte**ti samiddhijāte vuddhippatte. **Patīte**ti tuṭṭhe. Atha vā **Ānandajāte**ti pamudite. **Patīte**ti somanassajāte. **Sucivasane**ti akiliṭṭhavasane. Devānaṁ hi kapparukkhanibbattāni vasanāni rajaṁ vā malaṁvā na gaṇhanti. **Dussaṁ gahetvā**ti idha dussasadisattā "dussan"ti laddhavohāraṁ dibbavatthaṁ ukkhipitvā. **Asito isī**ti kaṇhasarīravaṇṇattā evaṁladdhanāmo isi. **Divāvihāre**ti divāvihāraṭṭhāne. Sesaṁ padato uttānameva.

Sambandhato pana—ayaṁ kira Suddhodanassa pitu Sīhahanurañño purohito Suddhodanassapi anabhisittakāle sippācariyo hutvā abhisittakāle purohitoyeva ahosi. Tassa sāyaṁ pātaṁ rājupaṭṭhānaṁ āgatassa rājā daharakāle viya nipaccakāraṁ akatvā añjalikammamattameva karoti. Dhammatā kiresā pattābhisekānaṁ Sakyarājūnaṁ. Purohito tena nibbijjitvā "pabbajjāmahaṁ mahārājā"ti āha. Rājā tassa nicchayaṁ ñatvā "tena hi ācariya mameva uyyāne vasitabbaṁ, yathā te ahaṁ abhiṇhaṁ passeyyan"ti yāci, so "evaṁ hotū"ti paṭissuṇitvā tāpasapabbajjaṁ pabbajitvā raññā upaṭṭhahiyamāno uyyāneyeva vasanto kasiṇaparikammaṁ katvā aṭṭha samāpattiyo pañcābhiññāyo ca nibbattesi. So tato pabhuti rājakule bhattakiccaṁ katvā Himavantacātumahārājikabhavanādīnaṁ aññataraṁ gantvā divāvihāraṁ karoti. Athekadivasaṁ Tāvatiṁsabhavanaṁ gantvā ratanavimānaṁ pavisitvā dibbaratanapallaṅke nisinno samādhisukhaṁ anubhavitvā sāyanhasamayaṁ vuṭṭhāya vimānadvāre ṭhatvā ito cito ca vilokento saṭṭhiyojanāya mahāvīthiyā celukkhepaṁ katvā bodhisattaguṇapasaṁsitāni thutivacanāni vatvā kīḷante Sakkappamukhe deve addasa. Tenāha āyasmā Ānando "ānandajāte -pa- divāvihāre"ti.

686. Tato so evaṁ **disvāna deve -pa- kiṁ paṭicca.** Tattha **udagge**ti abbhunnatakāye. **Cittiṁ karitvānā**ti ādaraṁ katvā. **Kalyarūpo**ti tuṭṭharūpo. Sesaṁ uttānatthameva.

687. Idāni **“yadāpi āsī”**ti-ādigāthā uttānasambandhā eva. Padattho pana paṭhamagāthāya tāva **saṅgamo**ti saṅgāmo. **Jayo surānan**ti devānaṁ jayo.

Tassāvibhāvatthaṁ ayamanupubbikathā veditabbā—Sakko kira Magadharaṭṭhe Macalagāmavāsī tettiṁsamanussaseṭṭho Magho nāma māṇavo hutvā satta vattapadāni[1] pūretvā Tāvatiṁsabhavane nibbatti saddhiṁ parisāya. Tato pubbadevā “āgantukadevaputtā āgatā, sakkāraṁ nesaṁ karissāmā”ti vatvā dibbapadumāni upanāmesuṁ, upaḍḍharajjena ca nimantesuṁ. Sakko upaḍḍharajjena asantuṭṭho sakaparisaṁ saññāpetvā ekadivasaṁ surāmadamatte te pāde gahetvā Sinerupabbatapāde khipi. Tesaṁ Sinerussa heṭṭhimatale dasasahassayojanaṁ Asurabhavanaṁ nibbatti pāricchattakapaṭicchannabhūtāya citrapāṭaliyā upasobhitaṁ. Tato te satiṁ paṭilabhitvā Tāvatiṁsabhavanaṁ apassantā “aho re naṭṭhā mayaṁ pānamadadosena, na dāni mayaṁ suraṁ pivimhā, asuraṁ pivimhā, na dānimhā surā, asurā dāni jātamhā”ti. Tato pabhuti “asurā”icceva uppannasamaññā hutvā “handa dāni devehi saddhiṁ saṅgāmemā”ti Sineruṁ parito ārohiṁsu. Tato Sakko Asure yuddhena abbhuggantvā punapi samudde pakkhipitvā catūsu dvāresu attanā sadisaṁ indapaṭimaṁ māpetvā ṭhapesi. Tato Asurā “appamatto vatāyaṁ Sakko niccaṁ rakkhanto tiṭṭhatī”ti cintetvā punadeva nagaraṁ agamiṁsu. Tato devā attano jayaṁ ghosentā mahāvīthiyaṁ celukkhepaṁ karontā nakkhattaṁ kīḷiṁsu. Atha asito atītānāgate cattālīsakappe anussarituṁ samatthatāya “kiṁ nu kho imehi pubbepi evaṁ kīḷitapubban”ti āvajjento taṁ devāsurasaṅgāme devavijayaṁ disvā āha—

“Yadāpi āsī Asurehi saṅgamo,
Jayo surānaṁ Asurā parājitā.
Tadāpi netādiso lomahaṁsano”ti.

Tasmimpi kāle etādiso lomahaṁsano pamodo na āsi. **Kimabbhutaṁ daṭṭhu marū pamoditā**ti ajja pana kiṁ abbhutaṁ disvā evaṁ devā pamuditāti.

---

1. Vatapadāni (Sī, Ka)

688. Dutiyagāthāya **seḷentī**ti mukhena usseḷanasaddaṁ muñcanti. **Gāyanti** nānāvidhāni gītāni, **vādayanti** aṭṭhasaṭṭhi tūriyasahassāni, **phoṭentī**ti apphoṭenti. **Pucchāmi vohan**ti attanā āvajjetvā ñātuṁ samatthopi tesaṁ vacanaṁ sotukāmatāya pucchati. **Merumuddhavāsine**ti[1] Sinerumuddhani vasante. Sinerussa hi heṭṭhimatale dasayojanasahassaṁ Asurabhavanaṁ, majjhimatale dvisahassaparittadīpaparivārā cattāro mahādīpā, uparimatale dasayojanasahassaṁ Tāvatiṁsabhavanaṁ. Tasmā devā "Merumuddhavāsino"ti vuccanti. **Mārisā**ti deve āmanteti, nidukkhā nirābādhāti vuttaṁ hoti.

689. Athassa tamatthaṁ ārocentehi devehi vuttāya tatiyagāthāya **bodhisatto**ti bujjhanakasatto, sammāsambodhiṁ gantuṁ araho satto. **Ratanavaro**ti vararatanabhūto. **Tenamha tuṭṭhā**ti tena kāraṇena mayaṁ tuṭṭhā. So hi buddhattaṁ patvā tathā dhammaṁ desessati, yathā mayañca aññe ca devagaṇā sekkhāsekkhabhūmiṁ pāpuṇissāma. Manussāpissa dhammaṁ sutvā ye na sakkhissanti parinibbātuṁ, te dānādīni katvā devaloke paripūressantīti ayaṁ kira nesaṁ adhippāyo. Tattha **"tuṭṭhā kalyarūpā"**ti kiñcāpi idaṁ padadvayaṁ atthato abhinnaṁ, tathāpi "kimabbhutaṁ daṭṭhu marū pamoditā, kiṁ devasaṁgho atiriva kalyarūpo"ti imassa pañhadvayassa vissajjanatthaṁ vuttanti veditabbaṁ.

690. Idāni yena adhippāyena bodhisatte jāte tuṭṭhā ahesuṁ, taṁ āvikarontehi vuttāya catutthagāthāya sattaggahaṇena devamanussaggahaṇaṁ, pajāgahaṇena sesagatiggahaṇaṁ. Evaṁ dvīhi padehi pañcasupi gatīsu seṭṭhabhāvaṁ dasseti. Tiracchānāpi hi sīhādayo asantāsādiguṇayuttā, tepi ayameva atiseti. Tasmā **"pajānamuttamo"**ti vutto. Devamanussesu pana ye attahitāya paṭipannādayo cattāro puggalā, tesu ubhayahitapaṭipanno **aggapuggalo** ayaṁ, naresu ca usabhasadisattā **narāsabho.** Tenassa thutiṁ bhaṇantā idampi padadvayamāhaṁsu.

---

1. Merumuddha vāsinoti (Sī)

691. Pañcamagāthāya **taṁ saddan**ti taṁ devehi vuttavacanasaddaṁ. **Avasarī**ti otari. **Tada bhavanan**ti tadā bhavanaṁ.

692. Chaṭṭhagāthāya **tato**ti Asitassa vacanato anantaraṁ. **Ukkāmukhevā**ti ukkāmukhe eva, mūsāmukheti vuttaṁ hoti. **Sukusalasampahaṭṭhan**ti sukusalena suvaṇṇakārena saṅghaṭṭitaṁ, saṅghaṭṭentena tāpitanti adhippāyo. **Daddallamānan**ti vijjotamānaṁ. **Asitavhayassā**ti Asitanāmassa dutiyena nāmena Kaṇhadevilassa isino.

693. Sattamagāthāya **tārāsabhaṁvā**ti tārānaṁ usabhasadisaṁ, candanti adhippāyo. **Visuddhan**ti abbhādi-upakkilesarahitaṁ. **Saradarivā**ti sarade iva. **Ānandajāto**ti savanamatteneva uppannāya pītiyā pītijāto. **Alattha pītin**ti disvā punapi pītiṁ labhi.

694. Tato paraṁ bodhisattassa devehi sadā payujjamānasakkāradīpanatthaṁ vutta-aṭṭhamagāthāya **anekasākhan**ti anekasalākaṁ. **Sahassamaṇḍalan**ti rattasuvaṇṇamayasahassamaṇḍalayuttaṁ. **Chattan**ti dibbasetacchattaṁ. **Vītipatantī**ti sarīraṁ bījamānā patanuppatanaṁ karonti.

695. Navamagāthāya **jaṭī**ti jaṭilo. **Kaṇhasirivhayo**ti kaṇhasaddena ca sirisaddena ca avhayamāno. Taṁ kira "sirikaṇho"tipi avhayanti āmantenti, ālapantīti vuttaṁ hoti. **Paṇḍukambale**ti rattakambale. Adhikārato cettha "kumāran"ti vattabbaṁ, pāṭhaseso vā kātabbo. Purimagāthāya ca ahatthapāsagataṁ sandhāya "disvā"ti vuttaṁ, idha pana hatthapāsagataṁ paṭiggahaṇatthaṁ upanītaṁ, tasmā puna vacanaṁ "disvā"ti. Purimaṁ vā dassanapītilābhāpekkhaṁ gāthāvasāne "vipulamalattha pītin"ti vacanato, idaṁ paṭiggahāpekkhaṁ avasāne "sumano paṭiggahe"ti vacanato. Purimañca kumārasambandhameva, idaṁ setacchattasambandhampi. **Disvā**ti satasahassagghanake gandhārarattakambale suvaṇṇanikkhaṁ viya kumāraṁ "chattaṁ marū"ti ettha vuttappakāraṁ setacchattaṁ dhāriyantaṁ muddhani disvā. Keci pana "idaṁ mānusakaṁ chattaṁ sandhāya vuttan"ti bhaṇanti. Yatheva hi devā, evaṁ manussāpi chattacāmaramorahatthatālavaṇṭavāḷabījanihatthā mahāpurisaṁ upagacchantīti. Evaṁ

santepi na tassa vacanena kocipi atisayo atthi, tasmā yathāvuttameva sundaraṁ. **Paṭiggahe**ti ubhohi hatthehi paṭiggahesi. Isiṁ kira vandāpetuṁ kumāraṁ upanesuṁ, athassa pādā parivattitvā isissa matthake patiṭṭhahiṁsu. So tampi acchariyaṁ disvā udaggacitto sumano paṭiggahesi.

696. Dasamagāthāyaṁ **jigīsako**ti[1] jigīsanto magganto pariyesanto, upaparikkhantoti vuttaṁ hoti. **Lakkhaṇamantapāragū**ti lakkhaṇānaṁ vedānañca pāraṁ gato. **Anuttarāyan**ti anuttaro ayaṁ. So kira attano abhimukhāgatesu mahāsattassa pādatalesu cakkāni disvā tadanusārena sesalakkhaṇāni jigīsanto sabbaṁ lakkhaṇasampattiṁ disvā "addhāyaṁ Buddho bhavissatī"ti ñatvā evamāha.

697. Ekādasāyaṁ **athattano gamanan**ti paṭisandhivasena arūpagamanaṁ. **Akalyarūpo gaḷayati assukānī**ti taṁ attano arūpūpapattiṁ anussaritvā "na dānāhaṁ assa dhammadesanaṁ sotuṁ lacchāmī"ti atuṭṭharūpo balavasokābhibhavena domanassajāto hutvā assūni pāteti gaḷayati. "Garayatī"tipi pāṭho. Yadi panesa rūpabhave cittaṁ nameyya, kiṁ tattha na uppajjeyya, yenevaṁ rodatīti? Na na uppajjeyya, akusalatāya panetaṁ vidhiṁ na jānāti. Evaṁ santepi domanassuppattiyevassa ayuttā samāpattilābhena vikkhambhitattāti ce? Na, vikkhambhitattā eva. Maggabhāvanāya samucchinnā hi kilesā na uppajjanti, samāpattilābhīnaṁ pana balavapaccayena uppajjanti. Uppanne kilese parihīnajjhānattā kutassa arūpagamananti ce? Appakasirena punādhigamato. Samāpattilābhino hi uppanne kilese balavavītikkamaṁ anāpajjantā vūpasantamatteyeva kilesavege puna taṁ visesaṁ appakasirenevādhigacchanti, "parihīnavisesā ime"tipi duviññeyyā honti, tādiso ca eso. **No ce kumāre bhavissati antarāyo**ti na bhavissati nu kho imasmiṁ kumāre antarāyo.

698. Dvādasāyaṁ **na orakā'yan**ti ayaṁ orako paritto na hoti. Uttaragāthāya vattabbaṁ Buddhabhāvaṁ sandhāyāha.

---

1. Jigiṁsakoti (Sī), jigiṁsatoti (Syā), jigīsatoti (Ka)

699. Terasāyaṁ **sambodhiyaggan**ti sabbaññutaññāṇaṁ. Taṁ hi aviparītabhāvena sammā bujjhanato sambodhi, katthaci āvaraṇābhāvena sabbañāṇuttamato "aggan"ti vuccati. **Phusissatī**ti pāpuṇissati. **Paramavisuddhadassī**ti nibbānadassī. Taṁ hi ekantavisuddhattā paramavisuddhaṁ. **Vitthārika'ssā**ti vitthārikaṁ assa. **Brahmacariyan**ti sāsanaṁ.

700. Cuddasāyaṁ **athantarā**ti antarāyeva assa, sambodhippattito orato evāti vuttaṁ hoti. **Na sossan**ti na suṇissaṁ. **Asamadhurassā**ti asamavīriyassa. **Aṭṭo**ti āturo. **Byasanaṁ gato**ti sukhavināsaṁ patto. **Aghāvī**ti dukkhito, sabbaṁ domanassuppādameva sandhāyāha. Domanassena hi so āturo. Tañcassa sukhabyasanato byasanaṁ, sukhavināsanatoti vuttaṁ hoti. Tena ca so cetasika-aghabhūtena aghāvī.

701. Pannarasāyaṁ **vipulaṁ janetvānā**ti vipulaṁ janetvā. Ayameva vā pāṭho. **Niggamā**ti niggato. Evaṁ niggato ca **so bhāgineyyaṁ sayan**ti sakaṁ bhāgineyyaṁ, attano bhaginiyā puttanti vuttaṁ hoti. **Samādapesī**ti attano appāyukabhāvaṁ ñatvā kaniṭṭhabhaginiyā ca puttassa Nālakassa māṇavakassa upacitapuññataṁ attano balena ñatvā "vuḍḍhippatto pamādampi āpajjeyyā"ti naṁ anukampamāno bhaginiyā gharaṁ gantvā "kahaṁ Nālakoti. Bahi bhante kīḷatīti. Ānetha nan"ti āṇāpetvā taṅkhaṇaṁyeva tāpasapabbajjaṁ pabbājetvā samādapesi ovadi anusāsi. Kathaṁ? **"Buddhoti ghosaṁ -pa- brahmacariyan"**ti soḷasamagāthamāha.

702. Tattha **yada parato**ti yadā parato. **Dhammamaggan**ti paramadhammassa nibbānassa maggaṁ, dhammaṁ vā aggaṁ saha paṭipadāya nibbānaṁ. **Tasmin**ti tassa santike. **Brahmacariyan**ti samaṇadhammaṁ.

703. Sattarasāyaṁ **tādinā**ti tassaṇṭhitena, tasmiṁ samaye kilesavikkhambhane samādhilābhe ca sati vikkhambhitakilesena samāhitacittena cāti adhippāyo. **Anāgate paramavisuddhadassinā**ti "ayaṁ Nālako anāgate kāle Bhagavato santike paramavisuddhaṁ nibbānaṁ

passissatī"ti evaṁ diṭṭhattā so isi iminā pariyāyena "anāgate paramavisuddhadassī"ti vutto. Tena anāgate paramavisuddhadassinā. **Upacitapuññasañcayo**ti Padumuttarato pabhuti katapuññasañcayo. **Patikkhan**ti āgamayamāno. **Parivasī**ti pabbajitvā tāpasavesena vasi. **Rakkhitindriyo**ti rakkhitasotindriyo hutvā. So kira tato pabhuti udake na nimujji "udakaṁ pavisitvā sotindriyaṁ vināseyya, tato dhammassavanabāhiro bhaveyyan"ti cintetvā.

704. Aṭṭhārasāyaṁ **sutvāna ghosan**ti so Nālako evaṁ parivasanto anupubbena Bhagavatā sambodhiṁ patvā Bārāṇasiyaṁ dhammacakke pavattite taṁ "Bhagavatā dhammacakkaṁ pavattitaṁ, Sammāsambuddho vata so Bhagavā uppanno"ti-ādinā nayena **Jinavaracakkavattane** pavattaghosaṁ attano atthakāmāhi devatāhi āgantvā ārocitaṁ sutvā. **Gantvāna disvā isinisabhan**ti sattāhaṁ devatāhi moneyyakolāhale kayiramāne sattame divase Isipatanaṁ gantvā "nālako āgamissati, tassa dhammaṁ desessāmī"ti iminā ca abhisandhinā varabuddhāsane nisinnaṁ disvā nisabhasadisaṁ isinisabhaṁ Bhagavantaṁ. **Pasanno**ti saha dassaneneva pasannacitto hutvā. **Moneyyaseṭṭhan**ti ñāṇuttamaṁ, maggañāṇanti vuttaṁ hoti. **Samāgate Asitāvhayassa sāsane**ti Asitassa isino ovādakāle anuppatte. Tena hi "yadā vivarati dhammamaggaṁ, tadā gantvā samayaṁ paripucchamāno carassu tasmiṁ Bhagavati brahmacariyan"ti anusiṭṭho, ayañca so kālo. Tena vuttaṁ "samāgate Asitāvhayassa sāsane"ti. Sesamettha pākaṭameva.

Ayaṁ tāva vatthugāthāvaṇṇanā.

705. Pucchāgāthādvaye **aññātametan**ti viditaṁ mayā etaṁ. **Yathātathan**ti aviparītaṁ. Ko adhippāyo? Yaṁ asito "sambodhiyaggaṁ phusissatāyaṁ kumāro"ti ñatvā "Buddhoti ghosaṁ yada parato suṇosi, sambodhippatto vivarati dhammamaggan"ti maṁ avaca, tadetaṁ mayā Asitassa vacanaṁ ajja Bhagavantaṁ sakkhiṁ disvā "yathātathamevā"ti aññātanti. **Taṁ tan**ti tasmā taṁ. **Sabbadhammāna pāragun**ti Hemavatasutte vuttanayena chahi ākārehi sabbadhammānaṁ pāragataṁ.

706. **Anagāriyupetassā**ti anagāriyaṁ upetassa, pabbajitassāti attho. **Bhikkhācariyaṁ jigīsato**ti ariyehi āciṇṇaṁ anupakkiliṭṭhaṁ bhikkhācariyaṁ pariyesamānassa. **Moneyyan**ti munīnaṁ santakaṁ. **Uttamaṁ padan**ti uttamapaṭipadaṁ. Sesamettha pākaṭameva.

707. Athassa evaṁ puṭṭho Bhagavā **"moneyyaṁ te upaññissan"**ti-ādinā nayena moneyyapaṭipadaṁ byākāsi. Tattha **upaññissan**ti upaññāpeyyaṁ, vivareyyaṁ paññāpeyyanti attho. **Dukkaraṁ durabhisambhavan**ti kātuñca dukkhaṁ kayiramānañca sambhavituṁ sahituṁ dukkhanti vuttaṁ hoti. Ayaṁ panettha adhippāyo—ahaṁ te moneyyaṁ paññāpeyyaṁ, yadi naṁ kātuṁ vā abhisambhotuṁ vā sukhaṁ bhaveyya, evaṁ pana dukkaraṁ durabhisambhavaṁ puthujjanakālato pabhuti kiliṭṭhacittaṁ[1] anuppādetvā paṭipajjitabbato. Tathā hi naṁ ekassa Buddhassa ekova sāvako karoti ca sambhoti cāti.

Evaṁ Bhagavā moneyyassa dukkarabhāvaṁ durabhisambhavatañca dassento Nālakassa ussāhaṁ janetvā tamassa vattukāmo āha **"handa te naṁ pavakkhāmi, santhambhassu daḷho bhavā"**ti. Tattha **handā**ti byavasāyatthe[2] nipāto. **Te naṁ pavakkhāmī**ti tuyhaṁ taṁ moneyyaṁ pavakkhāmi. **Santhambhassū**ti dukkarakaraṇasamatthena vīriyūpatthambhena attānaṁ upatthambhaya. **Daḷho bhavā**ti durabhisambhavasahanasamatthāya asithilaparakkamatāya thiro hohi. Kiṁ vuttaṁ hoti? Yasmā tvaṁ upacitapuññasambhāro, tasmāhaṁ ekantabyavasitova hutvā evaṁ dukkaraṁ durabhisambhavampi samānaṁ tuyhaṁ taṁ moneyyaṁ pavakkhāmi, santhambhassu daḷho bhavāti.

708. Evaṁ paramasallekhaṁ moneyyavattaṁ vattukāmo Nālakaṁ santhambhane daḷhībhāve ca niyojetvā paṭhamaṁ tāva gāmūpanibaddhakilesappahānaṁ dassento **"samānabhāgan"**ti upaḍḍhagāthamāha. Tattha **samānabhāgan**ti samabhāgaṁ ekasadisaṁ ninnānākaraṇaṁ. **Akkuṭṭhavanditan**ti akkosañca vandanañca.

Idāni yathā taṁ samānabhāgaṁ kayirati, taṁ upāyaṁ dassento **"manopadosan"**ti upaḍḍhagāthamāha. Tassattho—akkuṭṭho **manopadosaṁ rakkheyya,** vandito **santo anuṇṇato care,** raññāpi vandito samāno "maṁ vandatī"ti uddhaccaṁ nāpajjeyya.

---

1. Kilesacittaṁ (Sī)
2. Byavasānatthe (Sī)

709. Idāni araññūpanibaddhakilesappahānaṁ dassento **"uccāvacā"**ti gāthamāha. Tassattho—araññasaññite **dāyepi** iṭṭhāniṭṭhavasena **uccāvacā** nānappakārā ārammaṇā **niccharanti,** cakkhādīnaṁ āpāthamāgacchanti, te ca kho **aggisikhūpamā** pariḷāhajanakaṭṭhena. Yathā vā ḍayhamāne vane aggisikhā nānappakāratāya uccāvacā niccharanti sadhūmāpi vidhūmāpi nīlāpi pītāpi rattāpi khuddakāpi mahantāpi, evaṁ sīhabyagghamanussāmanussavividhavihaṅgavirutapupphaphalapallavādibhedavasena nānappakāratāya dāye uccāvacā ārammaṇā niccharanti bhiṁsanakāpi rajanīyāpi dosanīyāpi mohanīyāpi. Tenāha "uccāvacā niccharanti, dāye aggisikhūpamā"ti. Evaṁ niccharantesu ca uccāvacesu ārammaṇesu yā kāci uyyānavanacārikaṁ gatā samānā pakatiyā vā vanacāriniyo kaṭṭhahārikādayo rahogataṁ disvā hasitalapitaruditadunnivatthādīhi **nāriyo muniṁ palobhenti, tā su taṁ mā palobhayuṁ,** tā nāriyo taṁ mā palobhayuṁ. Yathā na palobhenti, tathā karohīti vuttaṁ hoti.

710-11. Evamassa Bhagavā gāme ca araññe ca paṭipattividhiṁ dassetvā idāni sīlasaṁvaraṁ dassento **"virato methunā dhammā"**ti gāthādvayamāha. Tattha **hitvā kāme paropare**ti[1] methunadhammato avasesepi sundare ca asundare ca pañca kāmaguṇe hitvā. Tappahānena hi methunavirati susampannā hoti. Tenāha "hitvā kāme paropare"ti. Ayamettha adhippāyo. **"Aviruddho"**ti-ādīni pana padāni "na haneyya na ghātaye"ti ettha vuttāya pāṇātipātāveramaṇiyā sampattidassanatthaṁ vuttāni. Tatrāyaṁ saṅkhepavaṇṇanā—parapakkhiyesu **pāṇesu aviruddho,** attapakkhiyesu **asāratto,** sabbepi sataṇhanittaṇhatāya **tasathāvare** pāṇe jīvitukāmatāya amaritukāmatāya sukhakāmatāya dukkhapaṭikūlatāya ca **"yathā ahaṁ tathā ete"**ti attasamānatāya tesu virodhaṁ vinento teneva pakārena **"yathā ete tathā ahan"**ti paresaṁ samānatāya ca attani anurodhaṁ vinento evaṁ ubhayathāpi anurodhavirodhavippahīno hutvā maraṇapaṭikūlatāya **attānaṁ upamaṁ katvā** pāṇesu ye keci tase vā thāvare vā pāṇe **na haneyya** sāhatthikādīhi payogehi, **na ghātaye** āṇattikādīhīti.

---

1. Parovareti (Sī), varāvareti (Syā)

712. Evamassa methunaviratipāṇātipātaviratimukhena saṅkhepato pātimokkhasaṁvarasīlaṁ vatvā "hitvā kāme"ti-ādīhi indriyasaṁvarañca dassetvā idāni ājīvapārisuddhiṁ dassento **"hitvā icchañcā"**ti-ādimāha. Tassattho—yāyaṁ taṇhā ekaṁ laddhā dutiyaṁ icchati, dve laddhā tatiyaṁ, satasahassaṁ laddhā taduttarimpi icchatīti evaṁ appaṭiladdhavisayaṁ icchanato **"icchā"**ti vuccati, yo cāyaṁ paṭiladdhavisayalubbhano lobho, taṁ **hitvā icchañca lobhañca yattha satto puthujjano,** yasmiṁ cīvarādipaccaye tehi icchālobhehi puthujjano satto laggo paṭibaddho tiṭṭhati, tattha taṁ ubhayampi hitvā paccayatthaṁ ājīvapārisuddhiṁ avirodhento ñāṇacakkhunā **cakkhumā** hutvā imaṁ moneyyapaṭipadaṁ **paṭipajjeyya.** Evaṁ hi paṭipanno **tareyya narakaṁ imaṁ,** duppūraṇaṭṭhena narakasaññitaṁ micchājīvahetubhūtaṁ imaṁ paccayataṇhaṁ tareyya, imāya vā paṭipadāya tareyyāti vuttaṁ hoti.

713. Evaṁ paccayataṇhāpahānamukhena ājīvapārisuddhiṁ dassetvā idāni bhojane mattaññutāmukhena paccayaparibhogasīlaṁ, tadanusārena ca yāva arahattappatti, tāva paṭipadaṁ dassento **"ūnūdaro"**ti gāthamāha. Tassattho—dhammena samena laddhesu itarītaracīvarādīsu paccayesu āhāraṁ tāva āhārento—

"Cattāro pañca ālope, abhutvā udakaṁ pive.
Alaṁ phāsuvihārāya, pahitattassa bhikkhuno"ti[1]—

vuttanayena **ūna-udaro** assa, na vātabharitabhastā viya uddhumātudaro, bhattasammadapaccayā thinamiddhaṁ parihareyyāti vuttaṁ hoti. Ūnūdaro hontopi ca **mitāhāro** assa bhojane mattaññū, "neva davāyā"ti-ādinā paccavekkhaṇena guṇato dosato ca paricchinnāhāro. Evaṁ mitāhāro samānopi paccayadhutaṅgapariyatti-adhigamavasena catubbidhāya appicchatāya **appiccho assa.** Ekaṁsena hi moneyyapaṭipadaṁ paṭipannena bhikkhunā evaṁ appicchena bhavitabbaṁ. Tattha ekekasmiṁ paccaye tīhi santosehi santussanā **paccayappicchatā.** Dhutaṅgadharasseva sato "dhutavāti maṁ pare jānantū"ti anicchanatā **dhutaṅgappicchatā.** Bahussutasseva sato

1. Khu 2. 343 piṭṭhe Theragāthāyaṁ.

"bahussutoti maṁ pare jānantū"ti anicchanatā **pariyatti-appicchatā** Majjhantikattherassa viya. Adhigamasampannasseva sato "adhigato ayaṁ kusalaṁ dhammanti maṁ pare jānantū"ti anicchanatā **adhigamappicchatā.** Sā ca arahattādhigamato oraṁ veditabbā. Arahattādhigamatthaṁ hi ayaṁ paṭipadāti. Evaṁ appicchopi ca arahattamaggena taṇhāloluppaṁ hitvā **alolupo** assa. Evaṁ alolupo hi **sadā icchāya nicchāto aniccho hoti nibbuto,** yāya icchāya chātā honti sattā khuppipāsāturā viya atittā, tāya icchāya aniccho hoti, anicchattā ca nicchāto hoti anāturo paramatittippatto. Evaṁ nicchātattā nibbuto hoti vūpasantasabbakilesapariḷāhoti evamettha uppaṭipāṭiyā yojanā veditabbā.

714. Evaṁ yāva arahattappatti, tāva paṭipadaṁ kathetvā idāni taṁ paṭipadaṁ paṭipannassa bhikkhuno arahattappattiniṭṭhaṁ dhutaṅgasamādānaṁ senāsanavattañca kathento **"sa piṇḍacāran"**ti gāthādvayamāha. Tattha **sa piṇḍacāraṁ caritvā**ti so bhikkhu bhikkhaṁ caritvā, bhattakiccaṁ vā katvā. **Vanantamabhihāraye**ti apapañcito gihipapañcena vanaṁ eva gaccheyya. **Upaṭṭhito rukkhamūlasmin**ti rukkhamūle ṭhito vā hutvā. **Āsanūpagato**ti āsanaṁ upagato vā hutvā, nisinnoti vuttaṁ hoti. **Munī**ti moneyyapaṭipadaṁ paṭipanno. Ettha ca "piṇḍacāraṁ caritvā"ti iminā piṇḍapātikaṅgaṁ vuttaṁ. Yasmā pana ukkaṭṭhapiṇḍapātiko sapadānacārī ekāsaniko pattapiṇḍiko khalupacchābhattiko ca hotiyeva, tecīvarikapaṁsukūlampi ca samādiyateva, tasmā imānipi cha vuttāneva honti. "Vanantamabhihāraye"ti iminā pana āraññikaṅgaṁ vuttaṁ, "upaṭṭhito rukkhamūlasmin"ti iminā rukkhamūlikaṅgaṁ, "āsanūpagato"ti iminā nesajjikaṅgaṁ. Yathākkamaṁ pana etesaṁ anulomattā abbhokāsikayathāsanthatikasosānikaṅgāni vuttāniyeva hontīti evametāya gāthāya terasa dhutaṅgāni Nālakattherassa kathesi.

715. **Sa jhānapasuto dhīro**ti so anuppannassa jhānassa uppādanena uppannassa āvajjanasamāpajjanādhiṭṭhānavuṭṭhānapaccavekkhaṇehi ca jhānesu pasuto anuyutto. **Dhīro**ti dhitisampanno. **Vanante ramito siyā**ti

vane abhirato siyā, gāmantasenāsane nābhirameyyāti vuttaṁ hoti. **Jhāyetha rukkhamūlasmiṁ, attānamabhitosayan**ti na kevalaṁ lokiyajjhānapasutoyeva siyā, apica kho tasmiṁyeva rukkhamūle sotāpattimaggādisampayuttena lokuttarajjhānenāpi attānaṁ atīva tosento jhāyetha. Paramassāsappattiyā hi lokuttarajjhāneneva cittaṁ atīva tussati, na aññena. Tenāha "attānamabhitosayan"ti. Evamimāya gāthāya jhānapasutatāya vanantasenāsanābhiratiṁ arahattañca kathesi.

716. Idāni yasmā imaṁ dhammadesanaṁ sutvā Nālakatthero vanantamabhihāretvā nirāhāropi paṭipadāpūraṇe atīva ussukko ahosi, nirāhārena ca samaṇadhammaṁ kātuṁ na sakkā. Tathā karontassa hi jīvitaṁ nappavattati, kilese pana anuppādentena āhāro pariyesitabbo, ayamettha ñāyo. Tasmā tassa Bhagavā aparāparesupi divasesu piṇḍāya caritabbaṁ, kilesā pana na uppādetabbāti dassanatthaṁ arahattappattiniṭṭhaṁyeva bhikkhācāravattaṁ kathento **"tato ratyā vivasāne"**ti[1] ādikā cha gāthāyo abhāsi. Tattha **tato**ti "sapiṇḍacāraṁ caritvā, vanantamabhihāraye"ti ettha vuttapiṇḍacāravanantābhihārato uttaripi. **Ratyā vivasāne**ti rattisamatikkame, dutiyadivaseti vuttaṁ hoti. **Gāmantamabhihāraye**ti ābhisamācārikavattaṁ katvā yāva bhikkhācāravelā, tāva vivekamanubrūhetvā gatapaccāgatavatte vuttanayena kammaṭṭhānaṁ manasi karonto gāmaṁ gaccheyya. **Avhānaṁ nābhinandeyyā**ti "bhante amhākaṁ ghare bhuñjitabban"ti nimantanaṁ, "deti nu kho, na deti nu kho, sundaraṁ nu kho deti, asundaraṁ nu kho detī"ti evarūpaṁ vitakkaṁ bhojanañca paṭipadāpūrako bhikkhu nābhinandeyya, nappaṭiggaṇheyyāti vuttaṁ hoti. Yadi pana balakkārena pattaṁ gahetvā pūretvā denti, paribhuñjitvā samaṇadhammo kātabbo, dhutaṅgaṁ na kuppati, tadupādāya pana taṁ gāmaṁ na pavisitabbaṁ. **Abhihārañca gāmato**ti sace gāmaṁ paviṭṭhassa pātisatehipi bhattaṁ abhiharanti, tampi nābhinandeyya, tato ekasitthampi nappaṭiggaṇheyya, aññadatthu gharapaṭipāṭiyā piṇḍapātameva careyyāti.

---

1. Vivasaneti (Sī, Syā)

717. **Na munī gāmamāgamma, kulesu sahasā care**ti so ca monatthāya paṭipannako muni gāmaṁ gato samāno kulesu sahasā na care, sahasokitādi-ananulomikaṁ gihisaṁsaggaṁ na āpajjeyyāti vuttaṁ hoti. **Ghāsesanaṁ chinnakatho, na vācaṁ payutaṁ bhaṇe**ti chinnakatho viya hutvā obhāsaparikathānimittaviññattipayuttaṁ ghāsesanavācaṁ na bhaṇeyya. Sace ākaṅkheyya, gilāno samāno gelaññapaṭibāhanatthāya bhaṇeyya. Senāsanatthāya vā viññattiṁ ṭhapetvā obhāsaparikathānimittapayuttaṁ, avasesapaccayatthāya pana agilāno neva kiñci bhaṇeyyāti.

718-9. **Alatthaṁ yadidan**ti imissā pana gāthāya ayamattho—gāmaṁ piṇḍāya paviṭṭho appamattakepi kismiñci laddhe **"alatthaṁ yaṁ idaṁ sādhū"**ti cintetvā aladdhe **"nālatthaṁ kusalan"**ti tampi "sundaran"ti cintetvā **ubhayeneva** lābhālābhena **so tādī** nibbikāro hutvā **rukkhaṁvu'panivattati,** yathāpi puriso phalagavesī rukkhaṁ upagamma phalaṁ laddhāpi aladdhāpi ananunīto appaṭihato majjhattoyeva hutvā gacchati, evaṁ kulaṁ upagamma lābhaṁ laddhāpi aladdhāpi majjhattova hutvā gacchatīti. **Sa pattapāṇī**ti gāthā uttānatthāva.

720. **Uccāvacā**ti imissā gāthāya sambandho—evaṁ bhikkhācāravattasampanno hutvāpi tāvatakeneva tuṭṭhiṁ anāpajjitvā paṭipadaṁ ārādheyya. Paṭipattisāraṁ hi sāsanaṁ. Sā cāyaṁ **uccāvacā -pa-mutan**ti. Tassattho—sā cāyaṁ maggapaṭipadā uttamanihīnabhedato **uccāvacā** Buddha**samaṇena pakāsitā.** Sukhāpaṭipadā hi khippābhiññā uccā, dukkhāpaṭipadā dandhābhiññā avacā. Itarā dve ekenaṅgena uccā, ekena avacā. Paṭhamā eva vā uccā, itarā tissopi avacā. Tāya cetāya uccāya avacāya vā paṭipadāya **na pāraṁ diguṇaṁ yanti.** "Duguṇan"ti vā pāṭho, ekamaggena dvikkhattuṁ nibbānaṁ na yantīti attho. Kasmā? Yena maggena ye kilesā pahīnā, tesaṁ puna appahātabbato. Etena parihānadhammābhāvaṁ dīpeti. **Nayidaṁ ekaguṇaṁ mutan**ti tañca idaṁ pāraṁ ekakkhattuṁyeva phusanārahampi na hoti. Kasmā? Ekena maggena sabbakilesappahānābhāvato. Etena ekamaggeneva arahattābhāvaṁ dīpeti.

721. Idāni paṭipadānisaṁsaṁ dassento **"yassa ca visatā"**ti gāthamāha. Tassattho—**yassa ca** evaṁ paṭipannassa bhikkhuno tāya paṭipadāya pahīnattā aṭṭhasatataṇhāvicaritabhāvena visatattā **visatā** taṇhā **natthi,** tassa kilesasotacchedena **chinnasotassa** kusalākusalappahānena **kiccākiccappahīnassa** rāgajo vā dosajo vā appamattakopi **pariḷāho na vijjatī**ti.

722. Idāni yasmā imā gāthāyo sutvā Nālakattherassa cittaṁ udapādi "yadi ettakaṁ moneyyaṁ sukaraṁ na dukkaraṁ, sakkā appakasirena pūretun"ti, tasmāssa Bhagavā "dukkarameva moneyyan"ti dassento puna **"moneyyaṁ te upaññissan"**ti-ādimāha. Tattha **upaññissan**ti upaññāpeyyaṁ[1], kathayissanti vuttaṁ hoti. Khuradhārā upamā assāti **khuradhārūpamo. Bhave**ti bhaveyya. Ko adhippāyo? Moneyyaṁ paṭipanno bhikkhu khuradhāraṁ upamaṁ katvā paccayesu vatteyya. Yathā madhudiddhaṁ khuradhāraṁ lihanto chedato jivhaṁ rakkhati, evaṁ dhammena laddhe paccaye paribhuñjanto cittaṁ kilesuppattito rakkheyyāti vuttaṁ hoti. Paccayā hi parisuddhena ñāyena laddhuñca anavajjaparibhogena paribhuñjituñca na sukhena sakkāti Bhagavā paccayanissitameva bahuso bhaṇati. **Jivhāya tālumāhacca, udare saññato siyā**ti jivhāya tāluṁ uppīḷetvāpi rasataṇhaṁ vinodento kiliṭṭhena maggena[2] uppannapaccaye asevanto udare saṁyato siyā.

723. **Alīnacitto ca siyā**ti niccaṁ kusalānaṁ dhammānaṁ bhāvanāya aṭṭhitakāritāya akusītacitto ca bhaveyya. **Na cāpi bahu cintaye**ti ñātijanapadāmaravitakkavasena ca bahuṁ na cinteyya. **Nirāmagandho asito, brahmacariyaparāyaṇo**ti nikkileso ca hutvā taṇhādiṭṭhīhi kismiñci bhave anissito sikkhāttayasakalasāsanabrahmacariyaparāyaṇo eva bhaveyya.

724-5. **Ekāsanassā**ti vivittāsanassa. Āsanamukhena cettha sabba-iriyāpathā vuttā. Yato sabba-iriyāpathesu ekībhāvassa sikkheyyāti vuttaṁ hotīti veditabbaṁ. Ekāsanassāti ca sampadānavacanametaṁ.

---

1. Upaññassanti upaññayissaṁ (Sī) 2. Manena (Sī, Ka)

samaṇūpāsanassa cāti samaṇehi upāsitabbassa aṭṭhatiṁsārammaṇabhāvanānuyogassa, samaṇānaṁ vā upāsanabhūtassa aṭṭhatiṁsārammaṇabhedasseva. Idampi sampadānavacanameva, upāsanatthanti vuttaṁ hoti. Ettha ca ekāsanena kāyaviveko, samaṇūpāsanena cittaviveko vutto hotīti veditabbo. **Ekattaṁ monamakkhātan**ti evamidaṁ kāyacittavivekavasena "ekattaṁ monan"ti akkhātaṁ. **Eko ce abhiramissasī**ti idaṁ pana uttaragāthāpekkhaṁ padaṁ, "atha bhāhisi dasadisā"ti iminā assa sambandho.

Bhāhisīti[1] bhāsissasi pakāsessasi, imaṁ paṭipadaṁ bhāvento sabbadisāsu kittiyā pākaṭo bhavissasīti vuttaṁ hoti. **Sutvā dhīrānan**ti-ādīnaṁ pana catunnaṁ padānaṁ ayamattho—yena ca kittighosena bhāhisi dasadisā taṁ **dhīrānaṁ jhāyīnaṁ kāmacāginaṁ nighosaṁ sutvā** atha tvaṁ tena uddhaccaṁ anāpajjitvā **bhiyyo hiriñca saddhañca** kareyyāsi, tena ghosena harāyamāno "niyyānikapaṭipadā ayan"ti saddhaṁ uppādetvā uttari paṭipattimeva brūheyyāsi. **Māmako**ti evaṁ hi sante mama sāvako hotīti.

726. **Taṁ nadīhī**ti yaṁ taṁ mayā "hiriñca saddhañca bhiyyo kubbethā"ti vadatā "uddhaccaṁ na kātabban"ti vuttaṁ, taṁ iminā nadīnidassanenāpi jānātha, tabbipariyāyañca **sobbhesu** ca **padaresu** ca jānātha. **Sobbhesū**ti mātikāsu. **Padaresū**ti darīsu. Kathaṁ? **Saṇantā yanti kusobbhā, tuṇhī yanti mahodadhī**ti. Kusobbhā hi sobbhapadarādibhedā sabbāpi kunnadiyo saṇantā saddaṁ karontā uddhatā hutvā yanti, Gaṅgādibhedā pana mahānadiyo tuṇhī yanti, evaṁ "moneyyaṁ pūremī"ti uddhato hoti amāmako, māmako pana hiriñca saddhañca uppādetvā nīcacittova hoti.

727-9. Kiñca bhiyyo—**yadūnakaṁ -pa- paṇḍito**ti. Tattha siyā—sace aḍḍhakumbhūpamo bālo saṇantatāya, rahado pūrova paṇḍito santatāya, atha kasmā Buddhasamaṇo evaṁ dhammadesanābyāvaṭo hutvā bahuṁ bhāsatīti iminā sambandhena **"yaṁ samaṇo"**ti gāthamāha. Tassattho—**yaṁ** Buddha**samaṇo bahuṁ bhāsati upetaṁ atthasañhitaṁ,**

---

1. Bhāsihīti (Sī, Syā)

atthupetaṁ dhammupetañca hitena ca saṁhitaṁ, taṁ na uddhaccena, apica kho **jānaṁ so dhammaṁ deseti** divasampi desento nippapañcova hutvā. Tassa hi sabbaṁ vacīkammaṁ ñāṇānuparivatti. Evaṁ desento ca "idamassa hitaṁ, idamassa hitan"ti nānappakārato **jānaṁ so bahu bhāsati,** na kevalaṁ bahubhāṇitāya. Avasānagāthāya sambandho—evaṁ tāva sabbaññutaññāṇena samannāgato Buddhasamaṇo jānaṁ so dhammaṁ deseti, jānaṁ so bahu bhāsati. Tena desitaṁ pana dhammaṁ nibbedhabhāgiyeneva ñāṇena yo ca jānaṁ saṁyatatto, jānaṁ na bahu bhāsati, sa muni monamarahati, sa muni monamajjhagāti. Tassattho—taṁ dhammaṁ jānanto **saṁyatatto** guttacitto hutvā yaṁ bhāsitaṁ sattānaṁ hitasukhāvahaṁ na hoti, taṁ **jānaṁ na bahu bhāsati.** So evaṁvidho monatthaṁ paṭipannako muni moneyyapaṭipadāsaṅkhātaṁ **monaṁ arahati.** Na kevalañca arahatiyeva, apica kho pana **sa muni** arahattamaggañāṇasaṅkhātaṁ **monaṁ ajjhagā** icceva veditabboti arahattanikūṭena desanaṁ niṭṭhāpesi.

Taṁ sutvā Nālakatthero tīsu ṭhānesu appiccho ahosi dassane savane pucchāyāti. So hi desanāpariyosāne pasannacitto Bhagavantaṁ vanditvā vanaṁ paviṭṭho, puna "aho vatāhaṁ Bhagavantaṁ passeyyan"ti lolabhāvaṁ na janesi. Ayamassa dassane appicchatā. Tathā "aho vatāhaṁ puna dhammadesanaṁ suṇeyyan"ti lolabhāvaṁ na janesi. Ayamassa savane appicchatā. Tathā "aho vatāhaṁ puna moneyyapaṭipadaṁ puccheyyan"ti lolabhāvaṁ na janesi. Ayamassa pucchāya appicchatā.

So evaṁ appiccho samāno pabbatapādaṁ pavisitvā ekavanasaṇḍe dve divasāni na vasi, ekarukkhamūle dve divasāni na nisīdi, ekagāme dve divasāni piṇḍāya na pāvisi. Iti vanato vanaṁ, rukkhato rukkhaṁ, gāmato gāmaṁ āhiṇḍanto anurūpapaṭipadaṁ paṭipajjitvā aggaphale patiṭṭhāsi. Atha yasmā moneyyapaṭipadaṁ ukkaṭṭhaṁ katvā pūrento bhikkhu satteva māsāni jīvati, majjhimaṁ katvā pūrento satta vassāni, mandaṁ katvā pūrento soḷasa vassāni, ayañca ukkaṭṭhaṁ katvā pūresi, tasmā satta māse ṭhatvā attano āyusaṅkhāraparikkhayaṁ ñatvā nhāyitvā nivāsetvā kāyabandhanaṁ bandhitvā diguṇaṁ saṅghāṭiṁ pārupitvā Dasabalābhimukho pañcapatiṭṭhitaṁ vanditvā

añjaliṁ paggahetvā Hiṅgulakapabbataṁ nissāya ṭhitakova anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyi. Tassa parinibbutabhāvaṁ ñatvā Bhagavā bhikkhusaṁghena saddhiṁ tattha gantvā sarīrakiccaṁ katvā dhātuyo gāhāpetvā cetiyaṁ patiṭṭhāpetvā agamāsīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Nālakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

12. Dvayatānupassanāsuttavaṇṇanā

Evaṁ me sutanti Dvayatānupassanāsuttaṁ. Kā uppatti? Imassa suttassa attajjhāsayato uppatti. Attajjhāsayena hi Bhagavā imaṁ suttaṁ desesi. Ayamettha saṅkhepo, vitthāro panassa atthavaṇṇanāyameva āvi bhavissati. Tattha **evaṁ me sutan**ti-ādīni vuttanayāneva. **Pubbārāme**ti Sāvatthinagarassa puratthimadisāyaṁ ārāme. **Migāramātu pāsāde**ti ettha Visākhā upāsikā attano sasurena Migārena seṭṭhinā mātuṭṭhāne ṭhapitattā "Migāramātā"ti vuccati, tāya Migāramātuyā navakoṭi-agghanakaṁ mahālatāpiḷandhanaṁ vissajjetvā kārāpito pāsādo heṭṭhā ca upari ca pañca pañca gabbhasatāni katvā sahassakūṭāgāragabbho, so "Migāramātupāsādo"ti vuccati. Tasmiṁ Migāramātu pāsāde.

Tena kho pana samayena Bhagavāti yaṁ samayaṁ Bhagavā Sāvatthiṁ nissāya Pubbārāme Migāramātu pāsāde viharati, tena samayena. **Tadahuposathe**ti tasmiṁ ahu uposathe, uposathadivaseti vuttaṁ hoti. **Pannarase**ti idaṁ uposathaggahaṇena sampattāvasesuposathapaṭikkhepavacanaṁ. **Puṇṇāya puṇṇamāya rattiyā**ti pannarasadivasattā divasagaṇanāya abbhādi-upakkilesavirahattā rattiguṇasampattiyā ca puṇṇattā puṇṇāya, paripuṇṇacandattā puṇṇamāya ca rattiyā. **Bhikkhusaṁghaparivuto**ti bhikkhusaṁghena parivuto. **Abbhokāse nisinno hotī**ti Migāramātu ratanapāsādapariveṇe abbhokāse upari appaṭicchanne okāse paññattavarabuddhāsane nisinno hoti. **Tuṇhībhūtaṁ tuṇhībhūtan**ti atīva tuṇhībhūtaṁ, yato yato vā

anuviloketi, tato tato tuṇhībhūtaṁ, tuṇhībhūtaṁ vācāya, puna tuṇhībhūtaṁ kāyena. **Bhikkhusaṁghaṁ anuviloketvā**ti taṁ parivāretvā nisinnaṁ anekasahassabhikkhuparimāṇaṁ tuṇhībhūtaṁ tuṇhībhūtaṁ bhikkhusaṁghaṁ "ettakā ettha sotāpannā, ettakā sakadāgāmino, ettakā anāgāmino, ettakā āraddhavipassakā kalyāṇaputhujjanā, imassa bhikkhusaṁghassa kīdisī dhammadesanā sappāyā"ti sappāyadhammadesanāparicchedanatthaṁ ito cito ca viloketvā.

Ye te bhikkhave kusalā dhammāti ye te ārogyaṭṭhena anavajjaṭṭhena iṭṭhaphalaṭṭhena kosallasambhūtaṭṭhena ca kusalā sattatiṁsabodhipakkhiyadhammā, tajjotakā vā pariyattidhammā. **Ariyā niyyānikā sambodhagāmino**ti upagantabbaṭṭhena ariyā, lokato niyyānaṭṭhena niyyānikā, sambodhasaṅkhātaṁ arahattaṁ gamanaṭṭhena sambodhagāmino. **Tesaṁ vo bhikkhave -pa- savanāya,** tesaṁ bhikkhave kusalānaṁ -pa- sambodhagāmīnaṁ kā upanisā kiṁ kāraṇaṁ kiṁ payojanaṁ tumhākaṁ savanāya, kimatthaṁ tumhe te dhamme suṇāthāti vuttaṁ hoti. **Yāvadeva dvayatānaṁ dhammānaṁ yathābhūtaṁ ñāṇāyā**ti ettha **yāvadevā**ti paricchedāvadhāraṇavacanaṁ. Dve avayavā etesanti dvayā, dvayā eva dvayatā, tesaṁ dvayatānaṁ. "Dvayānan"tipi pāṭho. **Yathābhūtaṁ ñāṇāyā**ti aviparītañāṇāya. Kiṁ vuttaṁ hoti? Yadetaṁ lokiyalokuttarādibhedena dvidhā vavatthitānaṁ dhammānaṁ vipassanāsaṅkhātaṁ yathābhūtañāṇaṁ, etadatthāya, na ito bhiyyoti. Savanena hi ettakaṁ hoti, taduttari visesādhigamo bhāvanāyāti. **Kiñca dvayataṁ vadethā**ti ettha pana sace vo bhikkhave siyā, kiñca tumhe bhante dvayataṁ vadethāti ayamadhippāyo. Padattho pana "kiñca dvayatābhāvaṁ vadethā"ti.

(1) Tato Bhagavā dvayataṁ dassento **"idaṁ dukkhan"**ti evamādimāha. Tattha dvayatānaṁ catusaccadhammānaṁ "idaṁ dukkhaṁ, ayaṁ dukkhasamudayo"ti evaṁ lokiyassa ekassa avayavassa, sahetukassa vā dukkhassa dassanena **ayaṁ ekānupassanā,** itarā lokuttarassa dutiyassa avayavassa, sa-upāyassa vā nirodhassa dassanena **dutiyānupassanā.** Paṭhamā cettha tatiyacatutthavisuddhīhi hoti, dutiyā pañcamavisuddhiyā. **Evaṁ sammā dvayatānupassino**ti iminā vuttanayena sammā dvayadhamme anupassantassa

satiyā avippavāsena **appamattassa** kāyikacetasikavīriyātāpena **ātāpino** kāye ca jīvite ca nirapekkhattā **pahitattassa. Pāṭikaṅkhan**ti icchitabbaṁ. **Diṭṭheva dhamme aññā**ti asmiṁyeva attabhāve arahattaṁ. **Sati vā upādisese anāgāmitā**ti "upādisesan"ti punabbhavavasena upādātabbakkhandhasesaṁ vuccati, tasmiṁ vā sati anāgāmibhāvo pāṭikaṅkhoti dasseti. Tattha kiñcāpi heṭṭhimaphalānipi evaṁ dvayatānupassinova honti, uparimaphalesu pana ussāhaṁ janento evamāha.

Idamavocāti-ādi saṅgītikārānaṁ vacanaṁ. Tattha **idan**ti "ye te bhikkhave"ti-ādivuttanidassanaṁ. **Etan**ti idāni "ye dukkhan"ti evamādivattabbagāthābandhanidassanaṁ. Imā ca gāthā catusaccadīpakattā vuttatthadīpikā eva, evaṁ santepi gāthārucikānaṁ pacchā āgatānaṁ pubbe vuttaṁ asamatthatāya anuggahetvā "idāni yadi vadeyya sundaran"ti ākaṅkhantānaṁ vikkhittacittānañca atthāya vuttā. Visesatthadīpikā vāti avipassake vipassake ca dassetvā tesaṁ vaṭṭavivaṭṭadassanato, tasmā visesatthadassanatthameva vuttā. Esa nayo ito parampi gāthāvacanesu.

730. Tattha **yattha cā**ti nibbānaṁ dasseti. Nibbāne hi dukkhaṁ sabbaso uparujjhati, sabbappakāraṁ uparujjhati, sahetukaṁ uparujjhati, asesañca uparujjhati. **Tañca maggan**ti tañca aṭṭhaṅgikaṁ maggaṁ.

731-3. **Cetovimuttihīnā te, atho paññāvimuttiyā**ti ettha arahattaphalasamādhi rāgavirāgā cetovimutti, arahattaphalapaññā avijjāvirāgā paññāvimuttīti veditabbā. Taṇhācaritena vā appanājhānabalena kilese vikkhambhetvā adhigataṁ arahattaphalaṁ rāgavirāgā cetovimutti, diṭṭhicaritena upacārajjhānamattaṁ nibbattetvā vipassitvā adhigataṁ arahattaphalaṁ avijjāvirāgā paññāvimutti. Anāgāmiphalaṁ vā kāmarāgaṁ sandhāya rāgavirāgā cetovimutti, arahattaphalaṁ sabbappakārato avijjāvirāgā paññāvimuttīti. **Antakiriyāyā**ti vaṭṭadukkhassa antakaraṇatthāya. **Jātijarūpagā**ti jātijaraṁ upagatā, jātijarāya vā upagatā, na parimuccanti jātijarāyāti evaṁ veditabbā. Sesamettha ādito pabhuti pākaṭameva. Gāthāpariyosāne ca saṭṭhimattā bhikkhū

taṁ desanaṁ uggahetvā vipassitvā tasmiṁyeva āsane arahattaṁ pāpuṇiṁsu. Yathā cettha, evaṁ sabbavāresu.

(2) Ato eva Bhagavā **"siyā aññenapi pariyāyenā"**ti-ādinā nayena nānappakārato dvayatānupassanaṁ āha. Tattha dutiyavāre **upadhipaccayā**ti sāsavakammapaccayā. Sāsavakammaṁ hi idha "upadhī"ti adhippetaṁ. **Asesavirāganirodhā**ti asesaṁ virāgena nirodhā, asesavirāgasaṅkhātā vā nirodhā.

734. **Upadhinidānā**ti kammapaccayā. **Dukkhassa jātippabhavānupassī**ti vaṭṭadukkhassa jātikāraṇaṁ "upadhī"ti anupassanto. Sesamettha pākaṭameva. Evaṁ ayampi vāro cattāri saccāni dīpetvā arahattanikūṭeneva vutto. Yathā cāyaṁ, evaṁ sabbavārā.

(3) Tattha tatiyavāre **avijjāpaccayā**ti bhavagāmikammasambhāra-avijjāpaccayā. Dukkhaṁ pana sabbattha vaṭṭadukkhameva.

735. **Jātimaraṇasaṁsāran**ti khandhanibbattiṁ jātiṁ khandhabhedaṁ maraṇaṁ khandhapaṭipāṭiṁ saṁsārañca. **Vajantī**ti gacchanti upenti. **Itthabhāvaññathābhāvan**ti imaṁ manussabhāvaṁ ito avasesa-aññanikāyabhāvañca. **Gatī**ti paccayabhāvo.

736. **Avijjā hāyan**ti avijjā hi ayaṁ. **Vijjāgatā ca ye sattā**ti ye ca arahattamaggavijjāya kilese vijjhitvā gatā khīṇāsavasattā. Sesamuttānatthameva.

(4) Catutthavāre **saṅkhārapaccayā**ti puññāpuññāneñjābhisaṅkhārapaccayā.

738-9. **Etamādīnavaṁ ñatvā**ti yadidaṁ dukkhaṁ saṅkhārapaccayā, etaṁ ādīnavanti ñatvā. **Sabbasaṅkhārasamathā**ti sabbesaṁ vuttappakārānaṁ saṅkhārānaṁ maggañāṇena samathā, upahatatāya phalasamatthatāyāti vuttaṁ hoti. **Saññānan**ti kāmasaññādīnaṁ maggeneva uparodhanā. **Etaṁ ñatvā yathātathan**ti etaṁ dukkhakkhayaṁ aviparītaṁ ñatvā. **Sammaddasā**ti sammādassanā. **Sammadaññāyā**ti saṅkhataṁ aniccādito, asaṅkhatañca niccādito ñatvā. **Mārasaṁyogan**ti tebhūmakavaṭṭaṁ. Sesamuttānatthameva.

(5) Pañcamavāre **viññāṇapaccayā**ti kammasahajāta-abhisaṅkhāraviññāṇapaccayā.

741. **Nicchāto**ti nittaṇho. **Parinibbuto**ti kilesaparinibbānena parinibbuto hoti. Sesaṁ pākaṭameva.

(6) Chaṭṭhavāre **phassapaccayā**ti abhisaṅkhāraviññāṇasampayuttaphassapaccayāti attho. Evaṁ ettha padapaṭipāṭiyā vattabbāni nāmarūpasaḷāyatanāni avatvā phasso vutto. Tāni hi rūpamissakattā kammasampayuttāneva na honti, idañca vaṭṭadukkhaṁ kammato vā sambhaveyya kammasampayuttadhammato vāti.

742-3. **Bhavasotānusārinan**ti taṇhānusārinaṁ. **Pariññāyā**ti tīhi pariññāhi parijānitvā. **Aññāyā**ti arahattamaggapaññāya ñatvā. **Upasame ratā**ti phalasamāpattivasena nibbāne ratā. **Phassā bhisamayā**ti phassanirodhā. Sesaṁ pākaṭameva.

(7) Sattamavāre **vedanāpaccayā**ti kammasampayuttavedanāpaccayā.

744-5. **Adukkhamasukhaṁ sahā**ti adukkhamasukhena saha. **Etaṁ dukkhanti ñatvānā**ti etaṁ sabbaṁvedayitaṁ "dukkhakāraṇan"ti ñatvā, vipariṇāmaṭṭhiti-aññāṇadukkhatāhi vā dukkhaṁ ñatvā. **Mosadhamman**ti nassanadhammaṁ. **Palokinan**ti jarāmaraṇehi palujjanadhammaṁ. **Phussa phussā**ti udayabbayañāṇena phusitvā phusitvā. **Vayaṁ passan**ti ante bhaṅgameva passanto. **Evaṁ tattha vijānatī**ti evaṁ tā vedanā vijānāti, tattha vā dukkhabhāvaṁ vijānāti. **Vedanānaṁ khayā**ti tato paraṁ maggañāṇena kammasampayuttānaṁ vedanānaṁ khayā. Sesamuttānameva.

(8) Aṭṭhamavāre **taṇhāpaccayā**ti kammasambhārataṇhāpaccayā.

747. **Etamādīnavaṁ ñatvā, taṇhaṁ**[1] **dukkhassa sambhavan**ti etaṁ dukkhassa sambhavaṁ taṇhāya ādīnavaṁ ñatvā. Sesamuttānameva.

(9) Navamavāre **upādānapaccayā**ti kammasambhāra-upādānapaccayā.

---

1. Taṇhā (Sī, Syā, Ka)

748-9. **Bhavo**ti vipākathavo khandhapātubhāvo. **Bhūto dukkhan**ti bhūto sambhūto vaṭṭadukkhaṁ nigacchati. **Jātassa maraṇan**ti yatrāpi "bhūto sukhaṁ nigacchatī"ti bālā maññanti, tatrāpi dukkhameva dassento āha "jātassa maraṇaṁ hotī"ti. Dutiyagāthāya yojanā—aniccādīhi sammadaññāya paṇḍitā upādānakkhayā jātikkhayaṁ nibbānaṁ abhiññāya na gacchanti punabbhavanti.

(10) Dasamavāre **ārambhapaccayā**ti kammasampayuttavīriyapaccayā.

751. **Anārambhe vimuttino**ti anārambhe nibbāne vimuttassa. Sesamuttānameva.

(11) Ekādasamavāre **āhārapaccayā**ti kammasampayuttāhārapaccayā. Aparo nayo—catubbidhā sattā rūpūpagā vedanūpagā saññūpagā saṅkhārūpagāti. Tattha ekādasavidhāya kāmadhātuyā sattā **rūpūpagā** kabaḷīkārāhārasevanato. Rūpadhātuyā sattā aññatra asaññehi **vedanūpagā** phassāhārasevanato. Heṭṭhā tividhāya arūpadhātuyā sattā **saññūpagā** saññābhinibbattamanosañcetanāhārasevanato. Bhavagge sattā **saṅkhārūpagā** saṅkhārābhinibbattaviññāṇāhārasevanatoti. Evampi yaṁ kiñci dukkhaṁ sambhoti, sabbaṁ āhārapaccayāti veditabbaṁ.

755. **Ārogyan**ti nibbānaṁ. **Saṅkhāya sevī**ti cattāro paccaye paccavekkhitvā sevamāno, "pañcakkhandhā dvādasāyatanāni aṭṭhārasadhātuyo"ti evaṁ vā lokaṁ saṅkhāya "aniccaṁ dukkhaṁ anattā"ti ñāṇena sevamāno. **Dhammaṭṭho**ti catusaccadhamme ṭhito. **Saṅkhyaṁ**[1] **nopetī**ti "devo"ti vā "manusso"ti vā ādikaṁ saṅkhyaṁ na gacchati. Sesamuttānameva.

(12) Dvādasamavāre **iñjitapaccayā**ti taṇhāmānadiṭṭhikammakilesa-iñjitesu yato kutoci kammasambhāriñjitapaccayā.

757. **Ejaṁ vossajjā**ti taṇhaṁ cajitvā. **Saṅkhāre uparundhiyā**ti kammaṁ kammasampayutte ca saṅkhāre nirodhetvā. Sesamuttānameva.

---

1. Saṅkhaṁ (Sī)

(13) Terasamavāre **nissitassa calitan**ti taṇhāya taṇhādiṭṭhimānehi vā khandhe nissitassa Sīhasutte[1] devānaṁ viya bhayacalanaṁ hoti. Sesamuttānameva.

(14) Cuddasamavāre **rūpehī**ti rūpabhavehi, rūpasamāpattīhi vā. **Arūpā**ti[2] arūpabhavā, arūpasamāpattiyo vā. **Nirodho**ti nibbānaṁ.

761. **Maccuhāyino**ti maraṇamaccu kilesamaccu devaputtamaccuhāyino, tividhampi taṁ maccuṁ hitvā gāminoti vuttaṁ hoti. Sesamuttānameva.

(15) Pannarasamavāre **yan**ti nāmarūpaṁ sandhāyāha. Taṁ hi lokena dhuvasubhasukhattavasena "idaṁ saccan"ti upanijjhāyitaṁ diṭṭhamālokitaṁ. **Tadamariyānan**ti taṁ idaṁ ariyānaṁ, anunāsika-ikāralopaṁ katvā vuttaṁ. **Etaṁ musā**ti etaṁ dhuvādivasena gahitampi musā, na tādisaṁ hotīti. Puna **yan**ti nibbānaṁ sandhāyāha. Taṁ hi lokena rūpavedanādīnamabhāvato "idaṁ musā natthi kiñcī"ti upanijjhāyitaṁ. **Tadamariyānaṁ etaṁ saccan**ti taṁ idaṁ ariyānaṁ etaṁ nikkilesasaṅkhātā subhabhāvā, pavattidukkhapaṭipakkhasaṅkhātā sukhabhāvā, accantasantisaṅkhātā niccabhāvā ca anapagamanena paramatthato "saccan"ti yathābhūtaṁ sammappaññāya sudiṭṭhaṁ.

762-3. **Anattani attamānin**ti[3] anattani nāmarūpe attamāniṁ. **Idaṁ saccanti maññatī**ti idaṁ nāmarūpaṁ dhuvādivasena "saccan"ti maññati. **Yena yena hī**ti yena yena rūpe vā vedanāya vā "mama rūpaṁ, mama vedanā"ti-ādinā nayena maññanti. **Tato tan**ti tato maññitākārā taṁ nāmarūpaṁ **hoti aññathā.** Kiṁ kāraṇaṁ? **Tañhi tassa musā hoti,** yasmā taṁ yathāmaññitākārā musā hoti, tasmā aññathā hotīti attho. Kasmā pana musā hotīti? **Mosadhammañhi ittaraṁ,** yasmā yaṁ ittaraṁ parittapaccupaṭṭhānaṁ, taṁ mosadhammaṁ nassanadhammaṁ hoti, tathārūpañca nāmarūpanti. **Saccābhisamayā**ti saccāvabodhā. Sesamuttānameva.

(16) Soḷasamavāre **yan**ti chabbidhamiṭṭhārammaṇaṁ sandhāyāha. Taṁ hi lokena salabhamacchamakkaṭādīhi padīpabaḷisalepādayo viya "idaṁ

1. Saṁ 2. 70 piṭṭhe.
2. Āruppāti (Sī)
3. Attamānīti (Syā, Ka)

sukhan"ti upanijjhāyitaṁ. **Tadamariyānaṁ etaṁ dukkhan**ti taṁ idaṁ ariyānaṁ "kāmā hi citrā madhurā manoramā, virūparūpena mathenti cittan"ti-ādinā[1] nayena "etaṁ dukkhan"ti yathābhūtaṁ sammappaññāya sudiṭṭhaṁ. Puna **yan**ti nibbānameva sandhāyāha. Taṁ hi lokena kāmaguṇābhāvā "dukkhan"ti upanijjhāyitaṁ. **Tadamariyānan**ti taṁ idaṁ ariyānaṁ paramatthasukhato "etaṁ sukhan"ti yathābhūtaṁ sammappaññāya sudiṭṭhaṁ.

765-6. **Kevalā**ti anavasesā. **Iṭṭhā**ti icchitā patthitā. **Kantā**ti piyā. **Manāpā**ti manavuḍḍhikarā. **Yāvatatthīti vuccatī**ti yāvatā ete cha ārammaṇā atthīti vuccanti. Vacanabyattayo veditabbo. **Ete vo**ti ettha **vo**ti nipātamattaṁ.

767-8. **Sukhanti diṭṭhamariyehi, sakkāyassuparodhanan**ti "sukham"iti ariyehi pañcakkhandhanirodho diṭṭho, nibbānanti vuttaṁ hoti. **Paccanīkamidaṁ hotī**ti paṭilomamidaṁ dassanaṁ hoti. **Passatan**ti passantānaṁ, paṇḍitānanti vuttaṁ hoti. **Yaṁ pare**ti ettha **yan**ti vatthukāme sandhāyāha. Puna **yaṁ pare**ti ettha nibbānaṁ.

769-71. **Passā**ti sotāraṁ ālapati. **Dhamman**ti nibbānadhammaṁ. **Sampamūḷhetthaviddasū**ti sampamūḷhā ettha aviddasū bālā. Kiṁ kāraṇaṁ sampamūḷhā? **Nivutānaṁ tamo hoti, andhakāro apassataṁ,** bālānaṁ avijjāya nivutānaṁ otthaṭānaṁ andhabhāvakaraṇo tamo hoti, yena nibbānadhammaṁ daṭṭhuṁ na sakkonti. **Satañca vivaṭaṁ hoti, āloko passatāmivā**ti satañca sappurisānaṁ paññādassanena passataṁ ālokova vivaṭaṁ hoti nibbānaṁ. **Santike na vijānanti, magā dhammassakovidā**ti yaṁ attano sarīre tacapañcakamattaṁ paricchinditvā anantarameva adhigantabbato, attano khandhānaṁ vā nirodhamattato santike nibbānaṁ, taṁ evaṁ santike santampi na vijānanti magabhūtā janā maggāmaggadhammassa saccadhammassa[2] vā akovidā, sabbathā **bhavarāga -pa- susambudho.** Tattha **māradheyyānupannehī**ti tebhūmakavaṭṭaṁ anupannehi.

---

1. Khu 1. 287; Khu 8. 261 piṭṭhesu.
2. Sabbadhammassa (Sī, Syā)

772. Pacchimagāthāya sambandho "evaṁ asusambudhaṁ **ko nu aññatra mariyehī**"ti. Tassattho—ṭhapetvā ariye ko nu añño nibbānapadaṁ jānituṁ arahati, yaṁ padaṁ catutthena ariyamaggena sammadaññāya anantarameva anāsavā hutvā kilesaparinibbānena parinibbanti, sammadaññāya vā anāsavā hutvā ante anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbantīti arahattanikūṭena desanaṁ niṭṭhāpesi.

Attamanāti tuṭṭhamanā. **Abhinandun**ti abhinandiṁsu. **Imasmiṁ ca pana veyyākaraṇasmin**ti imasmiṁ soḷasame veyyākaraṇe. **Bhaññamāne**ti bhaṇiyamāne. Sesaṁ pākaṭameva.

Evaṁ sabbesupi soḷasasu veyyākaraṇesu saṭṭhimatte saṭṭhimatte katvā saṭṭhi-adhikānaṁ navannaṁ bhikkhusatānaṁ anupādāya āsavehi cittāni vimucciṁsu, soḷasakkhattuṁ cattāri cattāri katvā catusaṭṭhi saccānettha veneyyavasena nānappakārato desitānīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Dvayatānupassanāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito ca tatiyo vaggo atthavaṇṇanānayato,

Nāmena Mahāvaggoti.

4. Aṭṭhakavagga

1. Kāmasuttavaṇṇanā

773. **Kāmaṁ kāmayamānassā**ti Kāmasuttaṁ. Kā uppatti? Bhagavati kira Sāvatthiyaṁ viharante aññataro brāhmaṇo Sāvatthiyā Jetavanassa ca antare Aciravatīnadītīre “yavaṁ vapissāmī”ti khettaṁ kasati. Bhagavā bhikkhusaṁghaparivuto piṇḍāya pavisanto taṁ disvā āvajjento addasa “assa brāhmaṇassa yavā vinassissantī”ti, puna upanissayasampattiṁ āvajjento cassa sotāpattiphalassa upanissayaṁ addasa. “Kadā pāpuṇeyyā”ti āvajjento “sasse vinaṭṭhe sokābhibhūto dhammadesanaṁ sutvā”ti addasa. Tato cintesi “sacāyaṁ tadā eva brāhmaṇaṁ upasaṅkamissāmi, na me ovādaṁ sotabbaṁ maññissati. Nānārucikā hi brāhmaṇā, handa naṁ ito pabhutiyeva saṅgaṇhāmi, evaṁ mayi muducitto hutvā tadā ovādaṁ sossatī”ti brāhmaṇaṁ upasaṅkamitvā āha “kiṁ brāhmaṇa karosī”ti. Brāhmaṇo “evaṁ uccākulīno samaṇo Gotamo mayā saddhiṁ paṭisanthāraṁ karotī”ti tāvatakeneva Bhagavati pasannacitto hutvā “khettaṁ bho Gotama kasāmi yavaṁ vapissāmī”ti āha. Atha Sāriputtatthero cintesi “Bhagavā brāhmaṇena saddhiṁ paṭisanthāraṁ akāsi, na ca ahetu appaccayā Tathāgatā evaṁ karonti, handāhampi tena saddhiṁ paṭisanthāraṁ karomī”ti brāhmaṇaṁ upasaṅkamitvā tatheva paṭisanthāramakāsi. Evaṁ Mahāmoggallānatthero sesā ca asīti mahāsāvakā. Brāhmaṇo atīva attamano ahosi.

Atha Bhagavā sampajjamānepi sasse ekadivasaṁ katabhattakicco Sāvatthito Jetavanaṁ gacchanto maggā okkamma brāhmaṇassa santikaṁ gantvā āha “sundaraṁ te brāhmaṇa yavakkhettan”ti. Evaṁ bho Gotama sundaraṁ, sace sampajjissati, tumhākampi saṁvibhāgaṁ karissāmīti. Athassa catumāsaccayena yavā nipphajjiṁsu, tassa “ajja vā sve vā lāyissāmī”ti ussukkaṁ kurumānasseva mahāmegho uṭṭhahitvā sabbarattiṁ vassi, Aciravatī nadī pūrā āgantvā sabbaṁ yavaṁ vahi. Brāhmaṇo sabbarattiṁ anattamano hutvā pabhāte nadītīraṁ gato sabbaṁ sassavipattiṁ disvā “vinaṭṭhomhi, kathaṁ dāni jīvissāmī”ti balavasokaṁ uppādesi. Bhagavāpi

tameva rattiṁ paccūsasamaye Buddhacakkhunā lokaṁ volokento "ajja brāhmaṇassa dhammadesanākālo"ti ñatvā bhikkhācāravattena Sāvatthiṁ pavisitvā brāhmaṇassa gharadvāre aṭṭhāsi. Brāhmaṇo Bhagavantaṁ disvā "sokābhibhūtaṁ maṁ assāsetukāmo samaṇo Gotamo āgato"ti cintetvā āsanaṁ paññāpetvā pattaṁ gahetvā Bhagavantaṁ nisīdāpesi. Bhagavā jānantova brāhmaṇaṁ pucchi "kiṁ brāhmaṇa paduṭṭhacitto vihāsī"ti. Āma bho Gotama sabbaṁ me yavakkhettaṁ udakena vūḷhanti. Atha Bhagavā "na brāhmaṇa vipanne domanassaṁ, sampanne ca somanassaṁ kātabbaṁ. Kāmā hi nāma sampajjantipi vipajjantipī"ti vatvā tassa brāhmaṇassa sappāyaṁ ñatvā dhammadesanāvasena imaṁ suttamabhāsi. Tattha saṅkhepato padatthasambandhamattameva vaṇṇayissāma, vitthāro pana Niddese[1] vuttanayeneva veditabbo. Yathā ca imasmiṁ sutte, evaṁ ito paraṁ sabbasuttesu.

Tattha **kāman**ti manāpiyarūpāditebhūmakadhammasaṅkhātaṁ vatthukāmaṁ. **Kāmayamānassā**ti icchamānassa. **Tassa ce taṁ samijjhatī**ti tassa kāmayamānassa sattassa taṁ kāmasaṅkhātaṁ vatthu samijjhati ce, sace so taṁ labhatīti vuttaṁ hoti. **Addhā pītimano hotī**ti ekaṁsaṁ tuṭṭhacitto hoti. **Laddhā**ti labhitvā. **Macco**ti satto. **Yadicchatī**ti yaṁ icchati.

774. **Tassa ce kāmayānassā**ti tassa puggalassa kāme icchamānassa, kāmena vā yāyamānassa[2]. **Chandajātassā**ti jātataṇhassa. **Jantuno**ti sattassa. **Te kāmā parihāyantī**ti te kāmā parihāyanti ce. **Sallaviddhova ruppatī**ti atha ayomayādinā sallena viddho viya pīḷīyati.

775. Tatiyagāthāya saṅkhepattho—**yo** pana ime **kāme** tattha chandarāgavikkhambhanena vā samucchedena vā attano pādena **sappassa** siraṁ iva **parivajjeti, so** bhikkhu sabbaṁ lokaṁ visaritvā ṭhitattā **loke visattikā**saṅkhātaṁ taṇhaṁ **sato** hutvā **samativattatī**ti.

---

1. Khu 7. 1 piṭṭhe Mahāniddese. 2. Āyāyamānassa (Sī, Syā)

776-8. Tato parāsaṁ tissannaṁ gāthānaṁ ayaṁ saṅkhepattho—**yo** etaṁ sālikkhettādiṁ **khettaṁ** vā gharavatthādiṁ **vatthuṁ** vā kahāpaṇasaṅkhātaṁ **hiraññaṁ** vā go-assabhedaṁ **gavāssaṁ** vā itthisaññikā **thiyo** vā ñātibandhavādī **bandhū** vā aññe vā manāpiyarūpādī **puthu kāme anugijjhati,** taṁ puggalaṁ **abala**saṅkhātā kilesā **balīyanti** sahanti maddanti, saddhābalādivirahena vā abalaṁ taṁ puggalaṁ abalā kilesā balīyanti, abalattā balīyantīti attho. Atha taṁ kāmagiddhaṁ kāme rakkhantaṁ pariyesantañca sīhādayo ca pākaṭa**parissayā** kāyaduccaritādayo ca apākaṭa**parissayā maddanti, tato** apākaṭaparissayehi abhibhūtaṁ **taṁ** puggalaṁ jāti-ādi **dukkhaṁ bhinnaṁ nāvaṁ udakaṁ viya anveti. Tasmā** kāyagatāsati-ādibhāvanāya **jantu sadā sato** hutvā vikkhambhanasamucchedavasena rūpādīsu vatthukāmesu sabbappakārampi kilesakāmaṁ parivajjento **kāmāni parivajjaye.** Evaṁ **te** kāme **pahāya** tappahānakaramaggeneva catubbidhampi **tare oghaṁ** tareyya tarituṁ sakkuṇeyya. Tato yathā puriso udakagarukaṁ **nāvaṁ sitvā**[1] lahukāya nāvāya appakasireneva **pāragū** bhaveyya, pāraṁ gaccheyya, evameva attabhāvanāvaṁ kilesūdakagarukaṁ siñcitvā lahukena attabhāvena pāragū bhaveyya, sabbadhammapāraṁ nibbānaṁ gato bhaveyya, arahattappattiyā gaccheyya ca, anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbātīti[2] arahattanikūṭena desanaṁ niṭṭhāpesi. Desanāpariyosāne brāhmaṇo ca brāhmaṇī ca sotāpattiphale patiṭṭhahiṁsūti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Kāmasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Siñcitvā (Sī, Syā)
2. Parinibbānenāti (Sī)

2. Guhaṭṭhakasuttavaṇṇanā

779. **Satto guhāyan**ti Guhaṭṭhakasuttaṁ. Kā uppatti? Bhagavati kira Sāvatthiyaṁ viharante āyasmā Piṇḍolabhāradvājo Kosambiyaṁ Gaṅgātīre Āvaṭṭakaṁ[1] nāma Utenassa uyyānaṁ, tattha agamāsi sītale padese divāvihāraṁ nisīditukāmo. Aññadāpi cāyaṁ gacchateva tattha pubbāsevanena yathā Gavampatitthero Tāvatiṁsabhavananti vuttanayametaṁ Vaṅgīsasuttavaṇṇanāyaṁ. So tattha Gaṅgātīre sītale rukkhamūle samāpattiṁ appetvā divāvihāraṁ nisīdi. Rājāpi kho Uteno taṁ divasaṁyeva uyyānakīḷikaṁ gantvā bahudeva divasabhāgaṁ naccagītādīhi uyyāne kīḷitvā pānamadamatto ekissā itthiyā aṅke sīsaṁ katvā sayi. Sesitthiyo "sutto rājā"ti uṭṭhahitvā uyyāne pupphaphalādīni gaṇhantiyo theraṁ disvā hirottappaṁ upaṭṭhāpetvā "mā saddaṁ akatthā"ti aññamaññaṁ nivāretvā appasaddā upasaṅkamitvā vanditvā theraṁ samparivāretvā nisīdiṁsu. Thero samāpattito vuṭṭhāya tāsaṁ dhammaṁ desesi, tā tuṭṭhā "sādhu sādhū"ti vatvā suṇanti.

Rañño sīsaṁ aṅkenādāya nisinnitthī "imā maṁ ohāya kiḷantī"ti tāsu issāpakatā ūruṁ cāletvā rājānaṁ pabodhesi, rājā paṭibujjhitvā itthāgāraṁ apassanto "kuhiṁ imā vasaliyo"ti āha. Sā āha "tumhesu abahukatā 'samaṇaṁ ramayissāmā'ti gatā"ti. So kuddho therābhimukho agamāsi. Tā itthiyo rājānaṁ disvā ekaccā uṭṭhahiṁsu, ekaccā "mahārāja pabbajitassa santike dhammaṁ suṇāmā"ti na uṭṭhahiṁsu. So tena bhiyyoso mattāya kuddho theraṁ avanditvāva "kimatthaṁ āgatosī"ti āha. Vivekatthaṁ mahārājāti. So "vivekatthāya āgatā evaṁ itthāgāraparivutā nisīdantī"ti vatvā "tava vivekaṁ kathehī"ti āha. Thero visāradopi vivekakathāya "nāyaṁ aññātukāmo pucchatī"ti tuṇhī ahosi. Rājā "sace na kathesi, tambakipillikehi taṁ khādāpessāmī"ti aññatarasmiṁ asokarukkhe tambakipillikapuṭaṁ gaṇhanto attanova upari vikiri. So sarīraṁ puñchitvā aññaṁ puṭaṁ gahetvā therābhimukho agamāsi. Thero "sacāyaṁ rājā mayi

1. Gaṅgātaṭe udakavanaṁ (Sī)

aparajjheyya, apāyābhimukho bhaveyyā”ti taṁ anukampamāno iddhiyā ākāsaṁ abbhuggantvā gato.

Tato itthiyo āhaṁsu “mahārāja aññe rājāno īdisaṁ pabbajitaṁ disvā pupphagandhādīhi pūjenti, tvaṁ tambakipillikapuṭena āsādetuṁ āraddho ahosi, kulavaṁsaṁ nāsetuṁ uṭṭhito”ti. So attano dosaṁ ñatvā tuṇhī hutvā uyyānapālaṁ pucchi “aññampi divasaṁ thero idhāgacchatī”ti. Āma mahārājāti. Tena hi yadā āgacchati, tadā me āroceyyāsīti. So ekadivasaṁ there āgate ārocesi, rājāpi theraṁ upasaṅkamitvā pañhaṁ pucchitvā pāṇehi saraṇaṁ gato ahosi. Tambakipillikapuṭena āsāditadivase pana thero ākāsenāgantvā puna pathaviyaṁ nimujjitvā Bhagavato gandhakuṭiyaṁ ummujji. Bhagavāpi kho dakkhiṇena passena sato sampajāno sīhaseyyaṁ kappayamāno theraṁ disvā “kiṁ Bhāradvāja akāle āgatosī”ti āha. Thero “āma Bhagavā”ti vatvā sabbaṁ taṁ pavattiṁ ārocesi. Taṁ sutvā Bhagavā “kiṁ karissati tassa vivekakathā kāmaguṇagiddhassā”ti vatvā dakkhiṇena passena nipanno eva therassa dhammadesanatthaṁ imaṁ suttamabhāsi.

Tattha **satto**ti laggo. **Guhāyan**ti kāye. Kāyo hi rāgādīnaṁ vāḷānaṁ vasanokāsato “guhā”ti vuccati. **Bahunābhichanno**ti bahunā rāgādikilesajālena abhicchanno. Etena ajjhattabandhanaṁ vuttaṁ. **Tiṭṭhan**ti rāgādivasena tiṭṭhanto. **Naro**ti satto. **Mohanasmiṁ pagāḷho**ti mohanaṁ vuccati kāmaguṇā. Ettha hi devamanussā muyhanti, tesu ajjhogāḷho hutvā. Etena bahiddhābandhanaṁ vuttaṁ. **Dūre vivekā hi tathāvidho so**ti so tathārūpo naro tividhāpi kāyavivekādikā vivekā dūre anāsanne. Kiṁ kāraṇā? **Kāmā hi loke na hi suppahāyā,** yasmā loke kāmā suppahāyā na hontīti vuttaṁ hoti.

780. Evaṁ paṭhamagāthāya “dūre vivekā tathāvidho”ti sādhetvā puna tathāvidhānaṁ sattānaṁ dhammataṁ āvikaronto **“icchānidānā”**ti gāthamāha. Tattha **icchānidānā**ti taṇhāhetukā. **Bhavasātabaddhā**ti sukhavedanādimhi bhavasāte baddhā. **Te duppamuñcā**ti te

bhavasātavatthubhūtā dhammā, te vā tattha baddhā icchānidānā sattā duppamocayā. **Na hi aññamokkhā**ti aññena ca mocetuṁ na sakkonti. Kāraṇavacanaṁ vā etaṁ, te sattā duppamuñcā. Kasmā? Yasmā aññena mocetabbā na honti. Yadi pana muñceyyuṁ, sakena thāmena muñceyyunti ayamassa attho. **Pacchā pure vāpi apekkhamānā**ti anāgate atīte vā kāme apekkhamānā. **Ime va kāme purime va jappanti** ime vā paccuppanne kāme purime vā duvidhepi atītānāgate balavataṇhāya patthayamānā. Imesañca dvinnaṁ padānaṁ "te duppamuñcā na hi aññamokkhā"ti iminā saha sambandho veditabbo, itarathā "apekkhamānā jappaṁ kiṁ karonti kiṁ vā katā"ti na paññāyeyyuṁ.

781-2. Evaṁ paṭhamagāthāya "dūre vivekā tathāvidho"ti sādhetvā dutiyagāthāya ca tathāvidhānaṁ sattānaṁ dhammataṁ āvikatvā idāni nesaṁ pāpakammakaraṇaṁ āvikaronto **"kāmesu giddhā"**ti gāthamāha. Tassattho— **te** sattā **kāmesu** paribhogataṇhāya **giddhā** pariyesanādimanuyuttattā **pasutā** sammohamāpannattā **pamūḷhā** avagamanatāya maccharitāya Buddhādīnaṁ vacanaṁ anādiyanatāya ca **avadāniyā.** Kāyavisamādimhi **visame niviṭṭhā** antakāle **maraṇadukkhūpanītā "kiṁ sū bhavissāma ito cutāse"**ti **paridevayantī**ti. Yasmā etadeva, **tasmā hi sikkhetha -pa- māhu dhīrā**ti. Tattha **sikkhethā**ti tisso sikkhā āpajjeyya. **Idhevā**ti imasmiṁyeva sāsane. Sesamuttānameva.

783. Idāni ye tathā na karonti, tesaṁ byasanappattiṁ dassento **"passāmī"**ti gāthamāha. Tattha **passāmī**ti maṁsacakkhu-ādīhi pekkhāmi. **Loke**ti apāyādimhi. **Pariphandamānan**ti ito cito ca phandamānaṁ. **Pajaṁ iman**ti imaṁ sattakāyaṁ. **Taṇhagatan**ti taṇhāya gataṁ abhibhūtaṁ, nipātitanti adhippāyo. **Bhavesū**ti kāmabhavādīsu. **Hīnā narā**ti hīnakammantā narā. **Maccumukhe lapantī**ti antakāle sampatte maraṇamukhe paridevanti. **Avītataṇhāse**ti avigatataṇhā. **Bhavābhavesū**ti kāmabhavādīsu. Atha vā **bhavābhavesū**ti bhavabhavesu, punappunabhavesūti vuttaṁ hoti.

784. Idāni yasmā avītataṇhā evaṁ phandanti ca lapanti ca, tasmā taṇhāvinaye samādapento **"mamāyite"**ti gāthamāha. Tattha **mamāyite**ti taṇhādiṭṭhimamattehi "maman"ti pariggahite vatthusmiṁ. **Passathā**ti

sotāre ālapanto āha. **Etampī**ti etampi ādīnavaṁ. Sesaṁ pākaṭameva.

785. Evamettha paṭhamagāthāya assādaṁ, tato parāhi catūhi ādīnavañca dassetvā idāni sa-upāyaṁ nissaraṇaṁ nissaraṇānisaṁsañca dassetuṁ, sabbāhi vā etāhi kāmānaṁ ādīnavaṁ okāraṁ saṁkilesañca dassetvā idāni nekkhamme ānisaṁsaṁ dassetuṁ **"ubhosu antesū"**ti gāthādvayamāha. Tattha **ubhosu antesū**ti phassaphassasamudayādīsu dvīsu paricchedesu. **Vineyya chandan**ti chandarāgaṁ vinetvā. **Phassaṁ pariññāyā**ti cakkhusamphassādiphassaṁ, phassānusārena vā taṁsampayutte sabbepi arūpadhamme, tesaṁ vatthudvārārammaṇavasena rūpadhamme cāti sakalampi nāmarūpaṁ tīhi pariññāhi parijānitvā. **Anānugiddho**ti rūpādīsu sabbadhammesu agiddho. **Yadattagarahī tadakubbamāno**ti yaṁ attanā garahati, taṁ akurumāno. **Nalippatī diṭṭhasutesu dhīro**ti so evarūpo dhitisampanno dhīro diṭṭhesu ca sutesu ca dhammesu dvinnaṁ lepānaṁ ekenapi lepena na lippati, ākāsamiva nirupalitto accantavodānappatto hoti.

786. **Saññaṁ pariññā**ti gāthāya pana ayaṁ saṅkhepattho—na kevalañca phassameva, apica kho pana kāmasaññādibhedaṁ **saññampi,** saññānusārena vā pubbe vuttanayeneva nāmarūpaṁ tīhi pariññāhi parijānitvā imāya paṭipadāya catubbidhampi **vitareyya oghaṁ,** tato so tiṇṇogho taṇhādiṭṭhi**pariggahesu** taṇhādiṭṭhilepappahānena **nopalitto** khīṇāsava**muni** rāgādisallānaṁ abbūḷhattā **abbūḷhasallo** sativepullappattiyā **appamatto caraṁ,** pubbabhāge vā appamatto caraṁ tena appamādacārena abbūḷhasallo hutvā sakaparattabhāvādibhedaṁ **nāsīsatī lokamimaṁ parañca,** aññadatthu carimacittanirodhā nirupādāno jātavedova parinibbātīti arahattanikūṭena desanaṁ niṭṭhāpesi dhammanettiṭṭhapanameva karonto, na uttariṁ imāya desanāya maggaṁ vā phalaṁ vā uppādesi khīṇāsavassa desitattāti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Guhaṭṭhakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Duṭṭhaṭṭhakasuttavaṇṇanā

787. **Vadanti ve duṭṭhamanāpī**ti Duṭṭhaṭṭhakasuttaṁ. Kā uppatti? Ādigāthāya tāva uppatti—Munisuttanayena Bhagavato bhikkhusaṁghassa ca uppannalābhasakkāraṁ asahamānā titthiyā Sundariṁ paribbājikaṁ uyyojesuṁ. Sā kira janapadakalyāṇī setavatthaparibbājikāva ahosi. Sā sunhātā sunivatthā mālāgandhavilepanavibhūsitā Bhagavato dhammaṁ sutvā Sāvatthivāsīnaṁ Jetavanato nikkhamanavelāya Sāvatthito nikkhamitvā Jetavanābhimukhī gacchati. Manussehi ca "kuhiṁ gacchasī"ti pucchitā "samaṇaṁ Gotamaṁ sāvake cassa ramayituṁ gacchāmī"ti vatvā Jetavanadvārakoṭṭhake vicaritvā Jetavanadvārakoṭṭhake pidahite nagaraṁ pavisitvā pabhāte puna Jetavanaṁ gantvā gandhakuṭisamīpe pupphāni vicinantī viya carati. Buddhupaṭṭhānaṁ āgatehi ca manussehi "kimatthaṁ āgatāsī"ti pucchitā yaṁkiñcideva bhaṇati. Evaṁ aḍḍhamāsamatte vītikkante titthiyā taṁ jīvitā voropetvā parikhātaṭe nikkhipitvā[1] pabhāte "sundariṁ na passāmā"ti kolāhalaṁ katvā rañño ca ārocetvā tena anuññātā Jetavanaṁ pavisitvā vicinantā viya taṁ nikkhittaṭṭhānā[2] uddharitvā mañcakaṁ āropetvā nagaraṁ abhiharitvā upakkosaṁ akaṁsu. Sabbaṁ Pāḷiyaṁ[3] āgatanayeneva veditabbaṁ.

Bhagavā taṁ divasaṁ paccūsasamaye Buddhacakkhunā lokaṁ volokento "titthiyā ajja ayasaṁ uppādessantī"ti ñatvā "tesaṁ saddahitvā mādise cittaṁ pakopetvā mahājano apāyābhimukho mā ahosī"ti gandhakuṭidvāraṁ pidahitvā antogandhakuṭiyaṁyeva acchi, na nagaraṁ piṇḍāya pāvisi. Bhikkhū pana dvāraṁ pidahitaṁ disvā pubbasadisameva pavisiṁsu. Manussā bhikkhū disvā nānappakārehi akkosiṁsu. Atha āyasmā Ānando Bhagavato taṁ pavattiṁ ārocetvā "titthiyehi bhante mahā-ayaso uppādito, na sakkā idha vasituṁ, vipulo Jambudīpo, aññattha gacchāmā"ti āha. Tatthapi ayase uṭṭhite kuhiṁ gamissasi Ānandāti. Aññaṁ nagaraṁ Bhagavāti. Atha Bhagavā "āgamehi Ānanda, sattāhamevāyaṁ saddo bhavissati, sattāhaccayena yehi

---

1. Nikhanitvā (Sī) 2. Nikhātaṭṭhānā (Sī) 3. Khu 1. 128. piṭṭhe.

ayaso kato, tesaṁyeva upari patissatī”ti vatvā Ānandattherassa dhammadesanatthaṁ **“vadanti ve”**ti imaṁ gāthamabhāsi.

Tattha **vadantī**ti Bhagavantaṁ bhikkhusaṁghañca upavadanti. **Duṭṭhamanāpi eke athopi ve saccamanā**ti ekacce duṭṭhacittā, ekacce tathasaññinopi hutvā, titthiyā duṭṭhacittā, ye tesaṁ vacanaṁ sutvā saddahiṁsu, te saccamanāti adhippāyo. **Vādañca jātan**ti etaṁ akkosavādaṁ uppannaṁ. **Muni no upetī**ti akārakatāya ca akuppanatāya ca Buddhamuni na upeti. **Tasmā munī natthi khilo kuhiñcī**ti tena kāraṇena ayaṁ muni rāgādikhilehi natthi khilo kuhiñcīti veditabbo.

788. Imañca gāthaṁ vatvā Bhagavā Ānandattheraṁ pucchi “evaṁ khuṁsetvā vambhetvā vuccamānā bhikkhū Ānanda kiṁ vadantī”ti. Na kiñci Bhagavāti. “Na Ānanda ‘ahaṁ sīlavā’ti sabbattha tuṇhī bhavitabbaṁ, loke hi nābhāsamānaṁ jānanti missaṁ bālehi paṇḍitan”ti vatvā “bhikkhū Ānanda te manusse evaṁ paṭicodentū”ti dhammadesanatthāya “abhūtavādī nirayaṁ upetī”ti imaṁ gāthamabhāsi. Thero taṁ uggahetvā bhikkhū āha “manussā tumhehi imāya gāthāya paṭicodetabbā”ti. Bhikkhū tathā akaṁsu. Paṇḍitamanussā tuṇhī ahesuṁ. Rājāpi rājapurise sabbato pesetvā yesaṁ dhuttānaṁ lañjaṁ datvā titthiyā taṁ mārāpesuṁ, te gahetvā niggayha taṁ pavattiṁ ñatvā titthiye paribhāsi. Manussāpi titthiye disvā leḍḍunā paharanti, paṁsunā okiranti “Bhagavato ayasaṁ uppādesun”ti. Ānandatthero taṁ disvā Bhagavato ārocesi, Bhagavā therassa imaṁ gāthamabhāsi **“sakañhi diṭṭhiṁ -pa- vadeyyā”**ti.

Tassattho—yāyaṁ diṭṭhi titthiyajanassa “Sundariṁ māretvā samaṇānaṁ Sakyaputtiyānaṁ avaṇṇaṁ pakāsetvā etenupāyena laddhaṁ sakkāraṁ sādiyissāmā”ti[1], so taṁ diṭṭhiṁ kathaṁ atikkameyya, atha kho so ayaso tameva titthiyajanaṁ paccāgato taṁ diṭṭhiṁ accetuṁ asakkontaṁ. Yo vā sassatādivādī, sopi **sakaṁ diṭṭhiṁ kathaṁ accayeyya** tena diṭṭhi**cchandena anunīto** tāya ca diṭṭhi**ruciyā niviṭṭho,** apica kho pana **sayaṁ**

1. Harissāmāti (Ka)

samattāni pakubbamāno attanāva paripuṇṇāni tāni diṭṭhigatāni karonto **yathā jāneyya, tatheva vadeyyā**ti.

789. Atha rājā sattāhaccayena taṁ kuṇapaṁ chaḍḍāpetvā sāyanhasamayaṁ vihāraṁ gantvā Bhagavantaṁ abhivādetvā āha "nanu bhante īdise ayase uppanne mayhampi ārocetabbaṁ siyā"ti. Evaṁ vutte Bhagavā "na mahārāja 'ahaṁ sīlavā guṇasampanno'ti paresaṁ ārocetuṁ ariyānaṁ patirūpan"ti vatvā tassā aṭṭhuppattiyaṁ **"yo attano sīlavatānī"**ti avasesagāthāyo abhāsi.

Tattha **sīlavatānī**ti pātimokkhādīni sīlāni āraññikādīni dhutaṅgavatāni ca. **Anānupuṭṭho**ti apucchito. **Pāvā**ti vadati. **Anariyadhammaṁ kusalā tamāhu, yo ātumānaṁ sayameva pāvā**ti yo evaṁ attānaṁ sayameva vadati, tassa taṁ vādaṁ "anariyadhammo eso"ti kusalā evaṁ kathenti.

790. **Santo**ti rāgādikilesavūpasamena santo, tathā **abhinibbutatto. Itihanti sīlesu akatthamāno**ti "ahamasmi sīlasampanno"ti-ādinā nayena iti sīlesu akatthamāno, sīlanimittaṁ attūpanāyikaṁ vācaṁ abhāsamānoti vuttaṁ hoti. **Tamariyadhammaṁ kusalā vadantī**ti tassa taṁ akatthanaṁ "ariyadhammo eso"ti Buddhādayo khandhādikusalā vadanti. **Yassussadā natthi kuhiñci loke**ti yassa khīṇāsavassa rāgādayo satta ussadā kuhiñci loke natthi, tassa taṁ akatthanaṁ "ariyadhammo eso"ti evaṁ kusalā vadantīti sambandho.

791. Evaṁ khīṇāsavapaṭipattiṁ dassetvā idāni diṭṭhigatikānaṁ titthiyānaṁ paṭipattiṁ rañño dassento āha **"pakappitā saṅkhatā"**ti. Tattha **pakappitā**ti parikappitā. **Saṅkhatā**ti paccayābhisaṅkhatā. **Yassā**ti yassa kassaci diṭṭhigatikassa. **Dhammā**ti diṭṭhiyo. **Purakkhatā**ti purato katā. **Santī**ti saṁvijjanti. **Avīvadātā**ti avodātā. **Yadattani passati ānisaṁsaṁ, taṁ nissito kuppapaṭiccasantin**ti yassete diṭṭhidhammā purakkhatā avodātā santi, so evaṁvidho yasmā attani tassā diṭṭhiyā

diṭṭhadhammikañca sakkārādiṁ, samparāyikañca gativisesādiṁ ānisaṁsaṁ passati, tasmā tañca ānisaṁsaṁ, tañca kuppatāya ca paṭiccasamuppannatāya ca sammutisantitāya[1] ca kuppapaṭiccasantisaṅkhātaṁ diṭṭhiṁ nissitova hoti, so tannissitattā attānaṁ vā ukkaṁseyya pare vā vambheyya abhūtehipi guṇadosehi.

792. Evaṁ nissitena ca **diṭṭhīnivesā -pa- ādiyatī ca dhamman**ti. Tattha **diṭṭhīnivesā**ti idaṁsaccābhinivesasaṅkhātāni diṭṭhinivesanāni. **Na hi svātivattā**ti sukhena ativattitabbā na honti. **Dhammesu niccheyya samuggahītan**ti dvāsaṭṭhidiṭṭhidhammesu taṁ taṁ samuggahitaṁ abhiniviṭṭhaṁ dhammaṁ nicchinitvā pavattattā diṭṭhinivesā na hi svātivattāti vuttaṁ hoti. **Tasmā naro tesu nivesanesu, nirassatī ādiyatī ca dhamman**ti yasmā na hi svātivattā, tasmā naro tesuyeva diṭṭhinivesanesu ajasīlagosīlakukkurasīlapañcātapamaruppapāta-ukkuṭikappadhānakaṇṭakāpassayādibhedaṁ satthāradhammakkhānagaṇādibhedañca taṁ taṁ dhammaṁ nirassati ca ādiyati ca jahati ca gaṇhāti ca vanamakkaṭo viya taṁ taṁ sākhanti vuttaṁ hoti. Evaṁ nirassanto ca ādiyanto ca anavaṭṭhitacittattā asantehipi guṇadosehi attano vā parassa vā yasāyasaṁ uppādeyya.

793. Yo panāyaṁ sabbadiṭṭhigatādidosadhunanāya paññāya samannāgatattā dhono, tassa **dhonassa hi -pa- anūpayo so.** Kiṁ vuttaṁ hoti? Dhonadhammasamannāgamā **dhonassa** dhutasabbapāpassa arahato **katthaci loke** tesu tesu **bhavesu pakappitā diṭṭhi natthi,** so tassā diṭṭhiyā abhāvena, yāya ca attanā kataṁ pāpakammaṁ paṭicchādentā titthiyā māyāya mānena vā etaṁ agatiṁ gacchanti, tampi **māyañca mānañca pahāya dhono** rāgādīnaṁ dosānaṁ **kena gaccheyya,** diṭṭhadhamme samparāye vā nirayādīsu gativisesesu kena saṅkhaṁ gaccheyya, **anūpayo so,** so hi taṇhādiṭṭhi-upayānaṁ dvinnaṁ abhāvena anūpayoti.

794. Yo pana tesaṁ dvinnaṁ bhāvena upayo hoti, so **upayo hi -pa- diṭṭhimidheva sabban**ti. Tattha **upayo**ti taṇhādiṭṭhinissito. **Dhammesu upeti vādan**ti "ratto"ti vā "duṭṭho"ti vā evaṁ

---

1. Sammutisantatāya (Sī)

tesu tesu dhammesu upeti vādaṁ. **Anūpayaṁ kena kathaṁ vadeyyā**ti taṇhādiṭṭhipahānena anūpayaṁ khīṇāsavaṁ kena rāgena vā dosena vā kathaṁ "ratto"ti vā "duṭṭho"ti vā vadeyya, evaṁ anupavajjo ca so kiṁ titthiyā viya katapaṭicchādako bhavissatīti adhippāyo. **Attā nirattā**[1] **na hi tassa atthī**ti tassa hi attadiṭṭhi vā ucchedadiṭṭhi vā natthi, gahaṇaṁ muñcanaṁ vāpi attanirattasaññitaṁ natthi. Kiṁ kāraṇā natthīti ce? **Adhosi so diṭṭhimidheva sabbaṁ,** yasmā so idheva attabhāve ñāṇavātena sabbaṁ diṭṭhigataṁ adhosi pajahi vinodesīti arahattanikūṭena desanaṁ niṭṭhāpesi. Taṁ sutvā rājā attamano Bhagavantaṁ abhivādetvā pakkāmīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Duṭṭhaṭṭhakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

4. Suddhaṭṭhakasuttavaṇṇanā

795. **Passāmi suddhan**ti Suddhaṭṭhakasuttaṁ. Kā uppatti? Atīte kira Kassapassa Bhagavato kāle Bārāṇasivāsī aññataro kaṭumbiko pañcahi sakaṭasatehi paccantajanapadaṁ agamāsi bhaṇḍaggahaṇatthaṁ. Tattha vanacarakena saddhiṁ mittaṁ katvā tassa paṇṇākāraṁ datvā pucchi "kacci te samma candanasāraṁ diṭṭhapubban"ti. "Āma sāmī"ti ca vutte teneva saddhiṁ candanavanaṁ pavisitvā sabbasakaṭāni candanasārassa pūretvā tampi vanacarakaṁ "yadā samma Bārāṇasiṁ āgacchasi, tadā candanasāraṁ gahetvā āgaccheyyāsī"ti vatvā Bārāṇasiṁyeva agamāsi. Athāparena samayena sopi vanacarako candanasāraṁ gahetvā tassa gharaṁ agamāsi. So taṁ disvā sabbaṁ paṭisanthāraṁ katvā sāyanhasamaye candanasāraṁ pisāpetvā samuggaṁ pūretvā "gaccha samma nhāyitvā āgacchā"ti attano purisena saddhiṁ nhānatitthaṁ pesesi. Tena ca samayena Bārāṇasiyaṁ ussavo hoti, atha Bārāṇasivāsino pātova

---

1. Attaṁ nirattaṁ (Sī, Syā, Ka)

dānaṁ datvā sāyaṁ suddhavatthanivatthā mālāgandhādīni gahetvā Kassapassa Bhagavato mahācetiyaṁ vandituṁ gacchanti. So vanacarako te disvā "mahājano kuhiṁ gacchatī"ti pucchi. "Vihāraṁ cetiyavandanatthāyā"ti ca sutvā sayampi agamāsi. Tattha manusse haritālamanosilādīhi nānappakārehi cetiye pūjaṁ[1] karonte disvā kiñci citraṁ kātuṁ ajānanto taṁ candanaṁ gahetvā mahācetiye suvaṇṇiṭṭhakānaṁ upari kaṁsapātimattaṁ maṇḍalaṁ akāsi. Atha tattha sūriyuggamanavelāyaṁ sūriyarasmiyo uṭṭhahiṁsu, so taṁ disvā pasīdi, patthanañca akāsi "yattha yattha nibbattāmi, īdisā me rasmiyo ure uṭṭhahantū"ti. So kālaṁ katvā Tāvatiṁsesu nibbatti, tassa ure rasmiyo uṭṭhahiṁsu, candamaṇḍalaṁ viyassa uramaṇḍalaṁ virocati, "Candābho devaputto"tveva ca naṁ sañjāniṁsu.

So tāya sampattiyā chasu devalokesu anulomapaṭilomato ekaṁ Buddhantaraṁ khepetvā amhākaṁ Bhagavati uppanne Sāvatthiyaṁ brāhmaṇamahāsālakule nibbatti, tathevassa ure candamaṇḍalasadisaṁ rasmimaṇḍalaṁ ahosi. Nāmakaraṇadivase cassa maṅgalaṁ katvā brāhmaṇā taṁ maṇḍalaṁ disvā "dhaññapuññalakkhaṇo ayaṁ kumāro"ti vimhitā "Candābho"tveva nāmaṁ akaṁsu. Taṁ vayappattaṁ brāhmaṇā gahetvā alaṅkaritvā rattakañcukaṁ[2] pārupāpetvā rathe āropetvā "mahābrahmā ayan"ti pūjetvā "yo Candābhaṁ passati, so yasadhanādīni labhati, samparāyañca saggaṁ gacchatī"ti ugghosentā gāmanigamarājadhānīsu āhiṇḍanti. Gatagataṭṭhāne manussā "esa kira bho candābho nāma, yo etaṁ passati, so yasadhanasaggādīni labhatī"ti uparūpari āgacchanti, sakalajambudīpo cali. Brāhmaṇā tucchahatthakānaṁ āgatānaṁ na dassenti, sataṁ vā sahassaṁ vā gahetvā āgatānameva dassenti. Evaṁ candābhaṁ gahetvā anuvicarantā brāhmaṇā kamena Sāvatthiṁ anuppattā.

Tena ca samayena Bhagavā pavattitavaradhammacakko anupubbena Sāvatthiṁ āgantvā Sāvatthiyaṁ viharati Jetavane bahujanahitāya dhammaṁ desento. Atha Candābho Sāvatthiṁ patvā samuddapakkhantakunnadī viya apākaṭo ahosi, candābhoti bhaṇantopi natthi. So sāyanhasamaye

1. Cetiyapūjaṁ (Syā), cetiyaṁ pūjaṁ (Ka) 2. Paṭṭakañcukaṁ (Sī), paṭakaccukaṁ (Ka)

mahājanakāyaṁ mālāgandhādīni ādāya Jetavanābhimukhaṁ gacchantaṁ disvā "kuhiṁ gacchathā"ti pucchi. "Buddho loke uppanno, so bahujanahitāya dhammaṁ deseti, taṁ sotuṁ Jetavanaṁ gacchamā"ti ca tesaṁ vacanaṁ sutvā sopi brāhmaṇagaṇaparivuto tattheva agamāsi. Bhagavā ca tasmiṁ samaye dhammasabhāyaṁ varabuddhāsane nisinnova hoti, Candābho Bhagavantaṁ upasaṅkamma madhurapaṭisanthāraṁ katvā ekamantaṁ nisīdi, tāvadeva cassa so āloko antarahito. Buddhālokassa hi samīpe asītihatthabbhantare añño āloko nābhibhoti. So "āloko me naṭṭho"ti nisīditvāva uṭṭhāsi, uṭṭhahitvā ca gantumāraddho. Atha naṁ aññataro puriso āha "kiṁ bho Candābha samaṇassa Gotamassa bhīto gacchasī"ti. Nāhaṁ bhīto gacchāmi, apica me imassa tejena āloko na sampajjatīti punadeva Bhagavato purato nisīditvā pādatalā paṭṭhāya yāva kesaggā rūparaṁsilakkhaṇādisampattiṁ disvā "mahesakkho samaṇo Gotamo, mama ure appamattako āloko uṭṭhito, tāvatakenapi maṁ gahetvā brāhmaṇā sakalajambudīpaṁ vicaranti. Evaṁ varalakkhaṇasampattisamannāgatassa samaṇassa Gotamassa neva māno uppanno, addhā ayaṁ anomaguṇasamannāgato bhavissati Satthā devamanussānan"ti ativiya pasannacitto Bhagavantaṁ vanditvā pabbajjaṁ yāci. Bhagavā aññataraṁ theraṁ āṇāpesi "pabbājehinan"ti, so taṁ pabbājetvā tacapañcakakammaṭṭhānaṁ ācikkhi. So vipassanaṁ ārabhitvā na cireneva arahattaṁ patvā "Candābhatthero"ti vissuto ahosi. Taṁ ārabbha bhikkhū kathaṁ samuṭṭhāpesuṁ "kiṁ nu kho āvuso ye Candābhaṁ addasaṁsu, te yasaṁ vā dhanaṁ vā labhiṁsu, saggaṁ vā gacchiṁsu, visuddhiṁ vā pāpuṇiṁsu tena cakkhudvārikarūpadassanenā"ti. Bhagavā tassaṁ aṭṭhuppattiyaṁ imaṁ suttamabhāsi.

Tattha paṭhamagāthāya tāvattho—na bhikkhave evarūpena dassanena suddhi hoti, apica kho kilesamalinattā asuddhaṁ, kilesarogānaṁ avigamā sarogameva Candābhaṁ brāhmaṇaṁ aññaṁ vā evarūpaṁ disvā diṭṭhigatiko bālo abhijānāti **"passāmi suddhaṁ paramaṁ arogaṁ,** tena ca diṭṭhisaṅkhātena dassanena **saṁsuddhi narassa hotī"**ti, so evaṁ abhijānanto taṁ dassanaṁ **"paraman"ti ñatvā** tasmiṁ dassane **suddhānupassī**

samāno taṁ dassanaṁ "maggañāṇan"ti **pacceti.** Taṁ pana maggañāṇaṁ na hoti. Tenāha **"diṭṭhena ce suddhī"**ti dutiyagāthaṁ.

796. Tassattho—tena rūpadassanasaṅkhātena **diṭṭhena** yadi kilesa**suddhi narassa hoti,** tena vā **ñāṇena so** yadi jāti-ādi**dukkhaṁ pajahāti,** evaṁ sante ariyamaggato **aññena** asuddhimaggeneva **so sujjhati,** rāgādīhi upadhīhi sa-upadhiko eva samāno sujjhatīti āpannaṁ hoti, na ca evaṁvidho sujjhati. Tasmā **diṭṭhī hi naṁ pāva tathā vadānaṁ,** sā naṁ diṭṭhiyeva "micchādiṭṭhiko ayan"ti katheti diṭṭhi-anurūpaṁ "sassato loko"ti-ādinā nayena tathā tathā vadantanti.

797. **Na brāhmaṇo**ti tatiyagāthā. Tassattho—yo pana bāhitapāpattā **brāhmaṇo** hoti, so maggena adhigatāsavakkhayo khīṇāsavabrāhmaṇo ariyamaggañāṇato aññena abhimaṅgalasammatarūpasaṅkhāte **diṭṭhe** tathāvidhasaddasaṅkhāte **sute** avītikkamasaṅkhāte **sīle** hatthivatādibhede **vate** pathavi-ādibhede **mute** ca uppannena micchāñāṇena **suddhiṁ na āha.** Sesamassa brāhmaṇassa vaṇṇabhaṇanatthaṁ vuttaṁ. So hi tedhātuka**puññe** sabbasmiñca **pāpe anūpalitto,** tassa pahīnattā attadiṭṭhiyā yassa kassaci vā gahaṇassa pahīnattā **attañjaho,** puññābhisaṅkhārādīnaṁ akaraṇato **nayidha pakubbamāno**ti vuccati. Tasmā naṁ evaṁ pasaṁsanto āha. Sabbasseva cassa purimapādena sambandho veditabbo—puññe ca pāpe ca anūpalitto attañjaho nayidha pakubbamāno na brāhmaṇo aññato suddhimāhāti.

798. Evaṁ na brāhmaṇo aññato suddhimāhāti vatvā idāni ye diṭṭhigatikā aññato suddhiṁ bruvanti, tesaṁ tassā diṭṭhiyā anibbāhakabhāvaṁ[1] dassento **"purimaṁ pahāyā"**ti gāthamāha. Tassattho—te hi aññato suddhivādā samānāpi yassā diṭṭhiyā appahīnattā gahaṇamuñcanaṁ hoti, tāya **purimaṁ** satthārādiṁ **pahāya aparaṁ** nissitā **ejā**saṅkhātāya taṇhāya **anugatā** abhibhūtā rāgādibhedaṁ **na taranti saṅgaṁ,** tañca atarantā taṁ taṁ dhammaṁ uggaṇhanti ca **nirassajanti** ca makkaṭova **sākhan**ti.

1. Anibbānavāhakabhāvaṁ (Sī), anibbāhaṇabhāvaṁ (Ka)

799. Pañcamagāthāya sambandho—yo ca so "diṭṭhī hi naṁ pāva tathā vadānan"ti vutto, so sayaṁ samādāyāti. Tattha **sayan**ti sāmaṁ. **Samādāyā**ti gahetvā. **Vatānī**ti hatthivatādīni. **Uccāvacan**ti aparāparaṁ hīnapaṇītaṁ vā satthārato satthārādiṁ. **Saññasatto**ti kāmasaññādīsu laggo. **Vidvā ca vedehi samecca dhamman**ti paramatthavidvā ca arahā catūhi maggañāṇavedehi catusaccadhammaṁ abhisameccāti. Sesaṁ pākaṭameva.

800. **Sa sabbadhammesu visenibhūto, yaṁ kiñci diṭṭhaṁ va sutaṁ mutaṁ vā**ti so bhūripañño khīṇāsavo yaṁ kiñci diṭṭhaṁ vā sutaṁ vā mutaṁ vā tesu sabbadhammesu mārasenaṁ vināsetvā ṭhitabhāvena visenibhūto. **Tamevadassin**ti[1] taṁ evaṁ visuddhadassiṁ. **Vivaṭaṁ carantan**ti taṇhacchadanādivigamena vivaṭaṁ hutvā carantaṁ. **Kenīdha lokasmiṁ vikappayeyyā**ti kena idha loke taṇhākappena vā diṭṭhikappena vā koci vikappeyya, tesaṁ vā pahīnattā rāgādinā pubbe vuttenāti.

801. **Na kappayantī**ti gāthāya sambandho attho ca—kiñca bhiyyo? Te hi tādisā santo dvinnaṁ kappānaṁ purekkhārānañca kenaci **na kappayanti na purekkharonti,** paramattha-accantasuddhi-adhigatattā anaccantasuddhiṁ yeva akiriyasassatadiṭṭhiṁ **accantasuddhīti na te vadanti. Ādānaganthaṁ gathitaṁ visajjā**ti catubbidhampi rūpādīnaṁ ādāyakattā ādānaganthaṁ attano cittasantāne gathitaṁ baddhaṁ ariyamaggasatthena visajja chinditvā. Sesaṁ pākaṭameva.

802. **Sīmātigo**ti gāthā ekapuggalādhiṭṭhānāya desanāya vuttā. Pubbasadiso eva panassā sambandho, so evaṁ atthavaṇṇanāya saddhiṁ veditabbo—kiñca bhiyyo so īdiso bhūripañño catunnaṁ kilesasīmānaṁ atītattā **sīmātigo** bāhitapāpattā ca **brāhmaṇo,** itthambhūtassa ca **tassa natthi** paracittapubbenivāsañāṇehi **ñatvā vā** maṁsacakkhudibbacakkhūhi **disvā vā** kiñci **samuggahītaṁ,** abhiniviṭṭhanti vuttaṁ hoti. So ca kāmarāgābhāvato **na rāgarāgī,** rūpārūparāgābhāvato **na**

---

1. Tamevaṁ dassinti (Sī)

virāgaratto. Yato evaṁvidhassa "idaṁ paran"ti kiñci **idha uggahitaṁ natthī**ti arahattanikūṭena desanaṁ niṭṭhāpesi.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Suddhaṭṭhakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

5. Paramaṭṭhakasuttavaṇṇanā

803. **Paramanti diṭṭhīsū**ti Paramaṭṭhakasuttaṁ. Kā uppatti? Bhagavati kira Sāvatthiyaṁ viharante nānātitthiyā sannipatitvā attano attano diṭṭhiṁ dīpentā "idaṁ paramaṁ, idaṁ paraman"ti kalahaṁ katvā rañño ārocesuṁ. Rājā sambahule jaccandhe sannipātāpetvā "imesaṁ hatthiṁ dassethā"ti āṇāpesi. Rājapurisā andhe sannipātāpetvā hatthiṁ purato sayāpetvā "passathā"ti āhaṁsu. Te hatthissa ekamekaṁ aṅgaṁ parāmasiṁtu. Tato raññā "kīdiso bhaṇe hatthī"ti puṭṭho yo soṇḍaṁ parāmasi, so "seyyathāpi mahārāja naṅgalīsā"ti bhaṇi. Ye dantādīni parāmasiṁsu, te itaraṁ "mā bho rañño purato musā bhaṇī"ti paribhāsitvā "seyyathāpi mahārāja bhittikhilo"ti-ādīni āhaṁsu. Rājā taṁ sabbaṁ sutvā "īdiso tumhākaṁ samayo"ti titthiye uyyojesi. Aññataro piṇḍacāriko taṁ pavattiṁ ñatvā Bhagavato ārocesi. Bhagavā tassaṁ aṭṭhuppattiyaṁ bhikkhū āmantetvā "yathā bhikkhave jaccandhā hatthiṁ ajānantā taṁ taṁ aṅgaṁ parāmasitvā vivadiṁsu, evaṁ titthiyā vimokkhantikadhammaṁ ajānantā taṁ taṁ diṭṭhiṁ parāmasitvā vivadantī"ti vatvā dhammadesanatthaṁ imaṁ suttamabhāsi.

Tattha **paramanti diṭṭhīsu paribbasāno**ti "idaṁ paraman"ti gahetvā sakāya sakāya diṭṭhiyā vasamāno. **Yaduttari kurute**ti yaṁ attano satthārādiṁ seṭṭhaṁ karoti. **Hīnāti aññe tato sabbamātā**ti taṁ attano satthārādiṁ ṭhapetvā tato aññe sabbe "hīnā ime"ti āha. **Tasmā vivādāni avītivatto**ti tena kāraṇena so diṭṭhikalahe avītivattova hoti.

804. Dutiyagāthāya attho—evaṁ avītivatto ca yaṁ **diṭṭhe sute sīlavate muteti** etesu vatthūsu uppannadiṭṭhisaṅkhāte **attani** pubbe vuttappakāraṁ **ānisaṁsaṁ passati,** tadeva so tattha sakāya diṭṭhiyā ānisaṁsaṁ "idaṁ seṭṭhan"ti abhinivisitvā **aññaṁ sabbaṁ** parasatthārādikaṁ **nihīnato passati.**

805. Tatiyagāthāya attho—evaṁ passato cassa **yaṁ** attano satthārādiṁ **nissito aññaṁ** parasatthārādiṁ **hīnaṁ passati, taṁ** pana dassanaṁ **ganthameva kusalā vadanti,** bandhananti vuttaṁ hoti. Yasmā etadeva, **tasmā hi diṭṭhaṁ va sutaṁ mutaṁ vā sīlabbataṁ bhikkhu na nissayeyya,** nābhiniveseyyāti vuttaṁ hoti.

806. Catutthagāthāya attho—na kevalaṁ diṭṭhasutādiṁ na nissayeyya, apica kho pana asañjātaṁ uparūpari **diṭṭhimpi lokasmiṁ na kappayeyya,** na janeyyāti vuttaṁ hoti. Kīdisaṁ? **Ñāṇena vā sīlavatena vāpi,** samāpattiñāṇādinā ñāṇena vā sīlavatena vā yā kappiyati, etaṁ diṭṭhiṁ na kappeyya. Na kevalañca diṭṭhiṁ na kappayeyya, apica kho pana mānenapi jāti-ādīhi vatthūhi **samoti attānamanūpaneyya, hīno na maññetha visesi vāpī**ti.

807. Pañcamagāthāya attho—evaṁ hi diṭṭhiṁ akappento amaññamāno ca **attaṁ pahāya anupādiyāno** idha vā yaṁ pubbe gahitaṁ, taṁ pahāya aparaṁ aggaṇhanto tasmimpi vuttappakāre **ñāṇe** duvidhaṁ **nissayaṁ no karoti.** Akaronto ca **sa ve viyattesu**[1] nānādiṭṭhivasena bhinnesu sattesu **na vaggasārī** chandādivasena agacchanadhammo hutvā dvāsaṭṭhiyā diṭṭhīsu **kiñcipi diṭṭhiṁ na pacceti,** na paccāgacchatīti vuttaṁ hoti.

808-10. Idāni yo so imāya gāthāya vutto khīṇāsavo, tassa vaṇṇabhaṇanatthaṁ **"yassūbhayante**"ti-ādikā tisso gāthāyo āha. Tattha **ubhayante**ti pubbe vuttaphassādibhede. **Paṇidhī**ti taṇhā. **Bhavābhavāyā**ti punappunabhavāya. **Idha vā huraṁ vā**ti sakattabhāvādibhede idha vā parattabhāvādibhede parattha vā. **Diṭṭhe vā**ti diṭṭhasuddhiyā vā. Esa

---

1. Viyuttesu (Sī)

nayo sutādīsu. **Saññā**ti saññāsamuṭṭhāpikā diṭṭhi. **Dhammāpi tesaṁ na paṭicchitāse**ti dvāsaṭṭhidiṭṭhigatadhammāpi tesaṁ "idameva saccaṁ moghamaññan"ti evaṁ na paṭicchitā. **Pāraṅgato na pacceti tādī**ti nibbānapāraṁ gato tena tena maggena pahīne kilese puna nāgacchati, pañcahi ca ākārehi tādī hotīti. Sesaṁ pākaṭamevāti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Paramaṭṭhakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

6. Jarāsuttavaṇṇanā

811. **Appaṁ vata jīvitan**ti Jarāsuttaṁ. Kā uppatti? Ekaṁ samayaṁ Bhagavā Sāvatthiyaṁ vassaṁ vasitvā yāni tāni Buddhānaṁ sarīrārogyasampādanaṁ anuppannasikkhāpadapaññāpanaṁ veneyyadamanaṁ tathārūpāya aṭṭhuppattiyā Jātakādikathananti-ādīni janapadacārikānimittāni, tāni samavekkhitvā janapadacārikaṁ pakkāmi. Anupubbena cārikaṁ caramāno sāyaṁ Sāketaṁ anuppatto añjanavanaṁ pāvisi. Sāketavāsino sutvā "akālo idāni Bhagavantaṁ dassanāyā"ti vibhātāya rattiyā mālāgandhādīni gahetvā Bhagavato santikaṁ gantvā pūjanavandanasammodanādīni katvā parivāretvā aṭṭhaṁsu yāva Bhagavato gāmappavesanavelā, atha Bhagavā bhikkhusaṁghaparivuto piṇḍāya pāvisi. Taṁ aññataro Sāketako brāhmaṇamahāsālo nagarā nikkhanto nagaradvāre addasa. Disvā puttasinehaṁ uppādetvā "ciradiṭṭhosi putta mayā"ti paridevayamāno abhimukho agamāsi. Bhagavā bhikkhū saññāpesi "ayaṁ bhikkhave brāhmaṇo yaṁ icchati, taṁ karotu, na vāretabbo"ti.

Brāhmaṇopi vacchagiddhinīva gāvī āgantvā Bhagavato kāyaṁ purato ca pacchato ca dakkhiṇato ca vāmato cāti samantā āliṅgi "ciradiṭṭhosi putta ciraṁ vinā ahosī"ti bhaṇanto. Yadi pana so tathā kātuṁ na labheyya, hadayaṁ phāletvā mareyya. So Bhagavantaṁ avoca "Bhagavā tumhehi saddhiṁ āgatabhikkhūnaṁ ahameva bhikkhaṁ dātuṁ samattho,

mameva anuggahaṁ karothā"ti. Adhivāsesi Bhagavā tuṇhībhāvena. Brāhmaṇo Bhagavato pattaṁ gahetvā purato gacchanto brāhmaṇiyā pesesi "putto me āgato, āsanaṁ paññāpetabban"ti. Sā tathā katvā āgamanaṁ passantī ṭhitā Bhagavantaṁ antaravīthiyaṁyeva disvā puttasinehaṁ uppādetvā "ciradiṭṭhosi putta mayā"ti pādesu gahetvā roditvā gharaṁ atinetvā sakkaccaṁ bhojesi. Bhuttāvino brāhmaṇo pattaṁ apanāmesi. Bhagavā tesaṁ sappāyaṁ viditvā dhammaṁ desesi, desanāpariyosāne ubhopi sotāpannā ahesuṁ. Atha Bhagavantaṁ yāciṁsu "yāva bhante Bhagavā imaṁ nagaraṁ upanissāya viharati, amhākaṁyeva ghare bhikkhā gahetabbā"ti. Bhagavā "na Buddhā evaṁ ekaṁ nibaddhaṭṭhānaṁyeva gacchantī"ti paṭikkhipi. Te āhaṁsu "tena hi bhante bhikkhusaṁghena saddhiṁ piṇḍāya caritvāpi tumhe idheva bhattakiccaṁ katvā dhammaṁ desetvā vihāraṁ gacchathā"ti. Bhagavā tesaṁ anuggahatthāya tathā akāsi. Manussā brāhmaṇañca brāhmaṇiñca "Buddhapitā Buddhamātā"tveva vohariṁsu, tampi kulaṁ "Buddhakulan"ti nāmaṁ labhi.

Ānandatthero Bhagavantaṁ pucchi "ahaṁ Bhagavato mātāpitaro jānāmi, ime pana kasmā vadanti 'ahaṁ Buddhamātā ahaṁ Buddhapitā'ti". Bhagavā āha "nirantaraṁ me Ānanda brāhmaṇī ca brāhmaṇo ca pañca jātisatāni mātāpitaro ahesuṁ, pañca jātisatāni mātāpitūnaṁ jeṭṭhakā, pañca jātisatāni kaniṭṭhakā, te pubbasineheneva kathentī"ti imañca gāthamabhāsi—

"Pubbeva sannivāsena, paccuppannahitena vā.
Evaṁ taṁ jāyate pemaṁ, uppalaṁva yathodake"ti[1].

Tato Bhagavā Sākete yathābhirantaṁ viharitvā puna cārikaṁ caramāno Sāvatthimeva agamāsi. Sopi brāhmaṇo ca brāhmaṇī ca bhikkhū upasaṅkamitvā patirūpaṁ dhammadesanaṁ sutvā sesamagge pāpuṇitvā anupādisesāya nibbānadhātuyā parinibbāyiṁsu. Nagare brāhmaṇā sannipatiṁsu

---

1. Khu 5. 66 piṭṭhe Jātake.

"amhākaṁ ñātake sakkarissāmā"ti. Sotāpannasakadāgāmi-anāgāmino upāsakāpi sannipatiṁsu upāsikāyo ca "amhākaṁ sahadhammike sakkarissāmā"ti. Te sabbepi kambalakūṭāgāraṁ āropetvā mālāgandhādīhi pūjentā nagarā nikkhāmesuṁ.

Bhagavāpi taṁ divasaṁ paccūsasamaye Buddhacakkhunā lokaṁ volokento tesaṁ parinibbānabhāvaṁ ñatvā "tattha mayi gate dhammadesanaṁ sutvā bahujanassa dhammābhisamayo bhavissatī"ti ñatvā pattacīvaramādāya Sāvatthito āgantvā āḷāhanameva pāvisi. Manussā disvā "mātāpitūnaṁ sarīrakiccaṁ kātukāmo Bhagavā āgato"ti vanditvā aṭṭhaṁsu. Nāgarāpi kūṭāgāraṁ pūjentā āḷāhanaṁ ānetvā Bhagavantaṁ pucchiṁsu "gahaṭṭha-ariyasāvakā kathaṁ pūjetabbā"ti. Bhagavā "yathā asekkhā pūjiyanti, tathā pūjetabbā ime"ti adhippāyena tesaṁ asekkhamunibhāvaṁ dīpento imaṁ gāthamāha—

"Ahiṁsakā ye munayo, niccaṁ kāyena saṁvutā.
Te yanti accutaṁ ṭhānaṁ, yattha gantvā na socare"ti[1].

Tañca parisaṁ oloketvā taṅkhaṇānurūpaṁ dhammaṁ desento imaṁ suttamabhāsi.

Tattha **appaṁ vata jīvitaṁ idan**ti "idaṁ vata manussānaṁ jīvitaṁ appaṁ parittaṁ ṭhitiparittatāya sarasaparittatāyā"ti Sallasuttepi vuttanayametaṁ. **Oraṁ vassasatāpi miyyatī**ti[2] vassasatā oraṁ kalalādikālepi miyyati. **Aticcā**ti vassasataṁ atikkamitvā. **Jarasāpi miyyatī**ti jarāyapi miyyati.

812-6. **Mamāyite**ti mamāyitavatthukāraṇā. **Vinābhāvasantamevidan**ti santavinābhāvaṁ vijjamānavinābhāvameva idaṁ, na sakkā avinābhāvena bhavituntі vuttaṁ hoti. **Māmako**ti mama upāsako bhikkhu vāti saṅkhaṁ gato, Buddhādīni vā vatthūni mamāyamāno. **Saṅgatan**ti samāgataṁ diṭṭhapubbaṁ vā. **Piyāyitan**ti piyaṁ kataṁ. **Nāmaṁyevā'vasissati**[3], **akkheyyan**ti sabbaṁ rūpādidhammajātaṁ pahīyati, nāmamattameva tu avasissati "Buddharakkhito dhammarakkhito"ti evaṁ saṅkhātuṁ kathetuṁ. **Munayo**ti khīṇāsavamunayo. **Khemadassino**ti nibbānadassino.

---

1. Khu 1. 46 piṭṭhe Dhammapade. 2. Mīyatīti (Sī) 3. Nāmamevāvasissati (Sī, Syā)

817. Sattamagāthā evaṁ maraṇabbhāhate loke anurūpapaṭipattidassanatthaṁ vuttā. Tattha **patilīnacarassā**ti tato tato patilīnaṁ cittaṁ katvā carantassa. **Bhikkhuno**ti kalyāṇaputhujjanassa sekkhassa vā. **Sāmaggiyamāhu tassa taṁ, yo attānaṁ bhavane na dassaye**ti tassetaṁ patirūpamāhu, yo evaṁpaṭipanno nirayādibhede bhavane attānaṁ na dasseyya. Evaṁ hi so imamhā maraṇā mucceyyāti adhippāyo.

818-20. Idāni yo "attānaṁ bhavane na dassaye"ti evaṁ khīṇāsavo vibhāvito, tassa vaṇṇabhaṇanatthaṁ ito parā tisso gāthāyo āha. Tattha **sabbatthā**ti dvādasasu āyatanesu. **Yadidaṁ diṭṭhasutaṁ mutesu vā**ti ettha pana yadidaṁ diṭṭhasutaṁ, ettha vā mutesu vā dhammesu evaṁ muni na upalimpatīti evaṁ sambandho veditabbo. **Dhono na hi tena maññati, yadidaṁ diṭṭhasutaṁ mutesu vā**ti atrāpi yadidaṁ diṭṭhasutaṁ, tena vatthunā na maññati, mutesu vā dhammesu na maññatīti evameva sambandho veditabbo. **Na hi so rajjati no virajjatī**ti bālaputhujjanā viya na rajjati, kalyāṇaputhujjanasekkhā viya na virajjati, rāgassa pana khīṇattā "virāgo"tveva saṅkhaṁ gacchati. Sesaṁ sabbattha pākaṭamevāti. Desanāpariyosāne caturāsītiyā pāṇasahassānaṁ dhammābhisamayo ahosīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Jarāsuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

7. Tissametteyyasuttavaṇṇanā

821. **Methunamanuyuttassā**ti Tissametteyyasuttaṁ. Kā uppatti? Bhagavati kira Sāvatthiyaṁ viharante Tissametteyyā nāma dve sahāyā Sāvatthiṁ agamaṁsu. Te sāyanhasamayaṁ mahājanaṁ Jetavanābhimukhaṁ gacchantaṁ disvā "kuhiṁ gacchathā"ti pucchiṁsu. Tato tehi "Buddho loke uppanno, bahujanahitāya dhammaṁ deseti, taṁ sotuṁ Jetavanaṁ gacchāmā"ti

vutte “mayampi sossāmā”ti agamaṁsu. Te avañjhadhammadesakassa Bhagavato dhammadesanaṁ sutvā parisantare nisinnāva cintesuṁ “na sakkā agāramajjhe ṭhitenāyaṁ dhammo paripūretun”ti. Atha pakkante mahājane Bhagavantaṁ pabbajjaṁ yāciṁsu, Bhagavā “ime pabbājehī”ti aññataraṁ bhikkhuṁ āṇāpesi. So te pabbājetvā tacapañcakakammaṭṭhānaṁ datvā araññavāsaṁ gantumāraddho. Metteyyo tissaṁ āha “āvuso upajjhāyo araññaṁ gacchati, mayampi gacchāmā”ti. Tisso “alaṁ āvuso, Bhagavato dassanaṁ dhammassavanañca ahaṁ pihemi, gaccha tvan”ti vatvā na agamāsi. Metteyyo upajjhāyena saha gantvā araññe samaṇadhammaṁ karonto na cirasseva arahattaṁ pāpuṇi saddhiṁ ācariyupajjhāyehi. Tissassāpi jeṭṭhabhātā byādhinā kālamakāsi. So taṁ sutvā attano gāmaṁ agamāsi, tatra naṁ ñātakā palobhetvā uppabbājesuṁ. Metteyyopi ācariyupajjhāyehi saddhiṁ Sāvatthiṁ āgato. Atha Bhagavā vutthavasso janapadacārikaṁ caramāno anupubbena taṁ gāmaṁ pāpuṇi. Tattha Metteyyo Bhagavantaṁ vanditvā “imasmiṁ bhante gāme mama gihisahāyo atthi, muhuttaṁ tāva āgametha anukampaṁ upādāyā”ti vatvā gāmaṁ pavisitvā taṁ Bhagavato santikaṁ ānetvā ekamantaṁ ṭhito tassatthāya ādigāthāya Bhagavantaṁ pañhaṁ pucchi. Tassa Bhagavā byākaronto avasesagāthāyo abhāsi. Ayamassa suttassa uppatti.

Tattha **methunamanuyuttassā**ti methunadhammasamāyuttassa. **Itī**ti evamāha. **Āyasmā**ti piyavacanametaṁ, **Tisso**ti nāmaṁ tassa therassa. So hi Tissoti nāmena. **Metteyyo**ti gottaṁ, gottavaseneva cesa pākaṭo ahosi. Tasmā aṭṭhuppattiyaṁ vuttaṁ “Tissametteyyā nāma dve sahāyā”ti. **Vighātan**ti upaghātaṁ. **Brūhī**ti ācikkha. **Mārisā**ti piyavacanametaṁ, nidukkhāti vuttaṁ hoti. **Sutvāna tava sāsanan**ti tava vacanaṁ sutvā. **Viveke sikkhissāmase**ti sahāyaṁ ārabbha dhammadesanaṁ yācanto bhaṇati, so pana sikkhitasikkhoyeva.

822. **Mussate vāpi sāsanan**ti pariyattipaṭipattito duvidhampi sāsanaṁ nassati. **Vāpī**ti padapūraṇamattaṁ. **Etaṁ tasmiṁ anāriyan**ti tasmiṁ puggale etaṁ anariyaṁ, yadidaṁ micchāpaṭipadā.

823. **Eko pubbe caritvānā**ti pabbajjāsaṅkhātena vā gaṇavossaggaṭṭhena[1] vā pubbe eko viharitvā. **Yānaṁ bhantaṁva taṁ loke, hīnamāhu puthujjanan**ti taṁ vibbhantakaṁ puggalaṁ yathā hatthiyānādiyānaṁ adantaṁ visamaṁ ārohati, ārohakampi bhañjati, papātepi papatati, evaṁ kāyaduccaritādivisamārohanena narakādīsu, atthabhañjanena jātipapātādīsu papatanena ca yānaṁ bhantaṁva āhu hīnaṁ puthujjanañca āhūti.

824-5. **Yaso kitti cā**ti lābhasakkāro pasaṁsā ca. **Pubbe**ti pabbajitabhāve. **Hāyate vāpi tassa sā**ti tassa vibbhantakassa sato so ca yaso sā ca kitti hāyati. **Etampi disvā**ti etampi pubbe yasakittīnaṁ bhāvaṁ pacchā ca hāniṁ disvā. **Sikkhetha methunaṁ vippahātave**ti tisso sikkhā sikkhetha. Kiṁ kāraṇaṁ? **Methunaṁ vippahātave,** methunappahānatthāyāti vuttaṁ hoti. Yo hi methunaṁ na vippajahati, **saṅkappehi -pa- tathāvidho.** Tattha **pareto**ti samannāgato. **Paresaṁ nigghosan**ti upajjhāyādīnaṁ nindāvacanaṁ. **Maṅku hotī**ti dummano hoti.

826. Ito parā gāthā pākaṭasambandhā eva. Tāsu **satthānī**ti kāyaduccaritādīni. Tāni hi attano paresañca chedanaṭṭhena "satthānī"ti vuccanti. Tesu cāyaṁ visesato codito musāvacanasatthāneva karoti "iminā kāraṇenāhaṁ vibbhanto"ti bhaṇanto. Tenevāha **"esa khvassa mahāgedho, mosavajjaṁ pagāhatī"**ti. Tattha **esa khvassā**ti esa kho assa. **Mahāgedho**ti mahābandhanaṁ. Katamoti ce? Yadidaṁ mosavajjaṁ pagāhati, svāssa musāvādajjhogāho mahāgedhoti veditabbo.

827. **Mandova parikissatī**ti pāṇavadhādīni karonto tatonidānañca dukkhamanubhonto bhogapariyesanarakkhanāni ca karonto momūho viya parikilissati.

828-9. **"Etamādīnavaṁ ñatvā, muni pubbāpare idhā"**ti etaṁ "yaso kitti ca yā pubbe, hāyate'vāpi tassa sā"ti ito pabhuti vutte pubbāpare idha imasmiṁ sāsane pubbato apare samaṇabhāvato

---

1. Gaṇavavassaggaṭṭhena (Sī), gaṇavassaggaṭṭhena (Syā)

vibbhantakabhāve ādīnavaṁ muni ñatvā. **Etadariyānamuttamaṁ**ti yadidaṁ vivekacariyā, etaṁ Buddhādīnaṁ ariyānaṁ uttamaṁ, tasmā vivekaññeva sikkhethāti adhippāyo. **Na tena seṭṭho maññethā**ti tena ca vivekena na attānaṁ "seṭṭho ahan"ti maññeyya, tena thaddho na bhaveyyāti vuttaṁ hoti.

830. **Rittassā**ti vivittassa kāyaduccaritādīhi virahitassa. **Oghatiṇṇassa pihayanti, kāmesu gadhitā pajā**ti vatthukāmesu laggā sattā tassa caturoghatiṇṇasa pihayanti iṇāyikā viya āṇaṇyassāti arahattanikūṭena desanaṁ niṭṭhāpesi. Desanāpariyosāne Tisso sotāpattiphalaṁ patvā pacchā pabbajitvā arahattaṁ sacchākāsīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Tissametteyyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

8. Pasūrasuttavaṇṇanā

831. **Idheva suddhī**ti Pasūrasuttaṁ. Kā uppatti? Bhagavati kira Sāvatthiyaṁ viharante Pasūro nāma paribbājako mahāvādī, so "ahamasmi sakalajambudīpe vādena aggo, tasmā yathā Jambudīpassa jambupaññāṇaṁ, evaṁ mamāpi bhavituṁ arahatī"ti jambusākhaṁ dhajaṁ katvā sakalajambudīpe paṭivādaṁ anāsādento anupubbena Sāvatthiṁ āgantvā nagaradvāre vālikatthalaṁ katvā tattha sākhaṁ ussāpetvā "yo mayā saddhiṁ vādaṁ kātuṁ samattho, so imaṁ sākhaṁ bhañjatū"ti vatvā nagaraṁ pāvisi. Taṁ ṭhānaṁ mahājano parivāretvā aṭṭhāsi. Tena ca samayena āyasmā Sāriputto bhattakiccaṁ katvā Sāvatthito nikkhamati, so taṁ disvā sambahule gāmadārake pucchi "kiṁ etaṁ dārakā"ti, te sabbaṁ ācikkhiṁsu. "Tena hi naṁ tumhe uddharitvā pādehi bhañjatha, 'vādatthiko vihāraṁ āgacchatū'ti ca bhaṇathā"ti vatvā pakkāmi.

Paribbājako piṇḍāya caritvā katabhattakicco āgantvā uddharitvā bhaggaṁ sākhaṁ disvā "kenidaṁ kāritan"ti pucchi. "Buddhasāvakena Sāriputtenā"ti ca vutte pamudito hutvā "ajja mama jayaṁ samaṇassa ca parājayaṁ paṇḍitā passantū"ti pañhavīmaṁsake kāraṇike ānetuṁ Sāvatthiṁ pavisitvā vīthisiṅghāṭakacaccaresu vicaranto "samaṇassa Gotamassa aggasāvakena saha vāde paññāpaṭibhānaṁ sotukāmā bhonto nikkhamantū"ti ugghosesi. "Paṇḍitānaṁ vacanaṁ sossāmā"ti sāsane pasannāpi appasannāpi bahū manussā nikkhamiṁsu. Tato Pasūro mahājanaparivuto "evaṁ vutte evaṁ bhaṇissāmī"ti-ādīni vitakkento vihāraṁ agamāsi. Thero "vihāre uccāsaddamahāsaddo janabyākulañca mā ahosī"ti Jetavanadvārakoṭṭhake āsanaṁ paññāpetvā nisīdi.

Paribbājako theraṁ upasaṅkamitvā "tvaṁ bho pabbajita mayhaṁ jambudhajaṁ bhañjāpesī"ti āha. "Āma paribbājakā"ti ca vutte "hotu no bho kāci kathāpavattī"ti āha. "Hotu paribbājakā"ti ca therena sampaṭicchite "tvaṁ samaṇa puccha, ahaṁ vissajjessāmī"ti āha. Tato naṁ thero avaca "kiṁ paribbājaka dukkaraṁ pucchā, udāhu vissajjanan"ti. Vissajjanaṁ bho pabbajita, pucchāya kiṁ dukkaraṁ, taṁ yo hi koci yaṁkiñci pucchatīti. "Tena hi paribbājaka tvaṁ puccha, ahaṁ vissajjessāmī"ti evaṁ vutte paribbājako "sādhurūpo bhikkhu ṭhāne sākhaṁ bhañjāpesī"ti vimhitacitto hutvā theraṁ pucchi "ko purisassa kāmo"ti. "Saṅkapparāgo purisassa kāmo"ti[1] thero āha. So taṁ sutvā there viruddhasaññī hutvā parājayaṁ āropetukāmo āha "citravicitrārammaṇaṁ pana bho pabbajita purisassa kāmaṁ na vadesī"ti. Āma paribbājaka na vademīti. Tato naṁ paribbājako yāva tikkhattuṁ paṭiññaṁ kārāpetvā "suṇantu bhonto samaṇassa vāde dosan"ti pañhavīmaṁsake ālapitvā āha "bho pabbajita tumhākaṁ sabrahmacārino araññe viharantī"ti. Āma paribbājaka viharantīti. Te tattha viharantā kāmavitakkādayo vitakke vitakkentīti. Āma paribbājaka puthujjanā sahasā vitakkentīti. "Yadi evaṁ tesaṁ samaṇabhāvo kuto, nanu te agārikā kāmabhogino hontī"ti evañca pana vatvā athāparaṁ etadavoca—

1. Aṁ 2. 359. piṭṭhe āgataṁ.

"Na te ve kāmā yāni citrāni loke,
Saṅkapparāgañca vadesi kāmaṁ.
Saṅkappayaṁ akusale vitakke,
Bhikkhupi te hessati kāmabhogī"ti[1].

Atha thero paribbājakassa vāde dosaṁ dassento āha "kiṁ paribbājaka saṅkapparāgaṁ purisassa kāmaṁ na vadesi, citravicitrārammaṇaṁ vadesī"ti. Āma bho pabbajitāti. Tato naṁ thero yāva tikkhattuṁ paṭiññaṁ kārāpetvā "suṇātha āvuso paribbājakassa vāde dosan"ti pañhavīmaṁsake ālapitvā āha "āvuso Pasūra tava satthā atthī"ti. Āma pabbajita atthīti. So cakkhuviññeyyaṁ rūpārammaṇaṁ passati, saddārammaṇādīni vā sevatīti. Āma pabbajita sevatīti. "Yadi evaṁ tassa satthubhāvo kuto, nanu so agāriko kāmabhogī hotī"ti evañca pana vatvā athāparaṁ etadavoca—

"Te ve kāmā yāni citrāni loke,
Saṅkapparāgaṁ na vadesi kāmaṁ.
Passanto rūpāni manoramāni,
Suṇanto saddāni manoramāni.

Ghāyanto gandhāni manoramāni,
Sāyanto rasāni manoramāni.
Phusanto phassāni manoramāni,
Satthāpi te hessati kāmabhogī"ti.

Evaṁ vutte nippaṭibhāno paribbājako "ayaṁ pabbajito mahāvādī, imassa santike pabbajitvā vādasatthaṁ sikkhissāmī"ti Sāvatthiṁ pavisitvā pattacīvaraṁ pariyesitvā Jetavanaṁ paviṭṭho tattha Lāludāyiṁ suvaṇṇavaṇṇaṁ kāyūpapannaṁ sarīrākārākappesu samantapāsādikaṁ disvā "ayaṁ bhikkhu mahāpañño mahāvādī"ti mantvā tassa santike pabbajitvā taṁ vādena niggahetvā saliṅgena taṁyeva titthāyatanaṁ pakkamitvā puna "samaṇena Gotamena saddhiṁ vādaṁ karissāmī"ti Sāvatthiyaṁ purimanayeneva ugghosetvā mahājanaparivuto "evaṁ samaṇaṁ Gotamaṁ niggahessāmī"ti-ādīni

1. Saṁ. ṭṭha 1. 60. piṭṭhepi.

vadanto Jetavanaṁ agamāsi. Jetavanadvārakoṭṭhake adhivatthā devatā "ayaṁ abhājanabhūto"ti mukhabandhamassa akāsi. So Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā mūgo viya nisīdi. Manussā "idāni pucchissati, idāni pucchissatī"ti tassa mukhaṁ ulloketvā "vadehi bho Pasūra, vadehi bho Pasūrā"ti uccāsaddamahāsaddā ahesuṁ. Atha Bhagavā "kiṁ Pasūro vadissatī"ti vatvā tattha sampattaparisāya dhammadesanatthaṁ imaṁ suttaṁ abhāsi.

Tattha paṭhamagāthāya tāva ayaṁ saṅkhepo—ime diṭṭhigatikā attano diṭṭhiṁ sandhāya **idheva suddhī iti vādayanti, nāññesu dhammesu visuddhimāhu.** Evaṁ sante attano satthārādīni **nissitā** tattheva "esa vādo subho"ti evaṁ **subhaṁ vadānā**[1] hutvā **puthū** samaṇabrāhmaṇā "sassato loko"ti-ādīsu **paccekasaccesu niviṭṭhā.**

832. Evaṁ niviṭṭhā ca—**te vādakāmā**ti gāthā. Tattha **bālaṁ dahantī mithu aññamaññan**ti "ayaṁ bālo ayaṁ bālo"ti evaṁ dvepi janā aññamaññaṁ bālaṁ dahanti, bālato passanti. **Vadanti te aññasitā kathojjan**ti te aññamaññaṁ satthārādiṁ nissitā kalahaṁ vadanti. **Pasaṁsakāmā kusalā vadānā**ti pasaṁsatthikā ubhopi "mayaṁ kusalavādā paṇḍitavādā"ti evaṁsaññino hutvā.

833. Evaṁ vadānesu ca tesu eko niyamato eva—**yutto kathāyan**ti gāthā. Tattha **yutto kathāyan**ti vivādakathāya ussukko. **Pasaṁsamicchaṁ vinighāti hotī**ti attano pasaṁsaṁ icchanto "kathaṁ nu kho niggahessāmī"ti-ādinā nayena pubbeva sallāpā kathaṁkathī vinighātī[2] hoti. **Apāhatasmin**ti pañhavīmaṁsakehi "atthāpagataṁ te bhaṇitaṁ, byañjanāpagataṁ te bhaṇitan"ti-ādinā nayena apahārite[3] vāde. **Nindāya so kuppatī**ti evaṁ apāhatasmiñca vāde uppannāya nindāya so kuppati. **Randhamesī**ti parassa randhameva gavesanto.

---

1. Subhavādā (Sī, Syā)
2. Vādakathaṁkathāvinipātī (Sī), sallāpakathaṁkathāvinighātī (Syā)
3. Apasādite (Sī, Ka)

834. Na kevalañca kuppati, apica kho pana **yamassa vādan**ti gāthā. Tattha **parihīnamāhu apāhatan**ti atthabyañjanādito apāhataṁ parihīnaṁ vadanti. **Paridevatī**ti tato nimittaṁ so "aññaṁ mayā āvajjitan"ti-ādīhi vippalapati. **Socatī**ti "tassa jayo"ti-ādīni ārabbha socati. **Upaccagā manti anutthunātī**ti "so maṁ vādena vādaṁ atikkanto"ti-ādinā nayena suṭṭhutaraṁ vippalapati.

835. **Ete vivādā samaṇesū**ti ettha pana **samaṇā** vuccanti bāhiraparibbājakā. **Etesu ugghāti nighāti hotī**ti etesu vādesu jayaparājayādivasena cittassa ugghātaṁ nighātañca pāpuṇanto ugghātī nighātī ca hoti. **Virame kathojjan**ti pajaheyya kalahaṁ. **Na haññadatthatthi pasaṁsalābhā**ti na hi ettha pasaṁsalābhato añño attho atthi.

836-7. Chaṭṭhagāthāya attho—yasmā ca na haññadatthatthi pasaṁsalābhā, tasmā paramaṁ lābhaṁ labhantopi "sundaro ayan"ti **tattha** diṭṭhiyā **pasaṁsito vā pana hoti** taṁ **vādaṁ parisāya majjhe** dīpetvā, tato **so tena** jayatthena tuṭṭhiṁ vā dantavidaṁsakaṁ vā āpajjanto **hasati,** mānena ca **uṇṇamati.** Kiṁ kāraṇaṁ? Yasmā **taṁ** jayatthaṁ **pappuyya yathāmano** jāto, evaṁ uṇṇamato ca **yā uṇṇatī**ti gāthā. Tattha **mānātimānaṁ vadate paneso**ti eso pana taṁ uṇṇatiṁ "vighātabhūmī"ti abujjhamāno mānañca atimānañca vadatiyeva.

838. Evaṁ vāde dosaṁ dassetvā idāni tassa vādaṁ asampaṭicchanto **"sūro"**ti gāthamāha. Tattha **rājakhādāyā**ti rājakhādanīyena, bhattavetanenāti vuttaṁ hoti. **Abhigajjameti paṭisūramicchan**ti yathā so paṭisūraṁ icchanto abhigajjanto eti, evaṁ diṭṭhigatiko diṭṭhigatikanti dasseti. **Yeneva so, tena palehī**ti yena so tuyhaṁ paṭisūro, tena gaccha. **Pubbeva natthi yadidaṁ yudhāyā**ti yaṁ pana idaṁ kilesajātaṁ yuddhāya siyā, taṁ etaṁ pubbeva natthi, bodhimūleyeva pahīnanti dasseti. Sesagāthā pākaṭasambandhāyeva.

839-40. Tattha **vivādayantī**ti vivadanti. **Paṭisenikattā**ti paṭilomakārako. **Visenikatvā**ti kilesasenaṁ vināsetvā. **Kiṁ**

labhethoti paṭimallaṁ kiṁ labhissasi. **Pasūrā**ti taṁ paribbājakaṁ ālapati. **Yesīdha natthī**ti yesaṁ idha natthi.

841. **Pavitakkan**ti "jayo nu kho me bhavissatī"ti-ādīni vitakkento. **Dhonena yugaṁ samāgamā**ti dhutakilesena Buddhena saddhiṁ yugaggāhaṁ samāpanno. **Na hi tvaṁ sakkhasi sampayātave**ti kotthukādayo viya sīhādīhi, dhonena saha yugaṁ gahetvā ekapadampi sampayātuṁ yugaggāhameva vā sampādetuṁ na sakkhissasīti. Sesaṁ sabbattha pākaṭamevāti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Pasūrasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

9. Māgaṇḍiyasuttavaṇṇanā

842. **Disvāna taṇhan**ti Māgaṇḍiyasuttaṁ. Kā uppatti? Ekaṁ samayaṁ Bhagavā Sāvatthiyaṁ viharanto paccūsasamaye Buddhacakkhunā lokaṁ volokento Kurūsu Kammāsadhamma[1]nigamavāsino Māgaṇḍiyassa nāma brāhmaṇassa sapajāpatikassa arahattūpanissayaṁ disvā tāvadeva Sāvatthito tattha gantvā Kammāsadhammassa avidūre aññatarasmiṁ vanasaṇḍe nisīdi suvaṇṇobhāsaṁ muñcamāno. Māgaṇḍiyopi taṅkhaṇaṁ tattha mukhadhovanatthaṁ gato suvaṇṇobhāsaṁ disvā "kiṁ idan"ti ito cito ca pekkhamāno Bhagavantaṁ disvā attamano ahosi. Tassa kira dhītā suvaṇṇavaṇṇā, taṁ bahū khattiyakumārādayo vārayantā na labhanti. Brāhmaṇo evaṁladdhiko hoti "samaṇasseva naṁ suvaṇṇavaṇṇassa dassāmī"ti. So Bhagavantaṁ disvā "ayaṁ me dhītāya samānavaṇṇo, imassa naṁ dassāmī"ti cittaṁ uppādesi. Tasmā disvāva attamano ahosi. So vegena gharaṁ gantvā brāhmaṇiṁ āhaṁ "bhoti bhoti mayā dhītāya samānavaṇṇo puriso diṭṭho, alaṅkarohi dārikaṁ, tassa naṁ dassāmā"ti.

---

1. Kammāssadamma (Sī)

brāhmaṇiyā dārikaṁ gandhodakena nhāpetvā vatthapupphālaṅkārādīhi alaṅkarontiyā eva Bhagavato bhikkhācāravelā sampattā. Atha Bhagavā Kammāsadhammaṁ piṇḍāya pāvisi.

Tepi kho dhītaraṁ gahetvā Bhagavato nisinnokāsaṁ agamaṁsu. Tattha Bhagavantaṁ adisvā brāhmaṇī ito cito ca vilokentī Bhagavato nisajjaṭṭhānaṁ tiṇasanthārakaṁ addasa. Buddhānañca adhiṭṭhānabalena nisinnokāso padanikkhepo ca abyākulā honti. Sā brāhmaṇaṁ āha "esa brāhmaṇa tassa tiṇasanthāro"ti, āma bhotīti. Tena hi brāhmaṇa amhākaṁ āgamanakammaṁ na sampajjissatīti. Kasmā bhotīti? Passa brāhmaṇa abyākulo tiṇasanthāro, neso kāmabhogino[1] paribhuttoti. Brāhmaṇo "mā bhoti maṅgale pariyesiyamāne avamaṅgalaṁ abhaṇī"ti āha. Punapi brāhmaṇī ito cito ca vicarantī Bhagavato padanikkhepaṁ disvā brāhmaṇaṁ āha "ayaṁ tassa padanikkhepo"ti. Āma bhotīti. Passa brāhmaṇa padanikkhepaṁ, nāyaṁ satto kāmesu gadhitoti. "Kathaṁ tvaṁ bhoti jānāsī"ti ca vuttā attano ñāṇabalaṁ dassentī āha—

"Rattassa hi ukkuṭikaṁ padaṁ bhave,
Duṭṭhassa hoti anukaḍḍhitaṁ padaṁ.
Mūḷhassa hoti sahasānupīḷitaṁ,
Vivaṭṭacchadassa idamīdisaṁ padan"ti[2].

Ayañcarahi tesaṁ kathā vippakatā, atha Bhagavā katabhattakicco tameva vanasaṇḍaṁ āgato. Brāhmaṇī Bhagavato varalakkhaṇakhacitaṁ byāmappabhāparikkhittaṁ rūpaṁ disvā brāhmaṇaṁ āha "esa tayā brāhmaṇa diṭṭho"ti. Āma bhotīti. Āgatakammaṁ na sampajjissateva, evarūpo nāma kāme paribhuñjissatīti netaṁ ṭhānaṁ vijjatīti. Tesaṁ evaṁ vadantānaññeva Bhagavā tiṇasanthārake nisīdi. Atha brāhmaṇo dhītaraṁ vāmena hatthena gahetvā kamaṇḍaluṁ dakkhiṇena hatthena gahetvā Bhagavantaṁ upasaṅkamitvā "bho pabbajita tvañca suvaṇṇavaṇṇo ayañca dārikā, anucchavikā esā tava, imāhaṁ bhoto bhariyaṁ posāvanatthāya

---

1. Tiṇasanthārako, kāmābhibhunā sattena (Sī)
2. Aṁ-Ṭṭha 1. 335; Dhammapada-Ṭṭha 1. 129; Visuddhi 1. 101 piṭṭhesupi.

dammī"ti vatvā Bhagavato santikaṁ gantvā dātukāmo[1] aṭṭhāsi. Bhagavā brāhmaṇaṁ anālapitvā aññena saddhiṁ sallapamāno viya **"disvāna taṇhan"**ti imaṁ gāthaṁ abhāsi.

Tassattho—ajapālanigrodhamūle nānārūpāni nimminitvā abhikāmamāgataṁ māradhītaraṁ **disvāna taṇhaṁ aratiṁ ragañca** chandamattampi me **methunasmiṁ nāhosi, kimevidaṁ** imissā dārikāya **muttakarīsapuṇṇaṁ** rūpaṁ disvā bhavissati, sabbathā **pādāpi naṁ samphusituṁ na icche,** kutonena saṁvasitunti.

843. Tato Māgaṇḍiyo "pabbajitā nāma mānusake kāme pahāya dibbakāmatthāya pabbajanti, ayañca dibbepi kāme na icchati, idampi itthiratanaṁ, kā nu assa diṭṭhī"ti pucchituṁ dutiyaṁ gāthamāha. Tattha **etādisaṁ ce ratanan**ti dibbitthiratanaṁ sandhāya bhaṇati, **nārin**ti attano dhītaraṁ sandhāya. **Diṭṭhigataṁ sīlavataṁ nu jīvitan**ti[2] diṭṭhiñca sīlañca vatañca jīvitañca. **Bhavūpapattiñca vadesi kīdisan**ti attano bhavūpapattiñca kīdisaṁ vadasīti.

844. Ito parā dve gāthā vissajjanapucchānayena pavattattā pākaṭasambandhāyeva. Tāsu paṭhamagāthāya saṅkhepattho—**tassa** mayhaṁ Māgaṇḍiya dvāsaṭṭhidiṭṭhigata**dhammesu** nicchinitvā "idameva saccaṁ moghamaññan"ti evaṁ **ida padāmīti samuggahitaṁ na hoti** natthi na vijjati. Kiṁ kāraṇā? Ahañhi passanto **diṭṭhīsu** ādīnavaṁ kañci diṭṭhiṁ aggahetvā saccāni pavicinanto ajjhattaṁ[3] rāgādīnaṁ santibhāvena **ajjhattasanti**saṅkhātaṁ nibbānameva addasanti.

845. Dutiyagāthāya saṅkhepattho—**yāni**māni diṭṭhigatāni tehi tehi sattehi vinicchinitvā gahitattā **vinicchayā**ti ca attano paccayehi abhisaṅkhatabhāvādinā nayena **pakappitāni** cāti vuccanti, **te** tvaṁ **muni** diṭṭhigatadhamme aggahetvā **ajjhattasantīti yametamatthaṁ brūsi,** ācikkha me, **kathaṁ nu dhīrehi paveditaṁ** kathaṁ pakāsitaṁ dhīrehi taṁ padanti.

---

1. Dammi, paṭiggaṇha udakupasaṭṭhaṁ dārikanti vatvā dātukāmo (Sī)
2. Sīlavatānujīvitanti (Sī)
3. Ajjhattānaṁ (Sī)

846. Athassa Bhagavā yathā yena upāyena taṁ padaṁ dhīrehi pakāsitaṁ, taṁ upāyaṁ sapaṭipakkhaṁ dassento **"na diṭṭhiyā"**ti gāthamāha. Tattha "na diṭṭhiyā"ti-ādīhi diṭṭhisuti-aṭṭhasamāpattiñāṇabāhirasīlabbatāni paṭikkhipati. **"Suddhimāhā"**ti ettha vuttaṁ **āha.** saddaṁ sabbattha nakārena saddhiṁ yojetvā purisabyattayaṁ katvā "diṭṭhiyā suddhiṁ nāhaṁ kathemī"ti evamattho veditabbo. Yathā cettha, evaṁ uttarapadesupi. Tattha ca **adiṭṭhiyā nāhā**ti dasavatthukaṁ sammādiṭṭhiṁ vinā na kathemi. Tathā **assutiyā**ti navaṅgaṁ savanaṁ vinā. **Añāṇā**ti kammassakatasaccānulomikañāṇaṁ vinā. **Asīlatā**ti pātimokkhasaṁvaraṁ vinā. **Abbatā**ti dhutaṅgavataṁ vinā. **Nopi tenā**ti tesu ekamekena diṭṭhi-ādimattenāpi no kathemīti evamattho veditabbo. **Ete ca nissajja anuggahāyā**ti ete ca purime diṭṭhi-ādibhede kaṇhapakkhiye dhamme samugghātakaraṇena nissajja, pacchime adiṭṭhi-ādibhede sukkapakkhiye atammayatāpajjanena anuggahāya. **Santo anissāya bhavaṁ na jappe**ti imāya paṭipattiyā rāgādivūpasamena santo cakkhādīsu kañci dhammaṁ anissāya ekampi bhavaṁ apihetuṁ apatthetuṁ samattho siyā, ayamassa ajjhattasantīti adhippāyo.

847. Evaṁ vutte vacanatthaṁ asallakkhento Māgaṇḍiyo **"no ce kirā"**ti gāthamāha. Tattha diṭṭhādīni vuttanayāneva. Kaṇhapakkhiyāniyeva pana sandhāya ubhayatrāpi āha. Āha. saddaṁ pana nocekira. saddena yojetvā **"no ce kirāha** no ce kira kathesī"ti eva attho daṭṭhabbo. **Momuhan**ti atimūḷhaṁ, mohanaṁ vā. **Paccentī**ti jānanti.

848. Athassa Bhagavā taṁ diṭṭhiṁ nissāya pucchaṁ paṭikkhipanto **"diṭṭhiñca nissāyā"**ti gāthamāha. Tassattho—tvaṁ Māgaṇḍiya **diṭṭhiṁ nissāya** punappunaṁ pucchamāno yāni te diṭṭhigatāni samuggahitāni, tesveva **samuggahītesu** evaṁ **pamohaṁ** āgato, **ito ca** mayā vutta-ajjhattasantito paṭipattito dhammadesanato vā **aṇumpi** yutta**saññaṁ** na passasi, tena kāraṇena tvaṁ imaṁ dhammaṁ **momuhato** passasīti.

849. Evaṁ samuggahitesu pamohena Māgaṇḍiyassa vivādāpattiṁ dassetvā idāni tesu aññesu ca dhammesu vigatappamohassa attano nibbivādataṁ dassento **"samo visesī"**ti gāthamāha.

tassattho—**yo** evaṁ tividhamānena vā diṭṭhiyā vā **maññati, so tena** mānena tāya diṭṭhiyā tena vā puggalena vivadeyya. Yo pana amhādiso imāsu **tīsu vidhāsu avikampamāno, samo visesīti na tassa hoti,** na ca hīnoti pāṭhaseso.

850. Kiñca bhiyyo—**saccanti so**ti gāthā. Tassattho—**so** evarūpo pahīnamānadiṭṭhiko mādiso bāhitapāpattādinā nayena **brāhmaṇo** "idameva saccan"ti **kiṁ vadeyya** kiṁ vatthuṁ bhaṇeyya, kena vā kāraṇena bhaṇeyya, "mayhaṁ saccaṁ, tuyhaṁ musā"ti vā **kena** mānena diṭṭhiyā puggalena vā vivadeyya. **Yasmiṁ** mādise khīṇāsave "sadisohamasmī"ti pavattiyā **samaṁ** vā, itaradvayabhāvena pavattiyā **visamaṁ vā** maññitaṁ **natthi, so** samānādīsu **kena vādaṁ paṭisaṁyujeyya** paṭippharevyāti. Nanu ekaṁseneva evarūpo puggalo—**okaṁ pahāyā**ti gāthā.

851. Tattha **okaṁ pahāyā**ti rūpavatthādiviññāṇassa okāsaṁ tatra chandarāgappahānena chaḍḍetvā. **Aniketasārī**ti rūpanimittaniketādīni taṇhāvasena asaranto. **Gāme akubbaṁ muni santhavānī**ti gāme gihisanthavāni akaronto. **Kāmehi ritto**ti kāmesu chandarāgābhāvena sabbakāmehi puthubhūto. **Apurekkharāno**ti āyatiṁ attabhāvaṁ anabhinibbattento. **Kathaṁ na viggayha janena kayirā**ti janena saddhiṁ viggāhikakathaṁ na katheyya. So evarūpo—**yehi vivitto**ti gāthā.

852. Tattha **yehī**ti yehi diṭṭhigatehi. **Vivitto vicareyyā**ti ritto careyya. **Na tāni uggayha vadeyya nāgo**ti "āguṁ na karotī"ti-ādinā[1] nayena nāgo tāni diṭṭhigatāni uggahetvā na vadeyya. **Jalambujan**ti jalasaññite[2] ambumhi jātaṁ kaṇṭakanāḷaṁ vārijaṁ, padumanti vuttaṁ hoti. **Yathā jalena paṅkena canūpalittan**ti taṁ padumaṁ yathā jalena ca paṅkena ca anupalittaṁ hoti, **evaṁ muni santivādo agiddho**ti evaṁ ajjhattasantivādo muni gedhābhāvena agiddho. **Kāme ca loke**

1. Khu 8. 149, 203 piṭṭhesu. 2. Elambujanti elasaññake (Sī, Syā)

ca anūpalittoti duvidhepi kāme apāyādike ca loke dvīhipi lepehi anupalitto hoti.

853. Kiñca bhiyyo—**na vedagū**ti gāthā. Tattha **na vedagū diṭṭhiyāyako**ti[1] catumaggavedagū mādiso diṭṭhiyāyako na hoti, diṭṭhiyā gacchanto vā, taṁ sārato paccento vā na hoti. Tattha vacanattho—yāyatīti yāyako[2], karaṇavacanena diṭṭhiyā yātīti diṭṭhiyāyako[3]. Upayogatthe sāmivacanena diṭṭhiyā[4] yātītipi diṭṭhiyāyako. **Na mutiyā sa mānametī**ti mutarūpādibhedāya mutiyāpi so mānaṁ na eti. **Na hi tammayo so**ti taṇhādiṭṭhivasena tammayo hoti tapparāyaṇo, ayaṁ pana na tādiso. **Na kammunā nopi sutena neyyo**ti puññābhisaṅkhārādinā kammunā vā sutasuddhi-ādinā sutena vā so netabbo na hoti. **Anūpanīto sa nivesanesū**ti so dvinnampi upayānaṁ pahīnattā sabbesu taṇhādiṭṭhinivesanesu anupanīto. Tassa ca evaṁvidhassa—**saññāvirattassā**ti gāthā.

854. Tattha **saññāvirattassā**ti nekkhammasaññāpubbaṅgamāya bhāvanāya pahīnakāmādisaññassa. Iminā padena ubhatobhāgavimutto samathayāniko[5] adhippeto. **Paññāvimuttassā**ti vipassanāpubbaṅgamāya bhāvanāya sabbakilesehi vimuttassa. Iminā sukkhavipassako adhippeto. **Saññañca diṭṭhiñca ye aggahesuṁ, te ghaṭṭayantā vicaranti loke**ti ye kāmasaññādikaṁ saññaṁ aggahesuṁ, te visesato gahaṭṭhā kāmādhikaraṇaṁ, ye ca diṭṭhiṁ aggahesuṁ, te visesato pabbajitā dhammādhikaraṇaṁ aññamaññaṁ ghaṭṭentā vicarantīti. Sesamettha yaṁ avuttaṁ, taṁ vuttānusāreneva veditabbaṁ. Desanāpariyosāne brāhmaṇo ca brāhmaṇī ca pabbajitvā arahattaṁ pāpuṇiṁsūti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Māgaṇḍiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Diṭṭhiyābhi (Sī, Syā) 2. Yātīti yā (Sī, Syā) 3. Diṭṭhiyā (Sī) 4. Diṭṭhiṁ (Sī)
5. Samathayāniko ca (Sī), samathayāniko vā (Syā, Ka)

10. Purābhedasuttavaṇṇanā

855. **Kathaṁdassī**ti Purābhedasuttaṁ. Kā uppatti? Imassa suttassa ito paresañca pañcannaṁ Kalahavivādacūḷabyūhamahābyūhatuvaṭaka-attadaṇḍasuttānaṁ sammāparibbājanīyassa uppattiyaṁ vuttanayeneva sāmaññato uppatti vuttā. Visesato pana yatheva tasmiṁ mahāsamaye rāgacaritadevatānaṁ sappāyavasena dhammaṁ desetuṁ nimmitabuddhena attānaṁ pucchāpetvā sammāparibbājanīyasuttamabhāsi, evaṁ tasmiṁyeva mahāsamaye "kiṁ nu kho purā sarīrabhedā kattabban"ti uppannacittānaṁ devatānaṁ cittaṁ ñatvā tāsaṁ anuggahatthaṁ aḍḍhateḷasabhikkhusataparivāraṁ nimmitabuddhaṁ ākāsena ānetvā tena attānaṁ pucchāpetvā imaṁ suttamabhāsi.

Tattha pucchāya tāva so nimmito **kathaṁdassī**ti adhipaññaṁ, **kathaṁsīlo**ti adhisīlaṁ, **upasanto**ti adhicittaṁ pucchati. Sesaṁ pākaṭameva.

856. Vissajjane pana Bhagavā sarūpena adhipaññādīni avissajjetvāva adhipaññādippabhāvena yesaṁ kilesānaṁ upasamā "upasanto"ti vuccati, nānādevatānaṁ āsayānulomena tesaṁ upasamameva dīpento **"vītataṇho"**ti-ādikā gāthāyo abhāsi. Tattha ādito aṭṭhannaṁ gāthānaṁ "taṁ brūmi upasanto"ti imāya gāthāya sambandho veditabbo, tato parāsaṁ "sa ve santoti vuccatī"ti iminā sabbapacchimena padena.

Anupadavaṇṇanānayena ca—**vītataṇho purā bhedā**ti yo sarīrabhedā pubbameva pahīnataṇho. **Pubbamantamanissito**ti atītaddhādibhedaṁ pubbantamanissito. **Vemajjhe nupasaṅkheyyo**ti paccuppannepi addhani "ratto"ti-ādinā nayena na upasaṅkhātabbo. **Tassa natthi purakkhatan**ti tassa arahato dvinnaṁ purekkhārānaṁ abhāvā anāgate addhani purakkhatampi natthi, taṁ brūmi upasantoti evamettha yojanā veditabbā. Esa nayo sabbattha. Ito paraṁ pana yojanaṁ adassetvā anuttānapadavaṇṇanaṁyeva karissāma.

857. **Asantāsī**ti tena tena alābhakena asantasanto. **Avikatthī**ti sīlādīhi avikatthanasīlo. **Akukkuco**ti

hatthakukkuccādivirahito. **Mantabhāṇī**ti mantāya pariggahetvā vācaṁ bhāsitā. **Anuddhato**ti uddhaccavirahito. **Sa ve vācāyato**ti so vācāya yato saṁyato catudosavirahitaṁ vācaṁ bhāsitā hoti.

858. **Nīrāsattī**ti nittaṇho. **Vivekadassī phassesū**ti paccuppannesu cakkhusamphassādīsu attādibhāvavivekaṁ passati. **Diṭṭhīsu ca na nīyatī**ti dvāsaṭṭhidiṭṭhīsu kāyaci diṭṭhiyā na nīyati.

859. **Patilīno**ti rāgādīnaṁ pahīnattā tato apagato. **Akuhako**ti avimhāpako tīhi kuhanavatthūhi. **Apihālū**ti apihanasīlo, patthanātaṇhāya rahitoti vuttaṁ hoti. **Amaccharī**ti pañcamaccheravirahito. **Appagabbho**ti kāyapāgabbhiyādivirahito. **Ajegucchо**ti sampannasīlāditāya ajegucchanīyo asecanako manāpo. **Pesuṇeyye ca no yuto**ti dvīhi ākārehi upasaṁharitabbe pisuṇakamme ayutto.

860. **Sātiyesu anassāvī**ti sātavatthūsu kāmaguṇesu taṇhāsanthavavirahito. **Saṇho**ti saṇhehi kāyakammādīhi samannāgato. **Paṭibhānavā**ti pariyattiparipucchādhigamapaṭibhānehi samannāgato. **Na saddho**ti sāmaṁ adhigatadhammaṁ na kassaci saddahati. **Na virajjatī**ti khayā rāgassa virattattā idāni na virajjati.

861. **Lābhakamyā na sikkhatī**ti na lābhapatthanāya Suttantādīni sikkhati. **Aviruddho ca taṇhāya, rasesu nānugijjhatī**ti virodhābhāvena ca aviruddho hutvā taṇhāya mūlarasādīsu gedhaṁ nāpajjati.

862. **Upekkhako**ti chaḷaṅgupekkhāya samannāgato. **Sato**ti kāyānupassanādisatiyutto.

863. **Nissayanā**ti[1] taṇhādiṭṭhinissayā. **Ñatvā dhamman**ti aniccādīhi ākārehi dhammaṁ jānitvā. **Anissito**ti evaṁ tehi nissayehi anissito. Tena aññatra dhammañāṇā natthi nissayānaṁ abhāvoti dīpeti. **Bhavāya vibhavāya vā**ti sassatāya ucchedāya vā.

---

1. Nissayatāti (Sī, Syā)

864. **Taṁ brūmi upasanto**ti taṁ evarūpaṁ ekekagāthāya vuttaṁ upasantoti kathemi. **Atarī so visattikan**ti so imaṁ visatādibhāvena visattikāsaṅkhātaṁ mahātaṇhaṁ atari.

865. Idāni tameva upasantaṁ pasaṁsanto āha **"na tassa puttā"**ti evamādi. Tattha puttā atrajādayo cattāro. Ettha ca puttapariggahādayo puttādināmena vuttāti veditabbā. Te hissa na vijjanti, tesaṁ vā abhāvena puttādayo na vijjantīti.

866. **Yena naṁ vajjuṁ puthujjanā, atho samaṇabrāhmaṇā**ti yena taṁ rāgādinā vajjena puthujjanā sabbepi devamanussā ito bahiddhā samaṇabrāhmaṇā ca ratto vā duṭṭho vāti vadeyyuṁ. **Taṁ tassa apurakkhatan**ti taṁ rāgādivajjaṁ tassa arahato apurakkhataṁ. **Tasmā vādesu nejatī**ti taṁkāraṇā nindāvacanesu na kampati.

867. **Na ussesu vadate**ti visiṭṭhesu attānaṁ antokatvā "ahaṁ visiṭṭho"ti atimānavasena na vadati. Esa nayo itaresu dvīsu. **Kappaṁ neti akappiyo**ti so evarūpo duvidhampi kappaṁ na eti. Kasmā? Yasmā akappiyo, pahīnakappoti vuttaṁ hoti.

868. **Sakan**ti mayhanti pariggahitaṁ. **Asatā ca na socatī**ti avijjamānādinā asatā ca na socati. **Dhammesu ca na gacchatī**ti sabbesu dhammesu chandādivasena na gacchati. **Sa ve santoti vuccatī**ti so evarūpo nuruttamo "santo"ti vuccatīti arahattanikūṭena desanaṁ niṭṭhāpesi. Desanāpariyosāne koṭisatasahassadevatānaṁ arahattappatti ahosi, sotāpannādīnaṁ gaṇanā natthīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Purābhedasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

11. Kalahavivādasuttavaṇṇanā

869. **Kutopahūtā kalahā vivādā**ti Kalahavivādasuttaṁ. Kā-uppatti? Idampi tasmiṁ yeva mahāsamaye "kuto nu kho kalahādayo aṭṭha dhammā pavattantī"ti uppannacittānaṁ ekaccānaṁ devatānaṁ te dhamme āvikātuṁ purimanayeneva nimmitabuddhena attānaṁ pucchāpetvā vuttaṁ. Tattha pucchāvissajjanakkamena ṭhitattā sabbagāthā pākaṭasambandhāyeva.

Anuttānapadavaṇṇanā panetāsaṁ evaṁ veditabbā—**kutopahūtā kalahā vivādā**ti kalaho ca tassa pubbabhāgo vivādo cāti ime kuto jātā. **Paridevasokā sahamaccharā cā**ti paridevasokā ca maccharā ca kutopahūtā. **Mānātimānā sahapesuṇā cā**ti mānā ca atimānā ca pesuṇā ca kutopahūtā. **Te**ti te sabbepi aṭṭha kilesadhammā. **Tadiṅgha brūhī**ti taṁ mayā pucchitamatthaṁ brūhi, yācāmi taṁ ahanti. Yācanattho hi **iṅghā**ti nipāto.

870. **Piyappahūtā**ti piyavatthuto jātā. Yutti panettha Niddese[1] vuttā eva. **Maccherayuttā kalahā vivādā**ti iminā kalahavivādādīnaṁ na kevalaṁ piyavatthumeva, macchariyampi paccayaṁ dasseti. Kalahavivādasīsena cettha sabbepi te dhammā vuttāti veditabbā. Yathā ca etesaṁ macchariyaṁ, tathā pesuṇānañca vivādaṁ. Tenāha "**vivādajātesu ca pesuṇānī**"ti.

871. **Piyā su lokasmiṁ kutonidānā, ye cāpi lobhā vicaranti loke**ti "piyā pahūtā kalahā"ti ye ettha vuttā, te piyā lokasmiṁ kutonidānā, na kevalañca piyā, ye cāpi khattiyādayo lobhā vicaranti lobhahetukā lobhenābhibhūtā vicaranti, tesaṁ so lobho ca kutonidānoti dve atthe ekāya pucchāya pucchati. **Āsā ca niṭṭhā cā**ti āsā ca tassā āsāya samiddhi ca. **Ye samparāyāya narassa hontī**ti ye narassa samparāyāya[2] honti, parāyanā hontīti vuttaṁ hoti. Ekā evāyampi pucchā.

---

1. Khu 7. 198 piṭṭhe Mahāniddese.
2. Samparāyaṇāya (Sī)

872. **Chandānidānānī**ti kāmacchandādichandanidānāni. **Ye cāpi lobhā vicarantī**ti ye cāpi khattiyādayo lobhā vicaranti, tesaṁ lobhopi chandanidānoti dvepi atthe ekato vissajjeti. **Itonidānā**ti chandanidānā evāti vuttaṁ hoti. "Kutonidānā itonidānā"ti etesu ca saddasiddhi Sūcilomasutte[1] vuttanayeneva veditabbā.

873. **Vinicchayā**ti taṇhādiṭṭhivinicchayā. **Ye vāpi dhammā samaṇena vuttā**ti ye ca aññepi kodhādīhi sampayuttā, tathārūpā vā akusalā dhammā Buddhasamaṇena vuttā, te kutopahūtāti.

874. **Tamūpanissāya pahoti chando**ti taṁ sukhadukkhavedanā tadubhayavatthusaṅkhātaṁ sātāsātaṁ upanissāya saṁyogaviyogapattanāvasena chando pahoti. Ettāvatā "chando nu lokasmiṁ kutonidāno"ti ayaṁ pañho vissajjito hoti. **Rūpesu disvā vibhavaṁ bhavañcā**ti rūpesu vayañca uppādañca disvā. **Vinicchayaṁ kubbati jantu loke**ti apāyādike loke ayaṁ jantu bhogādhigamanatthaṁ taṇhāvinicchayaṁ "attā me uppanno"ti-ādinā nayena diṭṭhivinicchayañca kurute. Yutti panettha Niddese[2] vuttā eva. Ettāvatā "vinicchayā cāpi kutopahūtā"ti ayaṁ pañho vissajjito hoti.

875. **Etepi dhammā dvayameva sante**ti etepi kodhādayo dhammā sātāsātadvaye sante eva pahonti uppajjanti. Uppatti ca nesaṁ Niddese[3] vuttāyeva. Ettāvatā tatiyapañhopi vissajjito hoti. Idāni yo evaṁ vissajjitesu etesu pañhesu kathaṁkathī bhaveyya, tassa kathaṁkathāpahānūpāyaṁ dassento āha **"kathaṁkathī ñāṇapathāya sikkhe"**ti, ñāṇadassanañāṇādhigamanatthaṁ tisso sikkhā sikkheyyāti vuttaṁ hoti. Kiṁ kāraṇaṁ? **Ñatvā pavuttā samaṇena dhammā.** Buddhasamaṇena hi ñatvāva dhammā vuttā, natthi tassa dhammesu aññāṇaṁ. Attano pana ñāṇābhāvena te ajānanto na jāneyya, na desanādosena, tasmā kathaṁkathī ñāṇapathāya sikkhe, ñatvā pavuttā samaṇena dhammāti.

---

1. Khu 1. 320 piṭṭhe.
2. Khu 7. 205 piṭṭhe Mahāniddese.
3. Khu 7. 206 piṭṭhe Mahāniddese.

876-7. **Sātaṁ asātañca kutonidānā**ti ettha sātaṁ asātanti sukhadukkhavedanā eva adhippetā. **Na bhavanti hete**ti na bhavanti ete. **Vibhavaṁ bhavañcāpi yametamatthaṁ, etaṁ me pabrūhi yatonidānan**ti sātāsātānaṁ vibhavaṁ bhavañca etampi yaṁ atthaṁ. Liṅgabyattayo ettha kato. Idaṁ pana vuttaṁ hoti—sātāsātānaṁ vibhavo bhavo cāti yo esa attho, etaṁ me pabrūhi yatonidānanti. Ettha ca sātāsātānaṁ vibhavabhavavatthukā vibhavabhavadiṭṭhiyo eva vibhavabhavāti atthato veditabbā. Tatthā hi imassa pañhassa vissajjanapakkhe "bhavadiṭṭhipi phassanidānā, vibhavadiṭṭhipi phassanidānā"ti Niddese[1] vuttaṁ. **Itonidānan**ti phassanidānaṁ.

878. **Kismiṁ vibhūte na phusanti phassā**ti kismiṁ vītivatte cakkhusamphassādayo pañca phassā na phusanti.

879. **Nāmañca rūpañca paṭiccā**ti sampayuttakanāmaṁ vatthārammaṇarūpañca paṭicca. **Rūpe vibhūte na phusanti phassā**ti rūpe vītivatte pañca phassā na phusanti.

880. **Kathaṁ sametassā**ti kathaṁ paṭipannassa. **Vibhoti rūpan**ti rūpaṁ vibhavati, na bhaveyya vā. **Sukhaṁ dukhañcā**ti iṭṭhāniṭṭhaṁ rūpameva pucchati.

881. **Na saññasaññī**ti yathā sametassa vibhoti rūpaṁ, so pakatisaññāya saññīpi na hoti. **Na visaññasaññī**ti visaññāyapi virūpāya saññāya saññī na hoti ummattako vā khittacitto vā. **Nopi asaññī**ti saññāvirahitopi na hoti nirodhasamāpanno vā Asaññasatto vā. **Na vibhūtasaññī**ti "sabbaso rūpasaññānan"ti-ādinā[2] nayena samatikkantasaññīpi na hoti arūpajjhānalābhī. **Evaṁ sametassa vibhoti rūpan**ti etasmiṁ saññasaññitādibhāve aṭṭhatvā yadetaṁ vuttaṁ "so evaṁ samāhite citte -pa- ākāsānañcāyatanasamāpatti paṭilābhatthāya cittaṁ abhinīharatī"ti, evaṁ sametassa arūpamaggasamaṅgino vibhoti rūpaṁ. **Saññānidānā hi papañcasaṅkhā**ti evaṁ paṭipannassāpi yā saññā, tannidānā taṇhādiṭṭhipapañcā appahīnā eva hontīti dasseti.

1. Khu 7. 212 piṭṭhe Mahāniddese. 2. Abhi 1. 68; Abhi 2. 272 piṭṭhesu.

882-3. **Ettāvataggaṁ nu vadanti heke, yakkhassa suddhiṁ idha paṇḍitāse. Udāhu aññampi vadan**ti **etto**ti ettāvatā nu idha paṇḍitā samaṇabrāhmaṇā aggaṁ suddhiṁ sattassa vadanti, udāhu aññampi etto arūpasamāpattito adhikaṁ vadantīti pucchati. **Ettāvataggampi vadanti heke**ti eke sassatavādā samaṇabrāhmaṇā paṇḍitamānino ettāvatāpi aggaṁ suddhiṁ vadanti. **Tesaṁ paneke samayaṁ vadantī**ti tesaṁyeva eke ucchedavādā samayaṁ ucchedaṁ vadanti. **Anupādisese kusalā vadānā**ti anupādisese kusalavādā samānā.

884. **Ete ca ñatvā upanissitā**ti ete ca diṭṭhigatike sassatucchedadiṭṭhiyo nissitāti ñatvā. **Ñatvā munī nissaye so vimaṁsī**ti nissaye ca ñatvā so vīmaṁsī paṇḍito Buddhamuni. **Ñatvā vimutto**ti dukkhāniccādito dhamme ñatvā vimutto. **Bhavābhavāya na sametī**ti punappunaṁ upapattiyā na samāgacchatīti arahattanikūṭena desanaṁ niṭṭhāpesi, desanāpariyosāne Purābhedasutte vuttasadisoyevābhisamayo ahosīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Kalahavivādasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

12. Cūḷabyūhasuttavaṇṇanā

885-6. **Sakaṁsakaṁdiṭṭhiparibbasānā**ti Cūḷabyūhasuttaṁ. Kā uppatti? Idampi tasmiṁyeva mahāsamaye "sabbepi ime diṭṭhigatikā 'sādhurūpamhā'ti bhaṇanti, kiṁ nu kho sādhurūpāva ime attanoyeva diṭṭhiyā patiṭṭhahanti, udāhu aññampi diṭṭhiṁ gaṇhantī"ti uppannacittānaṁ ekaccānaṁ devatānaṁ tamatthaṁ pakāsetuṁ purimanayeneva nimmitabuddhena attānaṁ pucchāpetvā vuttaṁ.

Tattha ādito dvepi gāthā pucchāgāthāyeva. Tāsu **sakaṁsakaṁdiṭṭhiparibbasānā**ti attano attano diṭṭhiyā vasamānā. **Viggayha nānā kusalā vadantī**ti diṭṭhibalavaggāhaṁ gahetvā, tattha "kusalāmhā"ti

paṭijānamānā puthu puthu vadanti, ekaṁ na vadanti. **Yo evaṁ jānāti sa vedi dhammaṁ, idaṁ paṭikosamakevalī so**ti tañca diṭṭhiṁ sandhāya yo evaṁ jānāti, so dhammaṁ vedi. Idaṁ pana paṭikkosanto hīno hotīti vadanti. **Bālo**ti hīno. **Akkusalo**ti avidvā.

887-8. Idāni tisso vissajjanagāthā honti. Tā purimaḍḍhena vuttamatthaṁ pacchimaḍḍhena paṭibyūhitvā ṭhitā. Tena byūhena uttarasuttato ca appakattā idaṁ suttaṁ "Cūḷabyūhan"ti nāmaṁ labhati. Tattha **parassa ce dhamman**ti parassa diṭṭhiṁ. **Sabbeva bālā**ti evaṁ sante sabbeva ime bālā hontīti adhippāyo. Kiṁ kāraṇaṁ? **Sabbevime diṭṭhiparibbasānāti, sandiṭṭhiyā ceva na vīvadātā. Saṁsuddhapaññā kusalā mutīmā**ti sakāya diṭṭhiyā na vivadātā na vodātā saṁkiliṭṭhāva samānā saṁsuddhapaññā ca kusalā ca mutimanto ca te honti ce. Atha vā "sandiṭṭhiyā ce pana vīvadātā"tipi pāṭho. Tassattho—sakāya pana diṭṭhiyā vodātā saṁsuddhapaññā kusalā mutimanto honti ce. **Na tesaṁ kocī**ti evaṁ sante tesaṁ ekopi hīnapañño na hoti. Kiṁkāraṇā? **Diṭṭhī hi tesampi tathā samattā,** yathā itaresanti.

889. **Na vāhametan**ti gāthāya saṅkhepattho—**yaṁ** te **mithu** dve dve janā **aññamaññaṁ** "bālo"ti āhu, ahaṁ **etaṁ tathiyaṁ** tacchanti **neva brūmi.** Kiṁ kāraṇā? Yasmā sabbe te **sakaṁ sakaṁ diṭṭhiṁ** "idameva **saccaṁ** moghamaññan"ti **akaṁsu.** Tena ca kāraṇena **paraṁ "bālo"ti dahanti.** Ettha ca "tathiyan"ti "kathivan"ti dvepi pāṭhā.

890. **Yamāhū**ti pucchāgāthāya **yaṁ** diṭṭhi**saccaṁ tathiyanti eke āhu.**

891. **Ekaṁ hi saccan**ti vissajjanagāthāya ekaṁ saccaṁ nirodho maggo vā. **Yasmiṁ pajā no vivade pajānan**ti yamhi sacce pajānanto pajā no vivadeyya. **Sayaṁ thunantī**ti attanā vadanti.

892. **Kasmā nū**ti pucchāgāthāya **pavādiyāse**ti vādino. **Udāhu te takkamanussarantī**ti te vādino udāhu attano takkamattaṁ anugacchanti.

893. **Na hevāti** vissajjanagāthāya **aññatra saññāya niccānīti** ṭhapetvā saññāmattena niccanti gahitaggahaṇāni. **Takkañca diṭṭhīsu pakappayitvāti** attano micchāsaṅkappamattaṁ diṭṭhīsu janetvā. Yasmā pana diṭṭhīsu vitakkaṁ janentā diṭṭhiyopi janenti, tasmā Niddese[1] vuttaṁ "diṭṭhigatāni janenti sañjanentī"ti-ādi.

894-5. Idāni evaṁ nānāsaccesu asantesu takkamattamanussarantānaṁ diṭṭhigatikānaṁ vippaṭipattiṁ dassetuṁ **"diṭṭhe sute"**ti-ādikā gāthāyo abhāsi. Tattha **diṭṭhe**ti diṭṭhaṁ, diṭṭhasuddhinti adhippāyo. Esa nayo sutādīsu. **Ete ca nissāya vimānadassīti** ete diṭṭhidhamme nissayitvā suddhibhāvasaṅkhātaṁ vimānaṁ asammānaṁ passantopi. **Vinicchaye ṭhatvā pahassamāno, bālo paro akkusaloti cāhāti** evaṁ vimānadassīpi tasmiṁ diṭṭhivinicchaye ṭhatvā tuṭṭhijāto hāsajāto hutvā "paro hīno ca avidvā cā"ti evaṁ vadatiyeva. Evaṁ sante **yenevāti** gāthā. Tattha **sayamattanāti** sayameva attānaṁ. **Vimānetīti** garahati. **Tadeva pāvāti** tadeva vacanaṁ diṭṭhiṁ vadati, taṁ vā puggalaṁ.

896. **Atisāradiṭṭhiyāti** gāthāyattho—**so** evaṁ tāya lakkhaṇātisāriniyā **atisāradiṭṭhiyā samatto** puṇṇo uddhumāto, tena ca diṭṭhimānena matto "paripuṇṇo ahaṁ kevalī"ti evaṁ **paripuṇṇamānī sayameva** attānaṁ **manasā** "ahaṁ paṇḍito"ti abhisiñcati. Kiṁ kāraṇā? **Diṭṭhī hi sā tassa tathā samattāti.**

897. **Parassa ce**ti gāthāya sambandho attho ca—kiñca bhiyyo? Yo so vinicchaye ṭhatvā pahassamāno "bālo paro akkusalo"ti cāha, tassa **parassa ce hi vacasā** so hena vuccamāno **nihīno** hoti, **tumo sahā hoti nihīnapañño,** sopi teneva saha nihīnapañño hoti. Sopi hi naṁ "bālo"ti vadati. Athassa vacanaṁ appamāṇaṁ, so pana **sayameva vedagū ca dhīro ca hoti.** Evaṁ sante **na koci bālo samaṇesu atthi.** Sabbepi hi te attano icchāya paṇḍitā.

1. Khu 7. 228 piṭṭhe Mahāniddese.

898. **Aññaṁ ito**ti gāthāya sambandho attho ca—“atha ce sayaṁ vedagū hoti dhīro, na koci bālo samaṇesu atthī”ti evaṁ hi vuttepi siyā kassaci “kasmā”ti. Tattha vuccate—yasmā **aññaṁ ito yā’bhivadanti dhammaṁ aparaddhā suddhi’makevalī te**[1]**, evampi titthyā puthuso vadanti,** ye ito aññaṁ diṭṭhiṁ abhivadanti, ye aparaddhā viraddhā suddhimaggaṁ, akevalino ca teti evaṁ puthutitthiyā yasmā vadantīti vuttaṁ hoti. Kasmā panevaṁ vadantīti ce? **Sandiṭṭhirāgena hi te’bhirattā,** yasmā sakena diṭṭhirāgena abhirattāti vuttaṁ hoti.

899-900. Evaṁ abhirattā ca—**idheva suddhin**ti gāthā. Tattha **sakāyane**ti sakamagge. **Daḷhaṁ vadānā**ti daḷhavādā. Evañca daḷhavādesu tesu yo koci titthiyo sakāyane vāpi daḷhaṁ vadāno **ka’mettha bāloti paraṁ daheyya,** saṅkhepato tattha sassatucchedasaṅkhāte vitthārato vā natthika-issarakāraṇaniyatādibhede sake āyatane “idameva saccan”ti daḷhaṁ vadāno kaṁ paraṁ ettha diṭṭhigate “bālo”ti saha dhammena passeyya, nanu sabbopi tassa matena paṇḍito eva suppaṭipanno eva ca. Evaṁ sante ca **sayameva so medhagamāvaheyya paraṁ vadaṁ bālamasuddhidhammaṁ**[2]**,** sopi paraṁ “bālo ca asuddhidhammo ca ayan”ti vadanto attanāva kalahaṁ āvaheyya. Kasmā? Yasmā sabbopi tassa matena paṇḍito eva suppaṭipanno eva ca.

901. Evaṁ sabbathāpi **vinicchaye ṭhatvā sayaṁ pamāya uddhaṁsa**[3] **lokasmiṁ vivādameti,** diṭṭhiyaṁ ṭhatvā sayañca satthārādīni minitvā so bhiyyo vivādametīti. Evaṁ pana vinicchayesu ādīnavaṁ ñatvā ariyamaggena **hitvāna sabbāni vinicchayāni na medhagaṁ kubbati jantu loke**ti arahattanikūṭena desanaṁ niṭṭhāpesi. Desanāpariyosāne Purābhedasutte vuttasadiso evābhisamayo ahosīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Cūḷabyūhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Suddhiṁ akevalino (Sī) 2. Bālaṁ asuddhadhammaṁ (Sī) 3. Uddhaṁ so (Sī, Syā)

13. Mahābyūhasuttavaṇṇanā

902. **Ye kecime**ti Mahābyūhasuttaṁ. Kā uppatti? Idampi tasmiṁyeva mahāsamaye "kiṁ nu kho ime diṭṭhiparibbasānā viññūnaṁ santikā nindameva labhanti, udāhu pasaṁsampī"ti uppannacittānaṁ ekaccānaṁ devatānaṁ tamatthaṁ āvikātuṁ purimanayena nimmitabuddhena attānaṁ pucchāpetvā vuttaṁ. Tattha **anvānayantī**ti anu ānayanti, punappunaṁ āharanti.

903. Idāni yasmā te "idameva saccan"ti vadantā diṭṭhigatikā vādino kadāci katthaci pasaṁsampi labhanti, yaṁ etaṁ pasaṁsāsaṅkhātaṁ vādaphalaṁ, taṁ appaṁ rāgādīnaṁ samāya samatthaṁ na hoti, ko pana vādo dutiye nindāphale, tasmā etamatthaṁ dassento imaṁ tāva vissajjanagāthamāha **"appaṁ hi etaṁ na alaṁ samāya, duve vivādassa phalāni brūmī"**ti-ādi. Tattha **duve vivādassa phalānī**ti nindā pasaṁsā ca, jayaparājayādīni vā taṁsabhāgāni. **Etampi disvā**ti "nindā aniṭṭhā eva, pasaṁsā nālaṁ samāyā"ti etampi vivādaphale ādīnavaṁ disvā. **Khemā'bhipassaṁ avivādabhūmi**nti avivādabhūmiṁ nibbānaṁ "kheman"ti passamāno.

904. Evaṁ hi avivadamāno—**yā kācimā**ti gāthā. Tattha **sammutiyo**ti diṭṭhiyo. **Puthujjā**ti puthujjanasambhavā[1]. **So upayaṁ kimeyyāti** so upagantabbaṭṭhena upayaṁ rūpādīsu ekampi dhammaṁ kiṁ upeyya, kena vā kāraṇena upeyya. **Diṭṭhe sute khantimakubbamāno**ti diṭṭhasutasuddhīsu pemaṁ akaronto.

905. Ito bāhirā pana—**sīluttamā**ti gāthā. Tassattho—sīlaṁyeva "uttaman"ti maññamānā **sīluttamā** eke bhonto saṁyamamattena **suddhiṁ** vadanti, hatthivatādiñca **vataṁ samādāya upaṭṭhitā, idheva** diṭṭhiyaṁ **assa** satthuno **suddhi**nti **bhavūpanītā** bhavajjhositā samānā vadanti, apica te **kusalā vadānā** "kusalā mayan"ti evaṁ vādā.

---

1. Puthusabhāvā (Syā), puthujjanasabhāvā (Ka)

906. Evaṁ sīluttamesu ca tesu tathā paṭipanno yo koci—**sace cuto**ti gāthā. Tassattho—**sace** tato **sīlavatato** paravicchandanena vā anabhisambhuṇanto vā **cuto hoti,** so taṁ sīlabbatādikammaṁ puññābhisaṅkhārādikammaṁ vā **virādhayitvā pavedhatī.** Na kevalañca vedhati, apica kho taṁ sīlabbatasuddhiṁ **pajappatī** ca vippalapati **patthayatī** ca. Kimiva? **Satthāva hīno pavasaṁ gharamhā,** gharamhā pavasanto satthato hīno yathā taṁ gharaṁ vā satthaṁ vā pattheyyāti.

907. Evaṁ pana sīluttamānaṁ vedhakāraṇaṁ ariyasāvako—**sīlabbataṁ vāpi pahāya sabban**ti gāthā. Tattha **sāvajjanavajjan**ti sabbākusalaṁ lokiyakusalañca. **Etaṁ suddhiṁ asuddhinti apatthayāno**ti pañcakāmaguṇādibhedaṁ etaṁ suddhiṁ akusalādibhedaṁ asuddhiñca apatthayamāno. **Virato care**ti suddhiyā asuddhiyā ca virato careyya. **Santimanuggahāyā**ti diṭṭhiṁ agahetvā.

908. Evaṁ ito bāhirake sīluttame saṁyamena visuddhivāde tesaṁ vighātaṁ sīlabbatappahāyino arahato ca paṭipattiṁ dassetvā idāni aññathāpi suddhivāde bāhirake dassento **"tamūpanissāyā"**ti gāthamāha. Tassattho—santaññepi samaṇabrāhmaṇā, te **jigucchitaṁ** amarantapaṁ vā diṭṭhasuddhi-ādīsu vā aññataraññataraṁ **upanissāya** akiriyadiṭṭhiyā vā **uddhaṁsarā** hutvā **bhavābhavesu avītataṇhāse suddhi'manutthunanti** vadanti kathentīti.

909. Evaṁ tesaṁ avītataṇhānaṁ suddhiṁ anutthunantānaṁ yopi suddhippattameva attānaṁ maññeyya, tassapi avītataṇhattā bhavābhavesu taṁ taṁ vatthuṁ **patthayamānassa hi jappitāni** punappunaṁ hontiyevāti adhippāyo. Taṇhā hi āsevitā taṇhaṁ vaḍḍhayateva. Nu kevalañca jappitāni, **pavedhitaṁ vāpi pakappitesu,** taṇhādiṭṭhīhi cassa pakappitesu vatthūsu pavedhitampi hotīti vuttaṁ hoti. Bhavābhavesu pana vītataṇhattā āyatiṁ **cutūpapāto idha yassa natthi, sa kena vedheyya kuhiṁ va jappe**ti ayametissā gāthāya sambandho. Sesaṁ niddese vuttanayameva.

910-11. **Yamāhū**ti pucchāgāthā. Idāni yasmā ekopi ettha vādo sacco natthi, kevalaṁ diṭṭhimattakena hi te vadanti, tasmā tamatthaṁ dassento **"sakañhī"**ti imaṁ tāva vissajjanagāthamāha. Tattha **sammutin**ti diṭṭhiṁ.

912. Evametesu sakaṁ dhammaṁ paripuṇṇaṁ bruvantesu aññassa pana dhammaṁ "hīnan"ti vadantesu yassa kassaci—**parassa ce vambhayitena hīno**ti gāthā. Tassattho—yadi **parassa** ninditakāraṇā **hīno** bhaveyya, **na koci dhammesu visesi** aggo bhaveyya. Kiṁ kāraṇaṁ? **Puthū hi aññassa vadanti dhammaṁ, nihīnato** sabbeva te **samhi daḷhaṁ vadānā** sakadhamme daḷhavādā eva.

913. Kiñca bhiyyo—**saddhammapūjā**ti gāthā. Tassattho—te ca titthiyā **yathā pasaṁsanti sakāyanāni, saddhammapūjāpi nesaṁ tatheva** vattati. Te hi ativiya satthārādīni sakkaronti. Tattha yadi te pamāṇā siyuṁ, evaṁ sante **sabbeva vādā tathiyā bhaveyyuṁ.** Kiṁ kāraṇaṁ? **Suddhī hi nesaṁ paccattameva,** na sā aññatra sijjhati, nāpi paramatthato. Attani diṭṭhigāhamattameva hi taṁ tesaṁ parapaccayaneyyabuddhīnaṁ.

914. Yo vā pana viparīto bāhitapāpattā brāhmaṇo, tassa—**na brāhmaṇassa paraneyyamatthī**ti gāthā. Tassattho—**brāhmaṇassa** hi "sabbe saṅkhārā aniccā"ti-ādinā[1] nayena sudiṭṭhattā parena netabbaṁ ñāṇaṁ natthi, diṭṭhi**dhammesu** "idameva saccan"ti nicchinitvā **samuggahīta**mpi natthi. Taṁkāraṇā so diṭṭhikalahāni atīto, na ca so **seṭṭhato passati dhammamaññaṁ** aññatra satipaṭṭhānādīhi.

915. **Jānāmī**ti gāthāya sambandho attho ca—evaṁ tāva[2] paramatthabrāhmaṇo na hi seṭṭhato passati dhammamaññaṁ, aññe pana titthiyā paracittañāṇādīhi jānantā passantāpi **"jānāmi passāmi tatheva etan"**ti evaṁ vadantāpi ca **diṭṭhiyā suddhiṁ paccenti.** Kasmā? Yasmā tesu ekopi **addakkhi ce** addasa cepi **tena** paracittañāṇādinā yathābhūtaṁ atthaṁ, **kiñhi tumassa tena** tassa tena dassanena kiṁ kataṁ, kiṁ dukkhapariññā sādhitā, udāhu

---

1. Khu 1. 53; Khu 10. 7 piṭṭhesu.
2. Ettāvatā ca (Sī, Ka)

samudayapahānādīnaṁ aññataraṁ, yato sabbathāpi atikkamitvā ariyamaggaṁ te titthiyā aññeneva **vadanti suddhiṁ,** atikkamitvā vā te titthiye Buddhādayo aññeneva vadanti suddhinti.

916. **Passaṁ naro**ti gāthāya sambandho attho ca—kiñca bhiyyo? Yvāyaṁ paracittañāṇādīhi addakkhi, so **passaṁ naro dakkhati**[1] **nāmarūpaṁ,** na tato paraṁ, **disvāna vā ñassati tānimeva** nāmarūpāni niccato sukhato vā, na aññathā, so evaṁ passanto **kāmaṁ bahuṁ passatu appakaṁ vā** nāmarūpaṁ niccato sukhato ca, athassa evarūpena dassanena **na hi tena suddhiṁ kusalā vadantī**ti.

917. **Nivissavādī**ti gāthāya sambandho attho ca—tena ca dassanena suddhiyā asatiyāpi yo "jānāmi passāmi tatheva etan"ti evaṁ nivissavādī, etaṁ vā dassanaṁ paṭicca diṭṭhiyā suddhiṁ paccento "idameva saccan"ti evaṁ nivissavādī, so **subbinayo** na hoti taṁ tathā **pakappitaṁ** abhisaṅkhataṁ **diṭṭhiṁ purekkharāno.** So hi **yaṁ** satthārādiṁ **nissito, tattheva subhaṁ vadāno suddhiṁ vado,** "parisuddhavādo parisuddhadassano vā ahan"ti attānaṁ maññamāno **tattha tathaddasā so,** tattha sakāya diṭṭhiyā aviparītameva so addasa. Yathā sā diṭṭhi pavattati, tatheva naṁ addasa, na aññathā passituṁ icchatīti adhippāyo.

918. Evaṁ pakappitaṁ diṭṭhiṁ purekkharānesu titthiyesu—**na brāhmaṇo kappamupeti saṅkhā**ti gāthā. Tattha **saṅkhā**ti saṅkhāya, jānitvāti attho. **Napi ñāṇabandhū**ti samāpattiñāṇādinā akatataṇhādiṭṭhibandhu. Tattha viggaho—nāpi assa ñāṇena kato bandhu atthīti napi ñāṇabandhu. **Sammutiyo**ti diṭṭhisammutiyo. **Puthujjā**ti puthujjanasambhavā. **Uggahaṇanti maññe**ti[2] uggahaṇanti aññe, aññe tā sammutiyo uggaṇhantīti vuttaṁ hoti.

919. Kiñca bhiyyo—**vissajja ganthānī**ti gāthā. Tattha **anuggaho**ti uggahaṇavirahito, sopi nāssa uggahoti anuggaho, na vā uggaṇhātīti anuggaho.

---

1. Dakkhiti (Sī, Ka)
2. Uggaṇhanta'maññeti (Sī)

920. Kiñca bhiyyo—so evarūpo—**pubbāsave**ti gāthā. Tattha **pubbāsave**ti atītarūpādīni ārabbha uppajjamānadhamme kilese. **Nave**ti paccuppannarūpādīni ārabbha uppajjamānadhamme. **Na chandagū**ti chandādivasena na gacchati. **Anattagarahī**ti katākatavasena attānaṁ agarahanto.

921. Evaṁ anattagarahī ca—**sa sabbadhammesū**ti gāthā. Tattha **sabbadhammesū**ti dvāsaṭṭhidiṭṭhidhammesu "yaṁ kiñci diṭṭhaṁ vā"ti evaṁpabhedesu. **Pannabhāro**ti patitabhāro. Na kappetīti **na kappiyo,** duvidhampi kappaṁ na karotīti attho. **Nūparato**ti puthujjanakalyāṇakasekkhā viya uparatisamaṅgīpi na hoti. **Na patthiyo**ti nittaṇho. Taṇhā hi patthiyatīti patthiyā, nāssa patthiyāti na patthiyoti. Sesaṁ tattha tattha pākaṭamevāti na vuttaṁ. Evaṁ arahattanikūṭena desanaṁ niṭṭhāpesi, desanāpariyosāne Purābhedasutte vuttasadiso evābhisamayo ahosīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Mahābyūhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

14. Tuvaṭakasuttavaṇṇanā

922. **Pucchāmi tan**ti Tuvaṭakasuttaṁ. Kā uppatti? Idampi tasmiṁyeva mahāsamaye "kā nu kho arahattappattiyā paṭipattī"ti uppannacittānaṁ ekaccānaṁ devatānaṁ tamatthaṁ pakāsetuṁ purimanayeneva nimmitabuddhena attānaṁ pucchāpetvā vuttaṁ.

Tattha ādigāthāya tāva **pucchāmī**ti ettha adiṭṭhajotanādivasena pucchā vibhajitā. **Ādiccabandhun**ti ādiccassa gottabandhuṁ. **Vivekaṁ santipadañcā**ti vivekañca santipadañca. **Kathaṁ disvā**ti kena kāraṇena disvā, kathaṁ pavattadassano hutvāti vuttaṁ hoti.

923. Atha Bhagavā yasmā yathā passanto kilese uparundhati, tathā pavattadassano hutvā parinibbāti, tasmā tamatthaṁ āvikaronto

nānappakārena taṁ devaparisaṁ kilesappahāne niyojento **"mūlaṁ papañcasaṅkhāyā"**ti ārabhitvā pañca gāthā abhāsi.

Tattha ādigāthāya tāva saṅkhepattho—papañcāti saṅkhātattā papañcā eva papañcasaṅkhā. Tassā avijjādayo kilesā mūlaṁ, taṁ papañcasaṅkhāya mūlaṁ **asmī**ti pavattamānañca **sabbaṁ** mantāya **uparundhe. Yā kāci ajjhattaṁ taṇhā** uppajjeyyuṁ, **tāsaṁ vinayā sadā sato sikkhe,** upaṭṭhitassati hutvā sikkheyyāti.

924. Evaṁ tāva paṭhamagāthāya eva tisikkhāyuttaṁ desanaṁ arahattanikūṭena dasetvā puna mānappahānavasena desetuṁ **"yaṁ kiñcī"**ti gāthamāha. Tattha **yaṁ kiñci dhammamabhijaññā ajjhattan**ti yaṁ kiñci uccākulīnatādikaṁ attano guṇaṁ jāneyya. **Atha vāpi bahiddhā**ti atha vā bahiddhāpi ācariyupajjhāyānaṁ vā guṇaṁ jāneyya. **Na tena thāmaṁ**[1] **kubbethā**ti tena guṇena thāmaṁ na kareyya.

925. Idānissa akaraṇavidhiṁ dassento **"seyyo na tenā"**ti gāthamāha. Tassattho—**tena** ca mānena "seyyohan"ti vā "nīcohan"ti vā "sarikkhohan"ti vāpi **na maññeyya,** tehi ca uccākulīnatādīhi guṇehi **phuṭṭho anekarūpehi** "ahaṁ uccākulā pabbajito"ti-ādinā nayena **attānaṁ vikappento na tiṭṭheyya.**

926. Evaṁ mānappahānavasenapi desetvā idāni sabbakilesūpasamavasenapi desetuṁ **"ajjhattamevā"**ti gāthamāha. Tattha **ajjhattamevu'pasame**ti attani eva rāgādisabbakilese upasameyya. **Na aññato bhikkhu santimeseyyā**ti ṭhapetvā ca satipaṭṭhānādīni aññena upāyena santiṁ na pariyeseyya. **Kuto nirattā vā**ti nirattā kuto eva.

927. Idāni ajjhattaṁ upasantassa khīṇāsavassa tādibhāvaṁ dassento **"majjhe yathā"**ti gāthamāha. Tassattho—**yathā mahāsamuddassa** uparimaheṭṭhimabhāgānaṁ vemajjhasaṅkhāte catuyojanasahassappamāṇe **majjhe** pabbatantare ṭhitassa vā majjhe samuddassa **ūmi na jāyati, ṭhitova** so

1. Mānaṁ (Sī, Syā)

hoti avikampamāno, **evaṁ** anejo khīṇāsavo lābhādīsu **ṭhito** assa avikampamāno, so tādiso rāgādi-**ussadaṁ bhikkhu na kareyya kuhiñcī**ti.

928. Idāni etaṁ arahattanikūṭena desitaṁ dhammadesanaṁ abbhanumodanto tassa ca arahattassa ādipaṭipadaṁ pucchanto nimmitabuddho **"akittayī"**ti gāthamāha. Tattha **akittayī**ti ācikkhi. **Vivaṭacakkhū**ti vivaṭehi anāvaraṇehi pañcahi cakkhūhi samannāgato. **Sakkhidhamman**ti sayaṁ abhiññātaṁ attapaccakkhaṁ dhammaṁ. **Parissayavinayan**ti parissayavinayanaṁ. **Paṭipadaṁ vadehī**ti idāni paṭipattiṁ vadehi. **Bhaddante**ti "bhaddaṁ tava atthū"ti Bhagavantaṁ ālapanto āha. Atha vā bhaddaṁ sundaraṁ tava paṭipadaṁ vadehīti vuttaṁ hoti. **Pātimokkhaṁ athavāpi samādhin**ti tameva paṭipadaṁ bhinditvā pucchati. Paṭipadanti etena vā maggaṁ pucchati, itarehi sīlaṁ samādhiñca pucchati.

929-30. Athassa Bhagavā yasmā indriyasaṁvaro sīlassa rakkhā, yasmā vā iminā anukkamena desiyamānā ayaṁ desanā tāsaṁ devatānaṁ sappāyā, tasmā indriyasaṁvarato pabhuti paṭipadaṁ dassento **"cakkhūhī"**ti-ādimāraddho. Tattha **cakkhūhi neva lola'ssā**ti adiṭṭhadakkhitabbādivasena cakkhūhi lolo nevassa. **Gāmakathāya āvaraye sotan**ti tiracchānakathāto sotaṁ āvareyya. **Phassenā**ti rogaphassena. **Bhavañca nābhijappeyyā**ti tassa phassassa vinodanatthāya kāmabhavādibhavañca na pattheyya. **Bheravesu ca na sampavedheyyā**ti tassa phassassa paccayabhūtesu sīhabyagghādīsu bheravesu ca na sampavedheyya, avasesesu vā ghānindriyamanindriyavisayesu nappavedheyya. Evaṁ paripūro indriyasaṁvaro vutto hoti. Purimehi vā indriyasaṁvaraṁ dassetvā iminā "arañññe vasatā bheravaṁ disvā vā sutvā vā na vedhitabban"ti dasseti.

931. **Laddhā na sannidhiṁ kayirā**ti etesaṁ annādīnaṁ yaṁkiñci dhammena labhitvā "araññe ca senāsane vasatā sadā dullabhan"ti cintetvā sannidhiṁ na kareyya.

932. **Jhāyī na pādalola'ssāti** jhānābhirato ca na pādalolo assa. **Virame kukkuccā nappamajjeyyāti** hatthakukkuccādikukkuccaṁ vinodeyya, sakkaccakāritāya cettha nappamajjeyya.

933. **Tandiṁ māyaṁ hassaṁ khiḍḍanti** ālasiyañca māyañca hassañca kāyikacetasikakhiḍḍañca. **Savibhūsanti** saddhiṁ vibhūsāya.

934-7. **Āthabbaṇanti** Āthabbaṇikamantappayogaṁ. **Supinanti** supinasatthaṁ. **Lakkhaṇanti** maṇilakkhaṇādiṁ. **No vidaheti** nappayojeyya. **Virutanti** migādīnaṁ vassitaṁ. **Pesuṇiyanti** pesuññaṁ. **Kayavikkayeti** pañcahi sahadhammikehi saddhiṁ vañcanāvasena vā udayapatthanāvasena vā na tiṭṭheyye. **Upavādaṁ bhikkhu na kareyyāti** upavādakare kilese anibbattento attani parehi samaṇabrāhmaṇehi upavādaṁ na janeyya. **Gāme ca nābhisajjeyyāti** gāme ca gihisaṁsaggādīhi nābhisajjeyya. **Lābhakamyā janaṁ na lapayeyyāti** lābhakāmatāya janaṁ nālapayeyya. **Payuttanti** cīvarādīhi sampayuttaṁ, tadatthaṁ vā payojitaṁ.

938-9. **Mosavajje na nīyethāti** musāvāde na nīyetha. **Jīvitenāti** jīvikāya. **Sutvā rusito bahuṁ vācaṁ, samaṇānaṁ vā puthujanānanti**[1] rusito ghaṭṭito parehi tesaṁ samaṇānaṁ vā khattiyādibhedānaṁ vā aññesaṁ puthujanānaṁ[2] bahumpi aniṭṭhavācaṁ sutvā. **Na paṭivajjāti** na paṭivadeyya. Kiṁ kāraṇaṁ? **Na hi santo paṭisenikaronti.**

940. **Etañca dhammamaññāyāti** sabbametaṁ yathāvuttaṁ dhammaṁ ñatvā. **Vicinanti** vicinanto. **Santīti nibbutiṁ ñatvāti** nibbutiṁ rāgādīnaṁ santīti ñatvā.

941. Kiṁ kāraṇā nappamajje-iti ce—**abhibhū hi soti** gāthā. Tattha **abhibhūti** rūpādīnaṁ abhibhavitā. **Anabhibhūtoti** tehi anabhibhūto. **Sakkhidhamma'manītiha'madassīti** paccakkhameva anītihaṁ dhammamaddakkhi. **Sadā namassa'manusikkheti** sadā namassanto tisso sikkhāyo sikkheyya. Sesaṁ sabbattha pākaṭameva.

---

1. Puthuvacanānanti (Sī, Syā, Ka)
2. Puthuvacanānaṁ (Sī, Syā, Ka)

Kevalaṁ pana ettha "cakkhūhi neva lolo"ti-ādīhi indriyasaṁvaro, "annānamatho pānānan"ti-ādīhi sannidhipaṭikkhepamukhena paccayapaṭisevanasīlaṁ, methunamosavajjapesuṇiyādīhi pātimokkhasaṁvarasīlaṁ, "āthabbaṇaṁ supinaṁ lakkhaṇan"ti-ādīhi-ājīvapārisuddhisīlaṁ, "jhāyī assā"ti iminā samādhi, "vicinaṁ bhikkhū"ti iminā paññā, "sadā sato sikkhe"ti iminā puna saṅkhepato tissopi sikkhā, "atha āsanesu sayanesu, appasaddesu bhikkhu vihareyya, niddaṁ na bahulīkareyyā"ti-ādīhi sīlasamādhipaññānaṁ upakārāpakārasaṅgaṇhanavinodanāni vuttānīti. Evaṁ Bhagavā nimmitassa paripuṇṇapaṭipadaṁ vatvā arahattanikūṭena desanaṁ niṭṭhāpesi, desanāpariyosāne Purābhedasutte vuttasadisoyevābhisamayo ahosīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Tuvaṭakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

15. Attadaṇḍasuttavaṇṇanā

942. **Attadaṇḍā bhayaṁ jātan**ti Asttadaṇḍasuttaṁ. Kā uppatti? Yo so sammāparibbājanīyasuttassa uppattiyaṁ vuccamānāya Sākiyakoliyānaṁ udakaṁ paṭicca kalaho vaṇṇito, taṁ ñatvā Bhagavā "ñātakā kalahaṁ karonti, handa ne vāressāmī"ti dvinnaṁ senānaṁ majjhe ṭhatvā imaṁ suttamabhāsi.

Tattha paṭhamagāthāyattho—yaṁ lokassa diṭṭhadhammikaṁ vā samparāyikaṁ vā bhayaṁ jātaṁ, taṁ sabbaṁ **attadaṇḍā bhayaṁ jātaṁ** attano duccaritakāraṇā jātaṁ, evaṁ santepi **janaṁ passatha medhagaṁ**[1]**,** imaṁ Sākiyādijanaṁ passatha aññamaññaṁ medhagaṁ hiṁsakaṁ bādhakanti. Evaṁ taṁ paṭiviruddhaṁ vippaṭipannaṁ janaṁ paribhāsitvā attano sammāpaṭipattidassanena tassa saṁvegaṁ janetuṁ

---

1. Medhakaṁ (Sī)

āha **“saṁvegaṁ kittayissāmi, yathā saṁvijitaṁ mayā”**ti, pubbe bodhisatteneva satāti adhippāyo.

943. Idāni yathānena saṁvijitaṁ, taṁ pakāraṁ dassento **“phandamānan”**ti-ādimāha. Tattha **phandamānan**ti taṇhādīhi kampamānaṁ. **Appodake**ti appa-udake. **Aññamaññehi byāruddhe disvā**ti nānāsatte ca aññamaññehi saddhiṁ viruddhe disvā. **Maṁ bhayamāvisī**ti maṁ bhayaṁ paviṭṭhaṁ.

944. **Samantamasāro loko**ti nirayaṁ ādiṁ katvā samantato loko asāro niccasārādirahito. **Disā sabbā sameritā**ti sabbā disā aniccatāya kampitā. **Icchaṁ bhavanamattano**ti attano tāṇaṁ icchanto. **Nāddasāsiṁ anositan**ti kiñci ṭhānaṁ jarādīhi anajjhāvutthaṁ nāddakkhiṁ.

945. **Osānetveva byāruddhe, disvā me aratī ahū**ti yobbaññādīnaṁ osāne eva antagamake eva vināsake eva jarādīhi byāruddhe āhatacitte satte disvā arati me ahosi. **Athettha sallan**ti atha etesu sattesu rāgādisallaṁ. **Hadayanissitan**ti cittanissitaṁ.

946. “Kathaṁ ānubhāvaṁ sallan”ti ce—**yena sallena otiṇṇo**ti gāthā. Tattha **disā sabbā vidhāvatī**ti sabbā duccaritadisāpi puratthimādidisāvidisāpi dhāvati. **Tameva sallamabbuyha, na dhāvati na sīdatī**ti tameva sallaṁ uddharitvā tā ca disā na dhāvati, caturoghe ca na sīdatīti.

947. Evaṁ mahānubhāvena sallena otiṇṇesvapi ca sattesu—**tattha sikkhānugīyanti, yāni loke gadhitānī**ti gāthā. Tassattho—ye **loke** pañca kāmaguṇā paṭilābhāya gijjhantīti katvā “gadhitānī”ti vuccanti, cirakālāsevitattā vā “gadhitānī”ti vuccanti, **tattha** taṁ nimittaṁ hatthisikkhādikā anekā **sikkhā** kathīyanti uggayhanti vā. Passatha yāva pamatto vāyaṁ loko, yato paṇḍito kulaputto **tesu** vā gadhitesu tāsu vā sikkhāsu adhimutto **na siyā**, aññadatthu aniccādidassanena **nibbijjha sabbaso kāme attano nibbānameva sikkhe**ti.

948. Idāni yathā nibbānāya sikkhitabbaṁ, taṁ dassento **"sacco siyā"**ti-ādimāha. Tattha **sacco**ti vācāsaccena ñāṇasaccena maggasaccena ca samannāgato. **Rittapesuṇo**ti pahīnapesuṇo. **Vevicchan**ti macchariyaṁ.

949. **Niddaṁ tandiṁ sahe thīnan**ti pacalāyikañca kāyālasiyañca cittālasiyañcāti ime tayo dhamme abhibhaveyya. **Nibbānamanaso**ti nibbānaninnacitto.

950-51. **Sāhasā**ti rattassa rāgacariyādibhedā sāhasakaraṇā. **Purāṇaṁ nābhinandeyyā**ti atītarūpādiṁ nābhinandeyya. **Nave**ti paccuppanne. **Hiyyamāne**ti vinassamāne. **Ākāsaṁ na sito siyā**ti taṇhānissito na bhaveyya. Taṇhā hi rūpādīnaṁ ākāsanato "ākāso"ti vuccati.

952. "Kiṁ kāraṇā ākāsaṁ na sito siyā"ti ce—**"gedhaṁ brūmī"**ti gāthā. Tassattho—ahañhi imaṁ ākāsasaṅkhātaṁ taṇhaṁ rūpādīsu gijjhanato **gedhaṁ brūmi** "gedho"ti vadāmi. Kiñca bhiyyo—avahananaṭṭhena **"ogho"**ti ca ājavanaṭṭhena **"ājavan"**ti ca "idaṁ mayhaṁ, idaṁ mayhan"ti jappakāraṇato **"jappanan"**ti ca dummuñcanaṭṭhena **"ārammaṇan"**ti ca kampakaraṇena **"pakampanan"**ti ca brūmi, esā ca lokassa palibodhaṭṭhena duratikkamanīyaṭṭhena ca **kāmapaṅko duraccayo**ti. "Ākāsaṁ na sito siyā"ti evaṁ vutte vā "kimetaṁ ākāsan"ti ce? **Gedhaṁ brūmī**ti. Evampi tassā gāthāya sambandho veditabbo. Tattha padayojanā—ākāsanti gedhaṁ brūmīti. Tathā yvāyaṁ mahoghoti vuccati, taṁ brūmi, ājavaṁ brūmi, jappanaṁ brūmi, pakampanaṁ brūmi, yvāyaṁ sadevake loke kāmapaṅko duraccayo, taṁ brūmīti.

953. Evametaṁ gedhādipariyāyaṁ ākāsaṁ anissito—**saccā avokkammā**ti gāthā. Tassattho—pubbe vuttā tividhāpi **saccā avokkamma** moneyyappattiyā **munī**ti saṅkhyaṁ gato nibbānatthale **tiṭṭhati brāhmaṇo, sa ve** evarūpo sabbāni āyatanāni nissajjitvā **"santo"**ti vuccatīti.

954. Kiñca bhiyyo—**sa ve vidvā**ti gāthā. Tattha **ñatvā dhamman**ti aniccādinayena saṅkhatadhammaṁ ñatvā. **Sammā so loke iriyāno**ti asammā-iriyanakarānaṁ kilesānaṁ pahānā sammā so loke iriyamāno.

955. Evaṁ apihento ca—**yodha kāme**ti gāthā. Tattha **saṅgan**ti sattavidhaṁ saṅgañca yo accatari. **Nājjhetī**ti nābhijjhāyati[1].

956. Tasmā tumhesupi yo evarūpo hotumicchati, taṁ vadāmi—**yaṁ pubbe**ti gāthā. Tattha **yaṁ pubbe**ti atīte saṅkhāre ārabbha uppajjanadhammaṁ kilesajātaṁ atītakammañca. **Pacchā te māhu kiñcanan**ti anāgatepi saṅkhāre ārabbha uppajjanadhammaṁ rāgādikiñcanaṁ māhu. **Majjhe ce no gahessasī**ti paccuppanne rūpādidhammepi na gahessasi ce.

957. Evaṁ "upasanto carissasī"ti arahattappattiṁ dassetvā idāni arahato thutivasena ito parā gāthāyo abhāsi. Tattha **sabbaso**ti gāthāya **mamāyitan**ti mamattakaraṇaṁ, "mama idan"ti gahitaṁ vā vatthu. **Asatā ca na socatī**ti avijjamānakāraṇā asantakāraṇā na socati. **Na jīyatī**ti jānimpi na gacchati.

958-9. Kiñca bhiyyo—**yassa natthī**ti gāthā. Tattha **kiñcanan**ti kiñci rūpādidhammajātaṁ. Kiñca bhiyyo—**aniṭṭhurī**ti gāthā. Tattha **aniṭṭhurī**ti anissukī[2]. "Aniddhurī"tipi[3] keci paṭhanti. **Sabbadhī samo**ti sabbattha samo, upekkhakoti adhippāyo. Kiṁ vuttaṁ hoti? Yo so "natthi me"ti na socati, tamahaṁ avikampinaṁ puggalaṁ puṭṭho samāno aniṭṭhurī ananugiddho anejo sabbadhi samoti imaṁ tasmiṁ puggale catubbidhamānisaṁsaṁ brūmīti.

960. Kiñca bhiyyo—**anejassā**ti gāthā. Tattha **nisaṅkhatī**ti puññābhisaṅkhārādīsu yo koci saṅkhāro. So hi yasmā nisaṅkhariyati nisaṅkharoti vā, tasmā "nisaṅkhatī"ti vuccati. **Viyārambhā**ti vividhā

---

1. Nābhijjhati (Sī, Syā) 2. Anuddharīti anissukī (Sī), anuṭṭhurīti anussukī (Syā)
3. Aniṭṭhurītipi (Sī), anuddharītipi (Syā)

puññābhisaṅkhārādikā ārambhā. **Khemaṁ passati sabbadhī**ti sabbattha abhayameva passati.

961. Evaṁ passanto **na samesū**ti gāthā. Tattha **na vadate**ti “sadisohamasmī”ti-ādinā mānavasena samesupi attānaṁ na vadati omesupi ussesupi. **Nādeti na nirassatī**ti rūpādīsu kañci dhammaṁ na gaṇhāti na nissajjati. Sesaṁ sabbattha pākaṭameva. Evaṁ arahattanikūṭena desanaṁ niṭṭhāpesi, desanāpariyosāne pañcasatā Sākiyakumārā ca Koliyakumārā ca ehibhikkhupabbajjāya pabbajitā, te gahetvā Bhagavā Mahāvanaṁ pāvisīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Attadaṇḍasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

16. Sāriputtasuttavaṇṇanā

962. **Na me diṭṭho**ti Sāriputtasuttaṁ, “Therapañhasuttan”tipi vuccati. Kā uppatti? Imassa suttassa uppatti—Rājagahakassa seṭṭhissa candanaghaṭikāya paṭilābhaṁ ādiṁ katvā tāya candanaghaṭikāya katassa pattassa ākāse ussāpanaṁ, āyasmato Piṇḍolabhāradvājassa iddhiyā pattaggahaṇaṁ, tasmiṁ vatthusmiṁ sāvakānaṁ iddhipaṭikkhepo, titthiyānaṁ Bhagavatā saddhiṁ pāṭihāriyaṁ kattukāmatā, pāṭihāriyakaraṇaṁ, Bhagavato Sāvatthigamanaṁ, titthiyānubandhanaṁ, Sāvatthiyaṁ Pasenadino Buddhūpagamanaṁ, kaṇḍambapātubhāvo, catunnaṁ parisānaṁ titthiyajayatthaṁ pāṭihāriyakaraṇussukkanivāraṇaṁ, yamakapāṭihāriyakaraṇaṁ, katapāṭihāriyassa Bhagavato Tāvatiṁsabhavanagamanaṁ, tattha temāsaṁ dhammadesanā, āyasmatā Mahāmoggallānattherena yācitassa devalokato Saṅkassanagare orohaṇanti imāni vatthūni, antarantare ca Jātakāni vitthāretvā yāva dasasahassacakkavāḷadevatāhi pūjiyamāno Bhagavā majjhe maṇimayena sopānena Saṅkassanagare oruyha sopānakaḷevare aṭṭhāsi—

“Ye jhānappasutā dhīrā, nekkhammūpasame ratā.
Devāpi tesaṁ pihayanti, Sambuddhānaṁ satīmatan”ti[1]—

imissā Dhammapadagāthāya vuccamānāya vuttā. Sopānakaḷevare ṭhitaṁ pana Bhagavantaṁ sabbapaṭhamaṁ āyasmā Sāriputto vandi, tato Uppalavaṇṇā bhikkhunī, athāparo janakāyo. Tatra Bhagavā cintesi “imissaṁ parisati Moggallāno iddhiyā aggoti pākaṭo, Anuruddho dibbacakkhunā, puṇṇo dhammakathikattena, Sāriputtaṁ panāyaṁ parisā na kenaci guṇena evaṁ aggoti jānāti, yannūnāhaṁ Sāriputtaṁ paññāguṇena pakāseyyan”ti. Atha theraṁ pañhaṁ pucchi, thero Bhagavatā pucchitaṁ pucchitaṁ puthujjanapañhaṁ sekkhapañhaṁ asekkhapañhañca sabbaṁ vissajjesi. Tadā naṁ jano “paññāya aggo”ti aññāsi. Atha Bhagavā “Sāriputto na idāneva paññāya aggo, atītepi paññāya aggo”ti Jātakaṁ ānesi.

Atīte parosahassā isayo vanamūlaphalāhārā pabbatapāde vasanti. Tesaṁ ācariyassa ābādho uppajji, upaṭṭhānāni vattanti. Jeṭṭhantevāsī “sappāyabhesajjaṁ āharissāmi, ācariyaṁ appamattā upaṭṭhahathā”ti vatvā manussapathaṁ agamāsi. Tasmiṁ anāgateyeva ācariyo kālamakāsi. Taṁ “idāni kālaṁ karissatī”ti antevāsikā samāpattimārabbha pucchiṁsu. So ākiñcaññāyatanasamāpattiṁ sandhāyāha “natthi kiñcī”ti, antevāsino “natthi ācariyassa adhigamo”ti aggahesuṁ. Atha jeṭṭhantevāsī bhesajjaṁ ādāya āgantvā taṁ kālakataṁ disvā ācariyaṁ “kiñci pucchitthā”ti āha. Āma pucchimhā, “natthi kiñcī”ti āha, na kiñci ācariyena adhigatanti. Natthi kiñcīti vadanto ācariyo ākiñcaññāyatanaṁ pavedesi, sakkātabbo ācariyoti.

Parosahassampi samāgatānaṁ,
Kandeyyuṁ te vassasataṁ apaññā.
Ekopi seyyo puriso sapañño,
Yo bhāsitassa vijānāti atthanti[2].

---

1. Khu 1. 40 piṭṭhe Dhammapade. 2. Khu 5. 23 piṭṭhe Jātake.

Kathite ca pana Bhagavatā jótake āyasmā Sāriputto attano saddhivihārikānaṁ pañcannaṁ bhikkhusatānamatthāya sappāyasenāsanagocarasīlavatādīni pucchituṁ **“na me diṭṭho ito pubbe”**ti imaṁ thutigāthaṁ ādiṁ katvā aṭṭha gāthāyo abhāsi, tamatthaṁ vissajjento Bhagavā tato parā sesagāthāti.

Tattha **ito pubbe**ti ito Saṅkassanagare otaraṇato pubbe. **Vagguvado**ti sundaravado. **Tusitā gaṇimāgato**ti Tusitakāyā cavitvā mātukucchiṁ āgatattā tusitā āgato, gaṇācariyattā gaṇī. Santuṭṭhaṭṭhena vā Tusitasaṅkhātā devalokā gaṇiṁ[1] āgato, Tusitānaṁ vā arahantānaṁ gaṇiṁ[1] āgatoti.

963. Dutiyagāthāya **sadevakassa lokassa yathā dissatī**ti sadevakassa lokassa viya manussānampi dissati. Yathā vā dissatīti tacchato aviparītato dissati. **Cakkhumā**ti uttamacakkhu. **Eko**ti pabbajjāsaṅkhātādīhi eko. **Ratin**ti nekkhammarati-ādiṁ.

964. Tatiyagāthāya **bahūnamidha baddhānan**ti idha bahūnaṁ khattiyādīnaṁ sissānaṁ. Sissā hi ācariye paṭibaddhavuttittā “baddhā”ti vuccanti. **Atthi pañhena āgaman**ti atthiko pañhena āgatomhi, atthikānaṁ vā pañhena āgamanaṁ, pañhena atthi āgamanaṁ vāti.

965. Catutthagāthāya **vijigucchato**ti jāti-ādīhi aṭṭīyato. **Rittamāsanan**ti vivittaṁ mañcapīṭhaṁ. **Pabbatānaṁ guhāsu vā**ti pabbataguhāsu vā rittamāsanaṁ bhajatoti sambandhitabbaṁ.

966. Pañcamagāthāya **uccāvacesū**ti hīnapaṇītesu. **Sayanesū**ti vihārādīsu senāsanesu. **Kīvanto tattha bheravā**ti kittakā tattha bhayakāraṇā. “Kuvanto”tipi pāṭho, kūjantoti cassa attho. Na pana pubbenāparaṁ sandhiyati.

967. Chaṭṭhagāthāya k**atī parissayā**ti kittakā upaddavā. **Agataṁ disan**ti nibbānaṁ. Tañhi agatapubbattā agataṁ tathā niddisitabbato disā

---

1. Gaṇī (Sī, Syā)

cāti. Tena vuttaṁ "agataṁ disan"ti. **Abhisambhave**ti abhibhaveyya. **Pantamhī**ti pariyante.

968-9. Sattamagāthāya **kyāssa byappathayo assū**ti kīdisāni tassa vacanāni assu. Aṭṭhamagāthāya **ekodi nipako**ti ekaggacitto paṇḍito.

970. Evaṁ āyasmatā Sāriputtena tīhi gāthāhi Bhagavantaṁ thometvā pañcahi gāthāhi pañcasatānaṁ sissānamatthāya senāsanagocarasīlavatādīni pucchito Bhagavā tamatthaṁ pakāsetuṁ **"vijigucchamānassā"**ti-ādinā nayena vissajjanamāraddho. Tattha paṭhamagāthāya tāvattho—jāti-ādīhi **vijigucchamānassa rittāsanaṁ sayanaṁ sevato ce sambodhikāmassa** Sāriputta bhikkhuno **yadidaṁ phāsu** yo phāsuvihāro **yathānudhammaṁ** yo ca anudhammo, **taṁ te pavakkhāmi yathā pajānaṁ** yathā pajānanto vadeyya, evaṁ vadāmīti.

971. Dutiyagāthāya **pariyantacārī**ti sīlādīsu catūsu pariyantesu caramāno. **Ḍaṁsādhipātanan**ti piṅgalamakkhikānañca sesamakkhikānañca. Sesamakkhikā hi tato tato adhipatitvā khādanti, tasmā "adhipātā"ti vuccanti. **Manussaphassānan**ti corādiphassānaṁ.

972. Tatiyagāthāya **paradhammikā** nāma satta sahadhammikavajjā sabbepi bāhirakā. **Kusalānu-esī**ti kusaladhamme anvesamāno.

973. Catutthagāthāya **ātaṅkaphassenā**ti rogaphassena. **Sītaṁ atuṇhan**ti sītañca uṇhañca[1]. **So tehi phuṭṭho bahudhā**ti so tehi ātaṅkādīhi anekehi ākārehi phuṭṭho samānopi. **Anoko**ti abhisaṅkhāraviññāṇādīnaṁ anokāsabhūto.

974. Evaṁ "bhikkhuno vijigucchato"ti-ādīhi tīhi gāthāhi puṭṭhamatthaṁ vissajjetvā idāni "kyāssa byappathayo"ti-ādinā nayena puṭṭhaṁ vissajjento "**theyyaṁ na kāre**"ti-ādimāha. Tattha **phasse**ti

---

1. Sītaṁ accuṇhanti sītañca accuṇhañca (Sī)

phareyya. **Yadāvilattaṁ manaso vijaññā**ti yaṁ cittassa āvilattaṁ vijāneyya, taṁ sabbaṁ **"kaṇhassa pakkho"**ti vinodayeyya[1].

975. **Mūlampi tesaṁ palikhañña tiṭṭhe**ti tesaṁ kodhātimānānaṁ yaṁ avijjādikaṁ mūlaṁ, tampi palikhaṇitvā tiṭṭheyya. **Addhā bhavanto abhisambhaveyyā**ti evaṁ piyappiyaṁ abhibhavanto ekaṁseneva abhibhaveyya, na tatra sithilaṁ parakkameyyāti adhippāyo.

976. **Paññaṁ purakkhatvā**ti paññaṁ pubbaṅgamaṁ katvā. **Kalyāṇapītī**ti kalyāṇāya pītiyā samannāgato. **Caturo sahetha paridevadhamme**ti anantaragāthāya vuccamāne paridevanīyadhamme saheyya.

977. **Kiṁsū asissāmī**ti kiṁ bhuñjissāmi. **Kuvaṁ vā asissan**ti kuhiṁ vā asissāmi. **Dukkhaṁ vata settha kvajja**[2] **sessan**ti imaṁ rattiṁ dukkhaṁ sayiṁ, ajja āgamanarattiṁ kattha sayissaṁ. **Ete vitakke**ti ete piṇḍapātanissite dve, senāsananissite dveti cattāro vitakke. **Aniketacārī**ti apalibodhacārī nittaṇhacārī.

978. **Kāle**ti piṇḍapātakāle piṇḍapātasaṅkhātaṁ annaṁ vā cīvarakāle cīvarasaṅkhātaṁ vasanaṁ vā laddhā dhammena samenāti adhippāyo. **Mattaṁ so jaññā**ti paṭiggahaṇe ca paribhoge ca so pamāṇaṁ jāneyya. **Idhā**ti sāsane, nipātamattameva vā etaṁ. **Tosanatthan**ti santosatthaṁ, etadatthaṁ mattaṁ jāneyyāti vuttaṁ hoti. **So tesu gutto**ti so bhikkhu tesu paccayesu gutto. **Yatacārī**ti saṁyatavihāro, rakkhitiriyāpatho rakkhitakāyavacīmanodvāro cāti vuttaṁ hoti. "Yaticārī"tipi[3] pāṭho, soyevattho. **Rusito**ti rosito, ghaṭṭitoti vuttaṁ hoti.

979. **Jhānānuyutto**ti anuppannuppādanena uppannāsevanena ca jhāne anuyutto. **Upekkhamārabbha samāhitatto**ti catutthajjhānupekkhaṁ uppādetvā samāhitacitto. **Takkāsayaṁ kukkucciyūpachinde**ti kāmavitakkādiṁ

---

1. Vinodeyya (Sī) 2. Kuvajja (Sī, Syā) 3. Yatucārītipi (Sī), yathācārītipi (Syā)

takkañca, kāmasaññādiṁ tassa takkassa āsayañca, hatthakukkuccādiṁ kukkucciyañca upacchindeyya.

980. **Cudito vacībhi satimābhinande**ti upajjhāyādīhi vācāhi codito samāno satimā hutvā taṁ codanaṁ abhinandeyya. **Vācaṁ pamuñce kusalan**ti ñāṇasamuṭṭhitaṁ vācaṁ pamuñceyya. **Nātivelan**ti ativelaṁ[1] pana vācaṁ kālavelañca sīlavelañca atikkantaṁ nappamuñceyya. **Janavādadhammāyā**ti janavādakathāya[2]. **Na cetayeyyā**ti cetanaṁ na uppādeyya.

981. **Athāparan**ti atha idāni ito parampi. **Pañca rajānī**ti rūparāgādīni pañca rajāni. **Yesaṁ satīmā vinayāya sikkhe**ti yesaṁ upaṭṭhitassati hutvā vinayanatthaṁ tisso sikkhā sikkheyya. Evaṁ sikkhanto hi **rūpesu -pa- phassesu sahetha rāgaṁ,** na aññeti.

982. Tato so tesaṁ vinayāya sikkhanto anukkamena—**etesu dhammesū**ti gāthā. Tattha **etesū**ti rūpādīsu. **Kālena so sammā dhammaṁ parivīmaṁsamāno**ti so bhikkhu yvāyaṁ "uddhate citte samādhissa kālo"ti-ādinā[3] nayena kālo vutto, tena kālena sabbaṁ saṅkhatadhammaṁ aniccādinayena parivīmaṁsamāno. **Ekodibhūto vihane tamaṁ so**ti so ekaggacitto sabbaṁ mohāditamaṁ vihaneyya, natthi ettha saṁsayo. Sesaṁ sabbattha pākaṭameva.

Evaṁ Bhagavā arahattanikūṭena desanaṁ niṭṭhāpesi, desanāpariyosāne pañcasatā bhikkhū arahattaṁ pattā, tiṁsakoṭisaṅkhyānañca devamanussānaṁ dhammābhisamayo ahosīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Sāriputtasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito ca catuttho vaggo atthavaṇṇanānayato,

Nāmena Aṭṭhakavaggoti.

---

1. Atītavelaṁ (Sī) 2. Janaparivādakathāya (Sī), parajātivādakathāya (Syā)
3. Saṁ 3. 100 piṭṭhe.

5. Pārāyanavagga

1. Vatthugāthāvaṇṇanā

983. **Kosalānaṁ purā rammā**ti Pārāyanavaggassa vatthugāthā. Tāsaṁ uppatti—atīte kira Bārāṇasivāsī eko rukkhavaḍḍhakī sake ācariyake adutiyo, tassa soḷasa sissā, ekamekassa sahassaṁ antevāsikā. Evaṁ te sattarasādhikasoḷasasahassā ācariyantevāsino sabbepi Bārāṇasiṁ upanissāya jīvikaṁ kappentā pabbatasamīpaṁ gantvā rukkhe gahetvā tattheva nānāpāsādavikatiyo niṭṭhāpetvā kullaṁ bandhitvā Gaṅgāya Bārāṇasiṁ ānetvā sace rājā atthiko hoti, rañño ekabhūmikaṁ vā -pa- sattabhūmikaṁ vā pāsādaṁ yojetvā denti. No ce, aññesampi vikiṇitvā puttadāraṁ posenti. Atha nesaṁ ekadivasaṁ ācariyo "na sakkā vaḍḍhakikammena niccaṁ jīvikaṁ kappetuṁ, dukkaraṁ hi jarākāle taṁ kamman"ti cintetvā antevāsike āmantesi "tātā udumbarādayo appasārarukkhe ānethā"ti. Te "sādhū"ti paṭissuṇitvā ānayiṁsu. So tehi kaṭṭhasakuṇaṁ katvā tassa abbhantaraṁ pavisitvā yantaṁ pūresi. Kaṭṭhasakuṇo supaṇṇarājā viya ākāsaṁ laṅghitvā vanassa upari caritvā antevāsīnaṁ purato oruhi. Atha ācariyo sisse āha "tātā īdisāni kaṭṭhavāhanāni katvā sakkā sakalajambudīpe rajjaṁ gahetuṁ, tumhepi tātā etāni karotha, rajjaṁ gahetvā jīvissāma, dukkhaṁ vaḍḍhakisippena jīvitun"ti. Te tathā katvā ācariyassa paṭivedesuṁ. Tato ne ācariyo āha "katamaṁ tātā rajjaṁ gaṇhāmā"ti. Bārāṇasirajjaṁ ācariyāti. Alaṁ tātā mā etaṁ rucci, mayaṁ hi taṁ gahetvāpi "vaḍḍhakirājā vaḍḍhakiyuvarājā"ti vaḍḍhakivādā na muccissāma, mahanto Jambudīpo, aññattha gacchāmāti.

Tato saputtadārā kaṭṭhavāhanāni abhiruhitvā sajjāvudhā hutvā Himavantābhimukhā gantvā Himavati aññataraṁ nagaraṁ pavisitvā rañño nivesaneyeva paccuṭṭhahaṁsu. Te tattha rajjaṁ gahetvā ācariyaṁ rajje abhisiñciṁsu. So "Kaṭṭhavāhano rājā"ti pākaṭo ahosi. Tampi nagaraṁ tena gahitattā "Kaṭṭhavāhananagaran"tveva nāmaṁ labhi, tathā

sakalaraṭṭhampi. Kaṭṭhavāhano rājā dhammiko ahosi, tathā yuvarājā amaccaṭṭhānesu ca ṭhapitā soḷasa sissā. Ta raṭṭhaṁ raññā catūhi saṅgahavatthūhi saṅgayhamānaṁ ativiya iddhaṁ phītaṁ nirupaddavañca ahosi. Nāgarā jānapadā rājānañca rājaparisañca ativiya mamāyiṁsu "bhaddako no rājā laddho, bhaddikā rājaparisā"ti.

Athekadivasaṁ majjhimadesato vāṇijā bhaṇḍaṁ gahetvā Kaṭṭhavāhananagaraṁ āgamaṁsu, paṇṇākārañca gahetvā rājānaṁ passiṁsu. Rājā "kuto āgatatthā"ti sabbaṁ pucchi. Bārāṇasito devāti. So tattha sabbaṁ pavattiṁ pucchitvā "tumhākaṁ raññā saddhiṁ mama mittabhāvaṁ karothā"ti āha. Te "sādhū"ti sampaṭicchiṁsu. So tesaṁ paribbayaṁ datvā gamanakāle sampatte puna ādarena vatvā vissajjesi. Te Bārāṇasiṁ gantvā tassa rañño ārocesuṁ. Rājā "Kaṭṭhavāhanaraṭṭhā āgatānaṁ vāṇijakānaṁ ajjatagge suṅkaṁ muñcāmī"ti bheriṁ carāpetvā "atthu me kaṭṭhavāhano mitto"ti dvepi adiṭṭhamittā ahesuṁ. Kaṭṭhavāhanopi ca sakanagare bheriṁ carāpesi "ajjatagge Bārāṇasito āgatānaṁ vāṇijakānaṁ suṅkaṁ muñcāmi, paribbayo ca nesaṁ dātabbo"ti. Tato Bārāṇasirājā Kaṭṭhavāhanassa lekhaṁ pesesi "sace tasmiṁ janapade daṭṭhuṁ vā sotuṁ vā araharūpaṁ kiñci acchariyaṁ uppajjati, amhepi dakkhāpetu ca sāvetu cā"ti. Sopissa tatheva paṭilekhaṁ pesesi. Evaṁ tesaṁ katikaṁ katvā vasantānaṁ kadāci Kaṭṭhavāhanassa atimahagghā accantasukhumā kambalā uppajjiṁsu bālasūriyarasmisadisā vaṇṇena. Te disvā rājā "mama sahāyassa pesemī"ti dantakārehi aṭṭha dantakaraṇḍake likhāpetvā tesu karaṇḍakesu te kambale pakkhipitvā lākhācariyehi bahi lākhāgoḷakasadise kārāpetvā aṭṭhapi lākhāgoḷake samugge pakkhipitvā vatthena veṭhetvā rājamuddikāya lañchetvā "Bārāṇasirañño dethā"ti amacce pesesi, lekhañca adāsi "ayaṁ paṇṇākāro nagaramajjhe amaccaparivutena pekkhitabbo"ti.

Te gantvā Bārāṇasirañño adaṁsu. So lekhaṁ vācetvā amacce sannipātetvā nagaramajjhe rājaṅgaṇe lañchanaṁ bhinditvā paliveṭhanaṁ apanetvā samuggaṁ vivaritvā aṭṭha lākhāgoḷake disvā "mama sahāyo lākhāgoḷakehi kīḷanakabālakānaṁ viya mayhaṁ lākhāgoḷake pesesī"ti

maṅku hutvā ekaṁ lākhāgoḷakaṁ attano nisinnāsane pahari, tāvadeva lākhā paripati, dantakaraṇḍako vivaraṁ datvā dvebhāgo ahosi. So abbhantare kambalaṁ disvā itarepi vivari, sabbattha tatheva ahosi. Ekameko kambalo dīghato soḷasahattho vitthārato aṭṭhahattho. Pasārite kambale rājaṅgaṇaṁ sūriyappabhāya obhāsitamiva ahosi, taṁ disvā mahājano aṅguliyo vidhuni, celukkhepañca akāsi, "amhākaṁ rañño adiṭṭhasahāyo kaṭṭhavāhanarājā evarūpaṁ paṇṇākāraṁ pesesi, yuttaṁ evarūpaṁ mittaṁ kātun"ti attamano ahosi. Rājā vohārike pakkosāpetvā ekamekaṁ kambalaṁ agghāpesi, sabbepi anagghā ahesuṁ. Tato cintesi "pacchā pesentena paṭhamaṁ pesitapaṇṇākārato atirekaṁ pesetuṁ vaṭṭati, sahāyena ca me anaggho paṇṇākāro pesito, kiṁ nu kho ahaṁ sahāyassa peseyyan"ti. Tena ca samayena Kassapo Bhagavā uppajjitvā Bārāṇasiyaṁ viharati. Atha rañño etadahosi "vatthuttayaratanato aññaṁ uttamaratanaṁ natthi, handāhaṁ vatthuttayaratanassa uppannabhāvaṁ sahāyassa pesemī"ti. So—

"Buddho loke samuppanno, hitāya sabbapāṇinaṁ.
Dhammo loke samuppanno, sukhāya sabbapāṇinaṁ.
Saṁgho loke samuppanno, puññakkhettaṁ anuttaran"ti—

imaṁ gāthaṁ, yāva arahattaṁ, tāva ekabhikkhussa paṭipattiñca suvaṇṇapaṭṭe jātihiṅgulakena likhāpetvā sattaratanamaye samugge pakkhipitvā taṁ samuggaṁ maṇimaye samugge, maṇimayaṁ masāragallamaye, masāragallamayaṁ lohitaṅgamaye, lohitaṅgamayaṁ suvaṇṇamaye, suvaṇṇamayaṁ rajatamaye, rajatamayaṁ dantamaye, dantamayaṁ sāramaye, sāramayaṁ samuggaṁ peḷāya pakkhipitvā peḷaṁ dussena veṭhetvā lañchetvā mattavaravāraṇaṁ sovaṇṇaddhajaṁ sovaṇṇālaṅkāraṁ hemajālasañchannaṁ kāretvā tassa upari pallaṅkaṁ paññāpetvā pallaṅke peḷaṁ āropetvā setacchattena dhāriyamānena sabbagandhapupphādīhi pūjāya kariyamānāya sabbatāḷāvacarehi thutisatāni gāyamānehi yāva attano rajjasīmā, tāva maggaṁ alaṅkārāpetvā sayameva nesi. Tatra ca ṭhatvā sāmantarājūnaṁ paṇṇākāraṁ pesesi "evaṁ sakkarontehi ayaṁ paṇṇākāro

pesetabbo”ti. Taṁ sutvā te te rājāno paṭimaggaṁ āgantvā yāva Kaṭṭhavāhanassa rajjasīmā, tāva nayiṁsu.

Kaṭṭhavāhanopi sutvā paṭimaggaṁ āgantvā tatheva pūjento nagaraṁ pavesetvā amacce ca nāgare ca sannipātāpetvā rājaṅgaṇe paliveṭhanadussaṁ apanetvā peḷaṁ vivaritvā peḷāya samuggaṁ passitvā anupubbena sabbasamugge vivaritvā suvaṇṇapaṭṭe lekhaṁ passitvā “kappasatasahassehi atidullabhaṁ mama sahāyo paṇṇākāraratanaṁ pesesī”ti attamano hutvā “asutapubbaṁ vata suṇimhā ‘Buddho loke uppanno’ti, yannūnāhaṁ gantvā Buddhañca passeyyaṁ dhammañca suṇeyyan”ti cintetvā amacce āmantesi “Buddhadhammasaṁgharatanāni kira loke uppannāni, kiṁ kātabbaṁ maññathā”ti. Te āhaṁsu “idheva tumhe mahārāja hotha, mayaṁ gantvā pavattiṁ jānissāmā”ti.

Tato soḷasasahassaparivārā soḷasa amaccā rājānaṁ abhivādetvā “yadi Buddho loke uppanno, puna dassanaṁ natthi, yadi na uppanno, āgamissāmā”ti niggatā. Rañño pana bhāgineyyo pacchā rājānaṁ vanditvā “ahampi gacchāmī”ti āha. Tāta tvaṁ tattha Buddhuppādaṁ ñatvā puna āgantvā mama ārocehīti. So “sādhū”ti sampaṭicchitvā agamāsi. Te sabbepi sabbattha ekarattivāsena gantvā Bārāṇasiṁ pattā. Asampattesveva ca tesu Bhagavā parinibbāyi. Te “ko Buddho kuhiṁ Buddho”ti sakalavihāraṁ āhiṇḍantā sammukhasāvake disvā pucchiṁsu. Te nesaṁ “Buddho parinibbuto”ti ācikkhiṁsu. Te “aho dūraddhānaṁ āgantvā dassanamattampi na labhimhā”ti paridevamānā “kiṁ bhante koci Bhagavatā dinna-ovādo atthī”ti pucchiṁsu. Āma upāsakā atthi, saraṇattaye patiṭṭhātabbaṁ, pañcasīlāni samādātabbāni, aṭṭhaṅgasamannāgato uposatho upavasitabbo, dānaṁ dātabbaṁ, pabbajitabbanti. Te sutvā taṁ bhāgineyyaṁ amaccaṁ ṭhapetvā sabbe pabbajiṁsu. Bhāgineyyo paribhogadhātuṁ gahetvā kaṭṭhavāhanaraṭṭhābhimukho pakkāmi. paribhogadhātu nāma Bodhirukkhapattacīvarādīni. Ayaṁ pana Bhagavato dhammakaraṇaṁ dhammadharaṁ Vinayadharamekaṁ therañca gahetvā pakkāmi, anupubbena ca nagaraṁ gantvā “Buddho loke uppanno ca parinibbuto cā”ti rañño ārocetvā Bhagavatā dinnovādaṁ ācikkhi. Rājā theraṁ upasaṅkamitvā dhammaṁ sutvā vihāraṁ kārāpetvā cetiyaṁ

patiṭṭhāpetvā Bodhirukkhaṁ ropetvā saraṇattaye pañcasu ca niccasīlesu patiṭṭhāya aṭṭhaṅgupetaṁ uposathaṁ upavasanto dānādīni dento yāvatāyukaṁ ṭhatvā kāmāvacaradevaloke nibbatti. Tepi soḷasasahassā pabbajitvā puthujjanakālakiriyaṁ katvā tasseva rañño parivārā sampajjiṁsu.

Te ekaṁ Buddhantaraṁ devaloke khepetvā amhākaṁ Bhagavati anuppanneyeva devalokato cavitvā ācariyo Pasenadirañño pitu purohitassa putto jāto nāmena "Bāvarī"ti, tīhi mahāpurisalakkhaṇehi samannāgato tiṇṇaṁ vedānaṁ pāragū, pituno ca accayena purohitaṭṭhāne aṭṭhāsi. Avasesāpi soḷasādhikasoḷasasahassā tattheva Sāvatthiyā brāhmaṇakule nibbattā. Tesu soḷasa jeṭṭhantevāsino Bāvarissa santike sippaṁ uggahesuṁ, itare soḷasasahassā tesaṁyeva santiketi evaṁ te punapi sabbe samāgacchiṁsu. Mahākosalarājāpi kālamakāsi, tato Pasenadiṁ rajje abhisiñciṁsu. Bāvarī tassāpi purohito ahosi, rājā pitarā dinnañca aññañca bhogaṁ Bāvarissa adāsi. So hi daharakāle tasseva santike sippaṁ uggahesi. Tato Bāvarī rañño ārocesi "pabbajissāmahaṁ mahārājā"ti. Ācariya tumhesu ṭhitesu mama pitā ṭhito viya hoti, mā pabbajitthāti. Alaṁ mahārāja pabbajissāmīti. Rājā vāretuṁ asakkonto "sāyaṁ pātaṁ mama dassanaṭṭhāne rājuyyāne pabbajathā"ti yāci. Ācariyo soḷasasahassaparivārehi soḷasahi sissehi saddhiṁ tāpasapabbajjaṁ pabbajitvā rājuyyāne vasi, rājā catūhi paccayehi upaṭṭhahati, sāyaṁ pātañcassa upaṭṭhānaṁ gacchati.

Athekadivasaṁ antevāsino ācariyaṁ āhaṁsu "nagarasamīpe vāso nāma mahāpalibodho, vijanasampātaṁ ācariya okāsaṁ gacchāma, pantasenāsanavāso nāma bahūpakāro pabbajitānan"ti. Ācariyo "sādhū"ti sampaṭicchitvā rañño ārocesi. Rājā tikkhattuṁ vāretvā vāretuṁ asakkonto dvesatasahassāni kahāpaṇāni datvā dve amacce āṇāpesi "yattha isigaṇo vāsaṁ icchati, tattha assamaṁ katvā dethā"ti. Tato ācariyo soḷasādhikasoḷasasahassajaṭilaparivuto amaccehi anuggahamāno uttarajanapadā

dakkhiṇajanapadābhimukho agamāsi. Tamatthaṁ gahetvā āyasmā Ānando saṅgītikāle Pārāyanavaggassa nidānaṁ āropento imā gāthāyo abhāsi.

Tattha **Kosalānaṁ purā**ti Kosalaraṭṭhassa nagarā, Sāvatthitoti vuttaṁ hoti. **Ākiñcaññan**ti akiñcanabhāvaṁ, pariggahūpakaraṇavivekanti vuttaṁ hoti.

984. **So Assakassa visaye, Aḷakassa**[1] **samāsane**ti so brāhmaṇo Assakassa ca Aḷakassa[1] cāti dvinnampi rājūnaṁ[2] samāsanne visaye āsanne raṭṭhe, dvinnampi raṭṭhānaṁ majjheti adhippāyo. **Godhāvarīkūle**ti Godhāvariyā nadiyā kūle. Yattha Godhāvari dvidhā bhijjitvā tiyojanappamāṇaṁ antaradīpamakāsi sabbaṁ kapiṭṭhavanasañchannaṁ, yattha pubbe Sarabhaṅgādayo vasiṁsu, tasmiṁ deseti adhippāyo. So kira taṁ padesaṁ disvā "ayaṁ pubbasamaṇālayo pabbajitasāruppan"ti amaccānaṁ nivedesi. Amaccā bhūmiggahaṇatthaṁ Assakarañño satasahassaṁ, Aḷakarañño satasahassaṁ adaṁsu, te tañca padesaṁ aññañca dviyojanamattanti sabbampi pañcayojanamattaṁ padesaṁ adaṁsu. Tesaṁ kira rajjasīmantare so padeso hoti. Amaccā tattha assamaṁ kāretvā Sāvatthito ca aññampi dhanaṁ āharāpetvā gocaragāmaṁ nivesetvā agamaṁsu. **Uñchena ca phalena cā**ti uñchācariyāya ca vanamūlaphalena ca. Tasmā vuttaṁ **"tasseva upanissāya, gāmo ca vipulo ahū"**ti.

985. Tattha **tassā**ti tassa Godhāvarīkūlassa, tassa vā brāhmaṇassa, upayogatthe cetaṁ sāmivacanaṁ, taṁ upanissāyāti attho. **Tato jātena āyena, mahāyaññamakappayī**ti tasmiṁ gāme kasikammādinā satasahassaṁ āyo uppajji, taṁ gahetvā kuṭumbikā rañño Assakassa santikaṁ agamaṁsu "sādiyatu devo āyan"ti. So "nāhaṁ sādiyāmi, ācariyasseva upanethā"ti āha. Ācariyopi taṁ attano aggahetvā dānayaññaṁ akappayi. Evaṁ so saṁvacchare saṁvacchare dānamadāsi.

---

1. Muḷakassa (Syā), Maḷakassa (Cūḷaniddese) Aṁ-Ṭṭha 1. 257 piṭṭhepi passitabbaṁ.
2. Dvinnaṁ Andhakarājānaṁ (Sī)

986. **Mahāyaññan**ti gāthāyattho—so evaṁ saṁvacchare saṁvacchare dānayaññaṁ yajanto ekasmiṁ saṁvacchare taṁ **mahāyaññaṁ** yajitvā tato gāmā nikkhamma **puna pāvisi assamaṁ.** Paviṭṭho ca paṇṇasālaṁ pavisitvā "suṭṭhu dinnan"ti dānaṁ anumajjanto nisīdi. Evaṁ **tasmiṁ paṭipaviṭṭhamhi** taruṇāya brāhmaṇiyā ghare kammaṁ akātukāmāya "eso brāhmaṇa Bāvarī Godhāvarītīre anusaṁvaccharaṁ satasahassaṁ vissajjeti, gaccha tato pañcasatāni yācitvā dāsiṁ me ānehī"ti pesito **añño āgañchi brāhmaṇo**ti.

987-8. **Ugghaṭṭapādo**ti maggagamanena ghaṭṭapādatalo, paṇhikāya vā paṇhikaṁ, gopphakena vā gopphakaṁ, jaṇṇukena vā jaṇṇukaṁ āhacca ghaṭṭapādo. **Sukhañca kusalaṁ pucchī**ti sukhañca kusalañca pucchi "kacci te brāhmaṇa sukhaṁ, kacci kusalan"ti.

989-91. **Anujānāhī**ti anumaññāhi saddahāhi. **Sattadhā**ti sattavidhena. **Abhisaṅkharitvā**ti gomayavanapupphakusatiṇādīni ādāya sīghaṁ sīghaṁ Bāvarissa assamadvāraṁ gantvā gomayena bhūmiṁ upalimpitvā pupphāni vikiritvā tiṇāni santharitvā vāmapādaṁ kamaṇḍalūdakena dhovitvā sattapādamattaṁ gantvā attano pādatale parāmasanto evarūpaṁ kuhanaṁ katvāti vuttaṁ hoti. **Bheravaṁ so akittayī**ti bhayajanakaṁ vacanaṁ akittayi, "sace me yācamānassā"ti imaṁ gāthamabhāsīti adhippāyo. **Dukkhito**ti domanassajāto.

992-4. **Ussussatī**ti tassa taṁ vacanaṁ kadāci saccaṁ bhaveyyāti maññamāno sussati. **Devatā**ti assame adhivatthā devatā eva. **Muddhani muddhapāte vā**ti muddhe vā muddhapāte vā.

995-6. **Bhotī carahi jānātī**ti bhotī ce jānāti. **Muddhādhipātañcā**ti muddhapātañca. **Ñāṇametthā**ti ñāṇaṁ me ettha.

998. **Purā**ti ekūnatiṁsavassavayakāle. Bāvaribrāhmaṇe pana Godhāvarītīre vasamāne aṭṭhannaṁ vassānaṁ accayena Buddho loke udapādi. **Apacco**ti anuvaṁso.

999. **Sabbābhiññābalappatto**ti sabbābhiññāya balappatto, sabbā vā abhiññāyo ca balāni ca patto. **Vimutto**ti ārammaṇaṁ katvā pavattiyā vimuttacitto.

1001-3. **Sokassā**ti soko assa. **Pahūtapañño**ti mahāpañño. **Varabhūrimedhaso**ti uttamavipulapañño, bhūte abhiratavarapañño vā. **Vidhuro**ti vigatadhuro, appaṭimoti vuttaṁ hoti.

1004-9. **Mantapārage**ti vedapārage. **Passavho**ti passatha. **Ajānatan**ti ajānantānaṁ. **Lakkhaṇā**ti lakkhaṇāni. **Byākkhātā**ti kathitāni, vitthāritānīti vuttaṁ hoti. **Samattā**ti samattāni, paripuṇṇānīti vuttaṁ hoti. **Dhammena manusāsatī**ti dhammena anusāsati.

1011. **Jātiṁgottañca lakkhaṇan**ti "kīva ciraṁ jāto"ti mama jātiñca gottañca lakkhaṇañca. **Mante sisse**ti mayā paricitavede[1] ca mama sisse ca. **Manasāyeva pucchathā**ti ime satta pañhe citteneva pucchatha.

1013-8. **Tissametteyyo**ti ekoyeva esa nāmagottavasena vutto. **Dubhayo**ti ubho. **Paccekagaṇino**ti visuṁ visuṁ gaṇavanto. **Pubbavāsanavāsitā**ti pubbe Kassapassa Bhagavato sāsane pabbajitvā gatapaccāgatavattapuññavāsanāya vāsitacittā. **Puramāhissatin**ti māhissatināmikaṁ puraṁ, nagaranti[2] vuttaṁ hoti. Tañca nagaraṁ paviṭṭhāti adhippāyo, evaṁ sabbattha. **Gonaddhan**ti Godhapurassa[3] nāmaṁ. **Vanasavhayan**ti pavananagaraṁ[4] vuccati, "Vanasāvatthin"ti eke. Evaṁ Vanasāvatthito Kosambiṁ, Kosambito ca Sāketaṁ anuppattānaṁ kira tesaṁ soḷasannaṁ jaṭilānaṁ chayojanamattā parisā ahosi.

1019. Atha Bhagavā "Bāvarissa jaṭilā mahājanaṁ saṁvaḍḍhentā āgacchanti, na ca tāva nesaṁ indriyāni paripākaṁ gacchanti, nāpi ayaṁ deso sappāyo, Magadhakhette pana tesaṁ pāsāṇakacetiyaṁ sappāyaṁ.

---

1. Paṭhitavede (Sī, Syā)
2. Māhissatinti māhissatināmikaṁ purimanagaranti (Sī), puraṁ māhissatinti māhissatināmikaṁ puraṁ nagaranti (Syā)
3. Gonaddhapurassa (Ka)
4. Tumbavanagaraṁ (Sī)

tatra hi mayi dhammaṁ desente mahājanassa dhammābhisamayo bhavissati, sabbanagarāni ca pavisitvā āgacchantā bahutarena janena āgamissantī"ti bhikkhusaṁghaparivuto Sāvatthito Rājagahābhimukho agamāsi. Tepi jaṭilā Sāvatthiṁ āgantvā vihāraṁ pavisitvā "ko Buddho kuhiṁ Buddho"ti vicinantā gandhakuṭimūlaṁ gantvā Bhagavato padanikkhepaṁ disvā "rattassa hi ukkuṭikaṁ padaṁ bhave -pa- vivaṭṭacchadassa idamīdisaṁ padan"ti[1] "Sabbaññu Buddho"ti niṭṭhaṁ gatā. Bhagavāpi anupubbena Setabyakapilavatthu-ādīni nagarāni pavisitvā mahājanaṁ saṁvaḍḍhento pāsāṇakacetiyaṁ gato. Jaṭilāpi tāvadeva Sāvatthito nikkhamitvā sabbāni tāni nagarāni pavisitvā pāsāṇakacetiyameva agamaṁsu. Tena vuttaṁ **"Kosambiñcāpi Sāketaṁ, Sāvatthiñca puruttamaṁ. Setabyaṁ Kapilavatthun"**ti-ādi.

1020. Tattha **Māgadhaṁ puran**ti Magadhapuraṁ, Rājagahanti adhippāyo. **Pāsāṇakaṁ Cetiyan**ti mahato pāsāṇassa upari pubbe devaṭṭhānaṁ ahosi, uppanne pana Bhagavati vihāro jāto. So teneva purimavohārena "pāsāṇakaṁ cetiyan"ti vuccati.

1021. **Tasitovudakan**ti te hi jaṭilā vegasā Bhagavantaṁ anubandhamānā sāyaṁ gatamaggaṁ pāto, pāto gatamaggañca sāyaṁ gacchantā "ettha Bhagavā"ti sutvā ativiya pītipāmojjajātā taṁ cetiyaṁ abhiruhiṁsu. Tena vuttaṁ **"turitā pabbatamāruhun"**ti.

1024. **Ekamantaṁ ṭhito haṭṭho**ti tasmiṁ pāsāṇake cetiye Sakkena māpitamahāmaṇḍape nisinnaṁ Bhagavantaṁ disvā "kacci isayo khamanīyan"ti-ādinā nayena Bhagavatā paṭisammodanīye kate "khamanīyaṁ bho Gotamā"ti-ādīhi sayampi paṭisanthāraṁ katvā ajito jeṭṭhantevāsī ekamantaṁ ṭhito haṭṭhacitto hutvā manopañhe pucchi.

1025. Tattha **ādissā**ti "kativasso"ti evaṁ uddissa. **Jammanan**ti[2] "amhākaṁ ācariyassa jātiṁ brūhī"ti pucchati. **Paramin**ti niṭṭhāgamanaṁ.

1026-7. **Vīsaṁ vassasatan**ti vīsativassādhikaṁ vassasataṁ. **Lakkhaṇe**ti mahāpurisalakkhaṇe, etasmiṁ ito paresu ca itihāsādīsu

1. Aṁ-Ṭṭha 1. 335; Dhammapada-Ṭṭha 1. 129; Visuddhi 1. 101 piṭṭhesupi.
2. Jappananti (Ka)

anavayoti adhippāyo. Parapadaṁ vā ānetvā tesu pāramiṁ gatoti yojetabbaṁ. **Pañcasatāni vācetī**ti pakati-alasadummedhamāṇavakānaṁ pañcasatāni sayaṁ mante vāceti. **Sadhamme**ti sake brāhmaṇadhamme, tevijjake pāvacaneti vuttaṁ hoti.

1028. **Lakkhaṇānaṁ pavicayan**ti lakkhaṇānaṁ vitthāraṁ, "katamāni tānissa gatte tīṇi lakkhaṇānī"ti pucchati.

1030-31. **Pucchañhī**ti pucchamānaṁ. **Kametaṁ paṭibhāsatī**ti devādīsu kaṁ puggalaṁ etaṁ pañhavacanaṁ paṭibhāsatīti.

1032-33. Evaṁ brāhmaṇo pañcannaṁ pañhānaṁ veyyākaraṇaṁ sutvā avasese dve pucchanto **"muddhaṁ muddhādhipātañcā"**ti āha. Athassa Bhagavā te byākaronto **"avijjā muddhā"**ti gāthamāha. Tattha yasmā catūsu saccesu aññāṇabhūtā avijjā saṁsārassa sīsaṁ, tasmā "avijjā muddhā"ti āha. Yasmā ca arahattamaggavijjā attanā sahajātehi saddhāsatisamādhikattukamyatāchandavīriyehi samannāgatā indriyānaṁ ekarasaṭṭhabhāvamupagatattā taṁ muddhaṁ adhipāteti, tasmā **"vijjā muddhādhipātinī"**ti-ādimāha.

1034-8. **Tato vedena mahatā**ti atha imaṁ pañhaveyyākaraṇaṁ sutvā uppannāya mahāpītiyā santhambhitvā alīnabhāvaṁ, kāyacittānaṁ udaggaṁ patvāti attho. Patitvā ca **"Bāvarī"**ti imaṁ gāthamāha, atha naṁ anukampamāno Bhagavā **"sukhito"**ti gāthamāha. Vatvā ca **"Bāvarissa cā"**ti sabbaññupavāraṇaṁ pavāresi. Tattha **sabbesan**ti anavasesānaṁ soḷasasahassānaṁ. **Tattha pucchi Tathāgatan**ti tattha pāsāṇake cetiye, tattha vā parisāya, tesu vā pavāritesu ajito paṭhamaṁ pañhaṁ pucchīti. Sesaṁ sabbagāthāsu pākaṭamevāti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Vatthugāthāvaṇṇanā niṭṭhitā.

1. Ajitasuttavaṇṇanā

1039. Tasmiṁ pana pañhe **nivuto**ti paṭicchādito. **Kissābhilepanaṁ brūsī**ti kiṁ assa lokassa abhilepanaṁ vadesi.

1040. **Vevicchā pamādā nappakāsatī**ti macchariyahetu ca pamādahetu ca nappakāsati. Macchariyaṁ hissa dānādiguṇehi pakāsituṁ na deti, pamādo sīlādīhi. **Jappābhilepanan**ti taṇhā assa lokassa makkaṭalepo viya makkaṭassa abhilepanaṁ. **Dukkhan**ti jāti-ādikaṁ dukkhaṁ.

1041. **Savanti sabbadhi sotā**ti sabbesu rūpādi-āyatanesu taṇhādikā sotā sandanti. **Kiṁ nivāraṇan**ti tesaṁ kiṁ āvaraṇaṁ kā rakkhāti. **Saṁvaraṁ brūhī**ti taṁ tesaṁ nivāraṇasaṅkhātaṁ saṁvaraṁ brūhi. Etena sāvasesappahānaṁ pucchati. **Kena sotā pidhiyyare**ti kena dhammena ete sotā pidhiyyanti pacchijjanti. Etena anavasesappahānaṁ pucchati.

1042. **Sati tesaṁ nivāraṇan**ti vipassanāyuttā kusalānaṁ[1] dhammānaṁ gatiyo samannesamānā sati tesaṁ sotānaṁ nivāraṇaṁ. **Sotānaṁ saṁvaraṁ brūmī**ti tamevāhaṁ satiṁ sotānaṁ saṁvaraṁ brūmīti adhippāyo. **Paññāyete pidhiyyare**ti rūpādīsu pana aniccatādipaṭivedhasādhikāya maggapaññāya ete sotā sabbaso pidhiyyantīti.

1043. **Paññā cevā**ti pañhagāthāya yā cāyaṁ tayā vuttā paññā, yā ca **sati,** yañca tadavasesaṁ **nāmarūpaṁ, etaṁ** sabbampi **kattha** nirujjhati, **etaṁ me** pañhaṁ **puṭṭho brūhī**ti evaṁ saṅkhepattho veditabbo.

1044. Vissajjanagāthāya panassa yasmā paññāsatiyo nāmeneva saṅgahaṁ gacchanti, tasmā tā visuṁ na vuttā. Ayamettha saṅkhepattho—**yaṁ maṁ** tvaṁ **Ajita etaṁ pañhaṁ apucchi** "katthetaṁ uparujjhatī"ti, taṁ te **yattha nāmañca rūpañca asesaṁ uparujjhati,** taṁ vadanto **vadāmi,** tassa tassa hi **viññāṇassa nirodhena** saheva apubbaṁ acarimaṁ **etthetaṁ uparujjhati,** ettheva viññāṇanirodhe nirujjhati etaṁ, viññāṇanirodhā tassa nirodho hoti, taṁ nātivattatīti vuttaṁ hoti.

---

1. Kusalākusalānaṁ (Sī, Syā)

1045. Ettāvatā ca “dukkhamassa mahabbhayan”ti iminā pakāsitaṁ dukkhasaccaṁ, “yāni sotānī”ti iminā samudayasaccaṁ, “paññāyete pidhiyyare”ti iminā maggasaccaṁ, “asesaṁ uparujjhatī”ti iminā nirodhasaccanti evaṁ cattāri saccāni sutvāpi ariyabhūmiṁ anadhigato puna sekhāsekhapaṭipadaṁ pucchanto **“ye ca saṅkhātadhammāse”**ti gāthamāha. Tattha **saṅkhātadhammā**ti aniccādivasena parivīmaṁsitadhammā, arahataṁ etaṁ adhivacanaṁ. **Sekhā**ti sīlādīni sikkhamānā avasesā ariyapuggalā. **Puthū**ti bahū sattajanā. **Tesaṁ me nipako iriyaṁ puṭṭho pabrūhī**ti tesaṁ me sekhāsekhānaṁ nipako paṇḍito tvaṁ puṭṭho paṭipattiṁ brūhīti.

1046. Athassa Bhagavā yasmā sekhena kāmacchandanīvaraṇaṁ ādiṁ katvā sabbakilesā pahātabbā eva, tasmā **“kāmesū”**ti upaḍḍhagāthāya sekhapaṭipadaṁ dasseti. Tassattho—vatthu**kāmesu** kilesakāmena **nābhigijjheyya,** kāyaduccaritādayo ca manaso āvilabhāvakare dhamme pajahanto **manasā nāvilo siyā**ti. Yasmā pana asekho aniccādivasena sabbasaṅkhārādīnaṁ paritulitattā kusalo sabbadhammesu kāyānupassanāsati-ādīhi ca sato sakkāyadiṭṭhi-ādīnaṁ bhinnattā bhikkhubhāvaṁ patto ca hutvā sabbiriyāpathesu **paribbajati,** tasmā **“kusalo”**ti upaḍḍhagāthāya asekhapaṭipadaṁ dasseti. Sesaṁ sabbattha pākaṭameva.

Evaṁ Bhagavā arahattanikūṭena desanaṁ niṭṭhāpesi, desanāpariyosāne Ajito arahatte patiṭṭhāsi saddhiṁ antevāsisahassena, aññesañca anekasahassānaṁ dhammacakkhuṁ udapādi. Saha arahattappattiyā ca āyasmato Ajitassa antevāsisahassassa ca ajinajaṭāvākacīrādīni antaradhāyiṁsu, sabbeva iddhimayapattacīvaradharā dvaṅgulakesā ehibhikkhū hutvā Bhagavantaṁ namassamānā pañjalikā nisīdiṁsūti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Ajitasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Tissametteyyasuttavaṇṇanā

1047. **Kodha santussito**ti Tissametteyyasuttaṁ. Kā uppatti? Sabbasuttānaṁ pucchāvasikā eva uppatti. Te hi brāhmaṇā "katāvakāsā pucchavho"ti Bhagavatā pavāritattā attano attano saṁsayaṁ pucchiṁsu, puṭṭho puṭṭho ca tesaṁ Bhagavā byākāsi. Evaṁ pucchāvasikānevetāni suttānīti veditabbāni.

Niṭṭhite pana Ajitapañhe "kathaṁ lokaṁ avekkhantaṁ, maccurājā na passatī"ti[1] evaṁ Mogharājā pucchituṁ ārabhi, taṁ "na tāvassa indriyāni paripākaṁ gatānī"ti ñatvā Bhagavā "tiṭṭha tvaṁ Mogharāja, añño pucchatū"ti paṭikkhipi. Tato Tissametteyyo attano saṁsayaṁ pucchanto **"kodhā"**ti gāthamāha. Tattha **kodha santussito**ti ko idha tuṭṭho. **Iñjitā**ti taṇhādiṭṭhivipphanditāni. **Ubhantamabhiññāyā**ti ubho ante abhijānitvā. **Mantā na lippatī**ti paññāya na lippati.

1048-9. Tassetamatthaṁ byākaronto Bhagavā **"kāmesū"**ti gāthādvayamāha. Tattha **kāmesu brahmacariyavā**ti kāmanimittaṁ brahmacariyavā, kāmesu ādīnavaṁ disvā maggabrahmacariyena samannāgatoti vuttaṁ hoti. Ettāvatā santusitaṁ dasseti, "vītataṇho"ti-ādīhi aniñjitaṁ. Tattha **saṅkhāya nibbuto**ti aniccādivasena dhamme vīmaṁsitvā rāgādinibbānena nibbuto. Sesaṁ tattha tattha vuttanayattā pākaṭameva.

Evaṁ Bhagavā imampi suttaṁ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ayampi brāhmaṇo arahatte patiṭṭhāsi saddhiṁ antevāsisahassena, aññesañca anekasahassānaṁ dhammacakkhuṁ udapādi. Sesaṁ pubbasadisamevāti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Tissametteyyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Khu 1. 447; Khu 8. 19 piṭṭhesu.

3. Puṇṇakasuttavaṇṇanā

1050. **Anejan**ti Puṇṇakasuttaṁ. Imampi purimanayeneva Mogharājānaṁ paṭikkhipitvā vuttaṁ. Tattha **mūladassāvin**ti akusalamūlādidassāviṁ. **Isayo**ti isināmakā jaṭilā. **Yaññan**ti deyyadhammaṁ. **Akappayiṁsū**ti pariyesanti.

1051. **Āsīsamānā**ti rūpādīni patthayamānā. **Itthattan**ti itthabhāvañca patthayamānā, manussādibhāvaṁ icchantāti vuttaṁ hoti. **Jaraṁ sitā**ti jaraṁ nissitā. Jarāmukhena cettha sabbavaṭṭadukkhaṁ vuttaṁ. Tena vaṭṭadukkhanissitā tato aparimuccamānā eva kappayiṁsūti dīpeti.

1052. **Kaccissu te Bhagavā yaññapathe appamattā, atāruṁ jātiñca jarañca mārisā**ti ettha yaññoyeva yaññapatho. Idaṁ vuttaṁ hoti—kacci te yaññe appamattā hutvā yaññaṁ kappayantā vaṭṭadukkhamatariṁsūti.

1053. **Āsīsantī**ti rūpapaṭilābhādayo patthenti. **Thomayantī**ti "suyiṭṭhaṁ suci dinnan"ti-ādinā nayena yaññādīni pasaṁsanti. **Abhijappantī**ti rūpādipaṭilābhāya vācaṁ bhindanti. **Juhantī**ti denti. **Kāmābhijappanti paṭicca lābhan**ti rūpādipaṭilābhaṁ paṭicca punappunaṁ kāme eva abhijappanti, "aho vata amhākaṁ siyun"ti vadanti, taṇhañca tattha vaḍḍhentīti vuttaṁ hoti. **Yājayogā**ti yāgādhimuttā. **Bhavarāgarattā**ti evamimehi āsīsanādīhi bhavarāgeneva rattā, bhavarāgarattā vāhutvā etāni āsīsanādīni karontā **nātariṁsu** jāti-ādivaṭṭadukkhaṁ na uttariṁsūti.

1054-5. **Atha ko carahī**ti atha idāni ko añño atārīti. **Saṅkhāyā**ti ñāṇena vīmaṁsitvā. **Paroparānī**ti parāni ca orāni ca[1], parattabhāvasakattabhāvādīni parāni ca orāni cāti vuttaṁ hoti. **Vidhūmo**ti kāyaduccaritādidhūmavirahito. **Anīgho**ti rāgādi-īghavirahito. **Atāri so**ti so evarūpo arahā jātijaraṁ atāri. Sesamettha pākaṭameva.

---

1. Parovarānīti parāni ca avarāni ca (Sī), paroparānīti parāni ca oparāni ca (?)

Evaṁ Bhagavā imampi suttaṁ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ayampi brāhmaṇo arahatte patiṭṭhāsi saddhiṁ antevāsisahassena, aññesañca anekasatānaṁ dhammacakkhuṁ udapādi. Sesaṁ vuttasadisamevāti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Puṇṇakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

4. Mettagusuttavaṇṇanā

1056. **Pucchāmi tan**ti Mettagusuttaṁ. Tattha **maññāmi taṁ vedaguṁ bhāvitattan**ti "ayaṁ vedagū"ti ca "bhāvitatto"ti ca evaṁ taṁ maññāmi.

1057. **Apucchasī**ti ettha **a**-iti padapūraṇamatte nipāto, pucchasicceva attho. **Pavakkhāmi yathā pajānan**ti yathā pajānanto ācikkhati, evaṁ ācikkhissāmi. **Upadhinidānā pabhavanti dukkhā**ti taṇhādi-upadhinidānā jāti-ādidukkhavisesā pabhavanti.

1058. Evaṁ upadhinidānato pabhavantesu dukkhesu—**yo ve avidvā**ti gāthā. Tattha **pajānan**ti saṅkhāre aniccādivasena jānanto. **Dukkhassa jātippabhavānupassī**ti vaṭṭadukkhassa jātikāraṇaṁ "upadhī"ti anupassanto.

1059. **Sokapariddavañcā**ti sokañca paridevañca. **Tathā hi te vidito esa dhammo**ti yathā yathā sattā jānanti, tathā tathā paññāpanavasena vidito esa dhammoti.

1060-61. **Kittayissāmi te dhamman**ti nibbānadhammaṁ nibbānagāminipaṭipadādhammañca te desayissāmi. **Diṭṭhe dhamme**ti diṭṭhe dukkhādidhamme, imasmiṁyeva vā attabhāve. **Anītihan**ti attapaccakkhaṁ. **Yaṁ viditvā**ti yaṁ dhammaṁ "sabbe saṅkhārā aniccā"ti-ādinā nayena sammasanto viditvā. **Tañcāhaṁ abhinandāmī**ti taṁ vuttapakāradhammajotakaṁ tava vacanaṁ ahaṁ patthayāmi. **Dhammamuttaman**ti tañca dhammamuttamaṁ abhinandāmīti.

1062. **Uddhaṁ adho tiriyañcāpi majjhe**ti ettha **uddhan**ti anāgataddhā vuccati, **adho**ti atītaddhā, **tiriyañcāpi majjhe**ti paccuppannaddhā. **Etesu nandiñca nivesanañca, panujja viññāṇan**ti etesu uddhādīsu taṇhañca diṭṭhinivesanañca abhisaṅkhāraviññāṇañca panudehi, panuditvā ca **bhave na tiṭṭhe,** evaṁ sante duvidhepi bhave na tiṭṭheyya. Evaṁ tāva panujjasaddassa panudehīti imasmiṁ atthavikappe sambandho. Panuditvāti etasmiṁ pana atthavikappe bhave na tiṭṭheti ayameva sambandho, etāni nandinivesanaviññāṇāni panuditvā duvidhepi bhave na tiṭṭheyyāti vuttaṁ hoti.

1063-4. Etāni vinodetvā bhave atiṭṭhanto eso—**evaṁvihārī**ti gāthā. Tattha **idhevā**ti imasmiṁyeva sāsane, imasmiṁyeva vā attabhāve. **Sukittitaṁ Gotamanūpadhīkan**ti ettha **anupadhikan**ti nibbānaṁ, taṁ sandhāya Bhagavantaṁ ālapanto āha “sukittitaṁ Gotamanūpadhīkan”ti.

1065. Na kevalaṁ dukkhameva pahāsi—**te cāpī**ti gāthā. Tattha **aṭṭhitan**ti sakkaccaṁ, sadā vā. **Taṁ taṁ namassāmī**ti tasmā taṁ namassāmi. **Sameccā**ti upagantvā. **Nāgā**ti Bhagavantaṁ ālapanto āha.

1066. Idāni taṁ Bhagavā “addhā hi Bhagavā pahāsi dukkhan”ti evaṁ tena brāhmaṇena viditopi attānaṁ anupanetvāva pahīnadukkhena puggalena ovadanto **“yaṁ brāhmaṇan”**ti gāthamāha. Tassattho—**yaṁ** tvaṁ abhijānanto “ayaṁ bāhitapāpattā **brāhmaṇo,** vedehi gatattā **vedagū,** kiñcanābhāvena **akiñcano,** kāmesu ca bhavesu ca asattattā **kāmabhave asatto”**ti jaññā jāneyyāsi, **addhā hi so imaṁ oghaṁ atāri, tiṇṇo ca pāraṁ akhilo akaṅkho.**

1067. Kiñca bhiyyo—**vidvā ca yo**ti gāthā. Tattha **idhā**ti imasmiṁsāsane, attabhāve vā. **Visajjā**ti vossajjitvā. Sesaṁ sabbattha pākaṭameva.

Evaṁ Bhagavā imampi suttaṁ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca vuttasadiso eva dhammābhisamayo ahosīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Mettagusuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

5. Dhotakasuttavaṇṇanā

1068-9. **Pucchāmi tan**ti Dhotakasuttaṁ. Tattha **vācābhikaṅkhāmī**ti vācaṁ abhikaṅkhāmi. **Sikkhe nibbānamattano**ti attano rāgādīnaṁ nibbānatthāya adhisīlādīni sikkheyya. **Ito**ti mama mukhato.

1070. Evaṁ vutte attamano Dhotako Bhagavantaṁ abhitthavamāno kathaṁkathāpamokkhaṁ yācanto **"passāmahan"**ti gāthamāha. Tattha **passāmahaṁ devamanussaloke**ti passāmi ahaṁ devamanussaloke. **Taṁ taṁ namassāmī**ti taṁ evarūpaṁ namassāmi. **Pamuñcā**ti pamocehi.

1071. Athassa Bhagavā attādhīnameva kathaṁkathāpamokkhaṁ oghataraṇamukhena dassento **"nāhan"**ti gāthamāha. Tattha **nāhaṁ sahissāmī**ti ahaṁ na sahissāmi na sakkhissāmi, na vāyamissāmīti vuttaṁ hoti. **Pamocanāyā**ti pamocetuṁ. **Kathaṁkathin**ti sakaṅkhaṁ. **Taresī**ti tareyyāsi.

1072-5. Evaṁ vutte attamanataro dhotako Bhagavantaṁ abhitthavamāno anusāsaniṁ yācanto **"anusāsa brahme"**ti gāthamāha. Tattha **brahmā**ti seṭṭhavacanametaṁ. Tena Bhagavantaṁ āmantayamāno āha "anusāsa brahme"ti. **Vivekadhamman**ti sabbasaṅkhāravivekanibbānadhammaṁ. **Abyāpajjamāno**ti nānappakārataṁ anāpajjamāno. **Idheva santo**ti idheva samāno. **Asito**ti anissito. Ito parā dve gāthā Mettagusutte vuttanayā eva. Kevalañhi tattha dhammaṁ, idha santinti ayaṁ viseso.

tatiyagāthāyapi pubbaḍḍhaṁ tattha vuttanayameva. Aparaḍḍhe **saṅgo**ti sajjanaṭṭhānaṁ, laggananti vuttaṁ hoti. Sesaṁ sabbattha pākaṭameva.

Evaṁ Bhagavā imampi suttaṁ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca vuttasadiso eva dhammābhisamayo ahosīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Dhotakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

6. Upasīvasuttavaṇṇanā

1076. **Eko ahan**ti Upasīvasuttaṁ. Tattha **mahantamoghan**ti mahantaṁ oghaṁ. **Anissito**ti puggalaṁ vā dhammaṁ vā anissito. **No visahāmī**ti na sakkomi. **Ārammaṇan**ti nissayaṁ. **Yaṁ nissito**ti yaṁ puggalaṁ vā dhammaṁ vā nissito.

1077. Idāni yasmā so brāhmaṇo ākiñcaññāyatanalābhī tañca santampi nissayaṁ na jānāti, tenassa Bhagavā tañca nissayaṁ uttari ca niyyānapathaṁ dassento **"ākiñcaññan"**ti gāthamāha. Tattha **pekkhamāno**ti taṁ ākiñcaññāyatanasamāpattiṁ sato samāpajjitvā vuṭṭhahitvā ca aniccādivasena passamāno. **Natthīti nissāyā**ti taṁ "natthi kiñcī"ti pavattasamāpattiṁ ārammaṇaṁ katvā. **Tarassu oghan**ti tato pabhuti pavattāya vipassanāya yathānurūpaṁ catubbidhampi oghaṁ tarassu. **Kathāhī**ti kathaṁkathāhi. **Taṇhakkhayaṁ nattamahā'bhipassā**ti rattindivaṁ nibbānaṁ vibhūtaṁ katvā passa. Etenassa diṭṭhadhammasukhavihāraṁ katheti.

1078-9. Idāni "kāme pahāyā"ti sutvā vikkhambhanavasena attanā pahīne kāme sampassamāno **"sabbesū"**ti gāthamāha. Tattha **hitvā maññan**ti aññaṁ tato heṭṭhā chabbidhampi samāpattiṁ hitvā. **Saññāvimokkhe parame**ti sattasu saññāvimokkhesu uttame ākiñcaññāyatane. **Tiṭṭhe**

nu so tattha anānuyāyīti[1] so puggalo tattha Ākiñcaññāyatanabrahmaloke avigacchamāno tiṭṭheyya nūti pucchati. Athassa Bhagavā saṭṭhikappasahassamattaṁyeva ṭhānaṁ anujānanto tatiyagāthamāha.

1080. Evaṁ tassa tattha ṭhānaṁ sutvā idānissa sassatucchedabhāvaṁ pucchanto **"tiṭṭhe ce"**ti gāthamāha. Tattha **pūgampi vassānan**ti anekasaṅkhyampi vassānaṁ, gaṇarāsinti attho. "Pūgampi vassānī"tipi pāṭho, tattha vibhattibyattayena sāmivacanassa paccattavacanaṁ kattabbaṁ, pūganti vā etassa bahūnīti attho vattabbo. "Pūgānī"ti vāpi paṭhanti, purimapāṭhoyeva sabbasundaro. **Tattheva so sīti siyā vimutto**ti so puggalo tatthevākiñcaññāyatane nānādukkhehi vimutto sītibhāvappatto bhaveyya, nibbānappatto sassato hutvā tiṭṭheyyāti adhippāyo. **Cavetha viññāṇaṁ tathāvidhassā**ti udāhu tathāvidhassa viññāṇaṁ anupādāya parinibbāyeyyāti ucchedaṁ pucchati, paṭisandhiggahaṇatthaṁ vāpi bhaveyyāti paṭisandhimpi tassa pucchati.

1081. Athassa Bhagavā ucchedasassataṁ anupagamma tattha uppannassa ariyasāvakassa anupādāya parinibbānaṁ dassento **"accī yathā"**ti gāthamāha. Tattha **atthaṁ paletī**ti atthaṁ gacchati. **Na upeti saṅkhan**ti "asukaṁ nāma disaṁ gato"ti vohāraṁ na gacchati. **Evaṁ munī nāmakāyā vimutto**ti evaṁ tattha uppanno sekkhamuni pakatiyā pubbeva rūpakāyā vimutto tattha catutthamaggaṁ nibbattetvā dhammakāyassa pariññātattā puna nāmakāyāpi vimutto ubhatobhāgavimutto khīṇāsavo hutvā anupādāparinibbānasaṅkhātaṁ atthaṁ paleti na upeti saṅkhaṁ "khattiyo vā brāhmaṇo vā"ti evamādikaṁ.

1082. Idāni "atthaṁ paletī"ti sutvā tassa yoniso atthaṁ asallakkhento **"atthaṅgato so"**ti gāthamāha. Tassattho—so atthaṅgato udāhu natthi, udāhu ve sassatiyā sassatabhāvena **arogo** avipariṇāmadhammo soti evaṁ taṁ me munī sādhu viyākarohi. Kiṁ kāraṇaṁ? **Tathā hi te vidito esa dhammo**ti.

---

1. Anānuvāyīti (Syā)

1083. Athassa Bhagavā tathā avattabbataṁ dassento **“atthaṅgatassā”**ti gāthamāha. Tattha **atthaṅgatassā**ti anupādāparinibbutassa. **Na pamāṇa’matthī**ti rūpādippamāṇaṁ natthi. **Yena naṁ vajjun**ti yena rāgādinā naṁ vadeyyuṁ. **Sabbesu dhammesū**ti sabbesu khandhādidhammesu. Sesaṁ sabbattha pākaṭameva.

Evaṁ Bhagavā imaṁ suttaṁ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca vuttasadiso eva dhammābhisamayo ahosīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Upasīvasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

7. Nandasuttavaṇṇanā

1084-5. **Santi loke**ti Nandasuttaṁ. Tattha paṭhamagāthāya attho—**loke** khattiyādayo **janā** ājīvakaniganṭhādike sandhāya “santi munayo”ti vadanti, **tayidaṁ kathaṁsū**ti kiṁ nu kho te samāpattiñāṇādinā ñāṇena uppannattā ñāṇūpapannaṁ **no muniṁ vadanti,** evaṁvidhaṁ nu vadanti, **udāhu ve** nānappakārakena lūkhajīvitasaṅkhātena **jīvitenūpapanna**nti. Athassa Bhagavā tadubhayaṁ paṭikkhipitvā muniṁ dassento **“na diṭṭhiyā”**ti gāthamāha.

1086-7. Idāni “diṭṭhādīhi suddhī”ti vadantānaṁ vāde kaṅkhāpahānatthaṁ **“ye kecime”**ti pucchati. Tattha **anekarūpenā**ti kotūhalamaṅgalādinā. **Tattha yatā carantā**ti tattha sakāya diṭṭhiyā guttā viharantā. Athassa tathā suddhi-abhāvaṁ dīpento Bhagavā dutiyaṁ gāthamāha.

1088-90. Evaṁ “nātariṁsū”ti sutvā idāni yo atari, taṁ sotukāmo **“ye kecime”**ti pucchati. Athassa Bhagavā oghatiṇṇamukhena jātijarātiṇṇe dassento tatiyaṁ gāthamāha. Tattha **nivutā**ti ovuṭā pariyonaddhā. **Yesīdhā**ti yesu idha. Ettha ca **su**-iti nipātamattaṁ. **Taṇhaṁ pariññāyā**ti tīhi pariññāhi taṇhaṁ parijānitvā. Sesaṁ sabbattha pubbe vuttanayattā pākaṭameva.

Evaṁ Bhagavā arahattanikūṭeneva desanaṁ niṭṭhāpesi, desanāpariyosāne pana Nando Bhagavato bhāsitaṁ abhinandamāno **"etā'bhinandāmī"**ti gāthamāha. Idhāpi ca pubbe vuttasadiso eva dhammābhisamayo ahosīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Nandasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

8. Hemakasuttavaṇṇanā

1091-4. **Ye me pubbe**ti Hemakasuttaṁ. Tattha **ye me pubbe viyākaṁsū**ti ye Bāvari-ādayo pubbe mayhaṁ sakaṁ laddhiṁ viyākaṁsu. **Huraṁ Gotamasāsanā**ti Gotamasāsanā pubbataraṁ. **Sabbaṁ taṁ takkavaḍḍhanan**ti sabbaṁ taṁ kāmavitakkādivaḍḍhanaṁ. **Taṇhānigghātanan**ti taṇhāvināsanaṁ. Athassa Bhagavā taṁ dhammaṁ[1] ācikkhanto **"idhā"**ti gāthādvayamāha. Tattha **etadaññāya ye satā**ti etaṁ nibbānapadamaccutaṁ "sabbe saṅkhārā aniccā"ti-ādinā nayena vipassantā anupubbena jānitvā ye kāyānupassanāsati-ādīhi satā. **Diṭṭhadhammā'bhinibbutā**ti viditadhammattā diṭṭhadhammattā rāgādinibbānena ca abhinibbutā. Sesaṁ sabbattha pākaṭameva.

Evaṁ Bhagavā imampi suttaṁ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisamayo ahosīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Hemakasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Tathā dhamme (Sī)

9. Todeyyasuttavaṇṇanā

1095. **Yasmiṁ kāmā**ti Todeyyasuttaṁ. Tattha **vimokkho tassa kīdiso**ti tassa kīdiso vimokkho icchitabboti pucchati. Idāni tassa aññavimokkhābhāvaṁ dassento Bhagavā dutiyaṁ gāthamāha. Tattha **vimokkho tassa nā'paro**ti tassa añño vimokkho natthi.

1097-8. Evaṁ "taṇhakkhayo eva vimokkho"ti vuttepi tamatthaṁ asallakkhento **"nirāsaso so uda āsasāno"**ti puna pucchati. Tattha **uda paññakappī**ti udāhu samāpattiñāṇādinā ñāṇena taṇhākappaṁ vā diṭṭhikappaṁ vā kappayati. Athassa Bhagavā taṁ ācikkhanto dutiyaṁ gāthamāha. Tattha **kāmabhave**ti kāme ca bhave ca. Sesaṁ sabbattha pākaṭameva.

Evaṁ Bhagavā imampi suttaṁ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisamayo ahosīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Todeyyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

10. Kappasuttavaṇṇanā

1099. **Majjhe sarasmin**ti Kappasuttaṁ. Tattha **majjhe sarasmin**ti purimapacchimakoṭipaññāṇābhāvato majjhabhūte saṁsāreti vuttaṁ hoti. **Tiṭṭhatan**ti tiṭṭhamānānaṁ. **Yathāyidaṁ nāparaṁ siyā**ti yathā idaṁ dukkhaṁ puna na bhaveyya.

1101-2. Athassa Bhagavā tamatthaṁ byākaronto tisso gāthāyo abhāsi. Tattha **akiñcanan**ti kiñcanapaṭipakkhaṁ. **Anādānan**ti ādānapaṭipakkhaṁ, kiñcanādānavūpasamanti vuttaṁ hoti. **Anāparan**ti aparapaṭibhāgadīpavirahitaṁ, seṭṭhanti vuttaṁ hoti. **Na te mārassa paddhagū**ti[1]

---

1. Paṭṭhagūti (Syā)

te mārassa paddhacarā[1] paricārakā sissā na honti. Sesaṁ sabbattha pākaṭameva.

Evaṁ Bhagavā imampi suttaṁ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisamayo ahosīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Kappasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

11. Jatukaṇṇisuttavaṇṇanā

1103-4. **Sutvānahan**ti Jatukaṇṇisuttaṁ. Tattha **sutvānahaṁ vīramakāmakāmin**ti ahaṁ "itipi so Bhagavā"ti-ādinā nayena vīraṁ kāmānaṁ akāmanato akāmakāmiṁ Buddhaṁ sutvā. **Akāmamāgaman**ti nikkāmaṁ Bhagavantaṁ pucchituṁ āgatomhi. **Sahajanettā**ti sahajātasabbaññutaññāṇacakkhu. **Yathātacchan**ti yathātathaṁ. **Brūhi me**ti puna yācanto bhaṇati. Yācanto hi sahassakkhattumpi bhaṇeyya, ko pana vādo dvikkhattuṁ. **Tejī tejasā**ti tejena samannāgato tejasā abhibhuyya. **Yamahaṁ vijaññaṁ jātijarāya idha vippahānan**ti yamahaṁ jātijarānaṁ pahānabhūtaṁ dhammaṁ idheva jāneyyaṁ.

1105-7. Athassa Bhagavā taṁ dhammamācikkhanto tisso gāthāyo abhāsi. Tattha **nekkhammaṁ daṭṭhu khemato**ti nibbānañca nibbānagāminiñca paṭipadaṁ "kheman"ti disvā. **Uggahitan**ti taṇhādiṭṭhivasena gahitaṁ. **Nirattaṁ vā**ti nirassitabbaṁ vā, muñcitabbanti vuttaṁ hoti. **Mā te vijjitthā**ti mā te ahosi. **Kiñcanan**ti rāgādikiñcanaṁ vāpi te mā vijjittha. **Pubbe**ti atīte saṅkhāre ārabbha uppannakilesā. **Brāhmaṇā**ti Bhagavā Jatukaṇṇiṁ ālapati. Sesaṁ sabbattha pākaṭameva.

---

1. Paṭṭhacarā (Syā, Ka)

Evaṁ Bhagavā imampi suttaṁ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisamayo ahosīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Jatukaṇṇisuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

12. Bhadrāvudhasuttavaṇṇanā

1108-9. **Okañjahan**ti Bhadrāvudhasuttaṁ. Tattha **okañjahan**ti ālayaṁ jahaṁ. **Taṇhacchidan**ti chataṇhākāyacchidaṁ. **Anejan**ti lokadhammesu nikkampaṁ. **Nandiñjahan**ti anāgatarūpādipatthanājahaṁ. Ekā eva hi taṇhā thutivasena idha nānappakārato vuttā. **Kappañjahan**ti duvidhakappajahaṁ. **Abhiyāce**ti ativiya yācāmi. **Sutvāna nāgassa apanamissanti ito**ti nāgassa tava Bhagavā vacanaṁ sutvā ito pāsāṇakacetiyato bahū janā pakkamissantīti adhippāyo. **Janapadehi saṅgatā**ti Aṅgādīhi janapadehi idha samāgatā. **Viyākarohī**ti dhammaṁ desehi.

1110. Athassa āsayānulomena dhammaṁ desento Bhagavā dve gāthāyo abhāsi. Tattha **ādānataṇhan**ti rūpādīnaṁ ādāyikaṁ gahaṇataṇhaṁ, taṇhupādānanti vuttaṁ hoti. **Yaṁ yañhi lokasmimupādiyantī**ti etesu uddhādibhedesu yaṁ yaṁ gaṇhanti. **Teneva māro anveti jantun**ti teneva upādānapaccayanibbattakammābhisaṅkhāranibbattavasena paṭisandhikkhandhamāro taṁ sattaṁ anugacchati.

1111. **Tasmā pajānan**ti tasmā etamādīnavaṁ aniccādivasena vā saṅkhāre jānanto. **Ādānasatte iti pekkhamāno, pajaṁ imaṁ maccudheyye visattan**ti ādātabbaṭṭhena ādānesu rūpādīsu satte sabbaloke imaṁ pajaṁ maccudheyye laggaṁ pekkhamāno, ādānasatte vā ādānābhiniviṭṭhe puggale ādānasaṅgahetuñca imaṁ pajaṁ maccudheyye laggaṁ tato vītikkamituṁ

asamatthaṁ iti pekkhamāno kiñcanaṁ sabbaloke na upādiyethāti. Sesaṁ sabbattha pākaṭameva.

Evaṁ Bhagavā imampi suttaṁ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisamayo ahosīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Bhadrāvudhasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

13. Udayasuttavaṇṇanā

1112-3. **Jhāyin**ti Udayasuttaṁ. Tattha **aññāvimokkhan**ti paññānubhāvanijjhātaṁ vimokkhaṁ pucchati. Atha Bhagavā yasmā Udayo catutthajjhānalābhī, tasmāssa paṭiladdhajjhānavasena nānappakārato aññāvimokkhaṁ dassento gāthādvayamāha. Tattha **pahānaṁ kāmacchandānan**ti yamidaṁ paṭhamajjhānaṁ nibbattentassa kāmacchandappahānaṁ, tampi aññāvimokkhaṁ pabrūmi. Evaṁ sabbapadāni yojetabbāni.

1114. **Upekkhāsatisaṁsuddhan**ti catutthajjhāna-upekkhāsatīhi saṁsuddhaṁ. **Dhammatakkapurejavan**ti iminā tasmiṁ catutthajjhānavimokkhe ṭhatvā jhānaṅgāni vipassitvā adhigataṁ arahattavimokkhaṁ vadati. Arahattavimokkhassa hi maggasampayuttasammāsaṅkappādibhedo dhammatakko purejavo hoti. Tenāha "dhammatakkapurejavan"ti. **Avijjāya pabhedanan**ti etameva ca aññāvimokkhaṁ avijjāpabhedanasaṅkhātaṁ nibbānaṁ nissāya jātattā kāraṇopacārena "avijjāya pabhedanan"ti pabrūmīti.

1115-6. Evaṁ avijjāpabhedanavacanena vuttaṁ nibbānaṁ sutvā "taṁ kissa vippahānena vuccatī"ti pucchanto **"kiṁ su saṁyojano"**ti gāthamāha. Tattha **kiṁ su saṁyojano**ti kiṁsaṁyojano. **Vicāraṇan**ti vicaraṇakāraṇaṁ. **Kissassa vippahānenā**ti kiṁnāmakassa assa dhammassa vippahānena.

Athassa Bhagavā tamatthaṁ byākaronto **"nandisaṁyojano"**ti gāthamāha. Tattha **vitakkassā**ti kāmavitakkādiko vitakko assa.

1117-8. Idāni tassa nibbānassa maggaṁ pucchanto **"kathaṁ satassā**ti gāthamāha. Tattha **viññāṇan**ti abhisaṅkhāraviññāṇaṁ. Athassa maggaṁ kathento Bhagavā **"ajjhattañcā"**ti gāthamāha. Tattha **evaṁ satassā**ti evaṁ satassa sampajānassa. Sesaṁ sabbattha pākaṭameva.

Evaṁ Bhagavā imampi suttaṁ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisamayo ahosīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Udayasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

14. Posālasuttavaṇṇanā

1119-20. **Yo atītan**ti Posālasuttaṁ. Tattha **yo atītaṁ ādisatī**ti yo Bhagavā attano ca paresañca "ekampi jātin"ti-ādibhedaṁ atītaṁ ādisati. **Vibhūtarūpasaññissā**ti samatikkantarūpasaññissa. **Sabbakāyappahāyino**ti tadaṅgavikkhambhanavasena sabbarūpakāyappahāyino, pahīnarūpabhavapaṭisandhikassāti adhippāyo. **Natthi kiñcīti passato**ti viññāṇābhāvavipassanena "natthi kiñcī"ti passato, ākiñcaññāyatanalābhinoti vuttaṁ hoti. **Ñāṇaṁ sakkā'nupucchāmī**ti sakkāti Bhagavantaṁ ālapanto āha. Tassa puggalassa ñāṇaṁ pucchāmi, kīdisaṁ pucchitabbanti. **Kathaṁ neyyo**ti kathaṁ so netabbo, kathamassa uttariñāṇaṁ uppādetabbanti.

1121. Athassa Bhagavā tādise puggale attano appaṭihatañāṇataṁ pakāsetvā taṁ ñāṇaṁ byākātuṁ gāthādvayamāha. Tattha **viññāṇaṭṭhitiyo sabbā, abhijānaṁ Tathāgato**ti abhisaṅkhāravasena catasso paṭisandhivasena sattāti evaṁ sabbā viññāṇaṭṭhitiyo abhijānanto Tathāgato. **Tiṭṭhantamenaṁ jānātī**ti kammābhisaṅkhāravasena

tiṭṭhantaṁ etaṁ puggalaṁ jānāti "āyatiṁ ayaṁ evaṁgatiko bhavissatī"ti. **Vimuttan**ti Ākiñcaññāyatanādīsu adhimuttaṁ. **Tapparāyaṇan**ti tammayaṁ.

1122. **Ākiñcaññasambhavaṁ ñatvā**ti ākiñcaññāyatanajanakaṁ kammābhisaṅkhāraṁ ñatvā "kinti palibodho ayan"ti. **Nandī saṁyojanaṁ itī**ti yā ca tattha arūparāgasaṅkhātā nandī, tañca saṁyojanaṁ iti ñatvā. **Tato tattha vipassatī**ti tato ākiñcaññāyatanasamāpattito vuṭṭhahitvā taṁ samāpattiṁ aniccādivasena vipassati. **Etaṁ ñāṇaṁ tathaṁ tassā**ti etaṁ tassa puggalassa evaṁ vipassato anukkameneva uppannaṁ arahattañāṇaṁ aviparītaṁ. **Vusīmato**ti vusitavantassa. Sesaṁ sabbattha pākaṭameva.

Evaṁ Bhagavā imampi suttaṁ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca pubbasadiso eva dhammābhisamayo ahosīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Posālasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

15. Mogharājasuttavaṇṇanā

1123. **Dvāhaṁ sakkan**ti Mogharājasuttaṁ. Tattha **dvāhan**ti dve vāre ahaṁ. So hi pubbe Ajitasuttassa ca Tissametteyyasuttassa ca avasāne dvikkhattuṁ Bhagavantaṁ pucchi, Bhagavā panassa indriyaparipākaṁ āgamayamāno na byākāsi. Tenāha "dvāhaṁ sakkaṁ apucchissan"ti. **Yāvatatiyañca devīsi, byākarotīti me sutan**ti yāvatatiyañca sahadhammikaṁ puṭṭho visuddhidevabhūto isi Bhagavā Sammāsambuddho byākarotīti evaṁ me sutaṁ. Godhāvarītīreyeva kira so evamassosi. Tenāha "byākarotīti me sutan"ti.

1124. **Ayaṁ loko**ti manussaloko. **Paro loko**ti taṁ ṭhapetvā avaseso. **Sadevako**ti brahmalokaṁ ṭhapetvā

avaseso upapattidevasammutidevayutto, “brahmaloko sadevako”ti etaṁ vā “sadevake loke”ti-ādinayanidassanamattaṁ, tena sabbopi tathāvuttappakāro loko veditabbo.

1125. **Evaṁ abhikkantadassāvin**ti evaṁ aggadassāviṁ, sadevakassa lokassa ajjhāsayādhimuttigatiparāyaṇādīni passituṁ samatthanti dasseti.

1126. **Suññato lokaṁ avekkhassū**ti avasiyapavattasallakkhaṇavasena vā tucchasaṅkhārasamanupassanāvasena vāti dvīhi kāraṇehi suññato lokaṁ passa. **Attānudiṭṭhiṁ ūhaccā**ti sakkāyadiṭṭhiṁ uddharitvā. Sesaṁ sabbattha pākaṭameva.

Evaṁ Bhagavā imampi suttaṁ arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca vuttasadiso eva dhammābhisamayo ahosīti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Mogharājasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

16. Piṅgiyasuttavaṇṇanā

1127. **Jiṇṇohamasmī**ti Piṅgiyasuttaṁ. Tattha **jiṇṇohamasmi abalo vītavaṇṇo**ti so kira brāhmaṇo jarābhibhūto vīsavassasatiko jātiyā, dubbalo ca “idha padaṁ karissāmī”ti aññattheva karoti, vinaṭṭhapurimacchavivaṇṇo ca. Tenāha “jiṇṇohamasmi abalo vītavaṇṇo”ti. **Mā’haṁ nassaṁ mo muho antarāvā**ti māhaṁ tuyhaṁ dhammaṁ asacchikatvā antarāyeva avidvā hutvā anassiṁ. **Jātijarāya idha vippahānan**ti idheva tava pādamūle pāsāṇake vā cetiye jātijarāya vippahānaṁ nibbānadhammaṁ yamahaṁ vijaññaṁ, taṁ me ācikkha.

1128. Idāni yasmā Piṅgiyo kāye sāpekkhatāya “jiṇṇohamasmī”ti gāthamāha, tenassa Bhagavā kāye sinehappahānatthaṁ

“disvāna rūpesu vihaññamāne”ti gāthamāha. Tattha **rūpesū**ti rūpahetu rūpapaccayā. **Vihaññamāne**ti kammakāraṇādīhi upahaññamāne. **Ruppanti rūpesū**ti cakkhurogādīhi ca rūpahetuyeva janā ruppanti bādhīyanti.

1129-30. Evaṁ Bhagavatā yāva arahattaṁ, tāva kathitaṁ paṭipattiṁ sutvāpi Piṅgiyo jarādubbalatāya visesaṁ anadhigantvāva puna **“disā catasso”**ti imāya gāthāya Bhagavantaṁ thomento desanaṁ yācati. Athassa Bhagavā punapi yāva arahattaṁ, tāva paṭipadaṁ dassento **“taṇhādhipanne”**ti gāthamāha. Sesaṁ sabbattha pākaṭameva.

Imampi suttaṁ Bhagavā arahattanikūṭeneva desesi, desanāpariyosāne ca Piṅgiyo anāgāmiphale patiṭṭhāsi. So kira antarantarā cintesi “evaṁ vicitrapaṭibhānaṁ nāma desanaṁ na labhi mayhaṁ mātulo Bāvarī savanāyā”ti. Tena sinehavikkhepena arahattaṁ pāpuṇiṁtuṁ nāsakkhi. Antevāsino panassa sahassajaṭilā arahattaṁ pāpuṇiṁsu, sabbeva iddhimayapattacīvaradharā ehibhikkhavo ahesunti.

Paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Piṅgiyasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Pārāyanatthutigāthāvaṇṇanā

Ito paraṁ saṅgītikārā desanaṁ thomentā **“idamavoca Bhagavā”**ti-ādimāhaṁsu. Tattha **idamavocā**ti idaṁ pārāyanaṁ avoca. **Paricārakasoḷasānan**ti Bāvarissa paricārakena Piṅgiyena saha soḷasannaṁ, Buddhassa vā Bhagavato paricārakānaṁ soḷasannanti paricārakasoḷasannaṁ. Te eva ca **brāhmaṇā.** Tattha soḷasaparisā pana purato ca pacchato ca vāmapassato ca dakkhiṇapassato ca cha cha yojanāni nisinnā ujukena dvādasayojanikā ahosi. **Ajjhiṭṭho**ti yācito. **Atthamaññāyā**ti Pāḷi-atthamaññāya. **Dhammamaññāyā**ti Pāḷimaññāya. **Pārāyanan**ti evaṁ imassa dhammapariyāyassa adhivacanaṁ āropetvā tesaṁ

brāhmaṇānaṁ nāmāni kittayantā **"Ajito Tissametteyyo -pa- Buddhaseṭṭhaṁ upāgamun"**ti āhaṁsu.

1131-7. Tattha **sampannacaraṇan**ti nibbānapadaṭṭhānabhūtena pātimokkhasīlādinā sampannaṁ. **Isin**ti Mahesiṁ. Sesaṁ pākaṭameva. Tato paraṁ **Brahmacariyamacariṁsū**ti maggabrahmacariyaṁ acariṁsu. **Tasmā pārāyanan**ti tassa pārabhūtassa nibbānassa ayananti vuttaṁ hoti.

Pārāyanānugītigāthāvaṇṇanā

1138. **Pārāyanamanugāyissan**ti assa ayaṁ sambandho—Bhagavatā hi pārāyane desite soḷasasahassā jaṭilā arahattaṁ pāpuṇiṁsu, avasesānañca cuddasakoṭisaṅkhānaṁ devamanussānaṁ dhammābhisamayo ahosi. Vuttañhetaṁ porāṇehi—

"Tato pāsāṇake ramme, pārāyanasamāgame.
Amataṁ pāpayī Buddho, cuddasa pāṇakoṭiyo"ti.

Niṭṭhitāya pana dhammadesanāya tato tato āgatā manussā Bhagavato ānubhāvena attano attano gāmanigamādīsveva pāturahesuṁ. Bhagavāpi Sāvatthimeva agamāsi paricārakasoḷasādīhi anekehi bhikkhusahassehi parivuto. Tattha Piṅgiyo Bhagavantaṁ vanditvā āha "gacchāmahaṁ bhante Bāvarissa Buddhuppādaṁ ārocetuṁ, paṭissutaṁ hi tassa mayā"ti. Atha Bhagavatā anuññāto ñāṇagamaneneva Godhāvarītīraṁ gantvā pādagamanena assamābhimukho agamāsi. Tamenaṁ Bāvarī brāhmaṇo maggaṁ olokento nisinno dūratova khārijaṭādivirahitaṁ bhikkhuvesena āgacchantaṁ disvā "Buddho loke uppanno"ti niṭṭhaṁ agamāsi. Sampattañcāpi naṁ pucchi "kiṁ Piṅgiya Buddho loke uppanno"ti. Āma brāhmaṇa uppanno, pāsāṇake cetiye nisinno amhākaṁ dhammaṁ desesi, tamahaṁ tuyhaṁ desessāmīti. Tato Bāvarī mahatā sakkārena sapariso taṁ pūjetvā āsanaṁ paññāpesi. Tattha nisīditvā Biṅgiyo **"pārāyanamanugāyissan"**ti-ādimāha.

Tattha **anugāyissan**ti Bhagavatā gītaṁ anugāyissaṁ. **Yathā'ddakkhī**ti yathā sāmaṁ saccābhisambodhena asādhāraṇañāṇena ca addakkhi. **Nikkāmo**ti

pahīnakāmo. "Nikkamo"tipi[1] pāṭho, vīriyavāti attho, nikkhanto vā akusalapakkhā. **Nibbano**ti kilesavanavirahito, taṇhāvirahito eva vā. **Kissa hetu musā bhaṇe**ti yehi kilesehi musā bhaṇeyya, ete tassa pahīnāti dasseti. Etena brāhmaṇassa savane ussāhaṁ janeti.

1139-41. **Vaṇṇūpasañhitan**ti guṇūpasañhitaṁ. **Saccavhayo**ti "Buddho"ti sacceneva avhānena nāmena yutto. **Brahme**ti taṁ brāhmaṇaṁ ālapati. **Kubbanakan**ti parittavanaṁ. **Bahupphalaṁ kānanamāvaseyyā**ti anekaphalādivikatibharitaṁ kānanaṁ āgamma vaseyya. **Appadasse**ti Bāvaripabhutike parittapaññe. **Mahodadhin**ti anotattādiṁ mahantaṁ udakarāsiṁ.

1142-4. **Yeme pubbe**ti ye ime pubbe. **Tamanudāsino**ti tamonudo āsino. **Bhūripaññāṇo**ti ñāṇadhajo. **Bhūrimedhaso**ti vipulapañño. **Sandiṭṭhikamakālikan**ti sāmaṁ passitabbaphalaṁ, na ca kālantare pattabbaphalaṁ. **Anītikan**ti kilesa-ītivirahitaṁ.

1145-50. Atha naṁ Bāvarī āha **"kiṁ nu tamhā"**ti dve gāthā. Tato Piṅgiyo Bhagavato santikā avippavāsameva dīpento **"nāhaṁ tamhā"**ti-ādimāha. **Passāmi naṁ manasā cakkhunāvā**ti taṁ Buddhaṁ ahaṁ cakkhunā viya manasā passāmi. **Namassamāno vivasemi**[2] **rattin**ti namassamānova rattiṁ atināmemi. **Tena teneva nato**ti yena disābhāgena Buddho, tena tenevāhampi nato tanninno tappoṇoti dasseti.

1151. **Dubbalathāmakassā**ti appathāmakassa, atha vā dubbalassa dutthāmakassa ca, balavīriyahīnassāti vuttaṁ hoti. **Teneva kāyo na paletī**ti teneva dubbalathāmakattena kāyo na gacchati, yena vā Buddho, tena na gacchati. "Na paretī"tipi pāṭho, so evattho. **Tatthā**ti Buddhassa santike. **Saṅkappayantāyā**ti[3] saṅkappagamanena. **Tena yutto**ti yena Buddho, tena yutto payutto anuyuttoti dasseti.

---

1. Nikkhāmotipi (Sī, Ka) 2. Namassamānova vasemi (Sī) 3. Saṅkappayattāyāti (Sī)

1152. **Paṅke sayāno**ti kāmakaddame sayamāno. **Dīpā dīpaṁ upaplavin**ti satthārādito satthārādiṁ abhigacchiṁ. **Athaddasāsiṁ Sambuddhan**ti sohaṁ evaṁ duddiṭṭhiṁ gahetvā anvāhiṇḍanto atha pāsāṇake cetiye Buddhamaddakkhiṁ.

1153. Imissā gāthāya avasāne Piṅgiyassa ca Bāvarissa ca indriyaparipākaṁ viditvā Bhagavā Sāvatthiyaṁ ṭhitoyeva suvaṇṇobhāsaṁ muñci. Piṅgiyo Bāvarissa Buddhaguṇe vaṇṇayanto nisinno eva taṁ obhāsaṁ disvā "kiṁ idan"ti vilokento Bhagavantaṁ attano purato ṭhitaṁ viya disvā Bāvaribrāhmaṇassa "Buddho āgato"ti ārocesi, brāhmaṇo uṭṭhāyāsanā añjaliṁ paggahetvā aṭṭhāsi. Bhagavāpi obhāsaṁ pharitvā brahmaṇassa attānaṁ dassento ubhinnampi sappāyaṁ viditvā Piṅgiyameva ālapamāno **"yathā ahū Vakkalī"**ti imaṁ gāthamabhāsi.

Tassattho—**yathā Vakkali**tthero saddhādhimutto ahosi, saddhādhurena ca arahattaṁ pāpuṇi, yathā ca soḷasannaṁ eko **bhadrāvudho** nāma, yathā ca **Āḷavi Gotamo, evameva tvampi pamuñcassu saddhaṁ,** tato saddhāya adhimuccanto "sabbe saṅkhārā aniccā"ti-ādinā nayena vipassanaṁ ārabhitvā **maccudheyyassa pāraṁ** nibbānaṁ gamissasīti arahattanikūṭeneva desanaṁ niṭṭhāpesi, desanāpariyosāne Piṅgiyo arahatte, Bāvarī anāgāmiphale patiṭṭhahi, Bāvaribrāhmaṇassa sissā pana pañcasatā sotāpannā ahesuṁ.

1154-5. Idāni Piṅgiyo attano pasādaṁ pavedento **"esabhiyyo"**ti-ādimāha. Tattha **paṭibhānavā**ti paṭibhānapaṭisambhidāya upeto. **Adhideve abhiññāyā**ti adhidevakare dhamme ñatvā. **Varovaran**ti hīnapaṇītaṁ, attano ca parassa ca adhidevattakaraṁ sabbaṁ dhammajātaṁ vedīti vuttaṁ hoti. **Kaṅkhīnaṁ paṭijānatan**ti kaṅkhīnaṁyeva sataṁ "nikkaṅkhamhā"ti paṭijānantānaṁ.

1156. **Asaṁhīran**ti rāgādīhi asaṁhāriyaṁ. **Asaṁkuppan**ti akuppaṁ avipariṇāmadhammaṁ. Dvīhipi padehi nibbānaṁ bhaṇati. **Addhā gamissāmī**ti ekaṁseneva taṁ anupādisesaṁ nibbānadhātuṁ gamissāmi. **Na mettha kaṅkhā**ti natthi

me ettha nibbāne kaṅkhā. **Evaṁ maṁ dhārehi adhimuttacittan**ti Piṅgiyo "evameva tvampi pamuñcassu saddhan"ti iminā Bhagavato ovādena attani saddhaṁ uppādetvā saddhādhureneva ca vimuñcitvā taṁ saddhādhimuttataṁ pakāsento Bhagavantaṁ āha "evaṁ maṁ dhārehi adhimuttacittan"ti. Ayamettha adhippāyo "yathā maṁ tvaṁ avaca, evameva adhimuttaṁ dhārehī"ti.

Iti paramatthajotikāya Khuddakaṭṭhakathāya

Suttanipātaṭṭhakathāya

Soḷasabrāhmaṇasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhito ca pañcamo vaggo atthavaṇṇanānayato,

Nāmena Pārāyanavaggoti.

Nigamanakathā

Ettāvatā ca yaṁ vuttaṁ—

"Uttamaṁ vandaneyyānaṁ, vanditvā ratanattayaṁ.
Yo Khuddakanikāyamhi, khuddācārappahāyinā.

Desito Lokanāthena, lokanittharaṇesinā.
Tassa Suttanipātassa, karissāmatthavaṇṇanan"ti.

Ettha Uragavaggādipañcavaggasaṅgahitassa Uragasuttādisattatisuttappabhedassa suttanipātassa atthavaṇṇanā katā hoti. Tenetaṁ vuccati—

"Imaṁ Suttanipātassa, karontenatthavaṇṇanaṁ.
Saddhammaṭṭhitikāmena, yaṁ pattaṁ kusalaṁ mayā.

Tassānubhāvato khippaṁ, dhamme ariyappavedite.
Vuḍḍhiṁ virūḷhiṁ vepullaṁ, pāpuṇātu ayaṁ jano"ti.

(Pariyattippamāṇato catucattālīsamattā bhāṇavārā.)

Paramavisuddhasaddhābuddhivīriyappaṭimaṇḍitena sīlācārajjavamaddavādiguṇasamudayasamuditena sakasamayasamayantaragahanajjhogāhaṇasamatthena paññāveyyattiyasamannāgatena Tipiṭakapariyattippabhede sāṭṭhakathe Satthusāsane appaṭihatañāṇappabhāvena mahāveyyākaraṇena karaṇasampattijanitasukhaviniggatamadhurodāravacanalāvaṇṇayuttena yuttamuttavādinā vādīvarena mahākavinā chaḷabhiññāpaṭisambhidādippabhedaguṇapaṭimaṇḍite uttarimanussadhamme suppatiṭṭhitabuddhīnaṁ theravaṁsappadīpānaṁ therānaṁ Mahāvihāravāsīnaṁ vaṁsālaṅkārabhūtena vipulavisuddhabuddhinā **Buddhaghoso**ti garūhi gahitanāmadheyyena therena katā ayaṁ **Paramatthajotikā** nāma Suttanipātaṭṭhakathā—

Tāva tiṭṭhatu lokasmiṁ, lokanittharaṇesinaṁ.
Dassentī kulaputtānaṁ, nayaṁ paññāvisuddhiyā[1].

Yāva Buddhoti nāmampi, suddhacittassa tādino.
Lokamhi Lokajeṭṭhassa, pavattati Mahesinoti.

Suttanipātatthavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Sīlavisuddhiyā (Sī)

Suttanipātaṭṭhakathāya dutiyabhāge

Saṁvaṇṇitapadānaṁ anukkamaṇikā

Suttanipātaṭṭhakathāya dutiyabhāge

Lakkhitabbapadānaṁ anukkamaṇikā

Suttanipātaṭṭhakathāya dutiyabhāge

Nāmānaṁ anukkamaṇikā

Suttanipātaṭṭhakathāya dutiyabhāge

Nānāpāṭhā

Paṭhamo mūlapāṭho, Sī = Sīhaḷapotthakaṁ, Syā = Syāmapotthakaṁ, I = Iṅgalisapotthakaṁ, Ka = kesuci Marammapotthakesu dissamānapāṭho, Ka-Sī = kesuci Sīhaḷapotthakesu dissamānapāṭho.

Suttanipātaṭṭhakathāya Dutiyabhāge

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[A]	
Akkamitvā = Atikkamitvā (Ka)	86
Aggacetiye = Aggāḷave cetiye (Ka) Saṁ-Ṭṭha 1. 246	78
Ajuhaṁ = Juhāmi (Syā, Ka)	137
Ajjhattaṁ = Ajjhattānaṁ (Sī)	259
Aṇumattopīti = Aṇumattenāpīti (Sī)	116
Atikkamitvā = Atīyitvā (Sī)	4
Ativelaṁ = Atītavelaṁ (Sī)	290
Attanā janitā puttāpi = Attano jātā puttāpi (Sī) Attano jātaputtāpi (Syā, Ka)	21
Attanā = Attano (Sī)	143
Attano = Attanā (Sī)	137, 165
Attamāninti = Attamānīti (Syā, Ka)	225
Attā nirattā = Attaṁ nirattaṁ (Sī, Syā, Ka)	239
Atthetaṁ = Atthetampi (Sī, Ka)	128
Adhimattataṇhālakkhaṇā = Adhikataṇhāsaṅkhātā (Sī)	68
Anānuyāyīti = Anānuvāyīti (Syā)	309
Aniṭṭhurīti anissukī = Anuddharīti anissukī (Sī) Anuṭṭhurīti anussikī (Syā)	284
Aniddhurītipi = Aniṭṭhurītipi (Sī) Anuddharītipi (Syā)	284

Nānāpāṭhā Piṭṭhaṅkā

[A - Ā - I]

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[U]	
Uggahaṇanti maññeti = Uggaṇhanta'maññeti (Sī)	276
Uddhaṁ sa = Uddhaṁ so (Sī, Syā)	272
Upaññissanti upaññāpeyyaṁ = Upaññassanti upaññayissaṁ (Sī)	216
Upento = Upeto (Sī)	199
Ulūko = Ulūkato (Sī) Ullukko (Syā)	32
[E - O]	
Ettha laddhabhogappamāṇena = Laddhabhogappamāṇena (Sī) Laddhaladdhabhogappamāṇena (Syā)	140
Evaṁ tāva = Ettāvatā ca (Sī, Ka)	275
Eva = Evaṁ (Sī, Syā)	82
Evamettha = Yato etehipettha (Sī)	154
Evameva = Ekadivasameva (Sī) Ekameva (Syā)	57
Ogahaṇāni = Ogahanāni (Sī) Ogāhanāni (Syā) Oghagahaṇāni (Ka)	158
Omakadesanāya = Vilāsikadesanāya (Ka) Lāmakadesanāya (Syā)	32
[Ka]	
Kaṭamodakatissa = Kaṭamorakatissa (Sī, Syā)	11
Kathaṁkathī vinighātī = Vādakathaṁkathāvinipātī (Sī) Sallāpakathaṁkathāvinighātī (Syā)	255
Kampi = Tampi (Syā, Ka)	138
Kammāsadhamma = Kammāssadamma (Sī)	257
Karakaṇḍu = Kākaṇḍo (Syā) Karakaṇḍo (Ka)	85
Karontāpi ca = Rocentāpi ca (Sī)	52
Karonti eva = Na karonti eva (Sī)	128
Kāyadaṇḍādīnaṁ = Kāyaduccaritādīnaṁ (Sī, Syā)	58
Kāraṇḍavaṁ = Kāraṇḍaṁva (Syā, Ka)	47
Kiñcāparaṁ = Kiñcāparanti (Sī) Kiñci aparanti (Syā)	117

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Ka]	
Kiliṭṭhacittaṁ = Kilesacittaṁ (Sī)	210
Kuntanī = Kontanī (Sī) Kuntinī (Syā) Kontinī (Ka)	51
Kusalānaṁ = Kusalākusalānaṁ (Sī, Syā)	301
Kusalehi = Aṅgulīhi (Sī)	121
Kenattanāti = Kenatthenāti (Ka)	143
Kokālikaraṭṭhe = Kokāliraṭṭhe (Sī) (Saṁ-Ṭṭha 1. 198; Aṁ-Ṭṭha 3. 326)	194
Kvajja = Kuvajja (Sī, Syā)	289
[Kha - Ga]	
Khuddatādidhammehi = Khuddādidhammehi (Ka)	63
Gaṅgātīre āvaṭṭakaṁ = Gaṅgātaṭe udakavanaṁ (Sī)	231
Gaṇavossaggaṭṭhena = Gaṇavavassaggaṭṭhena (Sī) Gaṇavassaggaṭṭhena (Syā)	251
Gaṇiṁ = Gaṇī (Sī, Syā)	287
Gamanabhāvena = Gamanābhāvena (Sī)	96
Gahanattā = Vahattā (Syā, Ka)	115
Godhapurassa = Gonaddhapurassa (Ka)	298
Gomaṇḍalaparibyūḷhanti = Gomaṇḍalaparibbūḷhanti (Sī)	55
[Gha - Ca]	
Ghaṭacetikāgītikapariyāpannā = Ghaṭaceṭikāgītakapariyāpannā (Sī, Syā)	124
Cakkavāḷamāyataṁ = Cakkavāḷapariyantaṁ (Syā, Ka)	119
Caṇakamattiyo = Varakamattiyo (Syā)	196
Cātakasakuṇaṁ = Bhāsamānasakuṇaṁ (Sī) Vātasakuṇaṁ (Syā)	1
Cātuvaṇṇisuddhiyā = Cātuvaṇṇavisuddhiyā (Sī, Syā)	133
Cittavighātakanti = Cittaghaṭṭakanti (Sī, Syā)	97
Cittavibādhanena = Cittavighātanena (Syā, Ka)	46
Cetiye pūjaṁ = Cetiyapūjaṁ (Syā) Cetiyaṁ pūjaṁ (Ka)	240

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Cha - Ja]	
Chavasīsaṁ = Matasīsaṁ (Syā, Ka)	78
Chāyārūpe diṭṭhe = Chāyaṁ diṭṭhe (Ka)	173
Chedanabandhanā cāti = Chedanabandhanatoti (Sī, Syā)	96
Janavādakathāya = Janaparivādakathāya (Sī) Parajātivādakathāya (Syā)	290
Jammananti = Jappananti (Ka)	299
Jalambujanti jalasaññite = Jalambujanti elasaññake (Sī, Syā)	261
Jahitvānātipi = Jahetvātipi (Sī)	142
Jigīsakoti = Jigiṁsakoti (Sī) Jigiṁsatoti (Syā) Jigīsatoti (Ka)	207
[Ta - Tha - Da]	
Taṁ dhammaṁ = Tathā dhamme (Sī)	311
Taṇhaṁ = Taṇhā (Sī, Syā, Ka)	223
Tato = Yato (Syā)	29
Tatrūpayaññūti = Tatrupāyaññūti (Sī, Syā)	64
Tathā = Tadā (Syā, Ka)	45
Tathā hi = Yathā (Sī) Yathā hi (Syā)	134
Tameva dassinti = Tamevaṁ dassinti (Sī)	243
Tāsaṁ kathānaṁ = Tesaṁ bhāvanaṁ (Sī)	67
Tiṇasanthāro, neso kāmabhogino = Tiṇasanthārako, kāmābhibhunā sattena (Sī)	258
Turū = Tudu (Sī) Catudī (Syā) Cātudīpo (Ka)	196
Te pabruvanti = No pabrunti (Ma 2. 412)	192
Thāmaṁ = Mānaṁ (Sī, Syā)	278
Dakkhati = Dakkhiti (Sī, Ka)	276
Dammīti vatvā Bhagavato santikaṁ gantvā dātukāmo = Dammi, paṭiggaṇha udakupasaṭṭhaṁ dārikanti vatvā dātukāmo (Sī)	259
Dassetvā = Pāpanato (Sī)	17
Daḷhadhammo = Daḷhadhammanti (Sī)	80

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Pa]	
Paṭipajjamāno = Paṭipajjiyamāno (Vi-Ṭṭha 1. 99)	167
Paṭipajjissāmi = Paṭipajjāmi (Syā)	21
Paṭiharaṇādi-upāyajānanena = Pasāraṇādi-upāyajānanena (Sī, Syā)	64
Paṭhamuppattiko = Paṭhamuppattito (Sī, Syā)	112
Paṇḍantīti = Paṇḍentīti (Sī)	10
Patanato = Papatato (Sī, Ka)	180
Patirūpaṁ = Appatirūpaṁ (Sī)	96
Patirūpadeso = Patirūpadesavāso (Sī, Ka)	16
Paddhagūti = Paṭṭhagūti (Syā)	312
Paddhacarā = Paṭṭhacarā (Syā, Ka)	313
Pabujjhituṁ = Pamajjituṁ (Syā)	71
Paricitavede = Paṭhitavede (Sī, Syā)	298
Pariññātattā ca = Pariññātattā pahīnattā ca (Syā)	95
Parinibbātīti = Parinibbānenāti (Sī)	230
Paripākagate phale = Paripākagataphale (Sī) Paripākagataphalaṁ (Syā)	180
Pariyāyaṁ = Pariyosānaṁ (Sī)	37
Parūparodhavirahitaṁ = Parapāṇūparodhavirahitaṁ (Sī, Syā)	19
Paroparāti varāvarā = Parovarāti parā avarā (Sī) Paroparāti parā parā (Syā)	136
Paroparānīti parāni ca orāni ca = Parovarānīti parāni ca avarāni ca (Sī) Paroparānīti parāni ca oparāni ca (?)	304
Paropareti = Parovareti (Sī) Varāvareti (Syā)	211
Parovaranti = Varāvaranti (Ka)	83
Pavananagaraṁ = Tumbavanagaraṁ (Sī)	298
Pāto phullaṁ = Pātakaphullika (Sī) Pātaphullaṁ (Syā)	124
Pāsāṇo = Pāsāṇo ca (Syā)	161
Puthujanānaṁ = Puthuvacanānaṁ (Sī, Syā, Ka)	280
Puthujanānanti = Puthuvacanānanti (Sī, Syā, Ka)	280

Nānāpāṭhā Piṭṭhaṅkā

[Ma]

[Ya]

[Ra]

[Va]

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sajjhāyantehi paṭhamaṁ sajjhāyitabbato = Ajjhāyantehi paṭhamaṁ ajjhetabbato (Sī)	177
Sattha jātiyo = Sattamajātito (Syā)	183
Sattarasakadakkhiṇassa = Sattarasa sattarasakadakkhiṇassa (Sī, Syā)	56
Sattiñcāti = Satthañcāti (Sī, Syā)	187
Satrayāgassetaṁ = Yātrāyāgassetaṁ (Sī) Sātrāyāgassetaṁ (Syā) (Aṁ-Ṭṭha 2. 302; Aṁ-Ṭṭha 3. 194; Saṁ-Ṭṭha 1. 134)	56
Sabbatitthiyamataṁ = Sabbatitthiyamadaṁ (Syā) Sabbatitthiyamānaṁ (Ka)	16
Sabbadvāresu = Sabbappakāresu (Syā, Ka)	50
Samathayāniko = Samathayāniko ca (Sī) Samathayāniko vā (Syā, Ka)	262
Samanuññāya = Samaññāya (Ka)	192
Samujjupaññassa = Samujjapaññassa (Syā, Ka)	82
Samuppilavāteti = Samuppilavāsoti (Sī) Samuppilavāsāti (Syā)	200
Sampattadhammarājābhiseko = Sampattadhammarajjābhiseko (Sī)	120
Samparāyāya = Samparāyaṇāya (Sī)	266
Sammutisantitāya = Sammutisantatāya (Sī)	238
Sarikkhakajanappasādakanti = Parikkhakajanappasādakanti (Sī, Syā)	167
Savāta = Pavāta (Sī, Syā)	28
Sādiyissāmāti = Harissāmāti (Ka)	236
Sādhanī = Sodhanī (Ka)	42
Sitvā = Siñcitvā (Sī, Syā)	230
Sinipuroti = Nipuroti (Syā) Nipuṇoti (Ka) (Dī-Ṭṭha 1. 230)	85
Sītaṁ atuṇhanti sītañca uṇhañca = Sītaṁ accuṇhanti sītañca accuṇhañca (Sī)	288
Sīlarakkhaṇaṁ = Sīlānaṁ rakkhaṇaṁ (Sī)	51
Sīlavataṁ nu jīvitanti = Sīlavatānujīvitanti (Sī)	259

Nānāpāṭhā	Piṭṭhaṅkā
[Sa]	
Sukusalahatthatāya ca = Lahuhatthatāya ca (Sī) Kusalamattatāya ca (Syā)	64
Sutavattā = Sutavanto (Sī)	156
Suddhi'makevalī te = Suddhiṁ akevalino (Sī)	272
Supinepi = Supinenapi (Sī, Syā)	53
Subhaṁ vadānā = Subhavādā (Sī, Syā)	255
Subhāsite = Subhāsitena (Syā, Ka)	125
Sumanissaro = Munissaro (Sī)	14
Sussissati = Ussussissati (Sī)	3
Seṭṭhaṭṭhena = Seṭṭhena seṭṭhaṭṭhena (Sī)	193
Setavitānamaṇḍapaṁ = Savitānaṁ maṇḍapaṁ (Sī) Dussamaṇḍapaṁ (Ma-Ṭṭha 3. 274)	169
Sesapabbajitānaṁ = Taṁ (Sī)	46
So = So vā (Sī)	155
So araṇīyo = Yo ariyo (Syā, Ka)	156
So ca kho tejeneva, na kāyena = So ca kho teneva kāyena (Sī)	120
Sodhano = Sāgato (Dhammapada-Ṭṭha 2. 327)	42
[Ha]	
Hatthiniko = Hatthinakho (Sī) Sātinako (Ka)	85

Suttanipātaṭṭhakathāya dutiyabhāge

Gāthāsūci